

Edícia
**PRACOVNÉ
ZOŠITY**

**INŠTITÚT PRE
VEREJNÉ OTÁZKY**

**Inštitút pre verejné otázky ďakuje spoločnosti Philip Morris Slovakia s. r. o.,
že podporila vydanie tejto štúdie, ktorej cieľom je prispieť
k riešeniu závažného spoločenského problému – násilia páchaného na ženách.**

NA PRÍPRAVE PUBLIKÁCIE SPOLUPRACOVALI:

Zora Bútorová (editorka)

Jarmila Filadelfiová (editorka a autorka kapitol 1, 2, 6 a častí 3.1., 3.2.)

Jana Andruchová (autorka časti 3.4.)

Katarína Bartoňová (autorka časti 3.4.)

Monika Bosá (autorka kapitoly 4)

Zuzana Magurová (autorka časti 3.3.)

Adriana Mesochoritisová (autorka kapitoly 5)

Edícia
PRACOVNÉ
ZOŠITY

ZORA BÚTOROVÁ
JARMILA FILADELFIOVÁ
editorky

NÁSILIE PÁCHANÉ NA ŽENÁCH AKO PROBLÉM VEREJNEJ POLITIKY

INŠTITÚT PRE
VEREJNÉ OTÁZKY

Násilie páchané na ženách ako problém verejnej politiky

Edícia PRACOVNÉ ZOŠITY

Zora Bútorová
Jarmila Filadelfiová
editorky

Redaktorka: Barbora Jančíová
Jazyková redaktorka: Janka Jurečková (kapitoly 1-4)
Typografická úprava: Stano Jendek | Renesans, spol. s r. o.

© IVO – Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2005

ISBN 80-88935-78-4
EAN 9788088935780

OBSAH

ÚVOD	7
1. NÁSILIE PÁCHANÉ NA ŽENÁCH: ZÁKLADNÉ POJMY A HLAVNÉ PRÍSTUPY	9
1.1. Základné pojmy	9
1.2. Z európskeho diskurzu	10
2. STAV NÁSILIA PÁCHANÉHO NA ŽENÁCH V SR.....	13
2.1. Potreba dát o násilí páchanom na ženách	13
2.2. Meranie násilia páchaného na ženách: možnosti a obmedzenia.....	14
2.3. Výskyt a charakteristika násilia páchaného na ženách	19
2.4. Zhrnutie základných zistení.....	33
3. NÁSILIE PÁCHANÉ NA ŽENÁCH A OFICIÁLNA POLITIKA ŠTÁTU	35
3.1. Zahraničné záväzky SR vo vzťahu k ľudským právam žien	35
3.2. Násilie páchané na ženách ako politická agenda v SR	49
3.3. Legislatíva týkajúca sa násilia páchaného na ženách.....	55
3.4. Štátna podpora a pomoc obetiam domáceho násilia.....	64
4. VÝCHOVA A PROBLÉM NÁSILIA PÁCHANÉHO NA ŽENÁCH.....	75
4.1. Rodové stereotypy ako vhodná pôda pre vznik násilia páchaného na ženách.....	75
4.2. Rodové stereotypy a výchova	76
4.3. Možnosti prevencie rodovo podmieneného násilia	85
5. MÉDIÁ A NÁSILIE PÁCHANÉ NA ŽENÁCH.....	91
5.1. Násilie páchané na ženách v kontexte rodovej nerovnosti.....	91
5.2. Rodovo citlivé médiá – súčasť primárnej prevencie	91
5.3. Úloha médií: kontext medzinárodných ľudskoprávných dokumentov	92
5.4. Média a násilie páchané na ženách: Situácia na Slovensku	96
5.5. Návrhy na zmenu situácie	101
6. MIMOVLÁDNE ORGANIZÁCIE A NÁSILIE PÁCHANÉ NA ŽENÁCH.....	103
6.1. Úloha mimovládnych organizácií pri riešení problému násilia páchaného na ženách	103
6.2. Najvýznamnejšie mimovládne organizácie podľa prevažujúceho typu aktivít.....	104
6.3. Výzvy stojace pred mimovládnymi organizáciami.....	108
ZHRNUTIE A ZÁVER.....	109
PRÍLOHY	
Prílohy 1: Výber z kriminálnych štatistík	111
Príloha 2: Úrady práce, sociálnych vecí a rodiny	113
Príloha 3: Zariadenia poskytujúce sociálnu pomoc	121
LITERATÚRA.....	125

ÚVOD

Publikácia sa venuje závažnému negatívnemu spoločenskému javu – násiliu páchanému na ženách na Slovensku. Kladie si za cieľ charakterizovať tento spoločenský problém, a to nielen z hľadiska jeho podôb a rozšírenosti v spoločnosti, ale aj z hľadiska možností jeho riešenia.

Publikácia pozostáva zo šiestich kapitol, na ktorých tvorbe sa podieľalo šesť autoriek. Podľa primárneho zamerania a analyzovaných dokumentov jednotlivé kapitoly používajú viaceré pojmy zdôrazňujúce konkrétny aspekt skúmanej problematiky. Najčastejšie používaným pojmom je „násilie páchané na ženách“, na niektorých miestach sa však píše aj o „domácom násilí“ alebo o „rodovo podmienenom násilí“. Vzájomný vzťah týchto termínov a rozdiely či súvislosti medzi nimi sú obsahom prvej kapitoly, ktorá približuje základný pojmový aparát a načrtáva hlavné témy verejného diskurzu o násilí na ženách, a to na domácej a predovšetkým európskej pôde.

Druhá kapitola popisuje situáciu na Slovensku, načrtáva stav štatistickej evidencie problému a jeho výskumného uchopenia. Hlavnú pozornosť venuje rozšírenosti tohto fenoménu a predstaveniu doterajších výskumných zistení. Sústreďuje sa predovšetkým na násilie páchané na ženách v rámci domácej sféry, aj keď čiastočne sa zaoberá aj násilím, ktoré páchajú na ženách cudzí muži.

Tretia kapitola uvádza násilie páchané na ženách do kontextu verejnej politiky. Pripomína zahraničné záväzky, ktoré Slovenská republika prevzala podpísaním medzinárodných dohôd a dokumentov. Približuje politickú agendu Európskej únie, ktorá sa od mája 2004 stala aj slovenskou agendou. Osobitnú pozornosť venuje legislatívnej úprave problematiky v SR a mapovaniu situácie z pohľadu poskytovania pomoci obetiam násillia.

Štvrtá kapitola prezentuje problematiku násillia páchaného na ženách z perspektívy výchovy a piata z perspektívy médií. Šiesta kapitola dokumentuje aktívnu úlohu mimovládnych organizácií (MVO) pri odtabuizovaní problému násillia na ženách a pri podpore jeho riešenia. Zároveň načrtáva profil najvýznamnejších ženských MVO na Slovensku venujúcich sa tejto problematike.

Štúdia vďačí za svoj vznik láskavej podpore spoločnosti Philip Morris Slovakia, s.r.o. Veríme, že sa stane užitočným zdrojom poznatkov i inšpiráciou pre ľudí dobrej vôle – ženy a mužov, ktorí sa nechcú zmieriť s prítomnosťou tohto negatívneho javu v našej spoločnosti.

Editorky
marec 2005

JARMILA FILADELFIOVÁ

1. NÁSILIE PÁCHANÉ NA ŽENÁCH: ZÁKLADNÉ POJMY A HLAVNÉ PRÍSTUPY

Násilie páchané na ženách patrí k javom, ktoré sprevádzajú celé dejiny ľudstva. Vážneho záujmu o riešenie sa tento problém dočkal iba v posledných desaťročiach, keď ho odtabuizovala a do verejného priestoru vniesla druhá vlna feministického hnutia v západných demokraciách v 60. rokoch. Odvtedy sa boj proti násiliu páchanému na ženách stal trvalým obsahom verejnej diskusie a vážnym cieľom politickej agendy. Na medzinárodnej úrovni existuje jednoznačný konsenzus o potrebe aktivít a programov smerujúcich k eliminácii tohto negatívneho javu. Pre dosiahnutie tohto cieľa bolo vypracovaných a prijatých množstvo dokumentov a stratégií. V centre boja proti všetkým formám násilia páchaného na ženách je ľudská dôstojnosť a z nej odvodené práva, zahŕňajúce rovnosť pohlaví a absenciu diskriminácie (*Modelové...*, 1999). Na Slovensku bol problém násilia páchaného na ženách „odkliaty“ oveľa neskôr, až po roku 1990. A rovnako ako v západných krajinách, k jeho tematizácii a odtabuizovaniu prispeli ženské, najmä feministické mimovládne organizácie (MVO).

1.1. ZÁKLADNÉ POJMY

V odbornej literatúre i politických dokumentoch je možné nájsť množstvo definícií násilia páchaného na ženách. Rozdiely v jednotlivých vymedzeniach spočívajú v šírke záberu a v účele, na ktorý sa definícia využíva, ale aj v tom, či sa zameriava na popis foriem násilia, jeho príčin či dôsledkov alebo na úmysel páchatela násilia. Definície sa líšia i podľa toho, či chcú rozlíšiť medzi náhodným a rodovo podmieneným násilím (k analýze definícií pozri bližšie Cviková – Juráňová, 2001; Mesochoritsová, 2001; Bodnárová – Filadelfiová, 2002). Čo však majú všetky definície tohto javu spoločné, je jeho chápanie ako porušenie základných ľudských práv žien.

Takéto vnímanie nie je „výsadou“ násilia páchaného na ženách. Porušenie práva na dôstojný život, integritu osobnosti, práva na ochranu pred neľudským a ponižujúcim správaním a podobne je podstatou každého násilia. Podľa príručky Úradu Organizácie spojených národov vo Viedni z roku 1993 sa za násilie všeobecne považuje „akákoľvek činnosť jednej osoby voči druhej, ak táto činnosť obmedzuje jej zákonné práva a slobody a spôsobuje jej fyzické alebo psychické utrpenie a morálnu ujmu, alebo predstavuje ohrozenie fyzického alebo osobnostného rozvoja neplnoletej osoby“ (*Stratégia...* 1993). Ak sa do tejto všeobecnej definície násilia dosadia za aktérov násilia (za obeť a násilníka) členovia rodiny či domácnosti, výsledkom je definícia domáceho násilia alebo násilia v rodine.

Ku konkretizácii všeobecnej definície násilia sa dá pristúpiť aj iným spôsobom: ak sa do nej dosadí za násilnú osobu muž a za obeť žena, výsledkom môže byť najjednoduchšie vymedzenie násilia páchaného na ženách. Ide o akúkoľvek činnosť muža voči žene, ak táto činnosť obmedzuje zákonné práva a slobody ženy a spôsobuje jej fyzické alebo psychické utrpenie a morálnu ujmu (*Stratégia...* 1993). Takáto definícia však nerozlišuje medzi náhodným a rodovo podmieneným násilím páchaným na ženách. *Deklarácia OSN o odstránení násilia páchaného na ženách* (1993) a *Pekinská akčná platforma* (1995), ktoré sú pre medzinárodné spoločenstvo i národné štáty východiskom pri rozvíjaní aktivít zameraných na potlačanie násilia páchaného na ženách, prekonávajú takéto zjednodušené a nešpecifikované vymedzenie pojmu.

V *Deklarácii OSN* sa pojmom násilie páchané na ženách označuje „akýkoľvek čin rodovo podmieneného násilia, ktorý spôsobuje alebo by mohol spôsobiť telesnú, sexuálnu alebo duševnú ujmu alebo utrpenie žien, vrátane vyhrážania sa takýmito činmi, zastrašovania alebo úmyselného obmedzovania slobody, a to vo verejnom alebo súkromnom živote“ (*Deklarácia...*, 1993, s. 1). Nekonzkretizuje teda páchatela násilia (môžu ním byť aj inštitúcie), ale okrem väzby na ľudské práva žien zdôrazňuje rodový aspekt tohto násilia. Zároveň explicitne hovorí o tom, že pojem pokrýva všetky rodovo podmienené násilné skutky – či už sa objavujú v súkromí domácnosti, alebo kdekoľvek inde (súkromná i verejná sféra). Dokument ďalej vymenúva jednotlivé formy násilia páchaného na ženách: „fyzické, sexuálne a psychické násilie vyskytujúce sa v rodine, vrátane bitia, sexuálneho zneužívania dievčat členmi domácnosti, násilia súvisiaceho s venom, znásilnenia v manželstve, mrženia genitálií žien a iných tradičných zvykov poškodzujúcich ženy, ďalej mimomanželské násilie a násilie spojené s vykorisťovaním, sexuálne obťažovanie a zastrašovanie v práci, škole a inde, obchodovanie so ženami, nútená prostitúcia a násilie páchané alebo tolerované štátom, pričom sa neobmedzuje iba na tieto javy“ (*Deklarácia...*, 1993).

Definícia uvedená v *Pekinskej akčnej platforme*, na ktorú sa odvolávajú všetky európske materiály a programy pre túto oblasť verejnej politiky i väčšina ženských MVO zaoberajúcich sa týmito otázkami, považuje násilie páchané

na ženách za „prejav historicky nerovných mocenských vzťahov medzi ženami a mužmi, ktoré vedú k ovládnutiu a diskriminácii žien mužmi a k zabráneniu plného rozvoja žien“ (*Pekinská...*, 1995, paragraf 118).

Z citovaných dokumentov vyplýva, že medzinárodné spoločenstvo dospelo ku konsenzu v tom, že pod násilím páchaným na ženách vníma rodovo podmienené násilie (násilie páchané na žene na základe jej príslušnosti k ženskému rodu). Medzinárodne prijaté definície zdôrazňujú fakt, že v patriarchálnej spoločnosti šíriacej a uplatňujúcej rodové stereotypy sú určité spoločenské situácie konštruované tak, že na základe príslušnosti k rodu dochádza k nerovnováhe moci, ktorej zneužitie vedie k vzniku násilia. Vyplýva z nich tiež, že násilie páchané na ženách sa prejavuje v rodine a intímnych vzťahoch, ako aj vo verejnej sfére a od cudzích mužov (čo predstavuje priamu formu viktimizácie žien), ale môže mať tiež charakter spoločenského a inštitucionálneho násilia, t. j. druhotnej viktimizácie žien zo strany spoločnosti a štátnych inštitúcií.

1.2. Z EURÓPSKEHO DISKURZU

Napriek jasnému vymedzeniu chápania problému v záväzných medzinárodných dokumentoch, v praxi sa často objavuje množstvo diskusií a nejasností okolo pojmového aparátu súvisiaceho s násilím páchaným na ženách, ktoré sa premietajú i do politickej agendy. Snaha o špecifikáciu problému nezriedka vedie k jeho „rozdrobeniu“ a zužovaniu pri výkone politickej agendy. Napríklad obchodovanie so ženami alebo sexuálne vykorisťovanie (svojou podstatou rodovo podmienené verejné násilie páchané na ženách) sa rieši v rámci iných programových zameraní (napríklad v rámci boja proti kriminalite a organizovanému zločinu alebo imigračnej politiky), čo často vedie k tomu, že zostávajú mimo programovej agendy ľudských práv žien. Alebo naopak, snahy o rozšírenie konceptu na „násilie v rodine“ či „domáce násilie“ vedú k zahmlievaniu rodovej podmienenosti násilia páchaného na ženách, ako aj k zastieraniu skutočnosti, že výrazná väčšina domáceho násilia smeruje voči ženám.

V európskom priestore uplatňujú najkonzistentnejší prístup európske ženské MVO združené na platforme Európskej ženskej loby (EWL). Tieto MVO dôsledne vychádzajú z konceptu medzinárodných dokumentov o ľudských právach žien a používajú jednotný pojem „násilie páchané na ženách“, pod ktorý začleňujú súkromné aj verejné formy násilia. Toto násilie chápú ako rodovo podmienené a vidia v ňom prejav historicky nerovných vzťahov medzi ženami a mužmi.

Prístup oficiálnych európskych štruktúr nie je taký jednoznačný ako prístup MVO združených v EWL. Hoci sú tieto štruktúry rozhodne proti násiliu páchanému na ženách a chápú ho ako ľudskoprávny problém, z analýzy konkrétnej politickej agendy vyplýva, že sa nevedeli rozhodnúť, či sa venovať každej forme tohto násilia zvlášť, alebo zvoliť „dáždnikový“ prístup, t. j. riešiť všetky formy domáceho i verejného násilia páchaného na ženách v rámci jednej spoločnej agendy. Dôvodom je možno skutočnosť, že niektoré z verejných foriem násilia páchaného na ženách sa do politickej agendy Európskej únie (EÚ) dostali ešte pred prijatím *Pekinskej akčnej platformy* (obchodovanie či sexuálne vykorisťovanie). Hlavná diskusia o probléme násilia páchaného na ženách a stratégiách jeho riešenia teda prebieha medzi ženskými MVO a oficiálnymi európskymi inštitúciami.

V prístupe k problému násilia páchaného na ženách na pôde EÚ sa dajú identifikovať dve základné charakteristiky. Po prvé, agenda násilia páchaného na ženách sa jednoznačne zaraďuje pod agendu ľudských práv žien vnímaných ako „neodíratelná, integrálna a neoddeliteľná súčasť všeobecných ľudských práv“ (*Viedenská...*, 1994). Po druhé, pretrvávajú nedostatky v plnej implementácii takéhoto chápania do politickej agendy. Nedostatky nie sú len v nedôslednom prístupe k násiliu páchanému na ženách ako k problému porušovania ľudských práv žien, ale aj v uplatňovaní ľudských práv žien všeobecne. V rovine dokumentov je všeobecná ľudskoprávna stránka „ženskej“ problematiky zachytená presne a pomerne široko. Všetky hlavné medzinárodné (záväzné aj pre krajiny EÚ) i európske ľudskoprávne dohovory zahŕňajú „pohlavie“ ako jednu zo základných nediskriminačných požiadaviek. Stále však pretrvávajú rozdiely medzi „papierovou“ existenciou práv žien a ich efektívnym uplatňovaním. Za jednu z príčin tohto rozporu medzi formálnou a reálnou rovinou sa všeobecne považuje „nedostatočný záväzok vlád“ podporovať a ochraňovať ženské práva. Podľa názoru obhajkyň ženských ľudských práv budú ľudské práva žien existovať iba „na papieri“ dovtedy, kým nebudú plne uvedomované a efektívne ochraňované, aplikované, implementované a posilňované v európskej aj národnej legislatíve, ako aj v praktickom uplatňovaní rodinného, občianskeho, trestného a pracovného zákonníka a v administratívnych pravidlách a nariadeniach – ako to vyžadujú medzinárodné dokumenty (*EWL...*, 2003, s. 1). Čo sa týka legislatívy EÚ, problematika násilia páchaného na ženách v nej nemá takú silnú oporu a široké rozpracovanie ako napríklad rodová rovnosť v zamestnaní. V súčasnosti ešte len prebieha diskusia o jej širšom legislatívnom uchopení a v nastávajúcom období sa očakáva „dotiahnutie“ tejto agendy v primárnom práve.

Podľa hodnotenia európskych ženských MVO, do roku 2002 ženské práva na pôde EÚ zostávali iba „druhoradými“ právami a stále neboli plne integrované do európskeho konceptu ľudských práv. V súvislosti s násilím páchaným na ženách tieto MVO priebežne upozorňovali na nedostatočné uvedomenie si faktu, že pretrvávajúce násilie pácha-

ného na ženách vo všetkých jeho formách a počas celého života žien je základnou prekážkou toho, aby ženy mohli naplno využívať svoje základné ľudské práva a slobody, a aby sa dosiahla rovnosť medzi ženami a mužmi (EWL..., 2003, s. 3). Upozorňujú tiež, že na európskej, ale predovšetkým na národných úrovniach je vo vzťahu k tejto problematike možné pozorovať istú „depolitizáciu“. Táto spočíva v postupnom narúšaní vnímania násilia páchaného na ženách ako „prejavu nerovných mocenských vzťahov medzi ženami a mužmi“ a v inštitucionalizácii týchto vzťahov vo všetkých oblastiach verejného a súkromného života. Dokazuje to spôsob, akým sa na popisanie násilia páchaného na ženách používajú „neutrálne“ pojmy. Násilie páchané na ženách sa často skrýva za pojem „násilie v rodine“, čím sa vytvára situácia, v ktorej vystupuje do popredia rodinná dynamika (funkčnosť rodiny) a zahmlieva sa nerovnosť mocenských vzťahov medzi ženami a mužmi. Ďalším príkladom je preferovanie pojmu „obchodovanie s ľudskými bytosťami“. Hoci používanie takéhoto neutrálneho pojmu určitým spôsobom zdôrazňuje komplexnosť situácie, zároveň zakrýva skutočnosť, že vo väčšine prípadov sú ženy obeťami mužského násilia a sú spolu s deťmi obchodované za účelom vykorisťovania mužmi. Z politickej agendy sa vytratil aj problém znásilnenia, hoci počet trestných činov znásilnenia a sexuálneho zneužívania narastá a ich objasnenosť klesá (EWL..., 2003).

Z feministickej perspektívy mala väčšina aktivít EÚ zameraných na boj proti násiliu páchanému na ženách skôr krátkodobý charakter, čo neumožňovalo vyvinúť dlhodobé stratégie na elimináciu všetkých foriem tohto násilia. V rámci EÚ sa nevytvorila špeciálna politika, ktorá by sa venovala výlučne násiliu páchanému na ženách a navyše, aktuálne zakladajúce zmluvy Európskeho spoločenstva (ES) neposkytujú dostatočnú právnu bázu pre to, aby EÚ mala kompetencie v tejto oblasti. Z uvedeného vyplýva, že nevznikol jednotný a ucelený prístup EÚ k problému. Jednotlivé otázky celkovej problematiky sú pokrývané v rámci rôznych častí agendy ES. Ochrana ľudských práv sa presadzovala cez medzinárodnú legislatívu (OSN), ktorou sú členské štáty EÚ viazané. Únia síce v roku 2000 zverejnila *Chartu základných práv*, ale jej status zatiaľ nie je jasný. V požiadavkách ženských MVO a odporúčaniach viacerých konferencií sa preto v 90. rokoch opakovane objavoval dôsledný ľudskoprávny prístup k problematike násilia páchaného na ženách.

V ostatnom čase (po roku 2002) sa na násilie páchané na ženách vnímané a uchopené ako symptóm nerovnosti medzi ženami a mužmi so štrukturálnou podstatou zamerali viaceré predsedníctva EÚ. Navyše, vývoj národnej legislatívy v niektorých členských štátoch EÚ sa vyznačuje pohybom k zmenám zameraným na lepšiu ochranu žien a tvrdšie tresty pre páchatelov násilia na ženách (napríklad vo Švédsku).

JARMILA FILADELFIOVÁ

2. STAV NÁSILIA PÁCHANÉHO NA ŽENÁCH V SR

2.1. POTREBA DÁT O NÁSILÍ PÁCHANOM NA ŽENÁCH

Jedným z dôležitých predpokladov eliminácie domáceho násilia je zvýšenie úrovne poznania a budovanie poznatkovej bázy o tomto negatívnom spoločenskom jave. Na túto dimenziu problému upozorňujú všetky záväzné medzinárodné i európske dokumenty, objavuje sa napríklad medzi cieľmi *Pekinskej akčnej platformy*, *Rámcovej stratégie spoločnosti pre rodovú rovnosť* alebo v odporúčaniach Rady Európy (pozri časť 3.1.). Podobná požiadavka sa opakuje v každom národnom akčnom pláne boja proti násiliu i vo všetkých príručkách a manuáloch zameraných na stratégie eliminácie násilia (*Stratégie...*, 1993; *Modelové...*, 1997). Pre vytvorenie účinných stratégií eliminácie násilia je potrebný dostatok informácií. Bez poznania hromadnosti tohto javu a jeho národných špecifik nie je totiž možné vytvoriť a rozvíjať efektívne preventívne opatrenia a podporné aktivity.

Potreba zvýšiť úroveň poznania o rôznych aspektoch domáceho násilia je dvojnásobne aktuálna v postkomunistických krajinách. Kým v západných krajinách majú výskumné aktivity tohto typu už takmer 30-ročnú históriu, v tomto regióne sú iba v začiatkoch. Aj Slovensko má po dlhom období mlčania o násilí páchanom na ženách počas minulého režimu v poznávaní „svojho“ násilia výrazný časový sklz. Jednou z príčin tohto nepriaznivého stavu bola tabuizácia témy pred rokom 1989: v predsocialistickom období silný tradicionalizmus domáce násilie uzatváral do intimity rodinného prostredia, za socialistického režimu sa k tomu pridalo aj embargo na zverejňovanie negatívnych spoločenských javov.

Zaostávanie na Slovensku sa prejavuje vo sfére štatistickej evidencie aj výskumných aktivít. Na rozdiel od zahraničných kriminálnych štatistík, v SR pretrvávajú nepresnosti vo vymedzení skutkov domáceho násilia, násilné činy sa nedostatočne triedia, obeť a násilníci sa štandardne nesledujú podľa vzájomného príbuzenského vzťahu, pohlavia a miesta vykonania činu. Zistenia sa pravidelne nepublikujú, hoci podľa úloh stanovených v *Koncepcii rovnosti príležitostí žien a mužov* to malo Ministerstvo vnútra SR robiť pravidelne už od roku 2002. Slovensko zatiaľ nedisponuje údajmi zo systematického mapovania tohto fenoménu. Štatistiky ostatných relevantných rezortov (zdravotné, poradenské, súdne, prístupkové) problematiku násilia páchaného na ženách takmer ignorujú a mnohé z nich nevyvinuli ani evidenčné postupy. V štatistickom obraze tak zostávajú mnohé prázdne miesta. Problémom je tiež kontinuita dát: chýbajú časové rady z jemnejších triedení násilných skutkov zameraných na ženy.

Evidencia domáceho násilia však naráža aj na ďalšie, „objektívne“ obmedzenia. Je zrejmé, že štatistické údaje nedokážu zachytiť celkový rozsah tohto javu. Prvou prekážkou je samotná jeho podstata, ktorá sa vzpiera priamočiaremu zisťovaniu. Druhé obmedzenie vyplýva z charakteru štatistického zisťovania, ktoré sa opiera o evidenčné zdroje. Konkrétne kriminálne štatistiky nezachytávajú všetky prípady, iba tie ohlásené (hovorí sa o „špičke ľadovca“). Väčšina reálnych násilných skutkov tak zostáva skrytých. Preto je potrebné štatistickú evidenciu dopĺňať výskumnými informáciami: odborníci pracujúci s domácim násilím či násilím páchaným na ženách opakovane deklarujú potrebu výskumov.

Historicky prvé získané poznatky o domácom násilí mali viac-menej kvalitatívny charakter, so všetkými výhodami i nevýhodami takéhoto typu dát. Výhodou je podrobná dokumentácia prípadov, nevýhodou ich malá početnosť, a teda nemožnosť robiť všeobecnejšie závery. Išlo predovšetkým o informácie od psychológov a lekárov, ktorí prichádzali do kontaktu s týranými deťmi a ženami. Sociálne faktory sa v počiatkoch poznávania problému opomínali, alebo sa príčiny domáceho násilia hľadali v špecifikách prostredia: v nižších vrstvách spoločnosti, u menej vzdelanej populácie, u ľudí so slabším mentálnym vybavením, v rodinách či domácnostiach s ekonomickými ťažkosťami atď.

Americký autor Richard J. Gelles vypracoval na základe dlhodobého zbierania poznatkov o domácom násilí typológiu zdrojov dát o násilí v rodine. Uvádza tri zdroje dát: oficiálne štatistiky, klinické dokumenty a sociálne výskumy (Gelles, 1985, s. 353 – 354).

- **Oficiálne štatistiky** sú založené na evidencii, napríklad sociálnych služieb či policajných prípadov. Je zrejmé, že nie všetky prípady násilia sú podchytené, pretože nie všetky obeť vyhľadajú pomoc.
- **Klinické vzorky** sú najfrekvencovanejším zdrojom dát o násilí v rodine. Patria sem klinické štúdie urobené psychiatrami, psychológmi a poradcami. Poskytujú pomerne hĺbkové informácie o jednotlivých prípadoch, majú charakter kvalitatívnych dát, ale nedajú sa zovšeobecniť. Navyše vypovedajú o skupine obetí, ktoré sú ochotné vyhľadať pomoc, čiže nezachytávajú rozšírenosť tohto javu v celej populácii. Sú však veľmi dobrým základom pre formovanie konkrétnej pomoci pre obeť násilia.

- **Náhodné výskumné vzorky** umožňujú získať reprezentatívne poznatky, ale takýchto výskumov je ešte pomerne málo. Týmto spôsobom sa však dá získať len pomerne obmedzený okruh informácií.

Každý zo zdrojov dát má svoje klady i zápory. Ako naznačili už úvodné slová, škála činov, ktoré sa zaraďujú medzi násilné, je značne široká a nejasná. Už len šírka spektra násilných aktov značne sťažuje evidenciu a výskum. Navyše, niektoré spôsoby správania, zaraďované medzi násilné činy, sa dajú ťažko merať. Vznikajú tak mnohé metodologické a metodické problémy pri evidencii a skúmaní násilia.

2.2. MERANIE NÁSILIA PÁCHANÉHO NA ŽENÁCH: MOŽNOSTI A OBMEDZENIA

2.2.1. PROBLÉMY ŠTATISTICKÉHO ZISŤOVANIA

2.2.1.1. Všeobecné metodologické problémy pri zbere štatistických dát o násilí

Aj keď v prípade štatistík ide o evidenčné údaje, ktoré za iné oblasti poskytujú pomerne presný kvantitatívny obraz (napríklad frekventanti škôl, demografický vývoj, ekonomické ukazovatele a pod.), štatistický obraz domáceho násilia zostáva do značnej miery skrytý. Preto je veľmi ťažké odhadnúť jeho reálny výskyt. Mnohé spoločnosti popierajú existenciu problému z obáv z narušenia integrity rodín. Iné majú málo oficiálnych štatistík a aj tie sú nekompletné, pretože zachytávajú iba prípady nahlásené na políciu. Výjazdy k prípadom domáceho násilia sa nezaznamenávajú, kriminálne štatistiky často neuvádzajú pohlavie obete a páchatela alebo vzťah medzi nimi. Navyše, prípady riešené cez sociálne odbory, záznamy z nemocničného ošetrovania alebo údaje o počte obyvateľiek azylových domov či volajúcich na telefonické linky pomoci zostávajú často bez štatistického spracovania.

Negatívnu úlohu zohráva aj „háklivosť“ niektorých typov násilia. V skutočnosti obeť útoku často nenahlási, pretože sa hanbí, zo strachu pred páchatelom, zo strachu o deti či z lojality k rodine. Napríklad existujú pomerne veľké rozdiely medzi nahlásenými prípadmi znásilnení a ich skutočným výskytom. Pre mnohé krajiny je typická nízka úroveň ohlasovania sexuálnych útokov. Odhaduje sa, že počet skutočných prípadov znásilnení je päť- až desaťkrát vyšší ako počet ohlásených prípadov. Nízka miera ohlasovania môže svedčiť o obave z publicity a z poškodenia reputácie žien, o obave z výčitiek, o neochote zopakovať si a psychicky znovu prežiť incident pri vyšetrovaní a na súde. Môže tiež znamenať nedostatok presvedčenia o schopnosti právnych inštitúcií uplatniť zákon. Ženy majú veľmi často zábrany hovoriť o násilí, či už pre prežitú traumu, alebo budúci pocit hanby. Niektoré ženy neveria, že im možno pomôcť, iné dokonca neveria, že ide o násilný čin.

Skutočnosť, že v niektorých krajinách štatistiky zaznamenávajú stále vyšší počet prípadov domáceho násilia, ešte nemusí znamenať, že skutočne narastá ich počet, hoci sa to nedá ani vylúčiť (napríklad vo Švédsku rastie podľa štatistík počet prípadov, no predpokladá sa, že je to dôsledok lepšej informovanosti a medializácie problematiky a následného znižovania latencie prípadov). Nárast registrovaných činov domáceho násilia môže byť aj dôsledkom toho, že ľudia sú k problému citlivejší a sú voči násiliu menej tolerantní. Zvýšenie počtu ohlásených prípadov môže byť v ideálnom prípade prejavom toho, že násilie v domácnosti sa už nechápe len ako súkromná, ale aj ako verejná záležitosť.

Obmedzenia v meraní násilia by však nemali blokovať iniciatívy zamerané na tento vážny problém. Aktivity by sa mali primárne zamerať na definovanie a identifikáciu rôznych foriem domáceho násilia, špeciálne v rámci trestného práva, na jednej strane a na zdokonaľovanie zberu údajov o násilí, najmä na rodovo členenú evidenciu, na strane druhej. *Pekinská akčná platforma* (1995) deklarovala potrebu štatistických meraní o živote žien ako jeden z dôležitých nástrojov presadzovania rovnosti žien. V západných krajinách, kde sa záležitostiam domáceho násilia a násilia páchaného na ženách venuje dlhodobejšia pozornosť, zohral rozšírený zber údajov o násilí dôležitú úlohu pri popise rozsahu a podstaty tohto závažného problému a pomohol pri nasmerovaní úsilia o jeho odstránenie.

2.2.1.2. Problémy štatistickej evidencie násilia v SR

Všeobecne platí, že kriminálne štatistiky podávajú prehľad iba o zistených trestných činoch, ich latentný výskyt je však oveľa vyšší. Keďže v SR nie je bežným „sprievodcom“ štatistickej evidencie výskum latencie trestnej činnosti (za domáce násilie sa nikdy nerobil), skutočný výskyt sa nedá ani odhadnúť. V počtoch trestných činov obsiahnutých v publikovaných kriminálnych štatistikách štandardne nebývajú zvlášť špecifikované obete domáceho násilia. Oficiálne údaje o domácom násilí páchanom na ženách boli prvý raz zverejnené za rok 1997, kedy tvorilo 72 % z celého násilia páchaného na ženách zisteného políciou (pozri prílohu 1). Išlo však o triedenie na základe miesta vykonania násilného činu a nešpecifikoval sa vzťah obete a násilníka. *Správa o bezpečnostnej situácii v SR v roku 2003* už

o skutkoch domáceho násilia hovorí, ale neuvádza ich celkový prehľad a triedenie, iba podiel žien ako obetí týchto trestných činov (*Správa...*, 2003).

Ide však len o malú časť skutočne páchaného násilia v domácnosti. Ženy, ktoré sú obeťami domáceho násilia, sa veľmi často vôbec neobráti na justičné orgány, nepodajú trestné oznámenie. Nie zriedka sa stáva, že po zahlásení prípadu na políciu páchatelia alebo príbuzní ženy odrádzajú od ďalšieho stíhania páchatela.

Situácia v evidencii domáceho násilia v SR sa dá stručne zhrnúť nasledujúco:

- **Kriminálne štatistiky** nezachytávajú všetky prípady násilia (len ohlásené), nedokonale zachytávajú násilie (nepresné, prípadne chýbajúce definície trestných činov patriacich pod domáce násilie), násilné činy sa nedostatočne triedia (nesleduje sa vzťah obete a násilníka a zároveň pohlavie aktérov).
- **Ostatné štatistiky** problematiku násilia takmer ignorujú (zdravotné, poradenské, súdne, priestupkové a ďalšie) a často nevyvinuli ani evidenčné postupy (hárky, povinnosť ohlasovania a pod.).

2.2.2. NÁSILIE PÁCHANÉ NA ŽENÁCH AKO PREDMET VEDECKÉHO VÝSKUMU

2.2.2.1. Zahraničné skúsenosti s výskumom násilia

Keďže problém domáceho násilia sa v podstate až do 70. rokov 20. storočia vo svete výskumne ignoroval a štatistiky nedokázali zachytiť výskyt tejto „neviditeľnej“ formy násilia, dlho o ňom chýbali dôveryhodné údaje. Jedinými dostupnými prameňmi údajov boli náhodné prieskumy, ktoré spravidla predstavovali momentky z jedného miesta a v jednom čase. Keďže sa zakladali na odlišných definíciách a spôsoboch merania, nedali sa používať na porovnanie medzi časovými obdobiami a krajinami.

Serióznym objektom výskumu sa domáce násilie stalo iba v ostatných 25 – 30 rokoch. Výskumné aktivity takého rozsahu sa začali najskôr v západnej Európe, Severnej Amerike, Austrálii a na Novom Zélande. Len v ostatnom období sa objavujú výskumy reprezentatívnejšieho charakteru v rozvojových či tzv. transformujúcich sa krajinách strednej a východnej Európy.

Výskumne sa síce začal problém domáceho násilia reflektovať približne v 70. rokoch, ale sociológovia neboli medzi prvými, kto sa tejto problematike venoval. Dôvodom bola skutočnosť, že v mnohých spoločnostiach sa rodina považovala a často sa i dnes považuje za vysoko intímnu sféru uzavretú pred zrakom verejnosti. Domáce násilie sa preto nechápalo ako spoločenský problém, ktorý by vyžadoval pozornosť. Keď sa aj o násilí v rodine hovorilo verejne, spájalo sa len s trestným činom, ktorý sa dal kvalifikovať ako kriminálny. Z výskumníckeho hľadiska sociológia nemala mandát zaoberať sa touto témou. Až keď sa násilie v domácnosti či rodine začalo vnímať a pertraktovať ako spoločenský problém, prejavila aj sociológia väčší záujem o jeho výskum.

V 90. rokoch sa vo výskume násilia presadzujú nové prístupy. Dôraz sa kladie na nezávislosť od módných trendov, od zberu informácií pre ministerské komisie a rôzne výbory, ale zdôrazňuje sa chápanie násilia ako výskumného problému. Ide o to, aby sa výskum nezameriaval len na zistenie akýchkoľvek faktov pre potreby intervencie, ale aby sa výsledky použili na výstavbu teórie. V súčasnosti už ani teória, ani prax nevystačia s kvalifikovanými odhadmi o výskyte domáceho násilia. Viac úsilia sa venuje získaniu presnejších dát a poznaniu súvislostí.

Napriek očividnému pokroku v praxi i vo výskume domáceho násilia platí, že výskumníky je táto problematika relatívne nová a stále odsúvaná a marginalizovaná. Výskumníci „narážajú na definíčné otázky, metodologické prekážky a problémy a až do súčasnosti testujú hlavné teoretické hypotézy a modely, ktoré sa vytvorili“ (Gelles 1985, s. 364). Výskum v tejto oblasti je veľmi citlivý, podobne ako samotný problém.

V tejto súvislosti sa objavujú i vyhlásenia o nespoľahlivosti dát o násilí v domácnosti. Je pravda, že tieto typy dát sú ťažko porovnateľné, ale problémy sa dajú prekonať. Vždy je potrebné zohľadniť veľkosť vzorky a použité nástroje merania. „Odhládnuť od rozdielov v prístupe alebo miernych rozdielov v definovaní násilia, zistenia [medzinárodných komparatívnych výskumov – pozn. red.] nie sú veľmi odlišné: percento žien, ktoré boli niekedy v živote obeťami fyzického alebo sexuálneho násilia spáchaného manželmi, partnermi alebo bývalými manželmi, je v Kanade odhadované na 29 %, v USA na 28 % (1985) a vo Švajčiarsku na 25 %...“ (Jaspard 1998, s. 33).

Aj použitie kvantitatívnych metód, ktoré sú základom sociologických výskumov, má pri zachytení domáceho násilia isté obmedzenia. Napríklad použitý nástroj (dotazník) nemôže byť príliš podrobný a rozsiahly; je potrebné veľmi opatrne formulovať otázky; musí sa počítať s tým, že mnohí respondenti či respondentky majú značný časový odstup od násilného činu a po uplynutí dlhšieho obdobia ho môže prezentovať inak. Respondentky majú rôznu skúsenosť s frekvenciou násilného javu: inak ho prezentujú tie, ktoré násilie zakúsili menej často než tie, pre ktoré bolo po dlhý obdobia pravidlom; každý jednotlivec má rozdielny prah citlivosti voči rôznym prejavom násilných činov a pod. Pri dotazníkových výskumoch sa môžu odpovede respondentov líšiť aj podľa zázemia (napríklad ženy,

ktoré už majú skúsenosť so súdmi, a tie, ktoré ešte nie). Vstupuje sem otázka času (ako dlho násilie trvalo, aká doba uplynula medzi násilím a výpoveďou o ňom), vnímanie násilia obeťou (čo je chápané ako veľké násilie, čo ako malé, či je to rovnako vnímané všetkými respondentmi) alebo prah citlivosti voči intenzite a druhu násilia (či je alebo nie je rovnaký u jednotlivých respondentiek). Mnohé ženy v prieskumoch násilie buď nepriznajú, alebo majú tendenciu nadhodnotiť alebo podhodnotiť kvantitu a intenzitu násilia – napríklad facky a strkanie často nepovažujú za násilie.

Telefonické prieskumy, ktoré sa pri výskume domáceho násilia využívajú pomerne často, zachytávajú zas iba údaje o obyvateľoch, ktorí majú prístup k telefónu, a u ktorých neexistuje jazyková bariéra, čo môže z výskumu vylúčiť etnické menšiny či sociálne slabé vrstvy. Výskumy žien v azylových domoch alebo v poradenských centrách zas nereprezentujú celú populáciu – obmedzujú sa iba na ženy, ktoré sa už definovali ako týrané.

V týchto súvislostiach R. J. Gelles poukazuje na to, že „na rozpútanie diskusií, debát a výskumov týkajúcich sa rozsahu domáceho násilia sa muselo vynaložiť značné úsilie. Časť tohto úsilia sa zamerala na vyvracanie mýtov o tom, že násilie v domácnosti je zriedkavým javom. Ďalším cieľom diskusií bolo presvedčiť politikov a tvorcov verejnej mienky, ako aj verejnosť, že týranie detí, žien a akékoľvek formy násilia v rodinách sú dosť extenzívne na to, aby sa im venovala pozornosť ako sociálnym problémom“ (Gelles, 1985, s. 355).

Pri analýze dát o násilí vo všeobecnosti a o násilí páchanom na ženách zostáva naďalej aktuálna otázka merania úrovne a stupňa násilia. Niektoré pojmy ako „psychické týranie“ alebo „sexuálne obťažovanie“ sa dajú ťažko definovať, čo vedie k problémom pri ich meraní. No aj v prípadoch, keď je presná definícia k dispozícii, zostávajú niektoré formy násilia nezmerané. Analýza násilia musí preto kombinovať evidenčné údaje s rôznymi ďalšími druhmi informácií. Tieto doplnujúce informácie sú často založené na malých a nereprezentatívnych výskumoch, preto by sa mali využívať s istou opatrnosťou. Je jasné, že akýkoľvek pokus kvantifikovať domáce násilie sa stretne nielen s výskumnými ťažkosťami, ale aj s kritikou (bližšie pozri Cviková – Juráňová, 2001). Východiskom je spájanie kvantitatívnych a kvalitatívnych dát, keďže každý spôsob má svoje výhody. Analýzy by mali kombinovať rôzne typy informácií, vrátane menej presných údajov, čo je však potrebné mať na zreteli pri interpretácii. Najschodnejším riešením je kombinácia poznatkov z viacerých zdrojov súčasne.

Základné typy a orientácie výskumov realizovaných v zahraničí od 70. rokov 20. storočia

- **Medzinárodné komparatívne výskumy:** medzinárodný demografický a zdravotnícky prieskum doplnený o násilie, výskum násilia páchaného na manželkách, resp. týranie žien ich intímnymi priateľmi (35 prieskumov rôzneho typu a z rôznych krajín), prieskum znásilnení medzi vysokoškolačkami (realizoval sa vo viacerých krajinách).
- **Všeobecnejšie celonárodné prieskumy na reprezentatívnej vzorke:** národný prieskum viktimizácie či kriminality, všeobecný sociálny prieskum, epidemiologický prieskum sexuálneho násilia.
- **Špeciálne zamerané výskumy a/alebo špeciálne výskumné vzorky:** prieskumy ošetrovaných žien v nemocniciach, prieskum sexuálnych skúseností mladých žien, skúmanie páchatelov násilných trestných činov, výskum súvislostí násilia a alkoholizmu, násilia a nízkeho príjmu, násilia a výskytu násilia v pôvodnej rodine, týrania a zdravotného stavu, týrania a psychických dysfunkcií, týrania a samovrážd, týrania a vražd a veľa ďalších.

Skutočnosť, že od 70. rokov sa v prístupe spoločností k domácejmu násiliu veľa zmenilo, je do značnej miery zásluhou výskumu. Téma domáceho násilia sa začala na verejnosti odtabuizovávať, čím sa zasa stala prístupnejšou pre výskumníkov. Najnovšie sa komparácia v rámci krajín EÚ uberať smerom k vytvoreniu jednotného súboru ukazovateľov za násilie páchané na ženách, aby bolo možné získať porovnateľné a rovnorodé informácie z rôznych členských štátov (*Predsednícke...*, 2002).

2.2.2.2. Prehľad výskumných aktivít zameraných na násilie v SR

História výskumu domáceho násilia či násilia páchaného na ženách v SR je oveľa kratšia ako v západných demokraciách, kde sa podobné výskumy realizujú od konca 60. rokov 20. storočia. Po „odkliatí“ problému sa na Slovensku spočiatku realizovali iba čiastkové prieskumy, ktoré sa problematiky dotýkali len okrajovo, alebo len nereprezentatívne sondy.

Priklady výskumných aktivít na Slovensku z 90. rokov 20. storočia

- Prieskum Demokratickej únie žien Slovenska „Analýza intolerancie voči ženám“ (1994)
- Anketa Medzinárodného strediska pre štúdium rodiny (MSŠR) „Rodina 1995“ (1995)
- Prieskum MSŠR „Ženy o sebe“ (1997)
- Prieskum MSŠR „Týranie detí ako spoločenský problém“ (1998)

- Prieskum Pro Familie a Centier poradensko-psychologických služieb „Bité ženy na Slovensku“ (1997)
- Prieskum Medzinárodnej organizácie pre migráciu (MOM) „Obchodovanie so ženami v SR“ (2000)
- Diplomová práca Slávky Šintalovej „Domáce násilie – zneužívanie ženy v partnerskom vzťahu“ (1997)

Neskôr sa v rámci širších prieskumov verejnej mienky začali objavovať izolované otázky o postojoch obyvateľstva k domácejmu násiliu a skúsenostiach s ním. Príkladom sú pravidelné empirické sociologické výskumy Inštitútu pre verejné otázky z rokov 1995, 2000, 2002 a prieskum skupiny ženských MVO v roku 2001 v rámci kampane „Piata žena“.

V roku 1999 sa uskutočnil prvý monitoring tlače realizovaný v rámci projektu Ester Mirror, podporeným Fondom Kanady v SR. Monitoring spracovalo záujmové združenie žien Fenestra so sídlom v Košiciach. Realizoval sa od januára do decembra 1999 a opakoval sa aj v rokoch 2000 a 2001 (k výsledkom monitoringu pozri bližšie časť 5).

O hromadnejšie spracovanie informácií o prípadoch domáceho násilia, ktoré sú v evidencii siete Centier poradensko-psychologických služieb v SR, sa v rokoch 2001 – 2002 pokúsilo Medzinárodné stredisko pre štúdium rodiny s finančnou podporou Nadácie Friedricha Eberta, zastúpenie v SR. Výskum bol založený na klinickej vzorke zahŕňajúcej klientky a klientov poradní, teda tie/tých ktoré/í si uvedomujú, že sú obeťou násilia (Bodnárová – Filadelfiová, 2002). Celkovo sa podarilo analyzovať 441 prípadov domáceho násilia zo 46 Centier poradensko-psychologických služieb.

Prvý reprezentatívny výskum postojov žien a obyvateľov SR k násiliu a ich skúseností s ním sa uskutočnil koncom roku 2002. Slovensko bolo jednou z posledných krajín, kde sa takýto výskum realizoval, aj to nie z prostriedkov zo štátneho rozpočtu. Príspevok na výskum poskytli Rozvojový program OSN (United Nations Development Program, UNDP), Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation (NOS-OSF) a Nadácia Friedricha Eberta zastúpenie v SR. Výskum pozostával z dvoch samostatných častí: reprezentatívneho výskumu dospelých populácie SR a reprezentatívneho výskumu dospelých žien SR vo veku 18 – 65 rokov. Zber dát realizovala agentúra FOCUS v decembri 2002 so špeciálne pripravenou sieťou anketárov (pre výskum žien). Použila sa technika rozhovorov založených na štandardizovanom dotazníku. Pri zostavovaní dotazníka a zbere dát boli dodržané všetky ochranné opatrenia odporúčané pre takýto predmet výskumu (Bodnárová – Filadelfiová, 2003). Údaje z výskumu poslúžili ako východisko pri analytických prácach predchádzajúcich tvorbe *Národnej stratégie na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách a v rodinách* (Národná..., 2004).

Negatívnou okolnosťou je, že ani jeden z realizovaných výskumov v SR nebol financovaný zo štátneho rozpočtu. Bolo by potrebné, aby aj štát inicioval a financoval aktivity v tejto oblasti, pretože Slovenská republika by mala plniť záväzky prijaté podpisom medzinárodných a európskych dokumentov. Dôvodom je však predovšetkým skutočnosť, že zvýšenie úrovne poznania o domácom násilí na Slovensku môže významne prispieť k zmene postoja verejnosti k domácejmu násiliu a v konečnom dôsledku aj k redukcii jeho rozšírenia v spoločnosti. Údaje môžu prispieť k zvýšeniu celkového povedomia spoločnosti o problematike násilia a k lepšiemu uvedomeniu si potreby zasiahnuť v prípade, ak sú svedkami násilia. Môžu tiež prispieť do celonárodnej diskusie a podporiť argumentáciu v prospech preventívnych a podporných programov.

Empirické údaje môžu napomôcť v presvedčaní váhajúcej časti štátnej správy, regionálnych i lokálnych samosprávnych štruktúr o nevyhnutnosti venovať pozornosť problematike násilia. Môžu tiež prispieť k identifikácii najrizikovejších aspektov problému a skupín. MVO a štátnej správe môžu napomôcť pri nasmerovaní svojich aktivít a pri identifikácii oblastí pôsobenia. Pre výskumnú obec môžu výsledky poslúžiť ako základ na rozvíjanie hlbšie zameraných a detailnejších analýz.

Medzi ďalšie prínosy patrí príspevok k rozvoju integrovaného postupu voči násiliu, k formulovaniu politiky a k distribúcii zdrojov v súlade so špecifickou národnou a politickou agendou.

2.2.2.3. Zhrnutie a návrhy za oblasť poznávania násilia

V najbližšom období je potrebné zamerať výskumnú pozornosť v SR na všetky tri základné oblasti problematiky, a to na poznávanie výskytu násilia, následkov násilia i súvislostí násilia (príčin a dôsledkov, ich vzájomnej podmienenosti). Pokrytie uvedených oblastí predpokladá zavedenie viacerých informačných zdrojov a výskumných postupov.

V rámci štatistickej evidencie výskytu a následkov domáceho násilia je potrebné venovať pozornosť trom základným úlohám: zdokonaleniu existujúcej štatistickej evidencie, doplneniu štatistickej evidencie a pravidelnému a súhrnnému (nadrezortnému) publikovaniu štatistických údajov.

Pre jednotlivé typy evidencie možno načrtnúť nasledujúce úlohy:

- **Kriminálne štatistiky** – upresniť definície násilných trestných činov a doplniť do evidencie znaky umožňujúce požadované triedenia (miesto spáchania trestného činu, vzťah obeť a páchateľ);

- **Policajné štatistiky** – zaviesť evidenciu výjazdov polície k prípadom „výtržníctva“ v domácnosti a podobným činom, zvážiť možnosti skríningu, ohlasovanie podozrivých prípadov na príslušných inštitúciách;
- **Štatistika priestupkov** – priestupky triediť podľa druhu a pohlavia (priestupkové oddelenia mestských a obecných úradov), špeciálny dôraz klásť na analýzu priestupkov s možným domácim násilím v pozadí a publikovať štatistické rozbor;
- **Súdne štatistiky** – štatistiky odsúdených precíznejšie prezentovať podľa druhu trestného činu a pohlavia, v rozvodových spisoch dôslednejšie uvádzať a následne vykazovať násilie medzi partnermi, v štatistikách súdneho lekárstva doplniť evidenciu o následky domáceho násillia;
- **Zdravotné štatistiky** – využívať zdravotnícke zariadenia na identifikáciu obetí násillia a sledovať vybrané druhy chorôb a úrazov v triedení cez pohlavie, v prípade úmrtia v nemocniciach evidovať a ohlasovať podozrivé hospitalizácie, v pôrodniciach pri úmrtnosti matiek a nízkej hmotnosti novorodenca zisťovať situáciu v rodine, v poliklinikách evidovať ošetrenia podozrivých úrazov, na pohotovostiach rozlišovať a evidovať prvú pomoc obetiam násillia (predpokladá sa identifikácia obete), na klinikách plánovaného rodičovstva hlbšie analyzovať príčiny neplodnosti, v gynekologických ambulanciách sledovať ošetrenia možných dôsledkov násillia či príčiny pohlavných chorôb, v poradniach pre tehotné ženy zisťovať príčiny problémov v tehotenstve (skrínung týrania), na psychiatriách zvažovať domáce násillie ako príčinu psychických chorôb;
- **Sociálne štatistiky** – v sociálnych odboroch zaviesť evidenciu podozrivých prípadov (aj skrínung), v sociálnych zariadeniach zaviesť vstupné protokoly a ohlasovanie podozrivých prípadov, v krízových centrách sústrediť údaje o počte klientov, v azylových domoch a útulkoch sústrediť údaje o počte klientov;
- **Poradenské štatistiky** – v Centrách poradensko-psychologických služieb pravidelne sústreďovať údaje o domácom násillí voči dospelým, v Pedagogicko-psychologických poradniach pravidelne sústreďovať údaje o domácom násillí voči deťom, na linkách pomoci pravidelne sústreďovať údaje o klientoch, v súkromných poradniach sústreďovať údaje o klientoch s podozrením na domáce násillie.

Okrem vlastnej štatistickej evidencie výskytu a následkov domáceho násillia je potrebné podporovať i rozvoj výskumných aktivít v tejto oblasti. Slovensko vykazuje deficit v rámci reprezentatívnych národných prieskumov domáceho násillia, ako aj v oblasti klinických výskumov. Pri zohľadnení výskumných aktivít v zahraničí by sa výskumy v SR mohli v najbližších rokoch zameriavať na nasledujúce typy výskumov:

- **Reprezentatívne národné prieskumy** – štúdie a analýzy celkového postavenia žien v spoločnosti, rodové rozdiely a fungujúce rodové ideály v spoločnosti, mocenské usporiadanie vzťahov v rodine, úroveň kultúry vo vzájomnom správaní sa mužov a žien, postojové a právne bariéry voči obetiam násillia pri styku s verejnými inštitúciami, kriminalistické prieskumy – viktimizácie, latencie násillnej trestnej činnosti, sociálne prieskumy a v rámci nich príčiny domáceho násillia, prieskumy zdravotného stavu obyvateľstva;
- **Špeciálne kvantitatívne a kvalitatívne výskumy** – výskumy využívania zdravotníckej starostlivosti (porovnanie obetí násillia s „ne-obetami“), prieskum správania partnerov k tehotným ženám, retrospektívne štúdie – analýza lekárskeho správ alebo záznamov zdravotných stredísk, napríklad analýza zranení žien, skúmanie psychického zdravia žien, detí a mužov, výskum somatických následkov sexuálneho zneužívania, dlhodobé skúmanie obetí násillia, súvislosť sexuálneho zneužívania v detstve a násillia v dospelosti, súvislosť ranej sexuálnej viktimizácie s rizikovým správaním v dospelosti (užívanie alkoholu, nechránený sex, promiskuita, prostitúcia, tehotenstvo mladistvých), týranie a jeho vplyv na zdravie.

Pre oblasť štatistickej evidencie a výskumu teda existujú nasledujúce základné úlohy:

- zdokonaľiť a doplniť evidenciu výskytu a následkov domáceho násillia a násillia páchaného na ženách;
- vytvárať špeciálne registre pre prípady domáceho násillia a násillia páchaného na ženách;
- zabezpečiť pravidelné publikovanie štatistík o domácom násillí a násillí páchanom na ženách;
- presondovať možnosti zapojenia SR do medzinárodných komparatívnych výskumov;
- zaradiť domáce násillie do širšie koncipovaných národných výskumov (výskum zdravotného stavu obyvateľstva, demografického správania či populačnej klímy, všeobecný sociálny prieskum, výskum viktimizácie, kriminality či latencie);
- podporovať špeciálne empirické výskumy kvantitatívneho a kvalitatívneho charakteru (aj longitudinálne);
- vytvoriť platformu na kooperáciu výskumníkov a odborníkov z praxe s určitou periodicitou: vhodnú pôdu by mohla poskytovať niektorá z už existujúcich inštitúcií, ktorá má podobnú úlohu vo svojom poslaní;
- určiť zodpovednosť za jednotlivé úlohy konkrétnym subjektom;
- určiť subjekt zodpovedný za koordináciu aktivít v tejto oblasti;
- uvažovať o zriadení Národného referenčného centra, ktoré by sústreďovalo informácie.

Prvým predpokladom pre realizáciu výskumných úloh sú finančné zdroje. Tu by sa okrem zahraničných donorov mali zapojiť aj prostriedky štátneho rozpočtu, ktoré vo výskume násilia páchaného na ženách na Slovensku zatiaľ chýbajú (možnosť využitia existujúcich grantových agentúr, podpora výskumných projektov o násilí páchanom na ženách v rámci rezortov, využitie rezortných výskumných pracovísk atď.). Podpisom *Deklarácie o odstránení násilia voči ženám* sa totiž SR zaviazala „podporovať výskum, zhromažďovať dáta a tvoriť štatistiky v súvislosti s násilím“ (*Deklarácia...*, 1993). Podpisom *Pekinskej akčnej platformy* sa zaviazala „iniciovať výskum, zbierať údaje, podporovať skúmanie príčin, skúmanie účinnosti preventívnych opatrení... a šíriť výsledky výskumu do všetkých oblastí“ (*Pekinská...*, 1995).

2.3. VÝSKYT A CHARAKTERISTIKA NÁSILIA PÁCHANÉHO NA ŽENÁCH

2.3.1. SITUÁCIA PODĽA ŠTATISTICKÝCH ÚDAJOV

Skutky násilia páchaného na ženách sa v kriminálnych štatistikách zaraďujú pod násilnú a mravnostnú kriminalitu. Do prvej skupiny patria trestné činy násilia proti jednotlivcovi, vraždy, úmyselného ublíženia na zdraví, týrania blízkej a zverenej osoby, únosu, hrubého tlaku a útľaku, obmedzovania osobnej slobody a zavlčenia do cudziny. Do druhej skupiny (mravnostná kriminalita) sa zaraďujú trestné činy znásilnenia, pohlavného zneužívania a obchodu so ženami či kupliarstva (pozri tabuľku 1).

Tabuľka 1

Vývoj vybraných druhov trestnej činnosti v SR (1991 – 2003)

Rok	Násilná kriminalita		Mravnostná kriminalita		Vraždy		Znásilnenia	
	zistené	objasnené (v %)	zistené	objasnené (v %)	zistené	objasnené (v %)	zistené	objasnené (v %)
1991	8 791	85,0	658	93,9	128	86,7	271	92,3
1992	8 867	85,7	612	88,1	118	86,4	237	85,7
1993	9 722	83,6	593	90,1	137	81,0	210	87,6
1994	9 876	85,7	710	94,8	129	86,0	213	92,0
1995	10 990	84,4	768	90,8	128	87,5	208	89,4
1996	11 391	85,9	833	95,6	132	79,5	207	93,2
1997	11 564	87,7	769	95,1	140	65,0	173	92,5
1998	12 427	89,2	669	96,4	128	77,3	153	92,8
1999	13 531	89,7	721	95,0	141	69,5	171	90,6
2000	13 459	90,9	783	95,8	143	79,7	129	95,3
2001	14 450	91,3	756	95,6	129	85,3	169	92,9
2002	15 020	86,2	773	86,9	128	83,6	171	79,5
2003	13 724	75,4	835	78,2	146	71,2	233	74,2

Zdroj: Policačný zbor Ministerstva vnútra SR, 2003; www.minv.sk/statistiky/ktimivvyvoj.htm.

Celkový vývoj násilnej kriminality v SR narastal nepretržite od roku 1991, keď bolo zaznamenaných 8 791 násilných trestných činov, až do roku 2002, keď ich bolo 15 020. V roku 2003 nastal mierny pokles na 13 724 násilných trestných činov. So zvyšovaním počtu násilných trestných činov narastá i počet žien poškodených násilnou kriminalitou. Podľa *Správy o bezpečnostnej situácii v SR v roku 2003* tvoria v rámci násilnej kriminality dlhodobo väčšinu trestné činy násilia proti jednotlivcovi, pričom v 71,1 % prípadov boli obeťou tohto trestného činu ženy. Trestné činy týrania blízkej a zverenej osoby vzrástli v roku 2003 na sedemnásobok stavu z predchádzajúceho roku (952 prípadov), pričom v 73,9 % prípadov boli obeťami ženy. Domáce násilie v SR teda prevažne smeruje k ženám. Podaním návrhu na obžalobu sa skončilo 434 týchto trestných činov, čo nie je ani polovica (*Správa...*, 2003).

Aj vývoj mravnostnej kriminality má v ostatnom období rastúcu tendenciu. V roku 2003 prekročili tieto činy počet 800 prípadov. Obeťami mravnostných trestných činov sú takmer výlučne ženy, ich podiel dosiahol až 97,4 % (*Správa...*, 2003). Viac ako 30 % mravnostnej kriminality tvoria znásilnenia. I keď počet znásilnení sa nemusí na prvý pohľad zdať vysoký (okolo 200 prípadov ročne), je potrebné si uvedomiť, že za posledných 13 rokov bolo na Slovensku znásilnených viac ako 2 500 žien a dievčat, čo predstavuje takmer 90 školských tried. Navyše, keďže ide iba o ohlásené prípady, skutočný výskyt bude ešte oveľa vyšší. „Oficiálne štatistické ukazovatele však neodrážajú reálny stav mravnostnej kriminality, pretože vo väčšine prípadov je páchaná latentnou formou,“ konštatuje aj *Správa o bezpečnostnej situácii v SR v roku 2003* (*Správa...*, 2003, s. 9).

V ostatných rokoch sa zvýšil i počet trestných činov kupliarstva a obchodovania s ľuďmi. Konkrétne v roku 2003 bolo zistených 13 prípadov kupliarstva a 28 prípadov obchodovania. V tomto prípade boli obeť prevažne zlákané a následne zneužívané na vykonávanie sexuálnych služieb. Za každým z týchto prípadov sa neskrýva iba jedna, ale spravidla viaceré obeť. Napríklad jedna z organizovaných skupín v rokoch 2000 – 2003 najala, zlákala a vyviezla do zahraničia za účelom prostitúcie viac ako 60 dievčat (*Správa...*, 2003). Ako sa uvádza v informačnej správe Ministerstva vnútra SR (MV SR) o mravnostnej trestnej činnosti, za príčinu prostitúcie sa považuje ekonomicky, právne a sociálne slabšie postavenie žien v spoločnosti a predpokladom je „dopyt mužov po ženách a ich presvedčenie, že majú prirodzené právo kupovať si a sexuálne využívať ženy“ (*Mravnostná...*, 2003).

Tabuľka 2

Domáce násilie v SR podľa pohlavia (1995 – 2002)

Druh trestného činu	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Vražda – muži	33	29	26	21	2	35	29	33
Vražda – ženy	26	26	25	25	32	24	23	29
Lúpež – muži	71	54	47	61	64	61	57	72
Lúpež – ženy	52	50	51	50	63	51	48	61
Ublíženie – muži	463	454	416	413	373	377	355	393
Ublíženie – ženy	646	647	653	773	632	603	570	630
Násilie proti jednotlivcovi – muži	310	407	477	587	729	708	795	688
Násilie proti jednotlivcovi – ženy	1 040	1 407	1 807	2 260	2 670	2 679	3 011	2 708
Vydieranie – muži	52	42	44	50	85	66	64	47
Vydieranie – ženy	46	56	51	72	91	109	122	111
Týranie zverenej osoby – muži	8	10	12	6	10	9	18	21
Týranie zverenej osoby – ženy	9	8	2	10	6	14	16	53
Pohlavné zneužívanie – muži	22	13	20	25	20	24	41	18
Pohlavné zneužívanie – ženy	198	200	180	132	154	159	157	125
Ostatné majetkové trestné činy – muži	22	13	20	25	20	24	41	22
Ostatné majetkové trestné činy – ženy	285	281	269	204	235	211	234	198
Ostatné násilné trestné činy – muži	32	23	32	33	31	40	40	34
Ostatné násilné trestné činy – ženy	55	47	67	75	61	74	85	76
Trestné činy spolu – muži	1 013	1 045	1 094	1 221	1 354	1 343	1 441	1 328
Trestné činy spolu – ženy	2 357	2 722	3 105	3 601	3 944	3 924	4 266	3 991

Zdroj: Policajný zbor Ministerstva vnútra SR.

Z ostatných dostupných štatistík vypovedajú o násilí páchanom na ženách napríklad rozvodové štatistiky. Analýza rozvodov podľa príčiny rozvratu manželstva ukázala, že ročne sa v SR takmer 200 manželstiev rozvedie pre zlé zaobchádzanie zo strany muža (*Vývoj obyvateľstva...*, 2004). U žien je tento dôvod skôr ojedinelý (približne 20 prípadov).

Uvedené štatistické údaje napriek všetkým obmedzeniam a fragmentárnosti poukazujú na značné rozšírenie násilia páchaného na ženách na Slovensku, a to tak v súkromnej (týranie blízkej osoby, násilie proti jednotlivcovi), ako aj vo verejnej sfére (obchodovanie a kupliarstvo).

2.3.2. SITUÁCIA NA ZÁKLADE ANALÝZY KLIENTIEK A KLIENTOV PSYCHOLOGICKÝCH PORADNÍ (2001 – 2002)

2.3.2.1. Obetami domáceho násilia sú prevažne ženy

Štruktúra analyzovaného súboru prípadov násilia v klientele Centier poradensko-psychologických služieb (CPPS) potvrdila prevahu žien medzi obetami. V úlohe obetí sa vyskytlo 96 % žien a 4 % mužov. Určité skreslenie v nepro-

spech mužov môže predstavovať fakt, že poradenské služby psychologických centier vyhľadávajú muži v oveľa menšej miere než ženy (dlhodobo tvoria muži jednu tretinu klientov CPPS). Nepomer medzi pohlaviami je však taký výrazný, že umožňuje záver o obrovskom rozdiel medzi mužmi a ženami z hľadiska postihnutia domácim násilím.

2.3.2.2. Rozšírenie počtu násilníkov pri domácom násilí je skôr zriedkavé

Násilie v domácnosti sa nie vždy obmedzuje iba na jednu obeť a jedného násilníka. Stáva sa, že prekračuje vzťah dvoch osôb a rozširuje sa aj o iných členov rodiny alebo domácnosti. Rozšírenie násilných vzťahov a správania môže byť dvojaké: 1. okrem hlavného agresora sa voči obeť násilne správa aj iná osoba; 2. jeden agresor sa násilne správa aj voči iným osobám. Analýza súboru prípadov násilia evidovaných v CPPS ukázala, že iba pri niekoľkých málo prípadoch sa osoby v úlohe páchatela násilia kombinovali. Napríklad popri manželovi alebo manželke uplatňovalo násilné správanie voči obeť aj dieťa alebo niekto ďalší.

2.3.2.3. Medzi „rodinnými“ násilníkmi prevládali manželia či druhovia obeť

Výrazne najčastejšie bol násilníkom v rodine manžel alebo druh. V evidencii CPPS bol v pozícii násilníka označený až v 85 % prípadov. Opačný smer, keď páchatelkou násilia bola manželka či družka, sa objavil v 4 % analyzovaného súboru. Spolu v 5 % prípadoch boli ako pôvodcovia násilia uvedení rodičia (obidvaja alebo jeden) a v 4 % prípadoch dieťa či deti. Okrem najbližších členov aktuálnej užšej rodiny sa medzi násilníkmi objavili aj iné osoby (7 % prípadov). Inú osobu reprezentoval najmä bývalý manžel, druhým v poradí bol priateľ obeť. Objavilo sa i násilie v súrodeneckých vzťahoch. Z ostatných rodinných príslušníkov sa vyskytli v úlohe páchatela násilia svokrovci, švagrovci a dedko.

Analýza ukázala, že domáce násilie síce neobchádza nijaký rodinný vzťah, ale dominuje (v 89 % prípadov) vzťah manželský, resp. širšie partnerský, a v rámci neho násilie zo strany mužov voči ženám. Smerovanie násilia od manžela k manželke viac ako 20-krát prevýšilo opačnú situáciu (násilníka manželka a manžel-obeť). Ak sa manželský vzťah rozšíril o bývalého manžela, podiel vzrástol na 91 %. Pridaním vzťahu s priateľom dosiahli partnerské vzťahy až 93-percentný výskyt. Takéto zastúpenie oprávňuje k záveru, že v rámci problému násilia, s ktorým prichádzajú obeť do CPPS, má absolútnu prevahu násilie v intímnom vzťahu.

2.3.2.4. Ďalšie obeť rodinného násilníka sú spravidla deti

Násilie v domácnosti sa v mnohých prípadoch neobmedzuje iba na jeden hlavný vzťah, ale vytvára kombináciu násilných vzťahov. Často sa stáva, že okrem centrálnej obeť sa násilie agresora často obracia aj voči iným členom užšej alebo širšej rodiny, alebo aj voči osobám zo širšieho, nerodinného rámca. Štruktúra ďalších osôb postihnutých násilím jedného agresora je pestrá. Najčastejšie sú ďalšou z obeť deti (40 % zo všetkých sledovaných prípadov). Popri deťoch sa násilník nezriedka zameriava aj na iných príbuzných (15 %), prevažne niektorého z rodičov partnerky, prípadne starých rodičov, vnukov alebo niektorého zo súrodencov obeť. Ďalšie osoby získali 7-percentné zastúpenie.

Keďže údaje naznačili, že ďalšími obeťami domáceho násilia sa často stávajú spolubývajúce deti, znamená to, že evidovaný počet obeť násilia sa podstatným spôsobom znásobuje. Pri sledovaní výskytu domáceho násilia prostredníctvom štatistik je potrebné si uvedomiť, že približne v polovici prípadov je okruh postihnutých osôb oveľa širší ako uvádza samotná evidencia.

2.3.2.5. Medzi obeťami a násilníkmi sú zastúpené všetky sociálno-demografické skupiny

V diskusii o násilí sa často prezentujú dva postoje. Jeden posúva problém domáceho násilia do niektorých špecifických skupín a do statusovo nižších spoločenských vrstiev. Protikladný názor argumentuje všeobecnosťou domáceho násilia: ide o jav, ktorý prechádza všetkými vrstvami spoločnosti a nepozná bariéry. Z tohto dôvodu je potrebné sledovať viaceré sociálne a demografické či rodinné znaky účastníkov násilného vzťahu.

Podľa rodinného stavu sa medzi skúmanými prípadmi nachádzali všetky základné pozície – od slobodných až ovdovených. Vzhľadom na typ sledovaného problému a zameranie poradenských centier celkom logicky absolútne prevládali klienti s partnerom. Zo žien – obeť násilia zo strany partnera tvorili viac ako 80 % vydaté ženy v prvom manželstve. Išlo teda najmä o násilie voči vlastnej a prvej manželke. V porovnaní so štruktúrou celkovej populácie sú menej zastúpení slobodní a ovdovení klienti a oveľa viac tzv. neštandardné rodinné statusy ako rozvedení či druh a družka. Vyššie zastúpenie rozvedených signalizuje komplikované partnerské vzťahy po rozvode, keď rozvedení partneri zostávajú bývať v spoločnom byte. Domáce násilie v takejto situácii buď pokračuje ďalej, alebo sa rozvodom iniciuje. Na tzv. komplikovanejšie či rizikovejšie vzťahy, ktoré vznikajú opakovaným sobášom alebo nezosobášeným spolužitím, pripadlo len 8 % prípadov. Evidencia CPPS zahŕňa najmä prípady domáceho násilia páchaného na ženách v rámci manželstva, predovšetkým prvého manželstva. Priemerná dĺžka súčasného partnerského spolužitia pritom predstavovala okolo 14 rokov a vo viac ako v polovici prípadov boli vzťahy dlhšie ako desať rokov.

V takmer 90 % prípadov násilia voči manželke alebo partnerke sú svedkami násilia deti. Aj keď nemusia byť agresívnym správaním násilníka zasiahnuté priamo ako obeť, prinajmenšom sú traumatizované vzniknutou situáciou v rodine.

Medzi klientelou CPPS boli zastúpené všetky vekové kategórie. Najpočetnejšou vekovou skupinou medzi obeťami násilia bol však vek od 35 do 39 rokov a od 30 do 34 rokov. „Priemerná klientka“, ktorá do CPPS prichádza pre pomoc z dôvodu násilia v rodine, má o niečo viac ako 35 rokov. Medzi klientkami boli zastúpené všetky vzdelanostné skupiny. Prejavy násilia a násilné akty sa teda neviažu len s nízkym vzdelaním, ale objavujú sa aj vo vyšších vzdelanostných kategóriách. Aj štruktúra obetí podľa ekonomickej aktivity potvrdila všeobecnosť násilia. Ani jednej z ekonomických skupín sa domáce násilie nevyhlo: vyskytlo sa medzi zamestnanými aj nezamestnanými, u ekonomicky neaktívnych skupín, ale aj u podnikateľov či zamestnancov. Až 11-percentné zastúpenie žien v domácnosti potvrdilo známy fakt, že s rastúcou závislosťou ženy od svojho partnera sa ohrozenie domácim násilím stáva častejšie.

Sociálno-demografické zloženie partnerov obetí sa zásadne nelíšilo od celkovej populácie ani od štruktúry obetí násilia. Veková i vzdelanostná štruktúra násilníkov zodpovedala celkovej populácii. Mierne prevýšenie učňovského vzdelania patrí dlhodobo k charakteristikám vzdelanostnej štruktúry mužov SR. Mierne zvýšený podiel vysokoškolského vzdelania oproti skladbe obetí môže len potvrdiť, že domáce násilie sa nevyhýba ani osobám s vysokoškolským vzdelaním. Podľa ekonomickej aktivity boli medzi agresormi výrazne častejšie zastúpení podnikatelia (13 %) a nezamestnaní (vyše 25 %). To môže naznačovať, že ohrozenie domácim násilím je v týchto kategóriách silnejšie. Na túto tému by však bol potrebný podrobnejší výskum.

Z naznačených údajov vyplýva, že domáce násilie sa neobmedzuje iba na vybrané skupiny populácie, ale má všeobecnejší charakter. Z hľadiska pracovnej pozície obeť a násilníka v súbore prevažovala situácia, keď boli obaja partneri ekonomicky aktívni (47 %). Rôzne kombinácie ekonomickej neaktivity na strane partnera i partnerky získali 16 %. Išlo najmä o kombináciu dvoch nezamestnaných, ženy v domácnosti a nezamestnaného muža a dvoch dôchodcov. Heterogénny status partnerov v ekonomickej aktivite sa vyskytol v 36,4 % prípadov. Častejšia bola ekonomická závislosť ženy od muža (22 %) než muža od ženy (14 %). Z údajov vyplýva, že ekonomické postavenie partnerov môže byť ohrozujúcim faktorom v dvoch smeroch: ak je žena finančne závislá od manžela alebo partnera, ale aj keď žena pracuje a muž je nezamestnaný.

2.3.2.6.. Domáce násilie nadobúda veľmi rozmanité podoby

Medzi sledovanými prípadmi sa vyskytli všetky typy násilia – od fyzického a sexuálneho, cez psychické a sociálne, až po ekonomické. Z hľadiska konkrétnych násilných skutkov je „pestrosť“ násilia ešte širšia. Z psychického násilia sa najviac vyskytovalo vyčítanie rôznych vecí, nadávanie a zastrasovanie (viac ako 80 % prípadov). Za nimi nasledovali s vyše 70 % dva druhy fyzického násilia, konkrétne sácanie či strkanie a vyhrážanie zbitím alebo zranením. Do pásma s výskytom v 60 % až 70 % prípadov sa zaradilo až sedem druhov násilníckych spôsobov z rozličných typov násilia – od ponižovania na verejnosti cez obmedzovanie financií na domácnosť a bitie až po obmedzovanie stretnutí s príbuznými. Nadpolovičné zastúpenie získalo ešte vyžadovanie podrobného vyúčtovania, vymáhanie sexu a hádzanie predmetov do obeť (Tabuľka 3).

Len šesť sledovaných druhov násilníckych spôsobov správania sa vyskytlo v menej ako polovici prípadov. Najmenej zastúpené bolo škrtenie, ohrozovanie zbraňou a zamedzenie prístupu k jedlu. Napriek tomu sa ich aspoň občasný výskyt potvrdil vo viac ako jednej tretine prípadov. Vyplýva z toho, že žiadny druh a typ štandardnejších foriem domáceho násilia nie je na Slovensku úplne neznámy. Skutky domáceho násilia sú také rôznorodé, že 21 predložených položiek na vyjadrenie reálnej situácie nestačilo. Viac ako tretina obetí uviedla aj iné formy násilného správania (pozri Bodnárová – Filadelfiová, 2002), čo svedčí o značnej „tvorivosti“ a často aj brutalite páchatelov násilia.

2.3.2.7. Čo vedie k násilnému správaniu?

Kde vidia obeť príčiny a bezprostredné stimuly násilného správania? Vo verejnej mienke sa často za príčinu násilia považuje alkohol a drogy, čo do značnej miery zakrýva skutočné príčiny násilného správania, najmä násilného správania mužov voči ženám. Vedie to potom k zjednodušeniam typu: „Stačí odstrániť alkoholizmus a odučiť násilníka piť a odstráni sa aj násilie.“

Ako ukázala analýza, viac ako jedna tretina obetí uviedla, že na to, aby sa agresor začal správať násilne, nie je potrebný žiadny spúšťač mechanizmus, pretože sa tak správa stále. Zostávajúce dve tretiny obetí špecifikovali jeden alebo viacero podnetov. Na prvom mieste sa umiestnil alkohol (50 % prípadov). Ďalšiu skupinu agresorov vypovokuje k násilnému správaniu, „keď mu obeť v niečom odporuje, protirečí“ (vyše 42 %). Tretiu skupinu tvorili podnety zvonku: stretnutie s kamarátmi alebo partiou (20 % prípadov) či stretnutie s niektorým z príbuzných násilníka. V 18 % prípadov

Tabuľka 3
Násilné skutky podľa výskytu a frekvencie (percentuálne skóre za viacero odpovedí)

Druhy násilného správania	Výskyt v %	Frekvencia výskytu			
		takmer denne	viackrát za mesiac	2 – 3 krát za rok	menej často
Vyčítanie rôznych vecí	86	51	29	4	2
Nadávanie a zastrašovanie	85	38	32	8	7
Sácanie či strkanie	72	12	34	12	14
Vyhrážanie bitím/zranením	71	11	41	10	9
Ponižovanie na verejnosti	69	15	31	12	11
Obmedzovanie financií na domácnosť	67	27	22	8	11
Opoprhovanie a podceňovanie	66	19	23	12	12
Násilnosti (iné ako uvádzané)	65	14	26	12	13
Bitie	64	6	23	21	14
Obmedzovanie stretnutí s priateľmi	62	19	23	7	13
Obmedzovanie stretnutí s príbuznými	62	15	22	9	16
Vyhadzovanie z domu	61	10	20	15	16
Vyhadzovanie z domu	61	10	20	15	16
Podrobné vyčítovanie	56	10	25	6	15
Vymáhanie sexu	52	6	21	9	16
Ohadzovanie predmetmi	50	3	21	11	15
Kopanie, hryzenie, bitie pästou	46	3	13	13	17
Špehovanie	46	12	15	7	12
Kontrolovanie telefónom	43	15	12	4	12
Škrtenie	37	1	6	11	19
Ohrozovanie zbraňou	31	1	6	9	15
Zamedzenie prístupu k jedlu	22	4	6	2	10

Zdroj: Bodnárová – Filadelfiová, 2002.

sa obeť samotná domnievala, že násilie vyprovokovala vlastným správaním. Toto zistenie svedčí o pretrvávajúcom mýtoch o domácom násilí, dokonca aj medzi obeťami.

2.3.2.8. Kedy sa násilné správanie začalo?

Získané odpovede boli rôznorodé. V takmer 10 % prípadov trvá násilie po celý čas známosti obeť a násilníka. Do začiatkov spoločného života lokalizovalo vznik násilia ďalších 8 % obetí. Najčastejšie sa však začiatok násilného správania viazal na uzatvorenie manželstva (takmer 40 %). Pri zohľadnení zistenej priemernej dĺžky partnerského spolujitia, ktorá sa pohybovala na úrovni 14 rokov, a tiež vzhľadom na fakt, že približne v polovici prípadov spolujitie trvá viac ako desať rokov, sa dá usudzovať o dlhodobom charaktere veľkej časti domáceho násilia evidovaného v CPPS.

Tabuľka 4
Vymedzenie počiatku násilného správania sa agresora (skóre za maximálne dve možnosti)

Počiatky násilného správania	Všetky prípady	Obeť – partnerky
Po uzavretí manželstva	35	38
Po nadviazaní mimomanželskej známosti násilníka	12	13
Po narodení prvého dieťaťa	11	12
Po narodení iného dieťaťa	10	10
Trvá po celú dobu čo sa poznáme	10	8
Odkedy má nových kamarátov	8	9
Odkedy je nezamestnaný	8	8
Odkedy spolu žijeme	8	8
Po nadviazaní mimomanželskej známosti obeť	3	3
Odkedy sa niekto do rodiny prisťahoval	1	1
Iné dôvody (spolu)	30	25

Zdroj: Bodnárová – Filadelfiová, 2002.

Vyššie 20 % prípadov vzťahovalo počiatok násillia k narodeniu dieťaťa. U 13 % išlo o nadviazanie mimomanželskej známosti násilníka a u necelých 3 % zasa o nadviazanie mimomanželskej známosti obeť násillia. Noví kamaráti agresora ako príčina prejavov násillia sa vyskytla v 8 % zistených prípadov; 8 % získala aj nezamestnanosť násilníka. Ide o pomerne nízke číslo, keďže podiel nezamestnaných v štruktúre násilníkov tvoril viac ako 25 %. Vyplýva z toho, že vo väčšine týchto prípadov násillné správanie pravdepodobne vzniklo oveľa skôr ako agresor prišiel o prácu. Toto zistenie je v určitom rozpore s veľmi často sa vyskytujúcim tvrdením, že príčinou domáceho násillia je nezamestnanosť. Ako príčina násillného správania sa objavilo aj sťahovanie rodiny, práca manžela alebo manželky, úmrtie niektorého člena rodiny, tehotenstvo ženy, správanie detí, rozvod, ale aj prejavovanie vlastných názorov zo strany manželky, zdravotný stav násilníka či národnostné rozpory a hádky.

Príčiny vzniku násillného správania v rodinných vzťahoch sú veľmi rôznorodé, neexistuje nejaký jednotný podnet pre vznik násillia. Čo však odpovede preukázali jednoznačne, je dlhodobý charakter domáceho násillia. Vo viac ako 50 % prípadov trvá po celú dobu manželstva a u celej pätiny sa objavilo dokonca ešte skôr.

2.3.2.9. Obete hľadajú pomoc najmä u blízkych ľudí

Obete násillia sa najčastejšie obracali so žiadosťou o pomoc na najbližšie okolie. Stratégu hľadania pomoci u najbližších príbuzných uplatnilo viac ako 60 % obetí. Ďalších viac ako 40 % sa pokúšalo nájsť pomoc u priateľov a známych, na susedov sa obrátilo vyše 16 %. Zo štátnych inštitúcií sa najčastejšie obracali na políciu (37 %). Viac ako 17 % muselo vyhľadať pomoc lekára. V rámci voľných odpovedí sa ako adresát prosby o pomoc uvádzali najmä odbory sociálnych vecí alebo mestské či obecné úrady, právnici a súdy.

2.3.2.10. Dá sa násillie nejako riešiť?

Predstavy o možnostiach riešenia vzniknutej situácie v rodine sa značne odlišovali a záviseli od konkrétnej situácie v rodine či domácnosti. Pri intenzívnejších formách domáceho násillia sa viac preferovali konečné riešenia (opustenie partnera, rozvod), v menej vyhrotených prípadoch zas „nápravné“ postupy (dohovoriť partnerovi, liečiť ho). Pomerne veľkú skupinu tvorili aj také prípady, keď sa s dlhodobým a intenzívnym násillím spájalo očakávanie pozitívnej zmeny a zvratu v správaní násilníka na základe dohovoru odborníka.

Tabuľka 5

Predstavy obetí násillia o možnostiach intervencie (percentuálne skóre za viacero možností odpovede)

Predstava o možnostiach pomoci	Všetky prípady	Obete – partnerky
Odsťahovať násilníka	49	53
Možnosť odsťahovať sa	36	36
Zverejňovanie prípadov domáceho násillia	24	22
Informačná kampaň o možnostiach pomoci	23	22
Porozprávať sa s ľuďmi s rovnakým problémom	21	20
Okamžitý policajný zásah	17	18
Lepší prístup k poradenstvu, linkám pomoci	8	8
Informovanie zamestnávateľa	8	9
Iné riešenia (spolu)	29	27

Zdroj: Bodnárová – Filadelfiová, 2002.

Najpreferovanejším konkrétnym riešením bolo vysťahovanie násilníka z domácnosti. Pri partnerskom násillí ho za dôležité riešenie považovalo takmer 53 % obetí. Druhý najčastejší spôsob sa tiež týkal izolácie od násilníka, ale cestou odsťahovania sa obeť (36 %). Potrebu okamžitého policajného zásahu obsahovalo takmer 18 % odpovedí. Pomerne veľký dôraz (20 %) sa kládol na osvetu a prístup k informáciám o možnej pomoci a na možnosť porozprávať sa s ľuďmi v rovnakej situácii. Môže to naznačovať, že obeť násillia sa so svojím problémom cítia osamotené a nepochopené.

V odpovediach sa dosť často objavovala viera v zmenu správania násilníka (v rámci inej možnosti odpovede), a to či už prostredníctvom liečenia, psychoterapie, poradenstva, alebo ako nekonkrétnej túžby po zmene správania agresora. Často navrhovaným spôsobom riešenia situácie bola spolupráca násilníka s psychológom alebo s psychologickou poradňou či iným zariadením pre pomoc obetiam násillia.

Ďalšia veľká skupina návrhov sa týkala inštitucionálnych riešení: zmeny zákonov v smere potrestania páchatela a jeho odchodu z domácnosti, práce polície a súdov, ale aj inštitucionálnej pomoci obetiam domáceho násillia. Mnohé z obetí si uvedomujú potrebu zmeniť prístup verejnosti k týmto otázkam a cestu vidia tak vo výchove mladej generácie, ako aj v informačných a osvetových kampaniach.

I keď sa viaceré spôsoby riešenia domáceho násilia vzťahovali k individuálnym postupom, vo väčšine prípadov sa objavili očakávania pomoci zo strany verejných inštitúcií. Koncentrovali sa predovšetkým okolo zmeny legislatívnych pravidiel v prístupe k domácejmu násiliu, ale aj možností poskytnúť pomoc obetiam. V prvom prípade išlo najmä o vytvorenie legislatívnych pravidiel umožňujúcich zastavenie násilia v rodine, ochranu obetí a potrestanie páchatela, kompetencií zainteresovaných inštitúcií a urýchlenia konania jednotlivých orgánov. Požiadavky na zlepšenie poskytovanej pomoci sa týkali dostupnosti i kvality potrebných služieb. Objavila sa tiež potreba zásadnejšej zmeny verejnej mienky na Slovensku vo vzťahu k domácejmu násiliu.

2.3.3. SITUÁCIA PODĽA REPREZENTATÍVNEHO VÝSKUMU (2003)

2.3.3.1. Poznajú obyvatelia SR domáce násilie?

Skúmanie priamych (vlastná skúsenosť) i nepriamych (skúsenosť niekoho v okolí) skúseností obyvateľov SR s násilným správaním v rodinách odhalilo, že domáce násilie patrí na Slovensku k značne rozšíreným javom. Najrozšírenejšími sú rôzne úrovne fyzického násilia, no zriedkavým nie je ani ekonomické, psychické či sociálne násilie, ale aj ťažšie formy fyzického násilia.

Tabuľka 6

Celková skúsenosť obyvateľov SR so skutkami násilného správania v rodine (v %)

Násilný skutok	Skúsenosť s násilím v rodine	Z toho:	
		priama, resp. osobná	nepriama
Facky, buchnáty a pod.	54	20	34
Sácanie či strkanie	44	12	32
Bitie	43	9	34
Finančné zneužívanie	42	8	34
Psychické týranie	38	9	29
Prehnané kontrolovanie výdavkov	33	7	26
Rozbíjanie vecí v byte	33	6	27
Obmedzovanie stretnutí, kontrola každého kroku	32	7	25
Ublíženie na zdraví	29	5	24
Vyhrážanie zabitím	19	5	14
Sexuálne zneužívanie	5	1	4

Poznámka: Zvyšok do 100 % v každom riadku predstavujú respondenti, ktorí nemajú s daným násilným skutkom žiadnu priamu alebo nepriamu skúsenosť.

Zdroj: Bodnárová – Filadelfiová, 2003.

Viac ako polovica súboru vykázala skúsenosť s fackami a buchnátmi od člena rodiny. Sácanie a strkanie, podobne ako bitie v rámci rodiny pozná viac ako 40 % obyvateľov SR. Za touto trojicou skutkov fyzického násilia nasleduje finančné zneužívanie členom rodiny (nepripievanie na domácnosť, branie peňazí a pod.). Skúsenosť s ním priznalo 42 % obyvateľov, z toho 8 % tvorila priama a 34 % nepriama skúsenosť. Takmer 40 % má skúsenosť s psychickým týraním v rodine a necelá tretina zažila buď priamo na sebe, alebo pozná vo svojom blízkom okolí niekoho, komu člen rodiny prehnané kontroluje výdavky, rozbíja veci v byte a sociálne ho izoluje a prehnané kontroluje. Slovenskej spoločnosti však nie sú neznáme ani vyhranenejšie formy fyzického a sexuálneho násilia. Skúsenosť s ublížením na zdraví, ktoré spôsobil člen rodiny, uviedlo 29 % dospeléj populácie SR a so sexuálnym zneužívaním 5 %.

2.3.3.2. Obetami domáceho násilia sú prevažne ženy

Aj z reprezentatívneho výskumu vyplynulo, že domáce násilie na Slovensku je niekoľkonásobne častejšie namierené voči ženám. Skutky fyzického násilia páchaného na ženách sa vyskytovali dvojnásobne častejšie ako na mužoch. Výskyt ostatných druhov násilného správania voči ženám bol tri- až štyrikrát vyšší.

Vyšší výskyt násilia v rodine vykázali ženy nielen na základe osobných skúseností. Aj výpovede respondentov o násilných skutkoch páchaných v rámci rodiny potvrdili, že domáce násilie je mnohonásobne častejšie namierené voči ženám. V prípade nižších stupňov fyzického násilia to bolo približne dvojnásobne viac, pri všetkých ostatných skúmaných násilných skutkoch tri- až sedemnásobne viac. Najväčšie rozdiely sa prejavili pri rozbíjaní vecí v byte, obmedzovaní stretnutí a kontrole každého kroku, ekonomickom násilí a psychickom týraní. Sexuálne zneužívanie bolo zaznamenané iba v prípade žien.

Tabuľka 7**Nepriama a priama skúsenosť obyvateľov SR s domácim násilím podľa pohlavia (v %)**

Násilný skutok	Nepriama skúsenosť:		Priama skúsenosť:	
	mužov	žien	mužov	žien
Facký, buchnáty a pod.	32	64	17	23
Sácanie či strkanie	18	47	8	16
Vyhrážanie zabitím	5	18	3	15
Bitie	14	47	6	11
Ublíženie na zdraví	8	29	5	12
Psychické týranie	9	43	3	11
Finančné zneužívanie	9	42	4	9
Prehnané kontrolovanie výdavkov	6	30	2	8
Obmedzovanie stretnutí, kontrola každého kroku	4	29	2	7
Rozbíjanie vecí v byte	5	31	2	9
Sexuálne zneužívanie	0	5	0	2

Poznámka: Zvyšok do 100 % v každom riadku predstavujú respondenti, ktorí nemajú s daným násilným skutkom žiadnu priamu alebo nepriamu skúsenosť.

Zdroj: Bodnárová – Filadelfiová, 2003.

Mnohé zahraničné výskumy (*Violence...*, 1993; *National...*, 2001; *World...*, 2002; *Report...*, 2002) jasne preukázali, že ženy sa stretávajú s násilnými prejavmi od mužov nielen v súkromnom živote, ale i mimo neho. Slovenský reprezentatívny výskum populácie žien vo veku od 18 do 65 rokov, realizovaný na prelome rokov 2002 a 2003, sa tiež pokúšal zistiť skúsenosť žien s násilím od rôznych mužov: partnerov i iných príbuzných, známych či neznámych mužov. Získané výsledky potvrdili, že reálne skúsenosti žien SR s týmito spôsobmi správania sú bohaté.

2.3.3.3. Aká je skúsenosť žien v SR s násilím mimo partnerského vzťahu?

S násilím mimo partnerského vzťahu sa ženy v SR stretávajú pomerne často. Frekventovaný je už pocit strachu žien pri pohybe na verejnosti alebo psychické stresy na pracovisku, no často sa vyskytuje aj sexuálne obťažovanie či sexuálne a fyzické násilie.

Z celkovej populácie žien SR vo veku od 18 do 65 rokov má až 45 % osobnú skúsenosť s tým, že boli sledované cudzím mužom, čo v nich vzbudilo obavy a strach. U viac ako štvrtiny z nich sa tento zážitok naposledy vyskytol niekedy v priebehu posledného roka, u viac ako polovice pred menej ako piatimi rokmi. Spomedzi obyvateľiek veľkých miest malo takýto zážitok takmer 60 % žien, v malých obciach necelých 30 %. Nijaké prostredie však nezbavuje ženy takýchto obáv úplne.

Čo sa týka šikanovania na pracovisku (*mobbingu*), viac ako štvrtina skúmaného súboru žien (27 %) uviedla, že sa k nej spolupracovník alebo nadriadený niekedy správal spôsobom, ktorý sa podľa nich dá označiť za šikanovanie. Vzhľadom na toto zistenie a fakt, že realizovaný výskum sa tohto problému dotýkal iba okrajovo (jednou otázkou), možno odporučiť, aby sa mu v budúcnosti venovala širšia výskumná pozornosť.

Získané výsledky tiež odhalili bohaté skúsenosti žien v SR so sexuálnym obťažovaním. Celkovo až 53 % skúmaných žien odpovedalo, že niekedy v živote zažili sexuálne narážky a komentáre na svoju osobu. Viac ako 40 % žien sa stretlo s nevhodnými poznámkami na postavu a sexuálny život a takmer 45 % žien dostalo sexuálny návrh. Vynucovanie si rande či schôdzky s mužom, ktorý nikdy nebol partnerom, pozná z vlastnej skúsenosti 38 % dospelých žien v SR. Takmer tretina žien má zážitok s exhibicionistom a pätina s obscénnou korešpondenciou či telefonátom.

Spolu až 39 % dospelých žien v SR zažilo zo strany muža, ktorý nie je a nikdy nebol intímny partnerom, aspoň jeden zo sledovaných skutkov sexuálneho násillia. Sexuálne obťažovanie sprevádzané obchytkávaním, pritláčaním či obtieraním sa, rôznymi dôvernosťami a bozkami pozná takmer 40 % z nich, pokus o sexuálny styk sprevádzaný vyhrážkami, zvalením na zem či zatláčaním do kúta a podobnými praktikami zažilo niekedy vo svojom živote 18 % žien. Vynútený sexuálny styk (znásilnenie) mužom, ktorý nebol partnerom, priznali 3 % skúmaných žien.

Fyzický útok alebo vyhrážanie sa ublížením na zdraví od muža, ktorý nie je a nebol partnerom, priznalo spolu 19 % žien. V živote 12 % z nich sa už niekedy vyskytlo vyhrážanie zbitím či zabitím a fyzické napadnutie mužom mimo partnerského vzťahu osobne pozná 15 % žien.

Ktorí muži mimo partnerského vzťahu sa vyskytujú medzi obťažujúcim a násilným správaním? Najčastejšie boli za nositeľa násilných prejavov označení cudzí muži (63 % žien). Ďalších 34 % žien sa stretlo s násilnými prejavmi od kamaráta či známeho, 30 % od spolupracovníka a 19 % od spolužiaka. S obťažovaním alebo násilím od nadriadeného má skúsenosť 14 % žien, s násilnými prejavmi iného muža z príbuzenstva 12 %. Skúsenosť s násilným správaním iných známych mužov (otec, brat, učiteľ, vychovávateľ, zákazník, lekár či majiteľ bytu) bola menej častá (5 %). Typ násilníka sa

však odlišoval podľa druhu skutku. Cudzí muži vystupovali v úlohe aktérov najmä pri slabších formách sexuálneho obťažovania (ako je obscénna korešpondencia a telefonáty, nevhodné poznámky na postavu a sexuálny život, exhibicionizmus, vynucovanie si rande, sexuálne narážky či komentáre a sexuálne návrhy). Naopak, vyhranenejšie formy násilia zažívajú ženy v SR častejšie od mužov, ktorých dobre poznajú. Sexuálne obťažovanie a pokusy o sexuálny styk prichádzajú najmä od kamarátov alebo susedov, spolužiakov či spolupracovníkov, ale aj od nadriadených a príbuzných.

Výsledky naznačili, že násilie zo strany mužov – ne-partnerov je v SR vážnym verejným problémom, ktorý zasahuje veľkú skupinu žien. V slovenskej realite sú veľmi časté rôzne podoby sexuálneho obťažovania, no postoj k nim nie je jednoznačne odmietavý, dokonca ani u samotných žien. Aktérmi mnohých foriem násilného správania sú pritom mladí muži (spolužiaci či kamaráti). Táto skutočnosť naznačuje, že s preventívnymi aktivitami je potrebné začínať od nižších vekových ročníkov, pričom by sa mal klásť dôraz na predchádzanie sexuálnemu obťažovaniu.

2.3.3.4. Ženy na Slovensku zažívajú najviac násilia od intímneho partnera

Dostupné štúdie o násilí páchanom na ženách zhodne uvádzajú, že najčastejšou a veľmi špecifickou formou násilia páchaného na ženách je násilie manžela, prípadne intímneho partnera. Špecifickou črtou tohto typu násilia je fakt, že ženy sú v takomto prípade k násilníkovi emocionálne viazané (často sú od neho až citovo závislé), čo má dôsledky jednak na priebeh a vývoj samotného násilia, a jednak na spôsoby, ako sa s ním vyrovnáť. Násilie páchané intímnym partnerom môže nadobúdať rôznu podobu – od fyzického a sexuálneho, cez psychické či verbálne, až po sociálne a ekonomické. Vo verejnom diskurze sa však najčastejšie spomína fyzické a sexuálne násilie v intímnom vzťahu.

Tabuľka 8

Priama skúsenosť žien v SR so skutkami fyzického násilia v intímnych vzťahoch (v %)

Skutky fyzickej agresie od súčasného partnera	Zažila aspoň raz	Zažila opakovane	Nezažila ani raz
Facký, buchnúty a pod.	22	15	78
Sácanie, strkanie, ťahanie za vlasy	19	14	81
Bitka bez závažných zdravotných následkov	14	10	86
Vyhrážanie zabitím, ublížením na zdraví	9	7	91
Škrtenie	6	4	94
Bitka so závažnými následkami na zdraví	5	3	95
Ohrozovanie zbraňou (nožom, pištoľou a pod.)	4	2	96
Skutky fyzickej agresie od bývalého partnera			
Facký, buchnúty a pod.	44	35	56
Sácanie, strkanie, ťahanie za vlasy	37	30	63
Bitka bez závažných zdravotných následkov	33	27	67
Vyhrážanie zabitím, ublížením na zdraví	25	20	75
Škrtenie	14	9	86
Bitka so závažnými následkami na zdraví	15	8	85
Ohrozovanie zbraňou (nožom, pištoľou a pod.)	11	7	89

Zdroj: Bodnárová – Filadelfiová, 2003.

Podľa štúdie Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO) z roku 2002 sa podiel žien, ktoré boli niekedy v živote fyzicky napadnuté intímnym partnerom, pohybuje v jednotlivých krajinách od 10 % do 69 % (*World...*, 2002). Údaje z reprezentatívneho výskumu dospelých žien na Slovensku ukázali, že aktuálne rozšírenie fyzického násilia v intímnom vzťahu zapadá do tohto intervalu. Zo všetkých dospelých žien v SR vo veku od 18 do 65 rokov, ktoré mali v čase výskumu partnera, má takmer štvrtina nejakú skúsenosť s fyzickým násilím: 24 % zažilo od súčasného partnera pri najmenšom jeden (zo siedmich sledovaných skutkov) skutok fyzického násilia aspoň raz, u 20 % žien sa niektoré zo situácií opakovali. Výpovede za bývalého partnera vykázali ešte vyššie hodnoty: aspoň raz zažilo od svojho bývalého partnera niektorý zo spôsobov fyzickej agresie až 48 % žien, opakovane sa vyskytli u 43 %. S rastúcou závažnosťou násilného činu klesá podiel žien, ktoré takéto správanie v intímnom vzťahu zažili. Na druhej strane, pomerne malý rozdiel medzi celkovým a opakovaným výskytom fyzickej agresie naznačuje, že fyzické útoky v partnerskom vzťahu majú tendenciu sa opakovať.

Skutky sexuálneho násilia v intímnom vzťahu sa vyznačujú rovnako veľkou variabilitou, no v citovanom výskume sa sledovali iba jeho dve vyhranenejšie podoby: vymáhanie sexu (proti vôli ženy, nechcené sexuálne praktiky atď.)

Tabuľka 9

Priama skúsenosť žien v SR so skutkami sexuálneho násillia v intímnych vzťahoch (v %)

Skutky sexuálneho násillia od súčasného partnera	Zažila aspoň raz	Zažila opakovane	Nezažila ani raz
Vymáhanie sexu (proti vôli, nechcené sexuálne praktiky)	18	14	82
Znásillnenie	4	3	96
Skutky sexuálneho násillia od bývalého partnera			
Vymáhanie sexu (proti vôli, nechcené sexuálne praktiky)	36	29	64
Znásillnenie	10	7	90

Zdroj: Bodnárová – Filadelfiová, 2003.

a znásillnenie. Zo súboru skúmaných žien, ktoré mali v čase výskumu partnera, 16 % uviedlo, že zo strany súčasného partnera zažili niektorý z týchto dvoch skutkov sexuálneho násillia aspoň raz a 13 % zaznamenalo opakovaný výskyt takéhoto správania. V prípade bývalého partnera bola frekvencia opäť dvojnásobne vyššia: 35 % žien malo skúsenosť aspoň s ojedinelým a 28 % s opakovaným výskytom sexuálneho násillia od bývalého partnera. Ak sa už sexuálne násillie v intímnom vzťahu objaví, má sklon sa v určitých intervaloch opakovať. Zistená úroveň výskytu sexuálneho násillia zo strany intímneho partnera v SR sa nelíši od ostatného sveta: podľa štúdie WHO sa podiel žien, ktoré zažili pokus alebo dokonanie vynúteného sexu od intímneho partnera, pohybuje od 8 % do 46 %.

Násillie páchané na ženách v rámci intímneho vzťahu sa však v realite neobmedzuje na skutky fyzickej agresie a sexuálneho násillia, ale môže nadobúdať množstvo podôb. Spravidla je nemožné jednotlivé druhy násillia navzájom oddeliť. Fyzická agresia vedie aj psychickej ujme, stupňujúce sa psychické týranie často končí fyzickým napadnutím, sexuálne násillie býva nezriedka sprevádzané fyzickou agresiou a pod. Pritom ženy pociťujú a prežívajú psychické týranie a ponížovanie často horšie ako fyzické násillie (Bodnárová – Filadelfiová, 2002). Prakticky sa nedá nájsť vzťah, v ktorom by dochádzalo napríklad výlučne k fyzickému násilliu bez skutkov inej povahy (psychické, sociálne alebo ekonomické násillie). Výskum na Slovensku potvrdil tendenciu ku kumulácii násillných skutkov za rôzne druhy násillia. Intímne vzťahy sa líšia aj frekvenciou výskytu jednotlivých druhov násillných skutkov voči partnerke.

Súhrnná analýza rôznych spôsobov správania sa partnera k žene, založená na frekvencii ich výskytu, položila základ pre tvorbu typológie intímnych vzťahov žien na Slovensku. S využitím multivariačnej analýzy sa odhalili tri základné vzory správania partnerov. Do jedného sa zaradili vzťahy, v ktorých sa skutky násillného správania nevyskytovali vôbec alebo takmer vôbec, u zostávajúcich dvoch boli takéto skutky prítomné a odlišovali sa stupňom a frekvenciou.

Typológia intímnych vzťahov žien v SR podľa frekvencie násillného správania partnerov

Typológia sa zakladala na 22 spôsoboch násillného správania partnera k žene, ktoré možno zaradiť do nasledujúcich piatich kategórií:

- skutky fyzickej agresie;
- skutky sexuálneho násillia;
- skutky psychického poškodzovania;
- skutky ekonomického zneužívania;
- skutky sociálneho izolovania a kontroly.

Výsledkom boli nasledujúce tri typy vzťahov:

- **Nenásillný vzťah** – sledované skutky násillného správania sa nevyskytli vôbec, prípadne zriedkavý výskyt niektorých skutkov psychického, ekonomického či sociálneho násillia a/alebo ojedinelý výskyt niektorého z miernejších skutkov fyzického a/alebo sexuálneho násillného správania.
- **Menej vyhranený násillný vzťah** – pokrýva spôsoby správania partnera, pre ktoré je príznačný frekventovanejší výskyt viacerých skutkov psychického, ekonomického či sociálneho násillia a/alebo menej opakovaný výskyt viacerých skutkov fyzického a/alebo sexuálneho násillia.
- **Vyhranený násillný vzťah** – vyznačuje sa správaním s takmer trvalým výskytom viacerých skutkov psychického, ekonomického či sociálneho násillia a častejšie sa opakujúcimi skutkami fyzického a/alebo sexuálneho násillia.

Prvý, nenásillný typ zahŕňa pomerne širokú škálu intímnych vzťahov. Patria sem vzťahy, v ktorých partneri sledované spôsoby správania k ženám neuplatnili vôbec, ale aj vzťahy, kde sa občas vyskytli niektoré z troch foriem

psychického poškodzovania (vulgárne nadávky, nedôstojné správanie či kritika ženy) alebo došlo k ojedinelému výskytu niektorých zo slabších foriem fyzickej agresie či vymáhania sexu. Žiaden z násilných skutkov sa v tomto type vzťahov neobjavoval často alebo takmer stále a vyhranenější formy násilia sa nevyskytovali vôbec. Tento typ sa dá nazvať „od ideálu po ojedinelé zlyhanie“ a reprezentuje nenásilné vzťahy.

Do druhého typu menej vyhraneneho násilného vzťahu patria intímne vzťahy, v ktorých sa vyskytli už aj niektoré zo silnejších foriem fyzického a sexuálneho násilia. Viaceré slabšie prejavy fyzického a sexuálneho násilia boli prítomné opakovane a niektoré skutky psychického alebo sociálneho násilia sa vo vzťahu vyskytli veľa krát. Žiaden zo sledovaných skutkov však nevykázal trvalú prítomnosť (takmer stále) a jedine znásilnenie sa vo vzťahoch tohto typu nevyskytlo vôbec.

Tretí typ vyhraneneho násilného vzťahu reprezentuje intímne vzťahy, kde sú mnohé sledované násilné spôsoby správania partnera prítomné takmer stále a skutky fyzického a sexuálneho násilia, vrátane ich vyhranených foriem, sa opakovali, niektoré z nich veľa krát.

Hranicou, ktorá oddeľuje prvý od ostatných dvoch typov, je opakovaný výskyt niektorých skutkov fyzického alebo sexuálneho násilia a frekventovaný výskyt skutkov psychického, sociálneho a ekonomického násilia. Podľa takéhoto vymedzenia druhý a tretí identifikovaný typ správania už nesú znaky násilia, sú násilnými vzťahmi, ktoré sa vzájomne odlišujú závažnosťou skutku a frekvenciou jeho výskytu. Na Slovensku sa teda identifikovali dva stupne násilia páchaného na ženách v intímnom vzťahu: vyhranené násilie a menej vyhranené násilie. Podobné dvojstupňové násilie páchané v intímnom vzťahu bolo identifikované vo viacerých krajinách, kde sa realizovali výskumy tohto negatívneho javu (*World...*, 2002).

Tabuľka 10

Zastúpenie jednotlivých typov intímnych vzťahov v skupine žien vo veku od 18 do 65 rokov (v %)

Skupina žien	Nenásilný vzťah	Menej vyhranený násilný vzťah	Vyhranený násilný vzťah	Násilné vzťahy spolu
Ženy so súčasným partnerom	75	14	11	25
Ženy s bývalým partnerom	55	20	25	45
Ženy so súčasným alebo bývalým partnerom spolu	71	14	15	29

Poznámka: Ide o ženy, ktoré mali počas svojho života partnera.

Zdroj: Bodnárová – Filadelfiová, 2003.

Celkovo až 29 % žien v SR vo veku od 18 do 65 rokov, ktoré mali počas svojho života partnera, má osobnú skúsenosť s násilím páchaným intímnym partnerom. Z toho 14 % žien zažilo menej vyhranené formy násilia a 15 % zažilo vyhranené násilie. Spomedzi žien, ktoré mali v čase výskumu partnera, žilo v násilnom vzťahu 25 %. Znamená to, že v SR má skúsenosť s násilím od súčasného partnera každá štvrtá žena, ktorá má partnera. Prítom 14 % týchto žien žije v menej vyhranenom násilnom vzťahu a 11 % zažíva od súčasného partnera vyhranené násilie. Spomedzi žien s bývalým partnerom uviedlo násilné vzťahy až 45 %, pričom 20 % žien zažívalo menej a 25 % viac vyhranené formy násilia.

Zistený výskyt násilia páchaného na ženách v intímnom vzťahu ukazuje, že problém je na Slovensku skutočne vypuklý: takmer každá tretia žena v SR, ktorá niekedy mala alebo má intímny partnerský vzťah, zakúsila od partnera násilie a takmer každá šiesta žena zažila dokonca vyhranené formy násilia.

2.3.3.5. Medzi obeťami a násilníkmi sú zastúpené všetky sociálno-demografické skupiny

Z analýzy charakteristík obetí a páchatelov násilia v intímnom vzťahu vyplynulo, že násilie páchané na ženách v intímnom vzťahu sa týka všetkých kategórií žien a mužov. Žiadna sociálno-ekonomická skupina nezostala od násilia úplne uchránená, i keď medzi jednotlivými skupinami sa vyskytli rozdiely. V rámci násilných vzťahov boli zastúpené všetky vekové skupiny žien, najväčší podiel však pripadal na ženy vo veku od 35 do 54 rokov (viac ako dve tretiny žien zažívajúcich násilie od súčasného partnera tvoria ženy v strednom veku). Podľa rodinného stavu sa násilie týka predovšetkým vydatých žien, a to najmä žien žijúcich v prvom manželstve: medzi ženami s osobnou skúsenosťou s vyhraneným násilím od partnera tvorili až 81 %. Absolútna väčšina žien zažívajúcich násilie zo strany partnera má v domácnosti aspoň jedno spolubývajúce dieťa. Iba 15 % žien nemalo dieťa, ktoré by ešte bývalo spolu s rodičmi. V priemere pripadalo na jednu ženu zažívajúcu vyhranené násilie 1,6 spolubývajúceho dieťaťa.

Násilie páchané intímnym partnerom sa v SR vyskytuje vo všetkých vzdelanostných skupinách žien. Žien so základným a učňovským vzdelaním sa však týka vo zvýšenej miere: tieto dosiahli 68-percentný podiel v rámci vyhraneneho násilného vzťahu a 62-percentný podiel v rámci miernejšieho násilného vzťahu. Kým ženy s nižším stupňom vzdelania zažívajú v podstatne rovnakej miere menej vyhranené i vyhranené formy násilia, ženy s vysokoškolským

vzdelaním vo zvýšenej miere zažívajú menej vyhranené násilné vzťahy. Častejšiu skúsenosť s násilnými vzťahmi mali nezamestnané ženy (19 %) a ženy v domácnosti a na materskej alebo rodičovskej dovolenke (17 %). Viac ako 60 % žien žijúcich v násilnom vzťahu sú však ženy ekonomicky aktívne. Násilie sa vyskytuje vo všetkých krajoch i veľkostných typoch obcí a nepozná ani národnostné rozdiely.

U páchatelov násilia sa prejavili podobné tendencie. Boli medzi nimi zastúpené všetky vzdelanostné kategórie mužov: muži s nižším stupňom vzdelania vykázali na násilných vzťahoch viac ako 60-percentné zastúpenie, podiel mužov s vyšším vzdelaním predstavoval viac ako 30 %. Približne štvrtinu páchatelov násilia voči svojej partnerke tvorili muži bez ekonomickej aktivity (najmä nezamestnaní, ale aj dôchodcovia). Z ekonomicky aktívnych prevažovali manuálni pracovníci (vyše 44 %), ale boli zastúpení i výkonní odborní pracovníci (11 %). Živnostníci a podnikatelia dosiahli takmer 20 % v rámci vyhraneného násilia a takmer 13 % pri menej vyhranenom násilí.

Medzi obeťami násilia teda boli zastúpené ženy rôzneho veku, vzdelania i s rôznym ekonomickým postavením. Na páchaní násilia sa podieľali muži rôzneho vzdelania a pracovného statusu, pričom zvýšený výskyt násilníkov sa objavil v nižších vzdelanostných a statusových kategóriách.

2.3.3.6. Ako ženy riešia situáciu násilia

Z literatúry i praxe sú známe rôzne reakcie žien na násilie vo vzťahu. Zo žien na Slovensku, ktoré zažívajú násilné skutky opakovane, viac ako 15 % nepodniklo v záujme riešenia situácie násilia nič a 10 % nevidelo dôvod situáciu riešiť (odpovede sa značne odlišovali podľa úrovne zažívaného násilia). Zvyšných 74 % žien sa o nejaké riešenie pokúsilo.

Z rôznych stratégií prevažovalo vyhľadávanie pomoci u príbuzných či susedov (54 %). Až 38 % žien zažívajúcich opakované násilie v intímnom vzťahu muselo niekedy ujsť kvôli násiliu z domu a rovnaký podiel tvorili ženy, ktoré museli vyhľadať lekársku pomoc. Takmer tretina týchto žien musela niekedy privolať políciu. Pomoc oficiálnych inštitúcií ako okresný či mestský úrad, súdy, psychologické poradenstvo využívajú ženy v SR pomerne málo.

Od partnera sa odsťahovalo viac ako 25 % žien zažívajúcich vyhranené násilie a necelých 15 % sa s partnerom rozišlo alebo sa rozvádza. K faktorom, ktoré držia ženu v násilnom vzťahu, patrí strach z odvetných opatrení alebo ostrakizácie, nedostatok ekonomického zabezpečenia, citová závislosť od násilníka, nízka podpora rodiny a priateľov alebo pretrvávajúca nádej, že sa partner zmení. Najmä na vidieku sa k vymenovaným činiteľom radí aj presvedčenie o vysokej hodnote manželstva a rodiny s oboma rodičmi. Mnohé ženy situáciu riešia až keď odrastú deti. Násilný vzťah tak trvá dlhé roky (v priemere viac ako 14 rokov). Pomerne silno je zastúpený aj názor (viac ako 25 % žien zažívajúcich od súčasného partnera vyhranené násilie), že násilie v rámci intímneho vzťahu je výlučne problémom partnerov.

Priemerná dĺžka spolužitia v násilnom vzťahu naznačuje, že ide o proces, nie o jednorazovú udalosť. Z odpovedí je zrejmé, že aj opúšťanie vzťahu je proces. Aj ženy, ktoré už násilný vzťah ukončili, vyskúšali predtým mnoho postupov, k definitívnym riešeniam nepristúpili hneď.

2.3.3.7. Príčiny vzniku násilného správania v intímnom vzťahu sú veľmi rôznorodé

K násiliu páchanému intímnym partnerom môže viesť celý rad rôznorodých činiteľov. Niekedy sa násilie zvykne interpretovať iba ako záležitosť typická pre slabšie príjmové a vzdelanostné prostredie. Výsledky reprezentatívneho výskumu však ukázali, že to tak nie je. Medzi faktormi sa zvykne spomínať tiež nízky vek aktérov, ale aj agresívne správanie páchatela počas adolescencie, história násilia v rodine násilníka alebo dospievanie v chudobnej rodine. Okrem rôznych sociálnych činiteľov sa uvádzajú aj osobnostné charakteristiky páchatela ako neistota, nižšie sebavedomie, depresívne, agresívne alebo asociálne osobnostné sklony, najčastejšie však alkoholizmus. Zo spoločenských faktorov býva uvádzaná spoločenská klíma, charakteristická necitlivosťou na rodové nerovnosti, rigidným vnímaním rodových rolí a kultúrnymi normami podporujúcimi „právo“ mužov na trestanie žien. V realite spravidla ide o vzájomnú kombináciu osobných, situačných, sociálnych a kultúrnych faktorov. Niektorí autori (*World...*, 2002) rozlišujú „nepriame“ (vyššie uvádzané faktory) a „priame“ príčiny, tzv. spúšťače násilia v intímnom vzťahu (napríklad, keď žena neposlúchne muža, odvráva, nepripraví včas jedlo, neposkytne deťom očakávanú starostlivosť, pýta si od muža peniaze, ide niekam bez dovoľenia muža, odmieta sex, je podozrivá z nevery a pod.).

V reprezentatívnom výskume označilo najviac žien ako dôvod násilného správania alkoholizmus partnera. Čím bolo násilie vo vzťahu frekventovanejšie a intenzívnejšie, tým bol alkohol častejšie uvádzaný ako dôvod násilného správania. Zo žien zaradených pod nenásilný vzťah ho za príčinu násilia označilo menej ako 20 %, spomedzi žien trpiacich najvyhranenejšími formami násilia ho uviedlo takmer 70 %. Ženy, ktoré zažili násilné správanie, prikladali oveľa väčší význam tzv. kultúrnym činiteľom, akými sú rigidné vnímanie rodových rolí a necitlivosť k rodovým nerovnostiam. Viac tiež zdôrazňovali osobnostné charakteristiky páchatela násilia a rodinnú históriu.

Tabuľka 11**Dôvody násilného správania partnera podľa typu intímneho vzťahu (% skóre – možnosť viacerých odpovedí)**

Príčiny násilného správania partnera	Ženy		
	Nenásilný vzťah	Menej vyhranený násilný vzťah	Vyhranený násilný vzťah
Alkoholizmus, opitosť partnera	18	44	68
Tradičné názory na úlohu žien a mužov v rodine (vždy to tak bolo)	16	45	62
Osobnostné charakteristiky, násilnícka povaha partnera	13	31	56
Zlá výchova v detstve	17	47	53
Zlá sociálno-ekonomická situácia v rodine	10	37	48
Pocit určitej prevahy u partnera (fyzickej, sociálnej a inej)	13	33	43
Nízke sebavedomie (sebahodnotenie) partnera	12	17	43
Nezamestnanosť, neúspechy v práci	9	39	38
Finančná závislosť od partnera	6	19	36
Násilie v rodičovskej rodine	8	16	34
Závislosti partnera (napríklad drogy, hracie automaty)	2	6	11
Úspechy v zamestnaní či podnikaní	3	6	10

Poznámka: V poradí podľa skóre za vyhranený násilný vzťah.**Zdroj:** Bodnárová – Filadelfiová, 2003.

V odpovediach respondentiek sa prejavila výrazná súvislosť so stupňom zažívaného násilia v intímnom vzťahu. Tradičné názory na úlohu žien a mužov v rodine sa v rámci žien zažívajúcich vyhranené formy násilia objavovali až štyrikrát častejšie. Podobná tendencia nárastu preferencií s rastom intenzity násilia sa prejavila u všetkých sledovaných príčin násilného správania partnera. Znamená to, že ženy s priamou skúsenosťou s vyhraneným násilím majú komplexnejší pohľad na dôvody takéhoto správania partnera (uvádzali viacero možností) a násilie vidia ako výsledok viacerých príčin.

2.3.3.8. Násilné správanie v intímnom vzťahu výrazne poznačuje životy žien

Násilie páchané na ženách zo strany intímneho partnera sa pod životom žien podpisuje rôznymi spôsobmi. Výskum potvrdil súvislosť medzi úrovňou násilia v intímnom vzťahu a zdravotnými dôsledkami. Čím vyhranenejšie formy násilia ženy od svojho partnera zažívajú, tým viac zdravotných problémov sa u nich vyskytuje. U žien patriacich do kategórie nenásilného vzťahu sa sledované zdravotné problémy vyskytli u 3 % – 5 %, medzi ženami zažívajúcimi vystupňované násilie to pri niektorých ťažkostiach bolo až 20 %. Medzi ženami zažívajúcimi násilie sa niektoré zdravotné problémy vyskytovali štyri- až päťkrát častejšie a u značnej časti žien sa kumulujú. Zo žien nezažívajúcich násilie takmer 90 % uviedlo, že nie sú vo svojich aktivitách obmedzované zdravotnými problémami, ale v skupine žien, ktoré od svojho súčasného partnera zažívajú vyhranenejšie formy násilia, ich bolo iba 60 % (zdravotné obmedzenia priznalo takmer 40 % z nich). Ženy zažívajúce násilie užívajú tiež v oveľa vyššej miere lieky (u niektorých liekov až trojnásobne viac ako priemer za všetky ženy v SR).

Tabuľka 12**Hodnotenie svojho zdravotného stavu v porovnaní so ženami rovnakého veku podľa typu intímneho vzťahu (v %)**

Zdravotný stav ženy	Nenásilný vzťah	Menej vyhranený násilný vzťah	Vyhranený násilný vzťah	Ženy v SR
Výborný	10	5	0	11
Veľmi dobrý	23	17	13	21
Dobrý	52	56	33	45
Horší	13	16	43	19
Zlý	1	5	11	3
Nevie posúdiť	1	1	0	1

Zdroj: Bodnárová – Filadelfiová, 2003.

Násilie znižuje aj subjektívne hodnotenie zdravotného stavu oproti ženám v rovnakom veku. Spomedzi žien, ktoré majú priamu skúsenosť s vyhranenými formami násilia, viac ako 50 % zhodnotilo svoj zdravotný stav ako horší alebo zlý. V ostatných skupinách ich bolo 20 % a menej.

Z celkového hľadiska výskum preukázal, že život s násilným partnerom má významné dopady na zdravie žien. Vyhranenejšie formy násilia v intímnom vzťahu sa v SR viažu s výraznými zdravotnými ťažkosťami žien. Dôsledky sa prejavujú tak na ich fyzickom, ako aj na ich mentálnom zdraví, pričom zdravotné dôsledky sa spravidla kumulujú.

Tabuľka 13

Úroveň spokojnosti žien s rodinným životom podľa typu intímneho vzťahu (v %)

Miera spokojnosti	Nenásilný vzťah	Menej vyhranený násilný vzťah	Vyhranený násilný vzťah	Ženy v SR
Veľmi spokojná	28	8	0	18
Skôr spokojná	46	11	11	38
Tak napoly	21	49	34	28
Skôr nespokojná	3	25	23	11
Veľmi nespokojná	2	5	32	4
Nevie posúdiť	0	2	0	1

Zdroj: Bodnárová – Filadelfiová, 2003.

S rastom intenzity násilia páchaného súčasným partnerom sa dramaticky znižuje aj úroveň spokojnosti s rodinným životom. Kým v rámci celkového súboru dospeléj populácie žien v SR vyjadrilo spokojnosť so svojím rodinným životom viac ako 50 % a nespokojných bolo približne 15 %, v skupine žien zažívajúcich od súčasného partnera vyhranené násilie sa pomer spokojných a nespokojných obrátil. Veľmi spokojná nebola žiadna z nich a iba 11 % vyjadrilo čiastočnú spokojnosť; podiel nespokojných však prekročil 55 %.

2.3.4. Z POSTOJOV OBYVATEĽOV SR K DOMÁCEMU NÁSILIU PÁCHANÉMU NA ŽENÁCH

2.3.4.1. Kto je častejšie obeťou a kto páchatelom násilia v intímnom vzťahu

Zahraničné výskumy i prvé údaje zo Slovenska jednoznačne potvrdili, že pri násilí v intímnom vzťahu je páchatelom oveľa častejšie muž a obeťou oveľa častejšie žena. Vo verejnom diskurze sa však stále objavujú hlasy o vyváženom alebo dokonca obrátenom podiele oboch pohlaví na tomto druhu násilia. V médiách sa možno nezriedka stretnúť s názorom (napríklad Gustáva Murína), že na páchaní násilia i na utrpení z neho sa muži aj ženy podieľajú približne rovnako, prípadne je viac žien páchateliem násilia a mužov obeť.

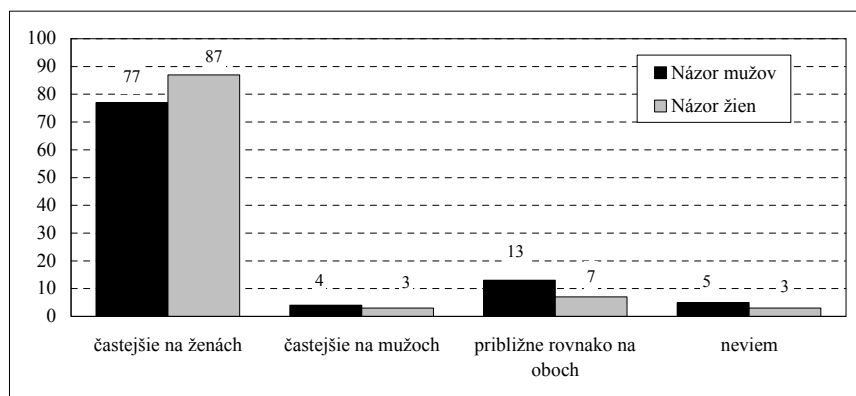
Priame a nepriame skúsenosti obyvateľov SR s násilím páchaným v rámci rodiny to nepotvrdzujú. Z celkovej populácie až 82 % označilo za častejšiu **obeť násilia** páchaného v rámci intímneho vzťahu ženu. Muža považovali za častejšiu obeť násilia necelé 4 % a takmer 10 % zastávalo názor, že muži a ženy sú obeťami približne rovnako (zvyšné 4 % nevedeli na otázku odpovedať). Názory sa mierne odlišovali podľa pohlavia, ako aj podľa vzdelania, veľkosti bydliska či základného postoja k rodovej rovnosti v rodine. Odpoveď, že žena je častejšie obeťou násilia, uprednostnili viac ženy (87 %) než muži (77 %). Mužskí respondenti zas označili za častejšiu obeť muža (4,4 % oproti 2,9 % žien), alebo volili „rovnostársku“ odpoveď (13 % mužov oproti 7 % žien).

Väčšina obyvateľov SR označila za častejšieho **páchatela násilia** muža (81 %, ženu iba 4 %). Naopak, ženu ako častejšiu páchatelku násilia označili iba 4 %. Názor, že obidve pohlavia sa na páchaní násilia medzi partnermi

Graf 1

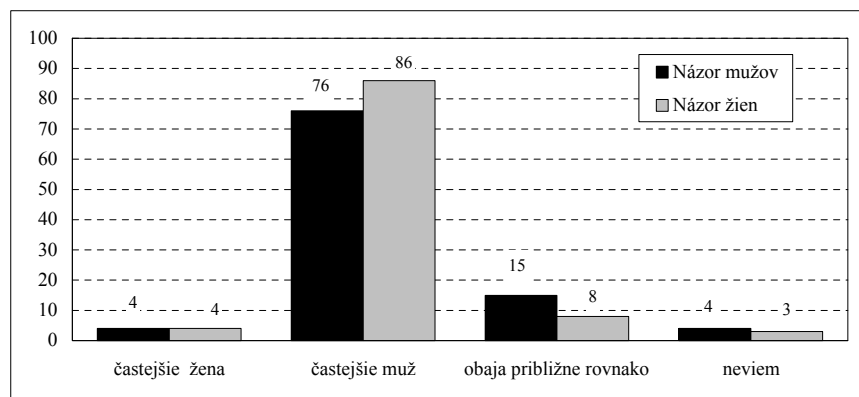
„Na kom je častejšie páchané násilie v intímnom vzťahu

– na ženách alebo na mužoch?“ (porovnanie názorov mužov a žien – v %)

Graf 2

„Kto je častejšie páchatelom násilia v intímnom vzťahu – žena alebo muž?“
(porovnanie názorov mužov a žien – v %)

podieľajú približne rovnako, vyjadrilo 11 % a zvyšné približne 4 % nevedeli odpovedať. V odpovediach mužov a žien v SR sa aj v tomto prípade prejavili určité odchýlky. Väčšinový názor, že páchatelom násilia je častejšie muž bol o niečo frekventovanejší medzi ženami (87 % respondentiek a 77 % respondentov). Mužov a ženy považuje za približne rovnako častých páchatelov násilia v intímnom vzťahu až dvojnásobne viac mužov ako žien (13 % respondentov a 7 % respondentiek). Až štyri pätiny ľudí na Slovensku považujú ženu za tú osobu, voči ktorej sa násilie častejšie pácha.

2.3.4.2. Hodnotenie závažnosti problému fyzického násilia v intímnom vzťahu

Verejný diskurz o násilí medzi partnermi sa v 90. rokoch na Slovensku často týkal závažnosti tohto problému v SR. Sporadicky sa objavujú mediálne vyjadrenia, ktoré nepokladajú tento problém za závažný. Názor obyvateľov SR je však opačný: uplatňovanie násilných spôsobov správania voči partnerke je podľa nich závažným problémom. Ako vážny problém vidí týranie a bitie ženy svojím partnerom celkovo 87 % obyvateľov SR, z toho 46 % ho považuje za veľmi závažný a 41 % za dosť závažný. Ako veľmi závažný problém ho hodnotili o niečo častejšie ženy, tento stupeň bol frekventovanejší vo vekovej skupine od 35 do 54 rokov a medzi respondentmi so stredoškolským vzdelaním s maturitou.

Tabuľka 14

Názor obyvateľov SR na mieru závažnosti problému bitia a týrania ženy partnerom (v %)

Veľmi závažný	46
Dosť závažný	42
Málo závažný	7
Vôbec nie závažný	1
Nevie posúdiť	4

Zdroj: Bodnárová – Filadelfiová, 2003.

2.4. ZHRNUTIE ZÁKLADNÝCH ZISTENÍ

Zo všetkých doteraz realizovaných výskumov vyplýva, že domáce násilie patrí na Slovensku k značne rozšíreným javom. Jeho charakteristiky sú v mnohom podobné iným krajinám. Aj na Slovensku o domacom násilí platí, že:

- obeťami domáceho násilia sú vo väčšine prípadov ženy;
- domáce násilie zasahuje všetky vzťahy v rodine, ale najviac partnerské vzťahy;
- domáce násilie sa často rozširuje z jednej obete na ďalšie;
- pri násilí v partnerskom vzťahu sú veľmi často „spoluobeťami“ deti;
- domáce násilie sa v SR objavuje vo všetkých spoločenských skupinách;
- domáce násilie nadobúda veľmi rozmanité formy a podoby;
- domáce násilie má prevažne dlhodobý charakter;

- v postojoch obyvateľov, ale i obetí násilia prežíva veľa mýtov (napríklad 20 % populácie si myslí, že je to výlučne iba problém rodiny samotnej a malo by sa to riešiť iba v rámci nej);
- pretrvávajú nedostatky v možnostiach pomoci obetiam domáceho násilia.

Pokiaľ ide konkrétne o násilie páchané na ženách, možno ďalej konštatovať, že:

- násilie páchané na ženách predstavuje v SR vážny verejný problém, ktorý zasahuje veľkú skupinu žien;
- rodovo podmienené násilie sa žien dotýka v rôznych obdobiach života od detstva po dospelosť;
- nijaké prostredie, v ktorom sa ženy pohybujú, nie je zbavené prejavov násilia zo strany mužov;
- násilie zažívajú ženy všetkých kategórií – bez ohľadu na vek, sociálno-ekonomický status, región či typ sídla;
- násilie páchané na ženách má pre obete vážne dôsledky a bráni im v plnej participácii v spoločnosti;
- čím je násilie intenzívnejšie, tým viac zdravotných problémov ženám prináša a vedie aj k nespokojnosti žien s rodinným životom;
- ženy SR zažívajú viac násilia od mužov, ktorých poznajú (okrem slabších foriem sexuálneho obťažovania);
- muži sú často násilní voči ženám, ktoré poznajú (napríklad voči kolegyni, spolužiačke, susedke, inej príbuznej);
- mnohé z foriem násilného správania vykonávajú už mladí muži (spolužiaci, kamaráti);
- jednotlivé aspekty násilia a postoje k nemu sú podmienené práve rodovými stereotypmi, preto je v podmienkach Slovenska dôležitá prevencia (napríklad formou výchovy či kampaní);
- väčšina dospelých obyvateľov SR považuje násilie páchané na ženách zo strany intímneho partnera za závažný problém;
- väčšina ľudí na Slovensku, vrátane obetí, považuje za potrebné, aby v prípade násilia páchaného na žene intímny partnerom nasledoval zásah zvonku – od príbuzných, známych či inštitúcií.

Existuje teda pomerne široký spoločenský konsenzus, že násilie páchané na ženách predstavuje na Slovensku závažný problém, ktorý je potrebné riešiť. Výsledky v mnohých smeroch naznačili, že to, čo sa deje vo vnútri rodiny, sa nedá oddeliť od širších spoločenských súvislostí. Pri skúmaní domáceho násilia je dôležité sledovať, aké systémy hodnôt, štruktúry a inštitúcie v spoločnosti prevládajú. Problém násilia páchaného na ženách je na Slovensku ešte stále málo viditeľný, a preto je potrebné realizovať špecializované výskumy.

Jana Andrušová – Katarína Bartoňová – Jarmila Filadelfiová – Zuzana Magurová

3. NÁSILIE PÁCHANÉ NA ŽENÁCH A OFICIÁLNA POLITIKA ŠTÁTU

(Autorkou časti 3.1. a 3.2. je Jarmila Filadelfiová, autorkou časti 3.3. je Zuzana Magurová, autorkami časti 3.4. sú Jana Andrušová a Katarína Bartoňová)

3.1. ZAHRANIČNÉ ZÁVÄZKY SR VO VZŤAHU K ĽUDSKÝM PRÁVAM ŽIEN

3.1.1. NÁSILIE PÁCHANÉ NA ŽENÁCH AKO OTÁZKA ĽUDSKÝCH PRÁV

V predchádzajúcich kapitolách sme konštatovali, že na medzinárodnej úrovni existuje konsenzus o potrebe aktivít a programov smerujúcich k eliminácii násilia páchaného na ženách. Rovnako panuje zhoda v chápaní násilia na ženách ako porušenia základných ľudských práv žien.

Vývoj agendy ľudských práv smeruje od prijatia *Všeobecnej deklarácie ľudských práv* (1948) s jej univerzálnym charakterom k čoraz väčšej konkretizácii a rozpracovanejšiemu systémom ľudských práv. Proces „od všeobecných ku konkrétnym“ ľudskoprávnym dokumentom je logickou reakciou na nemožnosť pokryť potreby skupín, u ktorých sa predpokladá špecifický prístup riešenia. Príkladom potreby diverzifikovanejšieho prístupu k ľudským právam sa stali aj ženské práva.

Vďaka ustavičnému tlaku ženských organizácií bola v roku 1993 na Všeobecnej konferencii OSN o ľudských právach vo Viedni prvýkrát deklarovaná zásada, že „ľudské práva sú aj ženské práva“ a práva žien boli vymenované za oblasť so zvláštnou prioritou. Skutočnosť, že na medzinárodnej úrovni (OSN) sa podarilo presadiť uznanie ženských práv za legitímny problém univerzálnych ľudských práv, pričom sa obe kategórie navzájom nevylučujú, ale naopak, dopĺňajú, je veľký úspech. Používať jazyk ľudských práv znamená „urobiť obrovský kvalitatívny skok od žien v pozícii prosiacich k ženám vznášajúcim nárok na práva, ktoré im prináležia“. Tým, že ženy dosiahli možnosť využívať ľudské práva, dosiahli zároveň možnosť využívať už existujúce štruktúry, na ktorých sa už zhodli vlády všetkých zúčastnených krajín, vrátane Slovenska. Konsenzom prijatým na úrovni tejto diskusie je aj tzv. konsenzus de jure, ktorý odráža medzinárodnú normatívnu univerzálnosť ľudských práv. Tento teoretický konsenzus spočíva v zaviazaní sa štátov zaručiť ochranu práv prijatých v medzinárodných dokumentoch a paktov. Hoci tento záväzok nemá dostatočnú právnu silu pre národné štáty, jeho význam spočíva predovšetkým v tom, že štáty, ktoré sa zaviazali k dodržiavaniu týchto práv, sa nemôžu sťažovať, ak ich budú vlastní občania, iný štát alebo medzinárodné organizácie brať na zodpovednosť za ich nedodržiavanie (*Glosár...*, 2003).

3.1.2. ROVINA OSN

V medzinárodných dokumentoch sa ľudské práva uvádzajú v dvoch rovinách: všeobecnej a špeciálnej. Vo všeobecnej rovine sa tak deje buď prostredníctvom univerzálnych ustanovení („každý má právo...“, „všetci ľudia bez rozdielu rasy, pohlavia...“), alebo konkrétnymi ustanoveniami všeobecnej povahy („rovnaké práva mužov a žien na...“). Na úrovni OSN patrí k všeobecným dokumentom relevantným pre ľudské práva *Medzinárodná listina ľudských práv*, ktorú tvorí *Všeobecná deklarácia ľudských práv*, *Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach* a *Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach*.

Prehľad najvýznamnejších všeobecných dokumentov OSN zameraných na ľudské práva

Všeobecná deklarácia ľudských práv (1948)

- Článok 1: „Všetci ľudia sa rodia slobodní a rovní v dôstojnosti a právach.“
- Článok 2: „Každý je nositeľom všetkých práv a slobôd, ktoré zakotvuje táto deklarácia, bez ohľadu na odlišnosti akéhokoľvek druhu, ako sú rasa, farba pleti, pohlavie...“
- Článok 3: „Každý má právo zúčastniť sa na spravovaní svojej krajiny.“

Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach (1966, platnosť v SR od roku 1976, publikovaný pod č. 120/1976 Zb.)

- Článok 2 obsahuje zákaz diskriminácie – aj z dôvodu pohlavia.
- Článok 3: „Štáty, zmluvné strany dohovoru, sa zaväzujú zabezpečiť rovnaké práva mužov a žien na používanie všetkých občianskych a politických práv ustanovených v tomto dohovore.“

Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (1966, platnosť v SR od roku 1976)

- Články 2, 3, 7, 10 obsahujú zákaz diskriminácie – aj z dôvodu pohlavia.

Opčný protokol k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach (1966, platnosť v SR od roku 1991, publikovaný pod č. 169/1991 Zb.)

II. Opčný protokol k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach (1966, platnosť v SR od roku 1999, publikovaný pod č. 327/1999 Z. z.).

Ľudské práva sú upravené aj v špeciálnej rovine (práva žien, detí, národnostných a iných menšín). Tieto špecifické dokumenty vznikli v oblastiach, kde sa v uplatňovaní všeobecných ľudských práv objavili nedostatky, a ich cieľom je ich odstrániť. Zaväzujú jednotlivé národné štáty, aby postupovali týmto smerom.

Prehľad najvýznamnejších špecifických dokumentov OSN zameraných na práva žien

- *Dohovor o potlačovaní obchodu s ľuďmi a zneužívania iných na prostitúciu* (1949, platnosť v SR od roku 1958)
- *Dohovor o politických právach žien* (1952)
- *Dohovor proti diskriminácii v zamestnaní a činnosti* (1958)
- *Dohovor proti diskriminácii vo vzdelávaní* (1960)
- *Dohovor o súhlase k manželstvu, minimálnemu veku k manželstvu a registrácii manželstva* (1962)
- *Deklarácia o odstránení diskriminácie žien* (1967)
- *Deklarácia o ochrane žien a detí v núdzi a pri ozbrojených konfliktoch* (1974)
- *Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* (1979, platnosť v SR od roku 1987, publikovaný v Zb. z. č. 62/1987 Zb.)
- *Deklarácia o odstránení násilia voči ženám* (1993)
- *Dohovor OSN proti nadnárodnému organizovanému zločinu vrátane súvisiacich protokolov* (2000) – jeden protokol je zameraný na obchodovanie s ľuďmi, najmä so ženami a deťmi.

3.1.2.1. Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (CEDAW, 1979)

Najvýznamnejším špecifickým dokumentom OSN vzťahujúcim sa k ľudským právam žien je Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien, schválený v New Yorku 18. decembra 1979. Československá socialistická republika (ČSSR) ho podpísala v Kodani 17. júla 1980, súhlas s ním vyslovilo Federálne zhromaždenie ČSSR a prezident ČSSR ho ratifikoval s výhradou k článku 29, odsek 1 (týka sa spôsobu riešenia sporov ohľadne výkladu alebo vykonania CEDAW). Ratifikačná listina bola uložená u generálneho tajomníka OSN do depozitára CEDAW 16. februára 1982. Platnosť nadobudol 3. septembra 1981 na základe článku 27, odsek 1. Pre ČSSR nadobudol platnosť 18. marca 1982 v súlade s článkom 27, odsek 2 (v Zbierke zákonov bol publikovaný pod číslom 62/1987 Zb.), pre Slovenskú republiku (po rozdelení spoločného štátu) nadobudol platnosť 27. júna 1993 (Glosár..., 2003).

CEDAW obsahuje šesť častí (I – VI) a 30 článkov, z toho 16 akčných. Vo svojej podstate vlastne predstavuje *listinu ľudských práv žien*. Článok 1 definuje pojem diskriminácia žien. V časti I, články 2 – 6, zmluvné štáty súhlasia s usku-točňovaním politiky na odstránenie diskriminácie žien a s prijímaním všetkých príslušných opatrení na zabezpečenie plného rozvoja a posilnenia postavenia žien s cieľom zaručiť ženám uplatňovanie a využívanie ľudských práv na základe rovnoprávnosti s mužmi. Opatrenia môžu mať podobu legislatívnych, administratívnych alebo iných opatrení, ktoré zahrňujú aj dočasné osobitné opatrenia na úpravu postavenia žien v istých oblastiach, napríklad politické a rozhodovacie funkcie, modifikácia spoločenských a kultúrnych vzorov správania, potlačanie obchodovania so ženami a vykorisťovania žien prostredníctvom prostitúcie.

V časti II, článok 7 – 8, sa zmluvné štáty zaväzujú ochraňovať politické práva žien (pasívne a aktívne volebné právo) a odstrániť diskrimináciu žien v politickom a verejnom živote a pri zastupovaní svojich vlád na medzinárodnej úrovni a v medzinárodných organizáciách. Článok 9 sa venuje právu na štátnu príslušnosť. V časti III, článok 10 – 14, sa štáty zaväzujú prijať opatrenia na odstránenie diskriminácie žien v oblasti vzdelávania, zamestnania,

zdravia, hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho života, osobitne aj vo vidieckych oblastiach. Časť IV, článok 15 – 16, obsahuje záväzky týkajúce sa zabezpečenia rovnoprávnosti v legislatíve, v rámci vykonateľnosti existujúcich zákonov a osobitne v oblasti manželského a rodinného práva. CEDAW zmluvným štátom umožňuje prijať výhrady k niektorým článkom. V súčasnosti je SR zmluvnou stranou bez výhrad (*Dohovor...*, 1979).

Orgánom na sledovanie a vyhodnocovanie pokroku dosahovaného zmluvnými štátmi pri plnení CEDAW je v zmysle článku 17 Výbor pre odstránenie diskriminácie žien. Jeho členmi sú 23 experti volení zmluvnými stranami CEDAW. Podľa článku 18 sú zmluvné štáty povinné predkladať Výboru správy o opatreniach, ktoré prijali na zabezpečenie účinnosti CEDAW, a to východiskovú správu do jedného roka po nadobudnutí platnosti pre príslušný štát, a potom každé štyri roky tzv. periodickú správu. Východisková správa o plnení CEDAW za SR bola Výboru predložená v roku 1996. Po priebežnom doplnení ju Výbor prerokoval v roku 1998.

Výbor k hodnoteniu vypracoval stanovisko s odporúčaniami, ktorých plnenie štát (okrem ďalších informácií) vyhodnotí v nasledujúcej správe. Medzi najvýznamnejšie výhrady Výboru voči Slovensku patrila skutočnosť, že spoločnosť kladie väčší dôraz na právnu ochranu a podporu materstva a úlohy ženy v rodine ako na ženu ako osobnosť (posilňuje sa tak tradičné chápanie ženy ako matky a sťažuje sa účasť muža ako otca v starostlivosti o deti, čoho dôsledkom je nepriama diskriminácia) a nepochopenie a nesprávna interpretácia dočasných osobitných opatrení vládou SR. Výbor preto odporučil prijať právne a iné mechanizmy na odstránenie pretrvávajúceho zvýhodňovania mužov v zamestnaní a politike (konkrétne „zavedenie kvót a v rámci stanoveného časového harmonogramu dosiahnutie 30-percentného zastúpenia žien v politike“); zaradiť do nasledujúcej správy podrobné informácie o postavení, úlohách a programoch Koordinačného výboru pre problematiku žien (KVPŽ), ako aj o realizácii týchto programov a dosiahnutých výsledkoch; vytvoriť priaznivé finančné a personálne podmienky pre činnosť KVPŽ (vrátane prehodnotenia jeho názvu) a zabezpečiť finančné krytie realizácie *Národného akčného plánu pre ženy v SR; angažovať sa v záujme odstraňovania násillia páchaného na ženách a obchodovania so ženami*; zlepšiť spoluprácu s mimovládnyimi organizáciami; aktivity v záujme zníženia rozdielov medzi odmenami žien a mužov v zamestnaní za rovnakú, resp. porovnateľnú prácu (*Vyhodnotenie...*, 1998).

Výhrady Výboru OSN pre odstránenie diskriminácie žien k Východiskovej správe SR k CEDAW (1998):

- Vo svojom komentári Výbor OSN Slovenskej republiky vyčítal, že kladie väčší dôraz na právnu ochranu a podporu materstva a úlohy žien v rodine ako na ženu ako osobnosť.
- Hlavná výhrada, formulovaná až v podobe znepokojenia, súvisela s postavením žien v politike. Výbor OSN vyjadril znepokojenie nad nepochopením podstaty „pozitívnej diskriminácie“: *Špecifické opatrenia načrtnuté v CEDAW vláda SR nesprávne pochopila a následne aj nesprávne interpretovala... Prijaté právne úpravy nie sú dostatočnou zábezpečkou proti pretrvávajúcemu zvýhodňovaniu mužov v zamestnaní a politike*. Výbor uznal, že mechanizmy na riešenie situácie (vytváranie kvót a iných krátkodobých opatrení) môžu byť kontroverzné, ale napriek tomu vláde SR odporučil prijať takéto nástroje, a to dokonca až v takej konkrétnej podobe ako *vytvorenie časového harmonogramu na dosiahnutie minimálne 30-percentného zastúpenia žien predovšetkým v politike a účasti v politických stranách* (ustanovenia č. 74 – 76).
- Výbor OSN tiež vo svojich odporúčaníach navrhol prehodnotiť názov KVPŽ: nemal by mať určenie pre „problematiku žien“, ale mal by sa viazať na CEDAW, teda v jazyku tohto dokumentu by mal v názve obsahovať ako hlavný pojem rodovú rovnosť alebo rovnosť medzi ženami a mužmi.
- Správa venuje pozornosť aj problematike násillia páchaného na ženách – odporúča Slovenskej republike, aby sa *angažovala v záujme odstraňovania násillia páchaného na ženách a obchodovania so ženami*.

Oficiálne inštitúcie v uplynulých rokoch nevenovali záverom z *Vyhodnotenia* dostatočnú pozornosť. Slovensko mešká aj so svoju prvou periodickou správou: začalo ju pripravovať až v roku 2004 a momentálne ešte nie je dokončená (pritom mala byť predložená štyri roky po iniciálnej správe, t. j. najneskôr v roku 2002).

3.1.2.2. Opčný protokol k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (1999)

Uzavretím Opčného protokolu štát – zmluvná strana – uznáva príslušnosť Výboru OSN pre odstránenie diskriminácie žien prijímať a posudzovať oznámenia od jednotlivcov a skupín za seba alebo iného jednotlivca alebo skupinu o tom, že sa stali obeťami porušenia niektorého z práv ustanovených v CEDAW. Slovenská republika začala s procesom pristúpenia k tomuto Protokolu prakticky medzi prvými krajinami. Odbornú a organizačnú gesciu nad procesom pristúpenia SR k tomuto dôležitému medzinárodnému dokumentu v oblasti problematiky žien mal Koordinačný výbor pre problematiku žien (KVPŽ). Slovenská republika pristúpením k Protokolu zabezpečila možnosť medzinárodnoprávnej ochrany ľudských práv žien v prípade vyčerpania všetkých vnútroštátnych opravných prostriedkov ako je to aj v prípade iných ľudskoprávných dohovorov.

Opčný protokol bol prijatý 6. októbra 1999 v New Yorku. Vláda SR vyslovila súhlas s jeho uzavretím 24. mája 2000 uznesením č. 363. Minister práce, sociálnych vecí a rodiny a predseda bývalého KVPŽ v mene SR ako 38. krajiny sveta následne počas rokovania 23. osobitného zasadnutia Valného zhromaždenia OSN 5. júna 2000 v New Yorku podpísal *Opčný protokol*. Národná rada SR vyslovila súhlas s návrhom na uzavretie *Opčného protokolu* uznesením č. 1046 z 22. septembra 2000 a prezident SR ho ratifikoval 26. októbra 2000. Dokument bol 17. novembra 2000 uložený v depozitári OSN v New Yorku. Slovensko sa tak stalo 13. krajinou sveta, ktorá ratifikovala tento pre oblasť ľudských práv žien dôležitý dokument. *Opčný protokol* nadobudol platnosť 22. decembra 2000 na základe článku 16, odsek 1 a pre SR nadobudol platnosť 17. februára 2001 na základe článku 16, odsek 2. V *Zbierke zákonov* vyšiel pod číslom 343/2001 (*Glosár...*, 2003).

Od nadobudnutia jeho platnosti je možné po vyčerpaní všetkých vnútroštátnych opravných prostriedkov (alebo vtedy, ak sa ich aplikácia dokázateľne bezdôvodne predlžuje a nezdá sa, že by priniesla výsledok) a pri dodržaní istých formálnych pravidiel zaslať sťažnosť na Výbor pre odstránenie diskriminácie žien (na adresu Committee on the Elimination of Discrimination against Women, United Nations Secretariat, 2 United Nations Plaza, DC-2/12th Floor, New York, NY 10017, United States of America).

3.1.2.3. Deklarácia OSN o odstránení násilia voči ženám (1993)

Valné zhromaždenie OSN v decembri 1993 prijalo *Deklaráciu o odstránení násilia voči ženám*. Ide o prvý medzinárodný nástroj v oblasti ľudských práv, ktorý sa zaoberá výlučne násilím páchaným na ženách. *Deklarácia* uznáva urgentnú potrebu univerzálnej aplikácie práv žien a princípov rovnosti, bezpečnosti, integrity a dôstojnosti, garantovaných *Medzinárodnou listinou ľudských práv*. Predstavuje základný dokument, ktorý sa stal базou pre ďalšie procesy a aktivity OSN a iných organizácií (Rada Európy, Organizácia Amerických štátov a pod.). Dokument obsahuje celú škálu opatrení, ktoré by mali signatárske štáty implementovať s cieľom eliminovať všetky formy násilia páchaného na ženách, vrátane násilia v domácnosti.

Opatrenia navrhnuté v Deklarácii OSN o odstránení násilia voči ženám (1993)

- Rozširovať trestné, občianske, pracovné a administratívne postihy v rámci domácej legislatívy... a tak sprístupniť možnosť dosiahnuť spravodlivosť
- Rozpracovať národné akčné plány, ktoré pomôžu ochrániť ženy pred akoukoľvek formou násilia
- Zaručiť, aby mali ženy a v prípade potreby aj ich deti odbornú starostlivosť
- Zahnúť do rozpočtov vlád adekvátne zdroje na financovanie aktivít, ktoré by prispeli k odstráneniu násilia
- Prijatť opatrenia, aby úradníci a verejní činitelia dostali zodpovedajúci tréning, ktorý by ich robil citlivejšími na problematiku žien
- Prijatť opatrenia najmä v oblasti vzdelávania, ktoré by pomohli zmierniť sociálne a kultúrne vzorce správania mužov a žien a odstrániť praktiky založené na stereotypných rolách
- Podporovať výskum, zhromažďovať dáta a tvoriť štatistiky v súvislosti s násilím
- Do predkladaných správ zahrnúť informácie týkajúce sa násilia páchaného na ženách a opatrenia prijaté s cieľom plniť túto Deklaráciu
- Uznať dôležitosť ženského hnutia a mimovládnych organizácií pri uvedomovaní si problému násilia a pri jeho zmierňovaní.

Následne v roku 1994 Výbor OSN pre ľudské práva zriadil Inštitút zvláštnej spravodajkyne pre násilie páchané na ženách a poveril ho analýzou a dokumentovaním tohto fenoménu.

3.1.2.4. Konferencie OSN k ľudským právam žien (1995 – 2005)

Významnú úlohu pri presadzovaní ľudských práv žien zohrávajú tiež medzinárodné konferencie OSN a záverečné dokumenty prijaté na týchto konferenciách. Majú postavenie politických akčných dokumentov, ktoré bližšie definujú ciele a odporúčajú konkrétne opatrenia, aby sa ľudské práva žien dosiahli aj v rovine *de facto* (nie len *de jure*).

Prehľad medzinárodných konferencií OSN o ženách

IV. Konferencia o ženách (Peking, 1995)

- Pekinská deklarácia
- Pekinská akčná platforma na roky 1995 – 2000

V. Konferencia o ženách (New York, 2000)

- *Politická deklarácia*
- *Ďalšie postupy a iniciatívy na implementáciu Pekinskej deklarácie a Akčnej platformy (do 2005)*

VI. Konferencia o ženách (New York, 2005)

V súčasnosti prebiehajú na pôde EÚ prípravné stretnutia na konferenciu *Peking + 10*, ktorá sa má konať koncom marca 2005. Inštitúcie zodpovedné za problematiku rovnosti žien a mužov na Slovensku nemali na týchto prípravných stretnutiach relevantné zastúpenie (SR patrila k tým málo členským krajinám EÚ, ktoré takéto zastúpenie nemali). Záverečné stanovisko EÚ k odkazu Pekingu bolo prerokované a schválené na ministerskej konferencii, ktorá sa konala v Luxembursku vo februári 2005. Napriek tomu, že išlo o konferenciu európskych ministrov, Slovensko bolo zastúpené iba na úrovni generálneho riaditeľa.

Pekinská akčná platforma (1995)

IV. svetová konferencia o ženách, ktorá sa konala v roku 1995 v Pekingu, zahrnula elimináciu všetkých foriem násilia páchaného na ženách medzi 12 strategických cieľov a vypracovala zoznam konkrétnych aktivít, ktoré si majú vlády i MVO osvojiť. Na V. konferencii OSN o ženách v New Yorku v roku 2000 sa tieto ciele opätovne potvrdili.

Zoznam aktivít podľa Pekinskej akčnej platformy (1995)**a) Aktivity, ktoré musia vykonať vlády:**

- Odsúdiť násilie páchané na ženách a nepripustiť uplatňovanie nijakého zvyku, tradície či náboženských záujmov, ktoré by ju mohli obmedzovať pri odstraňovaní násilia, ako je definované v Deklarácii o odstránení násilia voči ženám;
- Uzákoniť a/alebo sprísniť trestné, občianske, pracovné a administratívne sankcie legislatívy daného štátu;
- Prijatť a/alebo realizovať a pravidelne revidovať a analyzovať legislatívu, aby sa zabezpečila jej účinnosť pri odstraňovaní násilia páchaného na ženách;
- Aktívne pracovať v prospech ratifikácie a/alebo zaviesť do praxe normy a prostriedky na zabezpečenie medzinárodných ľudských práv (všetky doteraz prijaté pakt, dohovory a deklarácie);
- Realizovať CEDAW s ohľadom na všeobecné odporúčanie č. 19, ktoré prijal Výbor na odstránenie diskriminácie žien;
- Vytvoriť, resp. posilniť inštitucionálne mechanizmy, ktoré ženám a dievčatám umožnia, aby v bezpečnom, dôveryhodnom prostredí, bez strachu pred trestom a represáliami podali oznámenie o násilnom konaní, ktoré je na nich páchané;
- Vyčleňovať patričné prostriedky z vládneho rozpočtu a vytvárať spoločenské zdroje na aktivity súvisiace s odstraňovaním násilia páchaného na ženách, vrátane zdrojov na realizáciu plánov činností na všetkých vhodných úrovniach;
- Zriadiť dobre fungujúce útulky a zabezpečiť všestrannú starostlivosť dievčatám a ženám vystavovaným násiliu, ako aj zdravotnícke, psychologické a iné poradenské služby a v prípade potreby aj právnickú pomoc zdarma alebo za nízke poplatky, a takisto vhodnú pomoc pri hľadaní prostriedkov obživy;
- Podporovať iniciatívy ženských organizácií a mimovládnych organizácií na celom svete, ktoré upozorňujú na násilie páchané na ženách a prispievajú k jeho odstraňovaniu;
- Organizovať, podporovať a financovať celospoločenské výchovné a výcvikové kampane informujúce o tom, že násilie páchané na ženách je porušovaním ich ľudských práv, a vplývať na miestne spoločenstvá tak, aby pri riešení konfliktov využívali vhodné metódy zohľadňujúce rod.

b) Opatrenia, ktoré musia vykonať vlády, regionálne organizácie, OSN, iné medzinárodné organizácie, výskumné ústavy, ženské a mimovládne organizácie:

- Iniciovať výskum, zbierať údaje, podporovať skúmanie príčin, skúmanie účinnosti preventívnych opatrení atď.;
- Šíriť výsledky výskumu do všetkých oblastí;
- Podporovať médiá pri skúmaní vplyvu rodových stereotypov pridelených pohlaviu, vrátane dlhodobého pôsobenia komerčných reklám, ktoré prispievajú k rodovo podmienenému násiliu, a podniknúť opatrenia na odstraňovanie negatívnych obrazov s cieľom vybudovať spoločnosť bez násilia.

3.1.2.5. Najnovšie aktivity OSN zamerané na násilie páchané na ženách

Prežívajúce mýty o násilí páchanom na ženách založené na rodových predsudkoch a stereotypoch do značnej miery obmedzujú snahy o jeho odstránenie zo života spoločností. Napriek značnému úsiliu medzinárodného spoločenstva ostáva násilie páchané na ženách naďalej celosvetovým javom, voči ktorému nie je imúnna žiadna krajina, spoločnosť, ani spoločenstvo. Objavujú sa nové a nové alarmujúce fakty o násilí páchanom na ženách, ktoré vedú medzinárodné spoločenstvo k ďalším iniciatívam. K tým najdôležitejším v ostatných rokoch patrili:

Valné zhromaždenie OSN v roku 1999 vyhlásilo 25. november za Medzinárodný deň za odstránenie násilia na ženách.

Vedúci predstavitelia vlád prijali v roku 2000 *Deklaráciu tisícročia*, v ktorej sa opätovne vyslovili, že „muži a ženy majú právo žiť svoj život a vychovávať svoje deti v dôstojnosti, bez ohrozenia hladom a strachom z násilia, útlaku a nespravodlivosti.“

V roku 2000 sa Bezpečnostná rada OSN vôbec prvýkrát venovala špeciálnej situácii žien v ozbrojených konfliktoch a prijala *Rezolúciu č. 1325 o ženách, mieri a bezpečnosti* (považuje sa za priekopnícky dokument vyzývajúci všetky zúčastnené strany ozbrojených konfliktov, aby ochraňovali ženy a dievčatá pred rodovo podmieneným násilím, predovšetkým pred znásilnením a sexuálnym zneužívaním).

V rovnakom roku (2000) pristúpili členské štáty OSN k schvaľovaniu *Dohovoru OSN proti medzinárodnému organizovanému zločinu*, vrátane súvisiacich protokolov, z ktorých jeden je zameraný na odstránenie obchodovania s ľuďmi, najmä so ženami a deťmi.

V roku 2001 bola na obdobie od 25. novembra (Medzinárodný deň za odstránenie násilia na ženách) do 10. decembra (Medzinárodný deň všeobecných ľudských práv) vyhlásená 16-dňová kampaň proti násiliu páchanému na ženách. Predseda VZ OSN (Han Seung-soo) pri tejto príležitosti zdôraznil, že OSN chápe násilie páchané na ženách ako rodovo podmienené násilie a uvádza, že „ženy a dievčatá na celom svete sú naďalej obeťami nespočetných aktov násilia. Je to skutočne bezútešná realita, v ktorej je rozsah rodovo podmieneného násilia taký devastujúci, že násiliu sú ženy vystavené takmer doslova od narodenia až po hrob... v čase vojny a v konfliktoch. No situácia nie je oveľa lepšia ani v čase mieru: 25 – 75 % žien v závislosti od krajiny je doma pravidelne týraných. Každý rok sa 2 milióny dievčat vo veku od 5 do 15 rokov ocitnú na trhu komerčného sexu.“

Generálny tajomník OSN Kofi Annan vo svojom vyhlásení k 2. výročiu Medzinárodného dňa za odstránenie násilia na ženách zdôraznil, že prijaté záväzky musia byť „hlavným princípom v našom poslaní oslobodiť ženy od násilia, nech žijú kdekoľvek“. Násilie páchané na ženách nepovažuje za „ženskú otázku“, ale za „problém, ktorý sa týka nás všetkých – predovšetkým mužov“. „... Muži musia urobiť niečo pre to, aby sa konfrontovali s tým, čo sa dá definovať ako mužské násilie na ženách, a aby uznali a rešpektovali rovnosť žien. Keď ide o násilie páchané na ženách, neexistujú nijaké dôvody na toleranciu, nijaké tolerovateľné ospravedlnenia.“ Tieto slová generálneho tajomníka OSN by sa mali stať výzvou aj pre SR.

3.1.3. ROVINA RADY EURÓPY

3.1.3.1. Všeobecné ľudskoprávne dokumenty

Na pôde Rady Európy (RE) boli prijaté mnohé všeobecné či špecifické ľudskoprávne dokumenty. Na ich základe sa intenzívne rozvíjajú aktivity na dosiahnutie rovnosti medzi pohlaviami a v rámci nich aj aktivity proti násiliu páchanému na ženách.

Prehľad najvýznamnejších všeobecných dokumentov RE zameraných na ľudské práva

- *Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd* (1950, v SR č. 209/1992 Zb.)
- *Dodatkové protokoly k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd* (1952, v SR č. 209/1992 Zb.)
- *Protokol č. 11 k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd meniaci kontrolný systém založený dohovorom* (1994, v SR č. 102/1999 Z. z.)
- *Európska sociálna charta* (1961, pre SR 1998, oznámením MZV č. 329/1998 Z. z.): zaručuje ženám právo na rovnakú odmenu, ochranu materstva a ekonomickú ochranu žien a detí
- *Dodatkový protokol k Európskej sociálnej charte* (1988, pre SR 1998, oznámením MZV č. 330/1998 Z. z.): článok 1 rozšíril úpravu práv žien o právo na rovnaké príležitosti a rovnaké zaobchádzanie vo veciach zamestnania a povolania/kariéry bez diskriminácie založenej na pohlaví
- *Revidovaná Európska sociálna charta a dodatkový protokol umožňujúci kolektívne sťažnosti* (1996, podpísaná SR 2000, zatiaľ neratifikovaná): článok 8 presnejšie definuje rozsah materskej dovolenky a zamestnávanie žien v noci a v ťažkom priemysle.

Rada Európy má tému násilia páchaného na ženách vo svojej agende už dlhé obdobie a venuje jej vážnu pozornosť. Dôsledne vychádza zo základných ľudských práv a slobôd, ktorých porušovanie chápe ako nedostatok presadenia rodovej rovnosti. Dôsledne sa opiera o *Európsky dohovor Rady Európy o ľudských právach a základných slobodách*. Vo vzťahu k násiliu páchanému na ženách sú dôležité články 1 – 4 kapitoly I. „Dôstojnosť“: ľudská dôstojnosť (článok 1), právo na integritu osobnosti (článok 2), zákaz mučenia a neľudského a ponižujúceho správania (článok 3) a zákaz otroctva (článok 4). V rámci kapitoly II. „Slobody“ je to právo na azyl (článok 18) a ochrana v prípade vystaňovania a vypovedania (článok 19). V rámci kapitoly III. „Rovnosť“ je to nediskriminácia (článok 21) a rovnosť mužov a žien (článok 23).

3.1.3.2. Konferencie a deklaratívne a strategické dokumenty Rady Európy

Rada Európy začala realizovať aktivity týkajúce sa násilia *Deklaráciou o stratégii na elimináciu násilia páchaného na ženách v spoločnosti* prijatou v októbri 1993 na 3. Európskej konferencii o rovnosti medzi ženami a mužmi v Ríme. Na konferencii ministri zúčastnených krajín nielen odsúdili násilie páchané na ženách, ale od tohto obdobia sa na pôde európskych inštitúcií rozpracúva ako problematika porušovania ľudských práv žien. Rada Európy má odvtedy ako jednu z priorít svojej agendy i problematiku boja proti násiliu páchanému na ženách vo všetkých jeho formách a podobách. Na 4. Ministerskej konferencii o rovnosti medzi ženami a mužmi (Istanbul, 1997) ministri prijali *Deklaráciu o rovnosti medzi ženami a mužmi ako základnom kritériu demokracie*. V nej vyzývajú vlády, aby podporili výskum násilia s cieľom eliminácie násilia mužov voči ženám, iniciovali vzdelávanie zabezpečujúce rešpekt voči iným osobám a podporovali praktické a terapeutické iniciatívy.

Uvedené deklarácie boli impulzom pre rozvoj rôznych stratégií boja proti násiliu. Vďaka skupine odborníkov pôsobiach pod vedením Komisie RE pre rovnosť medzi ženami a mužmi (CDEG) sa tieto stratégie rozvinuli do plánu aktivít: v roku 1997 bol vypracovaný *Akčný plán na boj proti násiliu páchanému na ženách*. Hoci nejde o legislatívny text, vytvára platformu, ktorú RE využíva na boj proti násiliu. Zameriava sa na tri široké oblasti: vytvorenie podmienok na zabezpečenie ochrany dievčat a žien, ktoré zažili násilie, pôsobenie na zmeny v postojoch k násiliu páchanému na ženách a zapracovanie rodovej rovnosti do všetkých politík a programov, ktoré budú prispievať k posilňovaniu pozície dievčat a žien v rôznych oblastiach života. Okruhy boli ďalej rozpracované do detailnejších postupov a opatrení.

Postupy a opatrenia Akčného plánu RE na boj proti násiliu páchanému na ženách (1997)

Zmeny v legislatíve a v politických líniách – za zmeny sú zodpovedné vlády jednotlivých krajín, majú sa usilovať o definíciu jednotlivých foriem násilia páchaného na ženách a stanoviť politickú zodpovednosť za vytýčené aktivity.

Vzdelávanie a zvyšovanie povedomia o probléme – vzdelávanie je podľa Akčného plánu kľúčovým bodom prístupu k násiliu páchanému na ženách a vlády sú zodpovedné za vypracovanie referenčného rámca vo verejnom vzdelávaní a šírení poznatkov orientovaných na boj proti tomuto neduhu (šíriť poznatky o neakceptovateľnosti násilia páchaného na ženách v spoločnosti, podporovať národné i lokálne iniciatívy zamerané na boj proti násiliu, prispieť k ďalšiemu vzdelávaniu a tréningu profesionálov).

Podpora žien, ktoré majú skúsenosť s násilím – vlády sú zodpovedné za služby, ktoré poskytujú ženám pomoc, spolupráca s pomáhajúcimi lokálnymi organizáciami.

Výskum a monitoring – zber poznatkov a dát sa považuje za základný krok pri zisťovaní pokroku, ktorý sa dosiahol v boji proti násiliu páchanému na ženách, poznatky je potrebné zbierať nielen o výskyte javu, ale i o službách a ich efektívnosti, o nových potrebách rozvoja, o prístupe k rôznym zdrojom poskytujúcim informácie o vývoji a rozsahu násilia.

Okrem ministerských konferencií sa pod záštitou RE uskutočnili mnohé iné podujatia venované tomuto problému. Napríklad v roku 1998 sa v Bukurešti konalo informačné fórum na tému „Ukončenie domáceho násilia páchaného na ženách: akcie a opatrenia“. Jeho cieľom bolo prediskutovať otázky súvisiace s pripravovaným európskym právnym nástrojom na boj proti násiliu páchanému na ženách a s odporúčaniami na ochranu žien a dievčat pred násilím. K hlavným okruhom patrili: domáce násilie páchané na ženách a jeho dôsledky, pomoc a podpora obetiam, práca s násilníkom a prevencia. Na stretnutí boli sformulované základné odporúčania pre oblasť násilia páchaného na ženách.

Odporúčania Informačného fóra RE „Ukončenie domáceho násilia páchaného na ženách“ (1998)

- Pracovať na zviditeľnení problému domáceho násilia páchaného na ženách
- Pracovať na harmonizácii európskych národných právnych systémov, ktoré by mohli tvoriť základ pre legislatívu na európskej úrovni

- Pracovať na príprave odporúčaní na ochranu žien a dievčat pred násilím
- Pracovať na štatistikách o násilí páchanom na ženách a ich porovnateľnosti
- Pripravovať príručky pre odborníkov pracujúcich v tejto oblasti
- Rozširovať spoluprácu s nevládnymi organizáciami a pod.

O rok neskôr sa v Štrasburgu (1999) konal seminár na tému „Muži a násilie páchané na ženách“, ktorá bola rozdelená do štyroch čiastkových okruhov: metodologické a etické otázky skúmania násilia; násilie a maskulínna identita; dospelosť a mužské násilie; rôzne (úloha médií, náklady na dôsledky násilia, implementácia). Výskumníci sa zhodli v názore, že nie sú vytvorené dostatočné databázy, ktoré by obsahovali kvantitatívne i kvalitatívne dáta a boli by reprezentatívne, spoľahlivé a relevantné. Ich nedostatok môže potom podporovať názor, že násilie neexistuje, pretože nie je viditeľné vo faktoch. Snažili sa presvedčiť politikov o potrebe takýchto dát a obracali sa na vlády, aby podporili ich získavanie. Zdôrazňovali, že medzinárodná komunita môže veľmi účinne pôsobiť pri podpore nulovej tolerance násilia páchaného na ženách a z tohto hľadiska sú všetky aktivity vítané.

Odporúčania prijaté na seminári RE „Muži a násilie páchané na ženách“ (1999)

- Odporúčania týkajúce sa výskumu a prehľadov o stave a vývoji násilia páchaného na ženách
- Podpora spolupráce medzi vládnymi a nevládnymi organizáciami a politikmi
- Podpora a šírenie informácií o násilí páchanom na ženách
- Podpora a šírenie názoru, že násilie na ženách páchané mužmi je neakceptovateľné
- Podpora a budovanie infraštruktúry pre obeť násilia, jej rozmanitosť
- Podpora zvyšovania odbornej stránky pracovníkov v tejto oblasti formou tréningov
- RE má čo najskôr pripraviť štúdie o situácii v legislatíve pre túto oblasť
- RE má organizovať ďalšie pravidelné stretnutia odborníkov, politikov a pracovníkov v boji proti násiliu
- RE má podporovať výskum v tejto oblasti

Od roku 1986 RE celkovo prijala deväť odporúčaní k problematike násilia, posledné tri sa venujú špeciálne násiliu páchanému na ženách. Ide o *Odporúčanie 1455* z roku 2000 *Násilie páchané na ženách v Európe*, ďalej *Odporúčanie 1582* z roku 2002 *Domáce násilie páchané na ženách* a zatiaľ posledné *Odporúčanie 1681* z roku 2004 *Kampaň zameraná na boj proti násiliu páchanému na ženách v Európe*. Ide v podstate o výzvu k členským štátom RE, aby sa zapojili do celoeurópskej kampane proti tomuto javu v roku 2006. V úvode výzvy Parlamentné zhromaždenie RE (PZ RE) vyjadrilo obrovské znepokojenie nad nárastom a eskaláciou domáceho násilia páchaného na ženách v Európe a konštatovalo, že tento vážny problém je rozšírený vo všetkých členských štátoch RE. Zdôraznilo tiež, že zo samotnej podstaty problému vyplýva nutnosť, aby ho členské štáty považovali za národnú politickú prioritu a zapojili do jeho riešenia širšie politické štruktúry – od vlády cez parlament až po občiansku spoločnosť. PZ RE v odporúčaní pripomenulo, že členské štáty sú na základe medzinárodného práva povinné konať proti násiliu páchanému na ženách, prijať efektívne kroky na jeho zastavenie, vrátane ochrany obetí. Následne pripomenulo opatrenia navrhované v predchádzajúcom odporúčaní z roku 2002, ktoré je potrebné realizovať.

Opatrenia navrhnuté v Odporúčaní 1582 RE Domáce násilie páchané na ženách (2002)

- **Opatrenia zamerané na obeť násilia** – poskytnúť bezplatnú právnu pomoc a poradenstvo; otvoriť krízové centrá, kde by ženy mohli dostať psychologickú a finančnú podporu a núdzové služby; efektívne ochraňovať obeť násilia po incidente a počas celej právnej procedúry; poskytnúť špeciálnu finančnú pomoc MVO a ženským združeniam, ktoré pracujú s obetami násilia; posilniť opatrenia sociálnej ochrany tak, aby boli ženy a deti poškodené násilnými skutkami pod sociálnymi ochrannými schémami; podporiť tréningy profesionálov pracujúcich s mladými ľuďmi, aby vedeli identifikovať deti a adolescentov vyrastajúcich v domácnostiach s násilím a poskytnúť im nevyhnutné opatrenia na pomoc; organizovať tréning zdravotníckeho personálu, aby boli schopní identifikovať obeť násilia; poskytnúť ženám-imigrantkám, ktoré sú obeťou násilia, právo na pobyt.
- **Opatrenia na prevenciu domáceho násilia páchaného na ženách** – zdokonaľiť štatistiky o domácom násilí páchanom na ženách, aby poskytovali presnú predstavu o jeho podstate a výskyte; sprístupniť identifikáciu zdrojov, ktoré sú významné z hľadiska problému a evaluácie aktivít zameraných na jeho riešenie; vytvárať partnerstvá medzi orgánmi zodpovednými za ochranu ľudských práv žien a regionálnymi či lokálnymi úradmi s cieľom zvýšiť počet rehabilitačných centier a ženské domy (tzv. šeltre) pre obeť domáceho násilia; podporovať dlhodobú spoluprácu

a porozumenie medzi políciou, výkonnými orgánmi a MVO v boji proti problémom a hrozbám, ktoré sa viažu s domácim násilím páchaným na ženách; v spolupráci s MVO vypracovať akčné plány zamerané na vytvorenie všeobecnej klímy odmietajúcej domáce násilie páchané na ženách; spustiť prostredníctvom médií národnú informačnú a uvedomovaciu kampaň proti takémuto násiliu; organizovať adekvátne tréningy pre ľudí, ktorí s obeťami násilia prichádzajú do styku: zdravotnícky personál, polícia a sociálni pracovníci; začať so vzdelávaním o rodovej rovnosti a nenásilnom správaní vo veľmi ranom období a zabezpečiť adekvátne tréningy pre učiteľov; cez vzdelávacie programy povzbudzovať občanov k tomu, aby prijali svoju zodpovednosť a robili pozitívne kroky v záujme znižovania a prevencie domáceho násilia páchaného na ženách v spoločnosti; zvýšiť štátne fondy na podporu sociálnych služieb týkajúcich sa problému; povzbudzovať médiá, aby o probléme informovali objektívne a citlivo; povzbudzovať ženy k učeniu sa techník sebaobrany; vypracovať tréningové programy špecializované na násilníkov; vytvoriť špeciálne informačné programy pre mužov s cieľom prevencie skutkov domáceho násilia.

- **Legislatívne opatrenia** – národná legislatíva by mala postihovať všetky formy domáceho násilia a zaviesť efektívne právne postupy, vrátane okamžitého vylúčenia násilného partnera zo spoločnej domácnosti a okolia ženy a detí – bez predchádzajúcej evidencie násilia a bez čakania na rozhodnutie súdu; termín domáce násilie by mal byť v národnej legislatíve definovaný takým spôsobom, aby sa s ním dalo narábať ako s vážnym trestným činom; vláda by mala uskutočniť právnu a inštitucionálnu reformu s cieľom vytvoriť efektívnejšie systémy ochrany žien pred domácim násilím; so znásilnením v manželstve by sa malo zaobchádzať ako s trestným činom; prístup justície a rôzne súdne procedúry by mali byť flexibilné; polícia a právne agentúry by mali úradom poskytnúť priestor pre realizáciu sledovania a získanie evidencie.

V závere *Odporúčania* z roku 2004 PZ RE vyjadrilo presvedčenie, že celoeurópska kampaň o domácom násilí páchanom na ženách povzbudí členské štáty k urýchlenému prijatiu nevyhnutných opatrení. Zdôraznilo tiež, že kampaň by sa mala realizovať v úzkej spolupráci s Európskou komisiou, Európskym parlamentom a MVO, pričom by sa mala zamerať na tri hlavné ciele: prevenciu, pomoc obetiam a informovanie verejnosti.

3.1.4. ROVINA EURÓPSKEJ ÚNIE

Vo vzťahu k dokumentom Európskej únie a ich záväznosti pre členské štáty je v úvode potrebné pripomenúť, že legislatíva EÚ sa všeobecne člení na tzv. primárnu a sekundárnu. Obidve sú záväzné pre všetky členské štáty EÚ, t. j. musia byť začlenené do národných zákonov. Primárnu legislatívu tvoria základné zmluvy o Európskom spoločenstve (*Rímska zmluva* z roku 1957 a *Amsterdamská zmluva*, ktorá nadobudla platnosť v roku 1999), sekundárnu reprezentujú smernice Rady EÚ a Európskeho parlamentu. Okrem nich sa využívajú aj tzv. mäkké nástroje, medzi ktoré patria rôzne strategické a programové dokumenty (napríklad *Rámcová stratégia spoločenstva pre rodovú rovnosť 2001 – 2005*).

3.1.4.1. Primárna legislatíva EÚ: zakladajúce zmluvy a smernice

Čo sa týka primárneho práva relevantného k ľudským právam žien, za prvý dokument EÚ obsahujúci odkaz na ne je možné považovať už *Rímsku zmluvu* (1957). Obsahovala požiadavku rovnakého zaobchádzania so ženami a mužmi formulovanú v podobe: „rovnakej odmeny mužov a žien za prácu rovnakej hodnoty“. *Amsterdamská zmluva* (1997), ktorá nadobudla platnosť v roku 1999, podstatne rozšírila chápanie rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami oproti pôvodnej definícii.

Články Amsterdamskej zmluvy súvisiace s ľudskými právami žien (1999)

Amsterdamská zmluva neobsahuje špecifický článok, ktorý by priamo hovoril o násilí páchanom na ženách, ale viaceré ustanovenia poskytujú právnu bázu pre široký rámec aktivít na úrovni EÚ pre túto oblasť. U tém patriacich pod problematiku rovnosti mužov a žien je možné sa opierať o články 2, 3(2), 13, 137(1) a 141(4).

Článok 2 zaradil rovnosť medzi ženami a mužmi medzi explicitné úlohy EÚ a zaviazal EÚ podporovať rodovú rovnosť vo všetkých svojich úlohách a aktivitách.

Na základe **článku 3** (zvykne sa nazývať aj „mainstreamingový článok“) sa medzi povinnosti EÚ zaradilo odstraňovanie existujúcich nerovností medzi ženami a mužmi a podpora rodovej rovnosti vo všetkých oblastiach kompetencií EÚ.

Článok 13 poskytol ES silu prijímať vhodné opatrenia na potlačanie diskriminácie na základe pohlavia.

Článok 141, paragraf 4 vytvára všeobecne záväznú právnu bázu pre prijatie podporných opatrení v pracovnom živote a ako taký je využiteľný i pre oblasť rozhodovania. Konkrétne sa v ňom konštatuje: „Aby sa zabezpečila plná rovnosť žien a mužov v pracovnom živote, nemôže princíp rovnakého zaobchádzania žiadnemu z členských štátov brániť v uplat-

ňovanie a prijímaní opatrení poskytujúcich špecifické výhody za účelom uľahčiť nedostatočne zastúpenému pohlaviu vykonávanie pracovnej činnosti (povolania) alebo za účelom predchádzať alebo kompenzovať nevýhody v profesionálnej kariére.“

V 70. až 90. rokoch boli v rámci EÚ prijaté viaceré smernice týkajúce sa sledovanej oblasti. V minulom období sa činnosť EÚ vo vzťahu k rodovej rovnosti sústreďovala najmä na posilnenie žien v ekonomickej sfére. V rokoch 1975 – 2002 bolo prijatých 11 smerníc a ich revízií, ktoré rozširujú rovnosť zaobchádzania so ženami a mužmi o rovnaký prístup k zamestnaniu, sociálnemu zabezpečeniu a rodičovskej dovolenke. Tieto smernice boli potvrdené a rozšírené v nasledujúcich dvoch dokumentoch: *Deklarácia Európskeho parlamentu o základných právach a slobodách* (1989) a *Charta základných sociálnych práv* (1989).

Smernice EÚ vzťahujúce sa k rodovej rovnosti v zamestnaní (1975 – 2002)

- Smernica Rady č. 75/117/EHS o aproximácii zákonov členských štátov o uplatňovaní zásady rovnakej odmeny pre mužov a ženy (1975)
- Smernica Rady č. 76/207/EHS o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami pokiaľ ide o prístup k zamestnaniu, odbornej príprave a postupu v zamestnaní a o pracovné podmienky (1976)
- Smernica Rady č. 79/7/EHS o postupnom vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vo veciach súvisiacich so sociálnym zabezpečením (1978)
- Smernica Rady č. 86/378/EHS o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami v zamestnaneckých systémoch sociálneho zabezpečenia (1986)
- Smernica Rady č. 86/613/EHS o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vykonávajúcimi činnosť ako samostatne zárobkovo činné osoby vrátane činnosti v poľnohospodárstve a ochrany samostatne činných žien počas tehotenstva a materstva (1986)
- Smernica Rady č. 92/85/EHS o zavedení opatrení na podporu zlepšenia bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci tehotných pracovníčok a pracovníčok krátko po pôrode alebo dojčiacich pracovníčok (1992)
- Smernica Rady č. 96/34/EHS o rámcovej dohode o rodičovskej dovolenke, uzavretej medzi UNICE, CEEP a ETUC (1996)
- Smernica Rady č. 97/80/EHS o dôkaznom bremene v prípadoch diskriminácie na základe pohlavia (1997)

Pre oblasť násilia špeciálna smernica neexistuje. V roku 2003 Európska komisia pripravila text návrhu na ďalšiu smernicu týkajúcu sa rodovej rovnosti. Malo ísť o všeobecnú smernicu, ktorá by implementovala princíp rovnosti medzi mužmi a ženami a nie len zákaz diskriminácie podľa pohlavia vo všetkých oblastiach života. Návrh smernice sa dotýkal aj oblasti násilia páchaného na ženách (na návrh Európskej ženskej loby). Doteraz však táto smernica nebola prijatá a je stále v štádiu diskusií o jej konečnom znení.

Niektoré čiastkové otázky z celej oblasti násilia páchaného na ženách sú však na tejto úrovni (primárna legislatíva EÚ) pokryté. Najväčší pokrok sa ukazuje v otázke „obchodovania“ a „sexuálneho vykorisťovania“ (detí, mladých ľudí a žien), čo je jedným z dôsledkov globalizácie sexuálneho priemyslu a nárastu obchodovania so ženami a prostitúcie vo všetkých členských štátoch únie. Takýto vývoj viedol k snahe bojovať proti organizovanej kriminalite a ilegálnej imigrácii. Primárne sa však inštitúcie EÚ zameriavajú na príčiny a dôsledky obchodovania a na politiky boja proti obchodovaniu, pričom menej berú do úvahy ženský ľudskoprávny aspekt. Základným právnym nástrojom je *Rámcová smernica Rady z 19. júla 2002 o boji proti obchodovaniu s ľudskými bytosťami* (2002/629/JHA). Európska komisia predložila v roku 2002 Európskemu parlamentu a Rade EÚ návrh *Smernice Rady o povolení vydania krátkodobého pobytu pre obeť ilegálnej migrácie alebo obchodovania s ľudskými bytosťami, ktoré spolupracujú s kompetentnými orgánmi*. Tento návrh sa však zavádza ako legislatívna súčasť pre oblasť justičnej spolupráce, preto sa priamo netýka ochrany žien pred násilím a podpory ľudských práv žien – obetí obchodovania.

Primárnym právom je pokrytá aj oblasť sexuálneho obťažovania na pracovisku. *Revidovaná Smernica z roku 1976 o rovnakom zaobchádzaní so ženami a mužmi pokiaľ ide o prístup k zamestnaniu, príprave na povolanie, pracovný postup a pracovné podmienky* (2002) poskytuje definíciu sexuálneho obťažovania na pracovisku ako formy rodovej diskriminácie. Členské štáty majú ešte tri roky (z celkových päť) na jej prenesenie do národnej legislatívy.

3.1.4.2. Strategické dokumenty a aktivity EÚ k násiliu páchanému na ženách

Napriek doterajšej absencii spoločnej legislatívnej bázy EÚ, násiliu páchanému na ženách sa venuje na všetkých inštitucionálnych rovinách Európskych spoločenstiev veľká pozornosť, ktorá sa v ostatných rokoch ešte zintenzívnila. Jednotlivým aspektom problematiky sa venovali viaceré Predsedníctva EÚ i Európska komisia, rokoval o nich Európsky parlament.

Predsedníctva EÚ od roku 1998 zahrnuli násilie páchané na ženách natrvalo do svojej politickej agendy a schválili množstvo odporúčaní. V rokoch 1998 – 2003 sa uskutočnilo viacero podujatí, ktoré posilnili záväzky členských štátov EÚ vo vzťahu k násiliu páchanému na ženách; na všetkých boli prijaté spoločné stanoviská týkajúce sa tejto témy. Išlo o nasledujúce záverečné dokumenty: *Polícia bojuje proti násiliu páchanému na ženách* (Rakúske predsedníctvo, 1998), *Opatrenia na boj proti (domácejmu) násiliu páchanému na ženách v rámci EÚ* (Nemecké predsedníctvo, 1999), *Expertné stretnutie Európskej únie o násilí páchanom na ženách* (Fínske predsedníctvo, 2000), *Násilie páchané na ženách – nulová tolerancia* (Portugalské predsedníctvo, 2001 – prijaté bolo aj spoločné vyhlásenie), *Násilie páchané na ženách – zameranie na tri formy násilia: domáce násilie, násilie v škole a sexuálne obťažovanie* (Španielske predsedníctvo, 2002 – upriamilo pozornosť na vývoj indikátorov pre oblasť násilia páchaného na ženách) a záverečný dokument zo stretnutia expertov pod názvom *Skoncovanie s domácim násilím a obchodovaním s ľudskými bytosťami: úloha EÚ, členských štátov a MVO* (Grécke predsedníctvo, máj 2003).

Európska komisia v roku 1999 zadala realizáciu špeciálneho prieskumu venovaného problematike „Európania a ich pohľady na domáce násilie páchané na ženách“ (Eurobarometer č. 51, 1999). Výsledky výskumu boli využité i ako podpora pre zaradenie problematiky násilia do *Rámcovej stratégie EÚ pre rodovú rovnosť (2001 – 2005)*. Podporila tiež myšlienku európskej kampane na zvýšenie uvedomenia o násilí páchanom na ženách.

O problematike viackrát rokoval aj Európsky parlament (EP), spravidla pri predkladaní pravidelných správ za túto oblasť politickej agendy. V roku 1997 prerokoval *Správu o obchodovaní so ženami za účelom sexuálneho vykorisťovania*. V júli toho istého roku prijal *Správu o potrebe zabezpečenia celoeurópskej kampane za nulovú toleranciu násilia páchaného na ženách*, ktorá vyzvala na označenie roku 1999 za „Európsky rok násilia páchaného na ženách“ (nebol však vyhlásený, pripravuje sa opätovne na rok 2006). EP rokoval aj o *Správe o ženách v médiách*, ktorá vyzvala na vytvorenie legislatívy EÚ vo vzťahu k pornografii v médiách a sexturizmu a na vypracovanie kódexu správania v tejto oblasti.

Najzásadnejším strategickým dokumentom je *Rámcová stratégia spoločenstva pre rodovú rovnosť (2001 – 2005)*. Ide o základný programový dokument EK (podobne ako programové vyhlásenie vlády SR) vo vzťahu k problematike rodovej rovnosti, ktorý je krytý vlastným rozpočtom. Ide o tzv. mäkký nástroj výkonu politiky, podobne ako *Európska stratégia zamestnanosti* či *Európsky program sociálnej politiky* (bližšie o *Rámcovej stratégii* pozri Kvapilová – Porubánová, 2003).

Medzi cieľmi štvrtej oblasti *Rámcovej stratégie* nazwanej „Podpora rodovej rovnosti v občianskom živote“, ktorá sa týka plného využívania ľudských práv a základných slobôd ženami i mužmi, je zahrnutý i operačný cieľ zameraný na niektoré otázky násilia páchaného na ženách. Cieľ 4.3. je formulovaný nasledujúco: „Boj proti rodovo podmienenému násiliu a obchodovaniu s ľudskými bytosťami za účelom sexuálneho vykorisťovania.“ V rámci tohto operačného cieľa si EÚ vytýčila šesť aktivít.

Aktivity EÚ v boji proti násiliu páchanému na ženách vytýčené v *Rámcovej stratégii spoločenstva pre rodovú rovnosť (2001 – 2005)*

- Posilnenie a podpora prevencie a boja proti násiliu páchanému na ženách, najmä prostredníctvom programu DAPHNE a STOP;
- Podpora informačných kampaní v krajinách pôvodu, tranzitných i cieľových krajinách mimo EÚ, obzvlášť v krajinách – žiadateľoch o vstup, ale aj v rámci samotnej EÚ v spolupráci s národnými inštitúciami a MVO;
- Podpora tréningov a zvyšovania uvedomovania polície a súdov, podpora ich širokej spolupráce a výmeny informácií a dobrých praktík v rámci EÚ, a najmä medzi EÚ a kandidátskymi krajinami, za účelom potlačania obchodovania s ľudskými bytosťami;
- Poskytovanie povolení na krátkodobý pobyt pre obete obchodovania za účelom sexuálneho vykorisťovania v zhode s princípmi stanovenými v Komuniké EK z roku 1998 o budúcich aktivitách v boji proti obchodovaniu so ženami;
- Pokračovanie v rozvíjaní aktivít na potlačanie domáceho násilia páchaného na ženách v EÚ, v krajinách – žiadateľoch o vstup a v tretích krajinách;
- Podpora výskumu, zberu dát a šírenia informácií o násilí páchanom na ženách v EÚ a v krajinách – žiadateľoch o vstup.

3.1.4.3. Programy EÚ týkajúce sa násilia páchaného na ženách

Problematika násilia páchaného na ženách sa postupne dostala i do programovej roviny, čím získala rozpočtové zázemie a finančné krytie.

V roku 2000 sa *Rozhodnutím č. 293/2000/EC EP a Rady EÚ* prijal *Akčný program spoločenstva o preventívnych opatreniach na boj proti násiliu páchanému na deťoch, mladých ľuďoch a ženách* pod názvom **DAPHNE**. Program mal podporiť spoluprácu MVO a dobrovoľníckych organizácií na úrovni EÚ v boji proti násiliu, posilniť tvorbu európskych sietí

MVO, pomôcť pri implementácii inovatívnych pilotných projektov a šírení výsledkov do ostatných krajín Európy. Program bol otvorený aj pre MVO z kandidátskych krajín, vrátane Slovenska, a krajín EFTA/EEA. Skončil sa v roku 2003, no EP a Rada EÚ schválili jeho ďalšiu fázu – **Program DAPHNE II (2004 – 2008)** – s navýšeným rozpočtom. Výzvy na prihlášky sa ponúkajú každý polrok (www.europa.eu.int/comm/justice_home/funding/daphne/wai/funding_daphne_en.ht).

Ďalšiu rozpočtovú líniu predstavovali **Program STOP a STOP II (1997 – 2000; 2001 – 2002)**, dve fázy programu zameraného na pomoc pri prevencii a boji proti obchodovaniu s ľudskými bytosťami a všetkým formám sexuálneho vykorisťovania. Išlo o iniciatívny a výmenný program pre osoby zodpovedné za potlačanie obchodovania s ľudskými bytosťami za účelom prostitúcie. Jeho cieľom bolo pomôcť právnikom a predstaviteľom služieb pomoci obetiam z členských i pristupujúcich štátov vytvárať európske siete, vymieňať si informácie a príklady dobrej praxe. Program však nezahŕňal kritérium rodu a svoje pôsobenie ukončil koncom roku 2002 (od roku 2003 bol pokrytý rámcovým programom AGIS).

Rámcový program AGIS (2003 – 2007) zastrelil a rozšíril predchádzajúce programy Grotius, Oisin, Stop, Hippocrates a Falcone, ktoré sa skončili v roku 2002. Vznikol Rozhodnutím Rady EÚ z 22. júla 2002 (č. 2002/630/JHA) a zameriava sa na spoluprácu polície, justície a profesionálov z členských a kandidátskych krajín EÚ v oblasti kriminality a boja proti kriminalite. Má pomôcť právnikom, policajtom a predstaviteľom služieb pomoci pri vytváraní európskych sietí, výmene informácií a dobrých praktík. Má podporovať nadnárodné, nie národné projekty, pričom maximálna dĺžka trvania projektu je stanovená na dva roky (www.europa.eu.int/comm/justice_home/funding/agis/wai/funding_agis_en.htm).

V rámci ES pôsobia aj ďalšie programy, u ktorých sa dá nájsť aspoň čiastočná súvislosť s otázkami násillia páchaného na ženách. Jedným z nich je **Program ARGO (2002 – 2006)** – nový akčný program pre spoluprácu administratívy v oblasti azylu, víz, imigrácie a vonkajších hraníc, ktorý čiastočne nahradil predchádzajúci program Odysseus (www.europa.eu.int/comm/justice_home/funding/argo/wai/funding_argo_en.htm).

V roku 2001 vznikla **Rozpočtová línia B7-667: Spolupráca s tretími krajinami v oblasti migrácie**, zameraná na podporu azylových systémov, dobrovoľného návratu do krajiny pôvodu, boj proti obchodovaniu a ilegálnej migrácii (www.europa.eu.int/comm/justice_home/funding/cooperati/wai/funding_cooperation_en.htm).

Na záver možno ešte spomenúť **Program INTI (od roku 2003)**, fondový program EÚ pre pilotné projekty prenasadzujúce v členských štátoch EÚ integráciu osôb, ktoré nie sú obyvateľmi EÚ. Jeho cieľom je podporovať dialóg s občianskou spoločnosťou, rozvíjať integračné modely, vyhľadávať a hodnotiť príklady dobrých praktík v oblasti integrácie osôb, ktoré nie sú občanmi EÚ, a vytvárať na európskej úrovni siete odborníkov pôsobiach v tejto oblasti (www.europa.eu.int/comm/justice_home/funding/inti/wai/funding_inti_en.htm).

3.1.4.4. Príklady prístupov členských štátov EÚ

V rámci jednotlivých členských štátov EÚ (národná úroveň) i medzi nimi (medzištátna úroveň) sa v ostatných rokoch rozvinulo množstvo politík a praktických opatrení vo vzťahu k násilliu páchanému na ženách (národné akčné plány – NAP, špeciálna legislatíva a inštitúcie).

Prehľad aktivít členských štátov EÚ k násilliu páchanému na ženách

- **Belgicko:** NAP od roku 2001 zameraný na dve priority: domáce násillie a obchodovanie so ženami a deťmi, prijalo podobnú legislatívu ako Rakúsko a Nemecko.
- **Dánsko:** V roku 2000 sa vytvorila medzirezortná Komisia pre násillie páchané na ženách, ku ktorej úlohám patrilo aj vypracovanie NAP pre oblasť násillia páchaného na ženách.
- **Fínsko:** NAP na podporu rovnosti žien a mužov od roku 1997, z ktorého dve časti sa týkajú násillia páchaného na ženách (prevencia násillia páchaného na ženách a prevencia prostitúcie).
- **Grécko:** NAP na podporu rodovej rovnosti od roku 2003, má vytvorenú medzirezortnú Komisiu pre násillie páchané na ženách, ktorej predsedá Generálny sekretár pre rovnosť (súčasť ministerstva vnútra).
- **Holandsko:** Od roku 1999 má NAP o sexuálnom zneužívaní detí, od roku 2002 NAP zameraný na domáce násillie, prijalo legislatívu, ktorá dáva ženám v situácii domáceho násillia možnosť získať individuálny status na humanitárnom základe.
- **Írsko:** NAP od roku 2003.
- **Nemecko:** NAP o násillí páchanom na ženách od roku 2000, následne pribudli krajinské NAP, v roku 2002 prijalo samostatný zákon o domácom násillí.
- **Rakúsko:** V roku 1999 prijalo samostatný zákon o domácom násillí, ktorý posilňuje políciu v tom, aby odvieďla násilníka z domu.

- **Španielsko:** NAP o domácom násilí na roky 2001 – 2004 doplnený regionálnymi plánmi, prijalo právnu úpravu rozširujúcu domáce násilie o verbálne aj psychické násilie.
- **Švédsko:** Vláda v roku 2000 zriadila Radu na ochranu žien pred násilím, ktorej predsedá minister pre rodovú rovnosť, prijala legislatívnu úpravu založenú na koncepte „narušenia integrity žien“. Tento koncept korešponduje s Chartou základných práv EÚ (článok 2, kapitola 1) a zároveň pokrýva rôzne druhy a formy násilia páchaného na ženách.

Ako ukazujú uvedené príklady, legislatíva a stratégie sa od krajiny ku krajine líšia. V ostatnom období sa stala známou a najčastejšie spomínanou inovatívnou švédskou legislatívna úprava, ktorá významne posilnila ochranu žien pred všetkými formami násilia zo strany mužov, vrátane legislatívy zavádzajúcej sankcie voči mužom, ktorí „nakupujú“ sexuálne služby (zatiaľ jediná v EÚ).

Členské štáty EÚ urobili v ostatných rokoch vo vzťahu k domácomu násiliu páchanému na ženách značný pokrok – niektoré väčší, iné menší. Aj na tejto úrovni sa však prejavujú niektoré slabé miesta. EWL ich vo svojej správe pre Zvláštnu spravodajcu OSN pre násilie páchané na ženách zhrnula do niekoľkých bodov, z ktorých sú najdôležitejšie dva: nedostatok pochopenia vzájomných väzieb medzi rôznymi formami násilia páchaného na ženách a prevaha „domáceho násilia“ v príslušnom diskurze a politike (Report..., 2002). Tieto dve charakteristiky sa prejavujú na viacerých národných akčných plánoch a novoprijatej národnej legislatíve.

Situácia na európskej úrovni sa teda prenáša aj do národných akčných plánov boja proti násiliu páchanému na ženách v členských štátoch EÚ. Mnohé z nich sa venujú len vybraným otázkam problematiky a chýba im jasné vymedzenie finančných zdrojov. Mechanizmus evaluácie dopadov a prínosov buď nie je určený, alebo je obmedzený, preto je ťažké posúdiť efektívnosť prijatých nástrojov. Do budúcnosti sa očakáva vypracovanie Európskeho akčného plánu boja proti násiliu páchanému na ženách vychádzajúceho zo spoločnej definície. Jeho základom by mala byť definícia navrhnutá Zvláštnym spravodajcom OSN pre násilie páchané na ženách, ktorú potvrdila Pekinská akčná platforma.

Napriek všeobecným pripomienkam je možné medzi národnými postupmi a stratégiami nájsť také, ktoré môžu poslúžiť ako inšpirácia. Niektoré sa zameriavajú na pomoc ženám zažívajúcim násilie, iné na tréningy profesionálov či zmenu prístupu v rámci zainteresovaných rezortov alebo zmenu celkového prístupu k problému. V prevažnej miere ide skôr o aktivity „vyrastajúce zdola“, iniciované priamo aktérmi z praxe. Vo viacerých sa pri dosahovaní cieľov spájali aktéri z rôznych sektorov spoločnosti: z MVO, vládneho sektora i samosprávy.

Príklady dobrej praxe z členských štátov EÚ (Towards..., 2001)

Berlínsky intervenčný projekt proti domácomu násiliu (BIG) je jednou z najväčších iniciatív nie len v Nemecku, ale vôbec. Ide o trojročný pilotný projekt usilujúci o presadenie nového pohľadu na domáce násilie ako na problém celej komunity, a nie iba jednotlivých žien. Predstavuje širokú alianciu pre spoluprácu, ktorá spája ženské domy (tzv. *shelters*) a ženské podporné projekty, verejnú správu, políciu, súdy, agentúry na ochranu detí, poskytovateľov sociálnych služieb, centrá pre mužov a iné organizácie. Finančné prostriedky poskytlo mesto Berlín a federálna vláda.

Podstatou projektu je integrovaná komunitná (na mesto zameraná) stratégia, ktorá si stanovila konkrétne kroky na dosiahnutie cieľov, napríklad urobiť služby pre ženy známejšie a ľahšie dostupné; poskytnúť ženám viac možností výberu; posilniť vedomie, že bezpečnosť žien je zodpovednosťou celej spoločnosti, a nie iba žien; zaviesť legislatívne zmeny na posilnenie polície a súdnych postupov. Celá iniciatíva sa zameriavala na mužov ako „hlavných aktérov“, aby akty násilia vzali na vedomie a prevzali zodpovednosť za svoje násilie. Stratégia sa koncentrovala na prevenciu a znižovanie domáceho násilia a na posilnenie práv zneužívaných žien a vyvíjala tlak na jasné odsúdenie násilia páchaného na ženách.

Podarilo sa vytvoriť organizačnú štruktúru, ktorá umožňuje robiť politické rozhodnutia za rôzne oblasti zodpovednosti. Hlavným orgánom sa stal tzv. Politický okrúhly stôl (vládne i mimovládne organizácie i administratívne orgány), kde sú všetci v pozícii rovnocenných partnerov. Tento orgán schvaľuje všetky špecifické opatrenia a rozhoduje na základe konsenzu. Vytvorilo sa sedem pracovných skupín, ktoré sledujú hlavné oblasti politiky a vypracúvajú podrobnejšie návrhy postupov, nástrojov či opatrení. Spoluprácu uľahčuje Centrálny koordinačný úrad.

Projekt má množstvo hmatateľných prínosov. Potvrdil verejný záujem o stíhanie domáceho násilia a o lepšie pochopenie ohrození a tlakov, akým je žena počas vyšetrovania vystavená. Došlo k mnohým zmenám pravidiel postupu polície pri styku s násilím. V rámci projektu sa odhalila a riešila aj otázka ľudských práv migrantiek. Vytvorili sa tiež „sociálne tréningové kurzy“ pre násilných mužov (sudcovia však málo využívajú možnosť nariadiť ich povinné navštevovanie). Najväčším prínosom BIG však bolo, že stimuloval nárast ďalších intervenčných projektov po celej krajine a vyvolal legislatívnu úpravu domáceho násilia páchaného na ženách: bol prijatý zákon o ochrane pred násilím vychádzajúci z rakúskych skúseností.

Portugalský projekt pomoci ženám vyústil do akreditácie študijného odboru pre oblasť násilia páchaného na ženách. V Portugalsku sa až do začiatku 90. rokov násilie páchané na ženách nepovažovalo za prioritu a so ženami, ktoré prežili domáce násilie, znásilnenie alebo sexuálne zneužívanie, sa zaobchádzalo ako s pacientkami: považovali sa za mentálne narušené, niektoré boli umiestnené na psychiatrickú kliniku, iné boli liečené medikamentózne. Málokedy sa uznávalo, že symptómy sú dôsledkom násilia, ktoré zažili od partnera. Domáce násilie sa považovalo za súkromný problém, a nie za verejnú otázku.

Takýto stav a nedostatok služieb viedli k tomu, že Združenie žien proti násiliu založilo v roku 1992 prvé krízové stredisko špecializované na ženy a deti – obeť násilia. Poskytovalo služby prvej línie: užitočné informácie, aby ženy dokázali prelomiť izoláciu svojho života v násilnom vzťahu, aby poznali svoje práva a vedeli, kde môžu získať ďalšiu právnu a psychologickú pomoc. Postupne sa začali zameriavať na dve oblasti – prevenciu a vytváranie špecializovaných služieb.

V roku 2000 sa združeniu podarilo získať od oficiálneho národného inštitútu akreditáciu ako špecializované trénerky pre oblasť násilia páchaného na ženách. Akreditácia znamenala uznanie, že násilie páchané na ženách a deťoch je oblasť, ktorá potrebuje špecializovaných profesionálov a služby. Problém sa tým zviditeľnil a urobil sa prvý krok k tomu, aby sa otázky násilia páchaného na ženách začlenili do pracovnej praxe rôznych profesií.

Írsky tréningový program zameraný na zdravotných pracovníkov iniciovala feministická organizácia Ženská pomoc z Dublinu. Pri jeho koncipovaní vychádzala zo známej skutočnosti, že týrané ženy sa najčastejšie obracajú o pomoc na zdravotnícke zariadenia, a že práve zdravotnícke zariadenia patria k tým, ktoré každá žena opakovane navštevuje počas svojho života. Zdravotnícky personál je preto ideálnym subjektom na identifikáciu žien zažívajúcich násilie zo strany svojho partnera a na poskytovanie informácií o ďalších možnostiach podpory a ochrany. Organizácia preto pripravila špeciálny tréningový program pre zdravotníkov.

Model sa zamerával na pomoc zdravotníckym pracovníkom, aby vedeli adekvátne zaobchádzať so ženami, ktoré sa na nich obrátia o pomoc. Vychádzal pritom z predpokladu, že spôsob, akým sa k žene správajú zdravotnícki pracovníci v situácii, keď hľadá pomoc, môže mať výrazný dopad na jej fyzický a psychický stav, a že pozitívna reakcia môže ženy posilniť pri získaní kontroly nad svojím životom. Jeho výsledkom by mala byť dlhodobá inštitucionálna zmena, ktorá môže výrazne pomôcť ženám hľadajúcim lekársku pomoc z dôvodu zranenia alebo traumy.

Rakúska skúsenosť s evaluáciou účinnosti zákona postihujúceho domáce násilie. Rakúsko je krajinou, kde sa boj proti násiliu páchanému ženách rozvinul v mnohých smeroch. Medzi prvými opatreniami pre týrané a zneužívané ženy boli ženské domy (tzv. šeltre). Prvý vznikol vo Viedni v roku 1978 a do roku 2000 sa ich počet v krajine zvýšil na 23. Okrem toho tu pracujú štyri poradenské centrá bez možnosti ubytovania. V roku 1998 vytvorili tieto zariadenia rakúsku sieť ženských domov, ktorá je zároveň jednou zo zakladateľských členov európskej siete WAVE (*Women against Violence in Europe*). Táto sieť bola založená v roku 1995 počas IV. Svetovej konferencie o ženách. V 90. rokoch sa v Rakúsku zintenzívnili opatrenia na boj proti násiliu páchanému na ženách. Zaviedli sa povinné tréningy pre policajtov, vo verejnosti sa rozširovali informácie o výskyte násilia v domácnosti. Súčasne sa pripravoval zákon na ochranu pred násilím v domácnosti. Je platný od roku 1999 a umožňuje polícii vykázat páchateľa zo spoločného bytu na dobu desiatich dní (s možnosťou predĺženia o ďalších desať dní).

Keďže je v platnosti už niekoľko rokov, vykonala sa evaluácia jeho funkčnosti v praxi. Účinnosť sa skúmala na 1 000 prípadoch násilia, v ktorých polícia zasahovala: uskutočnili sa rozhovory s obetami i páchateľmi násilia o účinnosti zákona, zároveň sa realizovali rozhovory s pracovníkmi rôznych profesií, ktorí pomáhajú obetiam násilia. Podľa základných zistení z evaluácie existuje všeobecný súhlas so zavedením zákona. Základným odporúčaním bolo rozšíriť a zintenzívniť tréningy všetkých profesií zúčastnených na riešení problémov násilia páchaného na ženách (Haller, 2001).

Nórsky model terapie pre násilných mužov „Alternatíva k násiliu“. Nórsko patrí tiež medzi krajiny s dlhodobejšími skúsenosťami s potláčaním domáceho násilia páchaného na ženách. Rozvíja rôzne aktivity na pomoc obetiam násilia, prijalo zákon na ochranu pred násilím páchaným na ženách. Cieľom je dosiahnuť, aby na ženách nebolo páchané násilie, pričom sa kladie dôraz na prevenciu. Nórsko začína zavádzať novšie stratégie pre boj proti násiliu páchanému na ženách a orientuje sa na terapiu pre páchateľov násilia. Vychádza z myšlienky, že pri odstraňovaní mužského násilia v domácnosti nestačí zamerať sa len na ochranu obetí násilia. Nestačí dočasne odlúčiť obeť od páchateľa, pretože je vysoko pravdepodobné, že sa opäť do vzťahu dostanú, a je reálne pravdepodobné, že násilie bude pokračovať → doteraz uplatňované intervencie nestačia, dokonca ani súd a väzenie nemusí problém vyriešiť → zdrojmi násilia sú muži a mužská kultúra, z čoho vyplýva, že v boji proti násiliu páchanému na ženách je potrebné sa zamerať na prácu s násilným mužom.

Z tohto dôvodu začalo Nórsko budovať liečebné centrá pre násilných mužov. Prvé takéto centrum vzniklo v Oslo v roku 1987 ako prvé svojho druhu v Európe pod názvom „Alternatíva k násiliu“. Je financované zo združených prostriedkov: 20 % platby od klientov, 40 % mesto Oslo a 40 % Nórsky sociálny fond. V súčasnosti zamestnáva osem psychológov a klientom ponúka kvalifikovanú profesionálnu terapiu. Každý rok pribúda v centre 200 nových klientov, doteraz ich bolo okolo 1 700. Za svoju najdôležitejšiu úlohu si terapeuti kladú priviesť násilného muža k

uvedomeniu si skutočnosti, že jeho násilné správanie je problém, za ktorý je zodpovedný sám. V terapeutickom pokračovaní sa pracovníci usilujú priviesť klienta k pochopeniu násilného správania a jeho dôsledkov z hľadiska ženy a detí. Cieľom terapie je naučiť muža správať sa nenásilne.

Príklady modelov a stratégií používaných v krajinách EÚ ukazujú, že niektoré štáty urobili v boji proti násiliu páchanému na ženách veľký kus práce. V oblasti zvyšovania povedomia o probléme viaceré krajiny uskutočnili kampane (i opakovane), v oblasti vzdelávania sa orientovali na odborné tréningy (uskutočnili sa v deviatich krajinách). Výsledky zároveň hovoria o tom, že sú potrebné nové prístupy a ako vhodný nástroj sa ponúka výmena dobrých praktík medzi krajinami. Za týmto účelom sa na pôde EÚ začala pripravovať spoločná príručka príkladov dobrej praxe použitých v boji proti násiliu. Prípravné práce na návrhu *Good practice guide* začalo Španielsko počas svojho predsedníctva v EÚ (2002), v tom istom roku vyšla v Španielku aj prehľadová štúdia.

3.2. NÁSILIE PÁCHANÉ NA ŽENÁCH AKO POLITICKÁ AGENDA V SR

3.2.1. IMPULZY PRE VZNIK A FORMOVANIE POLITIKY ROVNOSTI ŽIEN A MUŽOV

Na Slovensku bola problematika násilia páchaného na ženách dlho tabuizovanou témou. I keď v období reálneho socializmu politickí predstavitelia oficiálne prijali mnohé medzinárodné ľudskoprávne dokumenty, k ich skutočnej implementácii neprišlo. Kým v ostatných krajinách sa na fenomén násilia páchaného na ženách začalo aktívne upozorňovať už v 60. a 70. rokoch 20. storočia, bývalé Československo a ďalšie krajiny východného bloku existenciu tohto problému nepriznávali. Výsledkom bolo – a stále je – zaostávanie nielen v poznatkovej báze (pozri časť 2.1.), ale aj v inštitucionálnom zabezpečení tejto problematiky (Mesochoritsová 2004). Ani po roku 1989 sa agenda nedostala do popredia politického záujmu. Naopak, prekryli ju širšie problémy súvisiace s transformáciou spoločnosti.

Takýto status problematiky násilia páchaného na ženách v rámci verejnej politiky úzko súvisí so statusom problematiky rodovej rovnosti. Oblasť rovnosti žien a mužov sa stala súčasťou národnej politickej agendy len od druhej polovice 90. rokov. Stalo sa tak hlavne v dôsledku medzinárodných záväzkov, ktoré na seba SR prevzala, a tiež v dôsledku prístupového procesu. Slovenská republika sa zúčastnila na všetkých medzinárodných konferenciách OSN a stala sa signatárom sprievodných dokumentov. Podmienkou vstupu do EÚ bola implementácia primárnej a sekundárnej legislatívy (zosúladenie s *Amsterdamskou zmluvou*, implementácia smerníc EÚ). Okrem záväzkov z konferencií OSN (potreba vypracovať národný akčný plán odvodený od *Pekinskej akčnej platformy*, povinnosť predkladať národné správy k ratifikovaným dohovorom) a tlaku EÚ mali na formovanie obsahu politiky rovnosti žien a mužov a na vznik národného mechanizmu na jej zavedenie do praxe významný vplyv aktivity ženských MVO.

Napriek uvedeným skutočnostiam sa na Slovensku rovnosť príležitostí nestala záležitosťou seriózneho verejného záujmu. Politické diskusie o rodovej rovnosti a politické programy zamerané na dosiahnutie rovnosti sú stále pomerne zriedkavé a iniciujú ich skôr MVO.

3.2.2. NÁRODNÉ INŠTITUCIONÁLNE MECHANIZMY A DOKUMENTY

Z prehľadu v časti 3.1.2. vyplýva, že SR ratifikovala všetky významné medzinárodné ľudskoprávne dokumenty týkajúce sa aj násilia páchaného na ženách. Tým na seba prevzala záväzky, ktoré z nich vyplývajú. V roku 2001 sa novelizáciou Ústavy SR (z februára 2001) implementovala do legislatívy nadradenosť medzinárodných dokumentov nad domácou úpravou (ak poskytujú viac práv). Slovenská republika sa podpísaním medzinárodných dokumentov vo všeobecnej rovine zaviazala napríklad k tomu, že „zabezpečí rovnaké práva mužov a žien na užívanie všetkých občianskych a politických práv ustanovených v tomto dohovore“ (*Medzinárodný...*, 1966). V špecifickej rovine týkajúcej sa práv žien sa zaviazala, že „... prijme všetky príslušné opatrenia na odstránenie diskriminácie žien“ (*Dohovor...*, 1979).

V zákonoch sa však práva žien pojednávajú iba vo všeobecnej rovine – ako univerzálne práva pre všetkých občanov bez rozdielu. Ústava SR zaručuje rovnaké práva a slobody všetkým občanom, pričom rodovú rovnosť špeciálne neupravuje.

Garancia všeobecných ľudských práv v Ústave SR

Článok 12, odsek 1: „Ľudia sú si rovní v dôstojnosti a v právach.“

Článok 12, odsek 2: „Základné práva a slobody sa zaručujú na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie.“

Ústava SR sa rodovej rovnosti explicitne nevenuje (ako napríklad francúzska alebo nemecká ústava). Neexistuje špecifický zákon o rovnosti rodov, ktorý by upravoval aj politické, sociálne a ekonomické práva mužov a žien (ako vo Švédsku, Nórsku, Dánsku, Belgicku, Nemecku, Rakúsku, ale aj v Slovinsku). Špeciálne medzinárodné dohovory a deklarácie venujúce sa diskriminácii žien a porušovaniu ich základných ľudských práv nemajú v domácej slovenskej legislatíve náprotivok. Na riešenie niektorých problémov žien, napríklad násilie páchané na ženách alebo rovnosť príležitostí v zamestnaní, sa neprijali samostatné legislatívne normy, ale upravujú sa existujúce všeobecné zákonníky (pozri časť 3.3.). Niektoré zákony SR sú zamerané špeciálne na ochranu žien, ale zväčša sa týkajú iba zamestnania a rodiny (pracovnoprávne predpisy, predpisy sociálneho zabezpečenia, trestnoprávna úprava).

3.2.2.1. Konceptné a strategické dokumenty SR súvisiace s problematikou násilia páchaného na ženách

Úlohou koncepcií je stanoviť si dlhodobejšie ciele a úlohy, čím sa vlastne definuje obsah politickej agendy pre danú oblasť. Úlohy obsiahnuté v *Koncepcii rovnosti príležitostí žien a mužov* schválenej v roku 2001 sú však oveľa chudobnejšie ako je obsah medzinárodných dokumentov a mnohé z týchto záväzkov vláda neplní. Problematický je aj prenos strategických medzinárodných materiálov o rodovej rovnosti do domácej politickej agendy. Na IV. a V. Konferencii OSN o ženách (1995, 2000) sa štáty sveta dohodli a odhlasovali akčnú platformu definujúcu viacero cieľov, ktoré jednotlivé štáty následne prevzali ako záväzok. Do *Národného akčného plánu pre ženy* (1997) sa mnohé úlohy v explicitnej podobe nedostali.

Slovenská republika síce podpísala medzinárodné dokumenty, ale v mnohých smeroch ich neplní, prevzala na seba záväzky, ale mnohé z nich nerealizuje. Oficiálni predstavitelia a štruktúry akoby ešte dostatočne nepochopili závažnosť problému rovnosti žien a mužov a jeho podstatu (t. j. jeho súvis s ľudskými právami). Konštatovalo sa to aj vo *Vyhodnotení Východiskovej správy SR k Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* (CEDAW) pred Výborom OSN pre odstránenie diskriminácie žien (pozri časť 3.1.).

Národný akčný plán pre ženy v SR (1997)

Na základe odporúčaní *Pekinskej akčnej platformy* Koordinačný výbor pre problematiku žien v roku 1997 vypracoval *Národný akčný plán pre ženy v SR* (NAP). Vláda SR dokument schválila uznesením č. 650/1997. NAP je hlavný programový dokument vlády SR, ktorý si kladie za cieľ zlepšiť postavenie žien na Slovensku v časovom horizonte desiatich rokov. Jeho prioritou a zároveň kľúčovou hodnotou či princípom je rovnoprávnosť žien a mužov vo všetkých oblastiach života. Dokument určuje strategické kroky a ciele, ktoré má vláda realizovať s aktívnou účasťou mimovládnych organizácií. Obsahuje osem národných priorit na desať rokov, pri ktorých boli určené aj zodpovedné inštitúcie (spravidla relevantné ministerstvá).

Národné priority podľa Národného akčného plánu pre ženy v SR (1997)

- Prakticky realizovať v právnom systéme zakotvené rovnoprávne postavenie ženy v rodine, v zamestnaní a v spoločnosti
- Vytvárať priestor pre osobnú voľbu rozvojových životných stratégií žien v rodine, zamestnaní a spoločnosti
- Vytvárať podmienky na odstránenie ekonomických znevýhodnení, ktoré môžu viesť k hmotnej núdzi žien
- Formovať verejnú mienku, aby rešpektovala rovnoprávnosť žien a mužov
- Vytvárať podmienky na ochranu a posilnenie zdravia žien
- Vytvárať podmienky na elimináciu násilia páchaného na ženách
- Vytvárať podmienky na rozvoj osobnosti a pracovné uplatnenie žien s menšími rozvojovými šancami (napríklad ženy žijúce na vidieku, ženy rómskeho etnika, nezamestnané ženy, ženy nedostatočne pripravené na úlohu matky, ženy so zdravotným postihnutím)
- Podporovať činnosť organizácií zameraných na podporu a rozvoj žien na národnej i medzinárodnej úrovni

V rámci úlohy „Vytvárať podmienky na elimináciu násilia páchaného na ženách“ boli formulované nasledujúce opatrenia:

- vytvárať legislatívne a výchovné opatrenia na elimináciu násilia páchaného na ženách
- podporovať zriaďovanie zariadení pre ženy, na ktorých je páchané násilie (azylové domy), resp. zariadení pre ženy a deti počas rozvodu, resp. preklenutia ťažkej životnej situácie, a poskytovať poradenské služby

- legislatívne zabezpečiť, aby trestné činy voči členovi rodiny boli stíhané zo zákona a nebol vyžadovaný súhlas obeť násilia či znásilnenia
- vytvárať výchovné programy zamerané na zmenu správania agresívneho jedinca s cieľom jeho možného návratu do rodiny
- vytvárať podmienky na zriadenie SOS-linky pre obeť násilia a zabezpečiť školenie pracovníkov existujúcich liniek dôvery
- zapojiť sa do národných a medzinárodných programov, ktorých cieľom je eliminácia prostitúcie a obchodovania so ženami a deťmi, a výsledky týchto programov pravidelne zverejňovať

Plnenie *Národného akčného plánu pre ženy v SR* jeho realizátori ročne vyhodnocujú a Koordinačný výbor pre problematiku žien pravidelne predkladá vláde SR správu o plnení. Pozitívom NAP je fakt, že rezorty sa musia problematikou žien zaoberať a plniť a sledovať plnenie stanovených priorít. Negatívom je značná formálnosť v prístupe k plneniu uvedených opatrení a nedostatok politickej vôle podporovať a presadzovať reálne zmeny. Potrebné je aj aktualizovať jednotlivé konkrétne opatrenia na riešenie. V tejto súvislosti je tiež potrebné pripomenúť odporúčanie Výboru OSN pre odstránenie diskriminácie žien uvedené v komentári k *Východiskovej správe SR k CEDAW*: „zabezpečiť finančné krytie realizácie NAP“. Niektoré z výhrad sú totožné ako v prípade ďalšieho národného dokumentu z tejto oblasti, *Koncepcie rovnosti príležitostí žien a mužov*.

Koncepcia rovnosti príležitostí žien a mužov (2001)

Materiál vypracoval Odbor rovnosti príležitostí pri Ministerstve práce, sociálnych vecí a rodiny SR (názov odboru v čase prijatia dokumentu) a vláda SR ho schválila uznesením č. 232/2001 z marca 2001. Hlavným cieľom *Koncepcie* je aplikácia rovnosti príležitostí žien a mužov vo všetkých sférach spoločnosti ako súčasť dodržiavania základných ľudských práv a slobôd. Jej ciele sa majú realizovať prostredníctvom opatrení a odporúčaní v oblastiach ako trh práce, verejný a politický život, rodina atď. Úlohy majú zodpovedných riešiteľov s termínmi plnenia a priebežného vyhodnocovania. Správu o plnení úloh vypracúva príslušný odbor MPSVR SR a predkladá na rokovanie Rady hospodárskej a sociálnej dohody.

Ciele *Koncepcie* sa realizujú konkrétnymi úlohami vyplývajúcimi z implementácie princípu rovnosti príležitostí žien a mužov. Tento princíp je zahrnutý v záveroch z konferencií OSN a iných medzinárodných organizácií a z predstupu strategické SR do Európskej únie.

Úlohy podľa *Koncepcie rovnosti príležitostí žien a mužov (2001)*

- Legislatívne zabezpečiť rovnosť príležitostí vo všetkých sférach života spoločnosti
- Adekvátne inštitucionálne zabezpečiť rovnosť príležitostí, a to na všetkých úrovniach štátnej správy a samosprávy vyšších územných celkov
- Aplikovať princíp rovnoprávnosti žien a mužov v sociálno-ekonomickej oblasti a v pracovnoprávných vzťahoch
- Uplatňovať zásadu rovnakej odmeny za prácu rovnakej hodnoty pre ženy a mužov, realizovať zásadu rovnakého zaobchádzania medzi ženami a mužmi pokiaľ ide o pracovné podmienky a o prístup k zamestnaniu, k odbornej príprave, k postupu v zamestnaní
- Zakotviť povinnosť zamestnávateľa vytvárať podmienky na zosúladenie pracovného a rodinného života zamestnancov, stimulovať zamestnávateľov k vytváraniu variabilných foriem zamestnávania žien a mužov
- Zabezpečiť postupné vykonávanie zásady rovnakého zaobchádzania vo veciach súvisiacich so sociálnym zabezpečením, nanovo upraviť problematiku dôchodkového zabezpečenia/poistenia (zakotviť vykonávanie zásady rovnakého zaobchádzania v zamestnaneckých systémoch sociálneho zabezpečenia)
- Zvýšiť participáciu žien vo verejnom a politickom živote, podporovať mimovládne organizácie v aktivitách zameraných na zvyšovanie záujmu žien o angažovanie sa v politickom a verejnom živote, zaviesť dočasné opatrenia (napríklad kvóty) s cieľom zvýšiť percentuálne zastúpenie žien na kandidačných listinách a nominovanie žien do vedúcich politických funkcií
- Podporovať zviditeľňovanie ženy ako osobnosti s vlastnými cieľmi a možnosťami sebarealizácie, prostredníctvom mediálnej politiky odbúrať stereotypný pohľad na postavenie ženy v spoločnosti
- Zmeniť tradičné rodové nazeranie na rodinu a postavenie partnerov v rámci rodiny, posilniť úlohu muža pri starostlivosti o deti, podporiť výskum neplatennej domácej práce a vyvinúť aktivity na zvýšenie jej spoločenského uznania

Opatrenia zamerané na elimináciu násilia páchaného na ženách sú uvedené v rámci bloku „Opatrenia a odporúčania na aplikáciu rovnosti príležitostí v rodine“:

- vypracovať národnú stratégiu na elimináciu násilia páchaného na ženách a v rodinách (do 2002)
- podporovať zriaďovanie zariadení pre obe domáceho násilia v rámci novelizácie *Zákona o sociálnej pomoci* (do 2002)
- doplniť právne predpisy z oblasti eliminácie domáceho násilia, sexuálneho obťažovania a obchodu s ľudskými bytosťami (do 2001)
- zabezpečiť realizáciu výcvikových programov na zvyšovanie vnímavosti voči rodovo podmienenému násiliu pre policajtov, prokurátorov, sudcov, sociálnych pracovníkov a lekárov (príbežne);
- vo všetkých štatistikách o trestných činoch špecifikovať pohlavie páchateľov a obetí a ich vzájomný vzťah, aby sa uľahčila identifikácia rodovo podmieneného trestného činu.

Mimovládne organizácie *Koncepcii* od začiatku vytýkajú príliš všeobecne a „byrokraticky“ sformulované priority a ciele a slabú kontrolu implementácie politiky – chýbajú kontrolné mechanizmy, lokálne úrady či siete. *Koncepcia* nie je koordinovaná nad úrovňou ministerstiev a bola schválená bez finančnej podpory na jej realizáciu zo štátneho rozpočtu. Pre budúcnosť by bolo potrebné dobudovať inštitucionálnu bázu tejto agendy s definovanou zodpovednosťou a právomocami (špeciálny vládny výkonný orgán pre politiku rovnosti príležitostí, samostatný parlamentný výbor atď.), presadzovať otázku jej financovania (žiaden program sa nedá realizovať bez finančného pokrytia), zvýšiť uvedomenie vládnych činiteľov o týchto otázkach (len s podporou členov vlády sa dá preniesť na nižšie úrovne) a povedomie spoločnosti o ľudských právach žien.

Národná stratégia na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách a v rodinách (2004)

Podľa *Koncepcie rovnosti príležitostí žien a mužov* mala byť špeciálna stratégia pre oblasť násilia páchaného na ženách a v rodinách vypracovaná do konca roku 2002. Za týmto účelom vznikla v roku 2000 pri Rade vlády pre prevenciu kriminality Expertná skupina na elimináciu násilia páchaného na ženách a v rodine. Práca expertnej skupiny sa však v roku 2002 pribrzdila a dva roky skupina nezasadala. Úloha bola preto presunutá na rok 2004 a koordinátorom prác sa stal príslušný odbor Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR (v tom čase *Odbor rovnosti príležitostí a antidiskriminácie*). Po viacerých neúspešných pokusoch o spresnenie názvu strategického materiálu a po niekoľkonásobnom prepracovaní pôvodne pripraveného textu vláda SR koncom roku 2004 dokument schválila pod pôvodným názvom: *Národná stratégia na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách a v rodinách*.

Publikovaný materiál obsahuje nasledujúce časti: predslov, vlastnú stratégiu, tri prílohy (*Analýza situácie v oblasti násilia páchaného na ženách*, *Návrh na rozpracovanie základných opatrení jednotlivých operačných cieľov Národnej stratégie* a *Odporúčanie Výboru ministrov členských štátov RE o ochrane žien pred násilím*) a uznesenie vlády SR.

Základné súčasti Národnej stratégie na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách a v rodinách (2004):

- Úvod
- Východiská stratégie (medzinárodné záväzky, dokumenty vlády SR, súčasná právna úprava, definícia, základné princípy, ciele a realizačné zásady)
- Strategicko-analytická časť (charakteristika násilia vo vzťahu k ženám, deťom, starším občanom a zdravotne postihnutým občanom)
- Oblasť intervencie rozdelená do štyroch okruhov: trestnoprávny a občiansky rámec, poskytovanie pomoci obetiam, prevencia, výskum

Každá zo štyroch definovaných oblastí *Stratégie* má sformulovaný operačný cieľ, priority a navrhnuté konkrétne opatrenia. Následne má byť pre každú vymedzenú skupinu vypracovaný akčný plán – s definovanou zodpovednosťou a termínmi.

Prijatie *Stratégie* predchádzali mnohé zápasy a diskusie v rámci Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR (MPSVR SR), ako aj medzi ním a mimovládnymi organizáciami. Konfúzny názov stratégie, ktorý spája do jedného materiálu násilie páchané na ženách a násilie v rodinách a nerozlišuje medzi náhodným a rodovo podmieneným násilím páchaným na ženách (bližšie pozri časť 1) viedol k viacerým pokusom koordinátora prípravných prác (Odbor rovnosti príležitostí a antidiskriminácie MPSVR SR) o zmenu príslušného uznesenia vlády v záujme

špecifikácie pripravovaného dokumentu iba na násilie páchané na ženách. Úsilie podporované a odporúčané aj expertkami a MVO však nenašlo politickú podporu v rámci vedenia MPSVR SR. Rovnako sa nepodarilo presadiť také obsahové naplnenie stratégie, ktoré by dôsledne vychádzalo z princípov *Pekinskej akčnej platformy* a ktoré pripravil Odbor rovnosti príležitostí a antidiskriminácie MPSVR SR v spolupráci s MVO a expertkami. Neochota vedenia MPSVR SR akceptovať obsah stratégie hlásiaci sa k medzinárodným princípom pre túto oblasť (rodová podmienenosť násilia páchaného na ženách, spoločná agenda pre násilie v súkromnom a verejnom živote) viedla dokonca k rezignácii riaditeľky spomínaného odboru MPSVR SR na svoju funkciu.

Navrhované znenie *Stratégie* vyvolalo silnú vlnu nesúhlasu v expertných a mimovládnych kruhoch. Napriek mnohým pripomienkam (hromadným a zásadným – pozri www.esfem.sk) bol dokument napokon predložený a neskôr aj schválený na rokovaní vlády pod pôvodným konfúznym názvom aj s mnohými kritizovanými nedostatkami. Dokument obsahuje záväzok dopracovať špecifické akčné plány pre jednotlivé skupiny postihnuté násilím v rodine. Zostáva iba dúfať, že to poskytne príležitosť na presadenie niektorých požiadaviek, ktoré doteraz neuspeli.

3.2.2.2. Inštitucionálne mechanizmy: história a súčasnosť

Národné inštitucionálne mechanizmy na zlepšenie života a postavenia žien tvoria inštitucionálnu základňu, ktorej úlohou a cieľom je presadzovanie rodovej rovnosti, začleňovanie rodovej optiky do politiky, zákonodarstva a spoločenských stratégií krajiny. Spravidla ide o orgány na úrovni výkonnej moci, parlamentu, ale aj o špeciálne orgány vytvorené na komunikáciu medzi štátnym sektorom a odbornou a laickou verejnosťou. V SR sa postupne podarilo vytvoriť niektoré prvky takéhoto mechanizmu, spravidla však nemali dlhú životnosť.

Rovina výkonnej moci

Na úrovni výkonnej moci bol vôbec prvým orgánom na podporu rovnosti medzi ženami a mužmi Vládny výbor pre ženu a rodinu. Pôsobil však iba dva roky (1991 – 1992) a po jeho zrušení v SR niekoľko rokov absentovala podobná inštitúcia. Nové mechanizmy na ochranu a podporu rodovej rovnosti sa začali tvoriť až v nadväznosti na IV. Konferenciu o ženách (Peking, 1995).

Ďalší krok v tvorbe inštitucionálnej siete predstavovalo zriadenie Odboru rovnosti príležitostí (február 1999), ktorý bol organizačne začlenený do MPSVR SR. Jeho poslaním malo byť odstraňovanie nerovností v postavení žien a mužov a medzi jeho hlavné úlohy patria gestorstvo a legislatívna iniciatíva v oblasti rovnosti príležitostí a monitoring praktického dopadu prijatých opatrení. Odbor má delegovanú zodpovednosť za spoluprácu pri rekodifikácii pracovného, rodinného a občianskeho práva, analýzu situácie v rovnosti príležitostí, návrhy legislatívnych úprav trestného práva, implementáciu európskeho právneho systému do domáceho práva, analýzu existujúcich medzinárodných dohôd a dokumentov, koordináciu napredovania štátnych orgánov a inštitúcií pri zavádzaní princípov rovnosti, realizáciu tréningov a vzdelávania pre zamestnávateľov a štátnych zamestnancov, tvorbu tímov dobrovoľníkov pre otázky rovnosti a podobne. Medzi jeho úlohy patrí i spolupráca pri vypracúvaní dôležitých dokumentov MPSVR SR spätých s otázkami rodovej rovnosti a prevenciou násilia páchaného na ženách.

Od roku 2002 bola k pôvodnému odboru pričlenená celá agenda antidiskriminácie a jeho názov sa zmenil na Odbor rovnosti príležitostí a antidiskriminácie. Podľa najnovšieho zámeru MPSVR SR sa má na jar 2005 problematika rodovej rovnosti zlúčiť s rodinnou politikou a má vzniknúť nový odbor pod názvom Odbor rodinnej a rodovej politiky. Až nadchádzajúce obdobie ukáže, či to ešte väčšmi neoslabí dôraz na agendu rovnosti príležitostí žien a mužov.

Celkovo možno konštatovať, že Odbor rovnosti príležitostí a antidiskriminácie nemá podobu a status porovnateľné s podpornými inštitúciami bežnými v krajinách EÚ. Spôsobuje to celý rad okolností, napríklad začlenenie tohto orgánu do jedného ministerstva, navyše politicky slabého; jeho poradný status a absencia skutočných zodpovedností a právomocí; absencia regionálnych štruktúr (na nižších úrovniach výkonnej moci nie sú vytvorené jednotky pre túto agendu); chýbajúca explicitná definícia agendy odboru v *Zákone o štátnej službe* a iných dôležitých predpisoch; nedostatočné personálne a finančné zabezpečenie jeho činnosti. V tejto situácii nemôže odbor plnohodnotne plniť úlohu, ktorá sa od neho očakáva na úrovni výkonnej moci v oblasti rovnosti žien a mužov (presadzovanie rodovej rovnosti, začleňovanie rodovej optiky do politiky, zákonodarstva a spoločenských stratégií krajiny).

Rovina zákonodarnej moci

V roku 1999 vznikla v Národnej rade SR Parlamentná komisia žien (PKŽ) pri Výbore NR SR pre ľudské práva a menšiny. PKŽ mala pomáhať s riešením tzv. ženských otázok týkajúcich sa postavenia žien, ale aj detí, mládeže a rodiny v spoločnosti, a pomáhať s legislatívnou reformou v tejto oblasti. Členovia PKŽ mohli podávať návrhy legislatívnych zmien na základe aktuálnych požiadaviek žien a ženských MVO. Jej stanoviská však mali pre výbory NR SR iba odporúčací charakter.

Pri vytváraní nového parlamentu po voľbách v roku 2002 sa prejavilo úsilie založiť pre túto agendu samostatný výbor, a nie iba komisiu. Táto myšlienka sa zrodila v rámci projektu MATRA (spoločného projektu EÚ a vlády SR zastúpenej MPSVR SR), ktorého cieľom bolo kriticky zhodnotiť slovenský „národný mechanizmus“ a navrhnuť štruktúru potrebných inštitúcií pre politiku rodovej rovnosti, zodpovedajúcu podmienkam na Slovensku. Jeden z návrhov smeroval k založeniu samostatného parlamentného výboru pre rovnosť žien a mužov, ktorý by mal viac kompetencií a možností ako parlamentná komisia. Návrh však nebol prijatý a napokon táto agenda nezískala ani adekvátny status, ani primerané pomenovanie. V roku 2003 vznikla na pôde Národnej rady SR nová parlamentná Komisia pre rovnosť príležitostí a problematiku žien pri Výbore pre ľudské práva, menšiny a problematiku žien. Komisia sa plánuje venovať aj otázkam súvisiacim s násilím páchaným na ženách.

Nadrezortná a nadsektorová úroveň

Ani táto rovina inštitucionálneho krytia problematiky rodovej rovnosti sa v SR nevyznačuje žiaducou stabilitou. V roku 1996, t. j. rok po Pekinskej konferencii, bol vytvorený Koordinačný výbor pre problematiku žien (KVPŽ) na základe uznesenia vlády SR č. 116/96. Štatút ho definoval ako poradný, koordinačný a iniciatívny orgán vlády zameraný na presadzovanie záujmov a potrieb žien v spoločnosti. Z takejto definície vyplýva, že výbor nemal skutočnú zodpovednosť a právomoci pre problematiku rovnosti príležitostí žien a mužov. Nebol zriadený zo zákona, preto nebol imúnny voči zmenám vlády či zmenám vo vláde, rovnako nemal vytvorené lokálne alebo aspoň regionálne štruktúry.

Prvej zmeny sa KVPŽ dočkal už v roku 1999, keď ho vláda svojím uznesením predefinovala na poradný, koordinačný a iniciatívny orgán vlády SR pre problematiku žien a otázky rovnakých príležitostí žien a mužov vo všetkých oblastiach verejného a rodinného života. Zmenilo sa aj jeho vedenie a zastúpenie – boli v ňom zástupcovia NR SR, rezortov, MVO, cirkví a výskumných inštitúcií. Výbor zasadal najmenej dvakrát za rok (jeho expertné skupiny častejšie) a predsedal mu minister práce, sociálnych vecí a rodiny.

Ďalšiu zásadnejšiu zmenu postavenia a kompetencií výbor prekonal v roku 2001. V zmysle uznesenia vlády SR a rozhodnutím vedenia MPSVR SR bol transformovaný na medzirezortný expertný poradný orgán ministra práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Po parlamentných voľbách v roku 2002 sa činnosť KVPŽ neobnovila a v súčasnosti Slovensko takýto orgán nemá.

Pri hodnotení zmien v štatúte KVPŽ možno konštatovať postupné oslabovanie jeho statusu. Odohrával sa presne opačný proces ako uvádzali odporúčania Výboru OSN pre odstránenie diskriminácie žien uvedené vo *Východiskovej správe SR k CEDAW*, kde sa hovorilo o potrebe „posilniť tento orgán a jeho programy“ a „vytvoriť priaznivé finančné a personálne podmienky na jeho činnosť“. Nesplnilo sa ani odporúčanie „prehodnotiť názov KVPŽ“ tak, aby sa v ňom explicitne spomínala rodová rovnosť. Načrtnutý príbeh KVPŽ je veľmi vzdialený príbehu lídra v presadzovaní rovnosti žien a mužov na národnej úrovni.

3.2.3. ZHRNUTIE A ZÁVERY PRE BUDÚCNOSŤ

Súčasná štruktúra národného mechanizmu v SR (inštitúcie a zákony) zďaleka nezodpovedá stavu, aký sa požaduje v medzinárodných dohovoroch a schválených dokumentoch. V SR neexistuje orgán, ktorý by mal vo svojej kompetencii skutočnú zodpovednosť a právomoci pre problematiku rodovej rovnosti. Štruktúra národného mechanizmu nie je jasne definovaná, inštitúcie nemajú silu na vytváranie vládnej politiky vo vzťahu k rodovej rovnosti. Prvky výkonnej moci sú organizačne zaradené v rámci politicky slabého ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny. V takomto postavení závisia od vôle vládnucej koalície a pri zmene vlády môže byť ohrozená celá inštitúcia.

Inštitucionálne mechanizmy, ktoré v SR existujú, sú v podstate iba „náčrtkami“ požadovaných podporných inštitúcií. Ani jeden z vytvorených orgánov pre politiku rodovej rovnosti nie je nadrezortný a „nadministersky“ koordinovaný. Nemajú vytvorené žiadne lokálne či regionálne siete a kontrolné mechanizmy na implementáciu tejto politiky.

Priority a ciele národnej politiky pre rodovú rovnosť (Konceptia, NAP) sú formulované príliš všeobecne, nevychádzajú z chápania práv žien ako ľudských práv. Na ich realizáciu navyše chýba finančná podpora zo štátneho rozpočtu. Schvaľovanie relevantných národných dokumentov vládou je viac-menej formálne, bez pripomienok a širšieho oboznámenia sa s problematikou a medzinárodnými záväzkami. Hodnotiace správy za jednotlivé rezorty sú spravidla iba „úradnícke“, rezorty si len formálne splnia „povinnosť“ a až do ďalšieho hodnotiaceho termínu na túto politiku zabúdajú. Vyhodnotenie plnenia sa spracúva neverejne, čo nemôže byť zárukou objektivity.

Pre budúcnosť by bolo preto nanajvýš žiaduce preťať tento bludný kruh formalizmu a vyvinúť účinné úsilie na posilnenie inštitucionálnych mechanizmov. Tomuto cieľu zodpovedajú nasledujúce úlohy:

- Politiku rovnosti žien a mužov je potrebné podporiť inštitúciami s definovanou zodpovednosťou a právomocami. Prioritou by malo byť vytvorenie Výboru NR SR pre rodovú rovnosť. Od vlády SR je potrebné požadovať

vytvorenie špeciálneho výkonného orgánu pre túto oblasť. V západnej Európe túto funkciu plní buď samostatné ministerstvo (aspoň dočasné), alebo rôzne vládne orgány v čele s niektorým z ministrov. V niektorých krajinách sa uplatňuje model „rotujúceho“ ministra. V každom prípade by však tento orgán nemal byť iba poradným.

- Problematika rodovej rovnosti by sa mala zaradiť do *Kompetenčného zákona a Zákona o štátnej službe*, ktoré definujú obsah výkonu štátnych inštitúcií (v súčasnosti je iba implicitnou súčasťou rodinnej politiky).
- Je potrebné zabezpečiť financovanie tejto politiky, pretože nijaký program nie je možné realizovať bez finančného krytia.
- Je potrebné pristúpiť k príprave zákona o rodovej rovnosti a za týmto účelom preštudovať už existujúce zákony o rodovej rovnosti v Európe.
- Uplatňovanie rodového hľadiska, čiže „gender mainstreaming“ musia podporiť predstavitelia vlády, pretože iba tak sa dá preniesť na nižšie úrovne.

Konkrétne v prípade problematiky násilia páchaného na ženách na Slovensku nie je výrazný politický záujem o jej riešenie. V programoch politických strán sa spomína skôr domáce násilie (ak vôbec) než násilie páchané na ženách (Filadelfiová, 2003). Ako vyplýva z doterajšieho rozboru, existujúce inštitucionálne mechanizmy, ktoré majú potláčanie násilia páchaného na ženách vo svojej náplni, sú slabé. To je v zjavnom rozpore so skutočnosťou, že SR je viazaná všetkými vyššie spomenutými medzinárodnými dohovormi a deklaráciami, zahŕňajúcimi aj problematiku násilia páchaného na ženách, pretože ich ratifikovala, alebo sa k nim prihlásila. So vstupom do EÚ v roku 2004 sa pre Slovensko stali záväznými i legislatívne a programové dokumenty EÚ (vrátane *Rámцovej stratégie spoločenstva pre rodovú rovnosť* a pod.).

Hoci sa Slovenská republika ako členská krajina hlási k záverom OSN, RE či EÚ, vládni predstavitelia doteraz nespĺnili ani základné odporúčanie rozvíjať a podporiť filozofiu nulovej tolerance. Nejde len o uskutočňovanie konkrétnych krokov a opatrení, ale aj o politickú vôľu verejne uznať dôležitosť tohto problému a verejne odsúdiť a odmietnuť mužské násilie páchané na ženách. Na rozdiel od okolitých krajín, kde sa v politike nulovej tolerance násilia páchaného na ženách osobne angažovali najvyšší predstavitelia vlád (napríklad bývalý rakúsky spolkový kancelár Dr. Franz Vranitzký), na Slovensku sa podobný vzor ešte nevyskytol. V tejto súvislosti je potrebné poukázať na súvislosť medzi ľahostajnosťou politických elít a nezdravou zhovievavosťou laickej i odbornej verejnosti k porušovaniu ženských ľudských práv. Kým politické elity na Slovensku nedajú jasný signál, že nebudú tolerovať utrpenie týraných žien, a nezačnú systematicky riešiť problematiku, je iba malá nádej na zmenu.

3.3. LEGISLATÍVA TÝKAJÚCA SA NÁSILIA PÁCHANÉHO NA ŽENÁCH

Prvé výskumy o domácom násilí páchanom na ženách poukázali na rozsah existencie tohto javu na Slovensku a zintenzívnili úvahy a diskusiu o jeho príčinách a dôsledkoch v SR (napríklad Bodnárová – Filadelfiová, 2002; 2003).

Odborná verejnosť vo viacerých krajinách dospela k záveru, že násilie páchané na ženách je mimoriadne závažný problém, ktorému by mala venovať zodpovedajúcu pozornosť celá spoločnosť. Násilie nemôže byť súkromnou záležitosťou, naopak, musí byť presne definované legislatívou. Rakúsko, Veľká Británia, Írsko, Turecko, Južná Afrika, Cyprus a ďalšie štáty v poslednom desaťročí minulého storočia prijali právne normy týkajúce sa násilia v partner-ských vzťahoch.

3.3.1. PRÁVNA ÚPRAVA DOMÁCEHO NÁSILIA V SR DO ROKU 1999

Na nevyhnutnosť zmien v oblasti legislatívy začali na Slovensku ako prvé upozorňovať MVO zaoberajúce sa pomocou týraným ženám. Od roku 1995 sa objavili viaceré iniciatívy s konkrétnymi návrhmi zmien, a to najmä v *Trestnom zákone SR č. 140/1961 Zb. v platnom znení*.

Prvé návrhy na zmeny v Trestnom zákone SR

- Dr. Eva Sopková z organizácie ProFamilia (Humenné) 3. mája 1995 v otvorenom liste vtedajšiemu podpredsedovi Národnej rady SR Jozefovi Migašovi žiadala o zmenu znenia § 215 *Trestného zákona*, ktorý upravoval týranie zverenej osoby a poskytoval ochranu maloletým deťom a plnoletým osobám, ktoré boli z dôvodu choroby, staroby, invalidity či mentálnej retardácie odkázané na starostlivosť iného. Týrané ženy, ktoré sú svojprávnymi osobami, neboli týmto ustanovením chránené vôbec. V tom čase sa často ozývali prirovnania, že ženy zažívajúce

domáce násilie sú na tom horšie ako týrané a opustené zvieratá, keďže § 203 *Trestného zákona* obsahoval skutkovú podstatu trestného činu týrania zvierat.

- Novelizáciu § 215 *Trestného zákona* považovala za najschodnejšiu cestu k zlepšeniu situácie týraných žien aj skupina právničiek z AdvoCats for Women. Zhodli sa na tom v januári 1999 v Čelakoviciach pri Prahe na prvom pracovnom stretnutí v rámci medzinárodného tréningového projektu pre právničky zo Slovenska a Českej republiky. Projekt bol financovaný z programu EÚ *Phare for Democracy*. V tom období bola česká aj slovenská právna úprava až na malé výnimky takmer totožná, takže boli aj zhodné východiská pre analýzu platnej právnej úpravy.

Prvoradou úlohou bolo **zvoliť si a definovať základné pojmy**. Veľkú dilemu predstavovala otázka, či zaviesť pojem domáce násilie, násilie v rodine, násilie páchané na ženách alebo násilie v intímnom vzťahu. Hoci právny poriadok SR neupravoval inštitút „domáceho násilia“ a „verejného násilia“, približne od roku 1995 sa v odbornej literatúre začali objavovať snahy o vymedzenie základných znakov oboch týchto javov. V rôznych správach sa postupne zavádzala aj kategorizácia jednotlivých trestných činov podľa toho, či ich bolo možné zaradiť pod domáce násilie alebo pod násilie verejné.

Zahraničné prístupy k legislatívnemu vymedzeniu základných pojmov

Napriek tomu, že v zahraničí v tom čase už právne normy upravovali problematiku domáceho násilia, neexistovala jeho jednotná definícia. Niektoré právne normy zužujú domáce násilie len na násilie v partnerských vzťahoch a niektoré pod domáce násilie zahrňujú aj násilie páchané na deťoch a senioroch (starších členoch domácnosti). V angloamerickej oblasti sa udomácnil pojem domáce násilie (*domestic violence*), v nemecky hovoriacich krajinách zas pojem násilie v rodine (*family violence*).

Viaceré medzinárodné dokumenty a štúdie uvádzajú pojmy ako „násilie páchané na ženách“ (*violence against women*), „rodovo podmienené násilie“ (*gender based violence*), „zneužívanie žien/manželiek“ (*woman/wife abuse*), „partnerské zneužívanie“ (*spouse abuse*), týraná žena (*battered woman*) a mnohé ďalšie. Konkrétne v *Deklarácii o odstránení násilia páchaného na ženách*, ktorú schválilo Valné zhromaždenie OSN v roku 1993, sa pod pojmom „násilie páchané na ženách“ chápe „akýkoľvek čin násilia založený na rodovej nerovnosti, ktorého dôsledkom je, alebo ktorý smeruje k fyzickému, sexuálnemu alebo psychickému poškodeniu trpiacej ženy, vrátane vyhrážania sa takýmito činmi, nátlaku alebo akéhokoľvek obmedzenia slobody, či už vo verejnom, alebo súkromnom živote.“

Z uvedených príkladov možno dedukovať, že pojem „domáce násilie“, resp. „násilie v rodine“ je širší ako pojem „násilie páchané na ženách“, resp. „týranie žien“. Dôležitá je skutočnosť, že v texte zákonov sa používajú rodovo neutrálné pojmy, a preto obsahujú napríklad pojmy „domáce násilie“ a „násilie v partnerských vzťahoch“. Niektoré medzinárodné dokumenty a deklarácie sa týkajú len určitých skupín osôb, preto môžu obsahovať aj pojem násilie páchané na ženách.

V niektorých krajinách, napríklad v Juhoafrickej republike, prijali zákon, ktorý v sebe obsahoval hmotnoprávnu (skutkové podstaty jednotlivých trestných činov so sankciami za takýto čin) aj procesnoprávnu úpravu (konanie o týchto trestných činoch). Podľa názoru expertiek z AdvoCats je tento model – vzhľadom na slovenský systém práva – nepriehtodný a rozhodli sa pre alternatívu noviel už existujúcej právnej úpravy. Vychádzali pritom z vtedajšej úpravy relevantných pojmov.

Predchádzajúce právne vymedzenie pojmov relevantných k domácejmu násiliu (stav do roku 1999)

Blízka osoba

- § 116 *Občianskeho zákonníka*: Blízkou osobou je príbuzný v priamom rade, súrodenec a manžel, pričom iné osoby v pomere rodinnom alebo obdobnom sa pokladajú za osoby sebe navzájom blízke, ak by ujmu, ktorú utrpela jedna z nich, druhá právom pociťovala ako vlastnú ujmu.
- § 89 odsek 7 *Trestného zákona*: Blízkou osobou sa rozumie príbuzný v pokolení priamom, osvojiteľ, osvojenec, súrodenec a manžel, pričom iné osoby v pomere rodinnom alebo obdobnom sa pokladajú za osoby sebe navzájom blízke len vtedy, keby ujmu, ktorú utrpela jedna z nich, druhá právom pociťovala ako ujmu vlastnú. Blízkou osobou sa na účely trestných činov násilia proti skupine obyvateľov a proti jednotlivcovi podľa § 197a odseku 2, týrania blízkej osoby a zverenej osoby podľa § 215, vydierania podľa § 235 odseku 2 písm. c), znásilnenia podľa § 241 odseku 2 písm. c), sexuálneho násilia podľa § 241a odseku 2 písm. c) rozumie aj bývalý manžel, druh, bývalý druh, rodič spoločného dieťaťa a osoba, ktorá je vo vzťahu k nim blízkou osobou podľa prvej vety, ako aj osoba, ktorá s páchatelom žije alebo žila v spoločnej domácnosti.

→ § 68 odsek 4 *Zákona o priestupkoch*: Blízkou osobou sa rozumie príbuzný v priamom pokolení, osvojiteľ, osvojenec, súrodenec a manžel, pričom iné osoby v rodinnom či obdobnom pomere sa považujú za osoby navzájom blízke, len ak by ujmu, ktorú utrpela jedna z nich, právom pociťovala druhá ako vlastnú ujmu.

Domácnosť

→ § 115 *Občianskeho zákonníka*: Domácnosť tvoria fyzické osoby, ktoré spolu trvalo žijú a spoločne uhrádzajú náklady na svoje potreby.

Týranie zverenej osoby

→ § 215 *Trestného zákona*: (1) Kto týra osobu, ktorá je v jeho starostlivosti alebo vo výchove, potrestá sa odňatím slobody na šesť mesiacov až tri roky; (2) Odňatím slobody na dva roky až osem rokov sa páchatel potrestá: a) ak spácha čin uvedený v odseku 1 zvlášť surovým spôsobom alebo na viacerých osobách, b) ak pokračuje v páchaní takého činu po dlhší čas.

Prípady „domáceho násilia“, pokiaľ dosiahli intenzitu trestného činu, naplňali skutkovú podstatu niektorého z trestných činov proti rodine a mládeži, proti životu a zdraviu, proti slobode a ľudskej dôstojnosti a podobne, a boli upravené v *Trestnom zákone*.

Trestné činy upravené v Trestnom zákone (stav do roku 1999)

V. HLAVA: TRETNÉ ČINY HRUBO NARUŠUJÚCE OBČIANSKE SPOLUŽITIE

→ § 197a – vyhrážanie usmrtením alebo ublížením na zdraví

→→ § 206 – ohováranie

VI. HLAVA: TRETNÉ ČINY PROTI RODINE A MLÁDEŽI

→ § 212 – opustenie dieťaťa

→ § 213 – zanedbanie povinnej výživy

→ § 215 – týranie blízkej osoby

→ § 216 – únos

→ § 216 a – obchodovanie s deťmi

→ § 217 – ohrozovanie mravnej výchovy mládeže

VII. HLAVA: TRETNÉ ČINY PROTI ŽIVOTU A ZDRAVIU

→ § 219 – vražda

→ § 220 – vražda novonarodeného dieťaťa matkou

→ § 221 – ublíženie na zdraví

→ § 222 – spôsobenie ťažkej ujmy na zdraví

→ § 230 – účasť na samovražde

VIII. HLAVA: TRETNÉ ČINY PROTI SLOBODE A ĽUDSKEJ DÔSTOJNOSTI

Trestné činy proti slobode:

→ § 231 – obmedzovanie osobnej slobody

→ § 232 – pozbavenie osobnej slobody

→ § 233 – zavlčenie do cudziny

→ § 234 – lúpež

→ § 235 – vydieranie

→ § 237 – útlak

→ § 238 – porušovanie domovej slobody

→ § 239 – porušovanie tajomstva prepravovaných správ

Trestné činy proti ľudskej dôstojnosti:

→ § 241 – znásilnenie

→ § 246 – obchodovanie so ženami

→ § 242 – pohlavné zneužívanie

→ § 243 – pohlavné zneužívanie v závislosti

IX. HLAVA: TRESTNÉ ČINY PROTI MAJETKU

→ § 247 – krádež

→ § 248 – sprenevera

→ § 249 – neoprávnené užívanie cudzej veci

→ § 249b – neoprávnený zásah do práva k domu, bytu alebo k nebytovému priestoru

→ § 250 – podvod

Vzhľadom na skutočnosť, že judikatúra považovala za ublíženie na zdraví takú ujmu na zdraví, ktorá vyžadovala najmenej sedem a viac dní liečby, prípadne práceneschopnosti, pokiaľ poškodenému sťažovala zvyčajný spôsob života; často bolo správanie útočníka posudzované podľa zákona o priestupkoch (§ 49 – priestupky proti občianskemu spolunažívaniu). Dochádzalo tak k paradoxnej situácii, keď bolo násilné konanie páchatela preukázané, ale pretože „len“ zbitie k trestnej zodpovednosti nestačilo, išlo o priestupok, za ktorý bolo možné uložiť pokutu do výšky 3 000 Sk.

Pritom už od roku 1965 bol známy judikát, podľa ktorého pracovná neschopnosť je síce dôležitým kritériom pri posudzovaní „ublíženía na zdraví“, ale nie je jediným ani rozhodujúcim kritériom (R II/1965). V niektorých prípadoch ublíženie na zdraví nemuselo mať vôbec za následok pracovnú neschopnosť (napríklad vybitie niekoľkých zubov – R 21/1984, R 6 1967-II) (Stiffel – Kočica, 2001, s. 459). Jedna z účastníčok odborného seminára venovaného domácemu násiliu v tejto súvislosti poznamenala: „Nie je už možné, aby ľudia z krajín Európskej únie žasli nad tým, že u nás musí byť žena po napadnutí partnerom minimálne sedem dní práceneschopná, aby sa vôbec začalo hovoriť o trestnom čine“ (Domáci..., 1996, s. 14).

Ešte častejšie sa stávalo, že násilné konanie sa nepreukázalo a na základe tvrdenia proti tvrdeniu bývali konania ukončené bez obvinenia, resp. polícia nepresunula spis na priestupkový orgán, a v dôsledku márneho uplynutia jednoročnej lehoty bývali konania zastavené.

Skúsenosti MVO venujúcich sa problematike domáceho násillia poukazovali na to, že intenzita násillia sa rapídne stupňovala po podaní oznámenia o páchaní násillia. Ustanovenie § 163a *Trestného poriadku* pripúšťalo výnimku zo zásady legality (§ 2 odsek 3 *Trestného poriadku*). Pri vymenovaných trestných činoch (z ktorých väčšina patrila pod domáce násillie) mala poškodená osoba v prípade vzťahu k žalovanej osobe právo odoprieť výpoveď, čo zo strachu pred násilníkom často aj robila. Pri trestnom čine znásilnenia a opilstva bolo možné proti tomu, kto bol v čase spáchania činu manželom alebo druhom poškodenej, začať, resp. v už začatom trestnom stíhaní pokračovať, iba so súhlasom poškodenej. Toto ustanovenie sa nepoužilo, ak takým činom bola spôsobená smrť. Súhlas s trestným stíhaním mohla poškodená osoba výslovným vyhlásením vziať kedykoľvek späť, a to až dovtedy, kým sa odvolací súd neodobral na záverečnú poradu. Výslovne odoprený súhlas však nebolo možné znovu udeliť.

V praxi sa tak často stávalo, že v prípade oznámenia domáceho násillia polícia situáciu bagatelizovala a snažila sa nezahajovať trestné stíhanie. Obete násillia totiž zo strachu pred páchatelom, s ktorým bývali v spoločnej domácnosti a nemali žiadnu šancu odsťahovať sa od neho, vo väčšine prípadov súhlas k trestnému stíhaniu zobrali späť, čím polícii narobili „len zbytočnú prácu navyše“.

Spomínané ustanovenie v danom období kritizovali viaceré odborníčky a odborníci. Možno súhlasiť s názorom, že na obeť bola zo zákona prenesená zodpovednosť za rozhodnutie a právny systém sa staval do alibistickej pozície vo veci postihu násillia v partnerských vzťahoch. Polícia ani prokurátor nemali povinnosť podávať obžalobu, ale záležalo na postoji obete. Pritom až do novely *Trestného poriadku* z roku 1990 (*Zákon o trestnom konaní súdnom č. 141/1961 Zb. v platnom znení*) bolo možné stíhať tieto trestné činy z úradnej povinnosti bez ohľadu na stanovisko poškodenej (Domáci..., 1996, s. 23).

Viaceré zahraničné právne úpravy v tom čase zakotvovali povinnosť štátnych orgánov zahajovať trestné stíhanie domáceho násillia. V Kanade polícia sama od seba zahajuje trestné konanie, keď niekto oznámi domáce násillie, čiže oznamovateľom nemusí byť obeť. Tá nemá možnosť žalobu stiahnuť. Obeť môže tiež požiadať, že nechce, aby násilník po dobu troch mesiacov u nej býval, a že sa s ním v uvedenom čase nechce stretávať. Počas tohto obdobia musí muž navštevovať psychológa (Domáci..., 1996, s. 76). Mnohé z uvedených zahraničných prístupov poslúžili ako inšpirácia pre novely zákonov na Slovensku.

3.3.2. NOVELY ZÁKONOV TÝKAJÚCE SA DOMÁCEHO NÁSILLIA V SR Z ROKU 1999

Slovenská odborná i laická verejnosť zaoberajúca sa problematikou násillia páchaného na ženách si veľa sľubovala od novely *Trestného zákona* (zákon č. 140/1961 Zb. v platnom znení), konkrétne § 215, ktorá bola účinná od 1. septembra

1999. Pôvodná skutková podstata trestného činu týrania zverenej osoby v § 215 sa rozšírila aj na týranie blízkej osoby. Pojem „blízkej osoby“ vymedzoval § 89 *Trestného zákona*, kde sa ňou rozumel príbuzný v priamom pokolení, osvojiteľ, osvojenec, súrodenec a manžel, pričom iné osoby v pomere rodinnom alebo obdobnom sa pokladali za osoby sebe navzájom blízke len vtedy, keď ujmu, ktorú utrpela jedna z nich, druhá právom pociťovala ako ujmu vlastnú.

Zákondodarca jednoznačnejšie vymedzil aj objektívnu stránku skutkovej podstaty tohto trestného činu. Konanie páchatela uvedené v odsekoch a) až d): a) opakované bitie, neoprávnené uzatváranie, nadmerné vyvolávanie strachu alebo stresu alebo iné neprimerané alebo neodôvodnené trestanie; b) opakované neoprávnené odopieranie stravy, základného ošatenia, základnej hygieny, zdravotnej starostlivosti alebo bývania; c) nútenie k žobrote alebo k opakovanému vykonávaniu prác spôsobujúcich neúmernú fyzickú námahu vzhľadom na jej vek, zdravotný stav alebo fyzickú alebo psychickú vyspelosť, alebo k vykonávaniu iných činností, ktoré sú škodlivé ľudskému zdraviu; alebo d) opakované alebo nadmerné vystavovanie vplyvu látok, ktoré sú škodlivé ľudskému zdraviu – naplní znaky skutkovej podstaty trestného činu týrania, pokiaľ páchatel následkom vyššie uvedeného konania spôsobil týranej osobe fyzické alebo psychické utrpenie.

Komentáre k novelizovanému § 215 uvádzali, že nová úprava reaguje na požiadavku medzinárodných organizácií tak, že rozširuje trestnoprávnu ochranu aj na blízku osobu (resp. rozširuje trestnoprávnu ochranu pred tzv. domácim násilím aj na ženy). Išlo teda o ochranu pred domácim násilím bez rozdielu, či ide o muža alebo ženu (manžel, manželka, starý rodič a podobne). Za veľmi dôležitú sa považovala jasná formulácia v prípade druhého komentára, že ide najmä o ochranu žien, hoci formulácia zákona musí byť univerzálna.

Napriek tomu, že vymedzenie skutkovej podstaty týrania nezahrňalo všetky známe formy týrania žien, novelu bolo možné považovať za jeden z prvých krokov k riešeniu závažného celospoločenského problému týrania žien a páchania násilia na ženách.

Súdna prax už v roku 1984 priniesla definíciu „týrania“, ktorá sa v tom čase vzťahovala na zverenú osobu, ale stala sa dobre využiteľnou i pre posúdenie týrania blízkej osoby, ženy nevynímajúc: „Týraním sa rozumie také zlé nakladanie so zverenou osobou, ktoré sa vyznačuje hrubším stupňom necitlivosti a bezohľadnosti s určitým trvaním. Nevyžaduje sa, aby u zverenej osoby vznikli následky na zdraví, ale musí ísť o také konanie, ktoré týraná osoba pre jeho hrubosť, bezohľadnosť alebo bolestivosť pociťuje ako ťažké príkorie“ (R20/1984).

V roku 1999 došlo k legislatívnym zmenám, ktoré prispeli k riešeniu problému sexualizovaného násilia (znásilnenie, sexuálne zneužívanie, sexuálne násilie). Pozitívnym krokom bolo nahradenie pojmu skutkovej podstaty trestného činu „pohlavné zneužívanie“ pojmom „sexuálne zneužívanie“, ktorý má širší charakter a viac konvenuje psychologickému teórii a praxi. Zároveň boli upravené skutkové podstaty trestných činov znásilnenia a sexuálneho násilia. Zmeny nastali aj v úprave týkajúcej sa obchodovania so ženami, ktorá bola rozšírená a premenovaná na obchodovanie s ľudskými bytosťami. *Trestný zákon* ustanovil zmenu v doterajšom ponímaní obchodovania so ženami, keďže SR sa stávala nie len krajinou tranzitu, ale aj krajinou pôvodu a cieľovou krajinou obchodovania (a obchodované boli aj deti). Ustanovenie sa doplnilo aj o postih pre toho, kto obeť po doprave prevezme. Tým sa umožnilo stíhanie nie len osoby, ktorá obeť zláka, najme a dopraví, ale aj toho, kto po prevzatí pokračuje v páchaní trestnej činnosti aj v rámci cieľovej krajiny.

V roku 1999 bola v zmysle *Uznesenia Rady vlády SR pre prevenciu kriminality č. 20/1999 z 29. júna 1999* vytvorená Expertná skupina pre prevenciu násilia páchaného na ženách a v rodinách pri Rade vlády SR pre prevenciu kriminality. Expertná skupina vychádzala z modelových stratégií a praktických opatrení na elimináciu násilia páchaného na ženách v oblasti prevencie kriminality a trestnej justície, ktoré vypracovala OSN. Napriek tomu, že v roku 2000 expertky a experti vypracovali podklady k národnej stratégii, táto napokon nebola dokončená v stanovenom čase (podľa *Koncepcie rovnosti príležitostí žien a mužov v SR* mala byť dokončená v roku 2002, realitou sa stala až v roku 2004 – pozri časť 3.2.).

3.3.3. NOVELY ZÁKONOV TÝKAJÚCE SA DOMÁCEHO NÁSILIA V SR Z ROKU 2002

V roku 2002 boli schválené vládne návrhy zákonov týkajúce sa problematiky domáceho násilia. Zmeny v apríli 2001 iniciovali členky Aliancie žien Slovenska (na príprave participovala aj autorka štúdie) a v úzkej spolupráci s Ministerstvom spravodlivosti SR boli v decembri 2001 spracované do návrhu jednej novely siedmich zákonov. Následne, v januári 2002, predložila poslankyňa Národnej rady SR Eva Rusnáková návrh šiestich noviel zákonov, ktoré iniciovala Národná asociácia sudkýň Slovenska – návrh však nakoniec stiaha.

3.3.3.1. Zásady novely zákonov z roku 2002

Na základe praktických skúseností z práce s klientkami (obetami domáceho násilia), medzinárodných špeciálnych programov zameraných na prácu s obetami domáceho násilia, konzultácií s odborníkmi z ďalších domácich aj zahraničných MVO, ktoré sa venujú problematike domáceho násilia, sa vypracovali podklady noviel zákonov, kto-

rých hlavné ciele sa dajú sformulovať do troch základných zásad: dosiahnuť maximálny efekt minimálnymi úpravami, zastaviť násilie v momente jeho najvyššej intenzity a zahrnúť všetky návrhy noviel do jedného komplexného návrhu.

Zásada 1: Dosiahnuť maximálny efekt minimálnymi úpravami. Keďže sa v tom čase pripravovala rekodifikácia *Trestného zákona*, *Trestného poriadku*, *Občianskeho zákona* a *Občianskeho súdneho poriadku*, rozsiahla novelizácia nebola cieľom. Úsilie sa zameralo len na najnevyhnutnejšie zmeny.

Zásada 2: Zastaviť násilie v momente jeho najvyššej intenzity. Je všeobecne známe, že domáce násilie prebieha v cykle: štádium narastania násilia, štádium akútneho incidentu násilia, štádium medových týždňov a štádium popretia. Cyklus násilia sa periodicky opakuje, má tendenciu narastať z hľadiska frekvencie a intenzity (Mesochoritisová, 2001, s. 9 – 10). Z tohto dôvodu je veľmi dôležité prerušiť a zastaviť násilie práve v štádiu akútneho incidentu násilia, kedy je obeť najviac ohrozená. To sa dá dosiahnuť bezprostredným zásahom polície a vykázaním násilníka z bytu/domu. Predkladateľky novely preto považovali za kľúčovú novelu *Zákona o policajnom zbore* (č. 171/1993 Z. z. v platnom znení), ktorá by takýto zásah polícii umožnila. Na túto novelu mali nadväzovať novely ďalších zákonov, ktoré by po procesnej stránke napomohli eliminácii domáceho násilia.

Zásada 3: Zahrnúť všetky návrhy noviel do jedného komplexného návrhu. Ak by sa nepodarilo prijať všetky návrhy, novela *Zákona o policajnom zbore* by nesplnila svoj účel. Všetky návrhy noviel na seba nadväzovali a navzájom sa podmieňovali. Z tohto dôvodu bolo dôležité, aby boli novely predkladané v jednom návrhu a schvaľované komplexne.

3.3.3.2. Popis návrhu novely zákonov z roku 2002

Zákon o policajnom zbore

Pôvodným zámerom bolo začať od novely *Zákona o policajnom zbore*. V zahraničných právnych úpravách sa totiž kladie veľký dôraz na úpravu adekvátnych právomocí polície, ktoré v prípadoch domáceho násilia umožňujú vstup do bytu/domu a zadržanie páchatela. Vtedajšia situácia pri páchaní domáceho násilia bola taká, že byt/dom (spoločnú domácnosť) vždy narýchlo opúšťala obeť – bez financií, osobných vecí, dokladov, kľúčov, často aj s deťmi – a násilník ostával v byte.

Zámerom preto bolo presadiť do návrhu novely nový § 27a *Oprávnenie zakázať vstup do bytu*, ktorým by sa dosiahlo, že byt by v prípade domáceho násilia opúšťal násilník, a nie obeť. Navrhovaná úprava bola komplexná, nepodarilo sa ju však presadiť v plnom znení.

Neschválený návrh na právnu úpravu zákazu vstupu do bytu

(1) Ak je dôvodná obava, že je ohrozený život alebo zdravie blízkej osoby v dôsledku násilného správania určitej osoby (ďalej len „násilník“), je policajt oprávnený vykázať násilníka z bytu alebo domu, kde má blízka osoba trvalý pobyt, a zakázať mu vstup do bytu alebo domu a ich bezprostredného okolia. Policajt zároveň určí priestorový rozsah, na ktorý sa zákaz vstupu vzťahuje. Rozsah určí podľa miery potrebnej ochrany osoby, ktorá je správaním násilníka ohrozená. Policajt je oprávnený postupovať rovnako, ak je ohrozený život alebo zdravie bývalej blízkej osoby násilníka alebo osoby, ktorá s ním žije alebo žila v spoločnej domácnosti.

(2) Policajt je povinný umožniť, aby si násilník vzal z bytu alebo domu osobné veci v nevyhnutnom rozsahu.

(3) Násilník je povinný odovzdať policajtovi všetky kľúče od bytu alebo domu. Na ich vrátenie sa použije primerané ustanovenie § 21 odsek 3.

(4) O vykázaní násilníka z bytu alebo domu a o zákaze jeho vstupu do bytu alebo domu a ich bezprostredného okolia napíše policajt úradný záznam. Súčasťou úradného záznamu je vymedzenie priestorového rozsahu, na ktorý sa zákaz vzťahuje podľa odseku 1, a informácia o prevzatí kľúčov podľa odseku 3.

(5) Policajt môže zakázať násilníkovi vstup do bytu alebo domu a ich bezprostredného okolia na nevyhnutnú dobu, najviac na 15 dní. Ak v tejto lehote podá osoba ohrozená správaním násilníka návrh na súd na vydanie predbežného opatrenia podľa osobitného zákona (§ 76 odsek 1 písmeno g) *Občianskeho súdneho poriadku*), zákaz vstupu do bytu alebo domu a ich bezprostredného okolia trvá až do rozhodnutia súdu o návrhu na vydanie predbežného opatrenia.

Žiaľ, túto časť návrhu sa nepodarilo presadiť, i keď zákaz vstupu do bytu by neobmedzoval násilníkovu osobnú slobodu ani jeho pracovné aktivity. To má veľký význam v prípade, ak je násilník zároveň jediným zdrojom príjmu v rodine. Podobnú právnu úpravu majú napríklad v Rakúsku alebo v Nemecku.

Aktuálna úprava domáceho násilia v Zákone o policajnom zbore

Právomoc vstupu do priestorov. Na Slovensku upravuje možnosť polície vstupovať do bytu Zákon o policajnom zbore č. 171/1993 Z. z. v § 29 *Oprávnenie otvoriť byt*: „Ak je dôvodná obava, že je ohrozený život, alebo vážne ohrozené zdravie osoby, alebo

ak hrozí závažná škoda na majetku a vec neznesie odklad..., policajt je oprávnený otvoriť byt, vstúpiť doň a vykonať opatrenia na odvrátenie hroziaceho nebezpečenstva.“

V praxi sa však často stáva, že prípady domáceho násilia sú posudzované len ako priestupky. Násilný partner často donúti svoju obeť sťažovať sa spolu s ním na neprimeraný zákrok zo strany policajtov. Z toho dôvodu sú policajti v zasahovaní v domácnostiach veľmi zdržanliví.

Právomoc zatknúť a obviňiť. *Zaistenie osoby policajtom, ktoré má administratívny charakter a ktoré upravuje Zákon o policajnom zbore č. 171/1993 Z. z. v § 19 Oprávnenie na zaistenie osoby, je potrebné odlišovať od zadržania (§ 75, 76 Trestného zákona). „Policajt je oprávnený zaistiť osobu:*

- a) ktorá svojím konaním bezprostredne ohrozuje svoj život alebo svoje zdravie alebo život a zdravie iných osôb alebo majetok;
- b) ktorú pristihnú pri páchaní priestupku, ak je dôvodná obava, že v ňom bude pokračovať, alebo ak je to nevyhnutne potrebné na riadne zistenie alebo objasnenie veci;
- c) ktorá sa nachádza na mieste trestného činu bezprostredne po jeho spáchaní a je tu súvislosť so spáchaným trestným činom.“

Zaistenie osoby nesmie trvať viac ako 24 hodín. Vo využívaní tohto oprávnenia sú v SR ešte zrejme rezervy. Obetiam domáceho násilia by pomohlo, keby mali k dispozícii 24 hodín na prípadné riešenie situácie odchodom z domácnosti, pričom by si stihla zbrať potrebné veci.

Trestný zákon

Už v predchádzajúcej časti bolo uvedené, že na Slovensku sa zotrváva na používaní všeobecného trestného práva. Prípady domáceho násilia, kým dosiahnu intenzitu trestného činu, naplňajú skutkovú podstatu niektorého z trestných činov proti rodine a mládeži, proti životu a zdraviu, proti slobode a ľudskej dôstojnosti a ďalšie. Nasledujúci prehľad zahŕňa zmeny, ktoré nastali od roku 1999.

Aktuálna úprava trestných činov v Trestnom zákone (stav po roku 1999)

IV. HLAVA: TRESTNÉ ČINY PROTI PORIADKU VO VEREJNÝCH VECIACH

Oddiel – Niektoré formy trestnej súčinnosti (podnecovanie, schvaľovanie trestného činu, nadržovanie)

- § 167 – neprekazenie trestného činu
- § 168 – neoznámenie trestného činu
- § 171 – marenie výkonu úradného rozhodnutia

V. HLAVA: TRESTNÉ ČINY HRUBO NARUŠUJÚCE OBČIANSKE SPOLUŽITIE

Násilie proti skupine obyvateľov a proti jednotlivcovi

- § 196 – vyhrážanie usmrtením alebo ublížením na zdraví skupine obyvateľov
- § 197a – vyhrážanie usmrtením alebo ublížením na zdraví jednotlivcovi
- § 204 – kupliarstvo
- § 206 – ohováranie

VI. HLAVA: TRESTNÉ ČINY PROTI RODINE A MLÁDEŽI

- § 212 – opustenie dieťaťa
- § 213 – zanedbanie povinnej výživy
- § 215 – **týranie blízkej osoby a zverenej osoby** (predtým len zverenej osoby)
- § 216 – únos
- § 216 a), b) – obchodovanie s deťmi
- § 217 – ohrozovanie mravnej výchovy mládeže

VII. HLAVA: TRESTNÉ ČINY PROTI ŽIVOTU A ZDRAVIU

- § 219 – vražda
- § 220 – vražda novonarodeného dieťaťa matkou
- § 221 – ublíženie na zdraví
- § 222 – spôsobenie ťažkej ujmy na zdraví
- § 230 – účasť na samovražde

VIII. HLAVA: TRESTNÉ ČINY PROTI SLOBODE A ĽUDSKEJ DÔSTOJNOSTI

Trestné činy proti slobode:

- § 231 – obmedzovanie osobnej slobody
- § 232 – pozbavenie osobnej slobody
- § 233 – zavlčenie do cudziny
- § 234 – lípež
- § 235 – vydieranie
- § 237 – útlak
- § 238 – porušovanie domovej slobody
- § 239 – porušovanie tajomstva prepravovaných správ

Trestné činy proti ľudskej dôstojnosti:

- § 241 – znásilnenie
- § 241a – **sexuálne násilie**
- § 242 – **sexuálne** (predtým pohlavné) zneužívanie
- § 243 – sexuálne zneužívanie v závislosti
- § 246 – obchodovanie **s ľuďmi** (predtým so ženami)

IX. HLAVA: TRESTNÉ ČINY PROTI MAJETKU

- § 247 – krádež
- § 248 – sprenevera
- § 249 – neoprávnené užívanie cudzej veci
- § 249 b – neoprávnený zásah do práva k domu, bytu alebo k nebytovému priestoru
- § 250 – podvod

Napriek prvej novele § 215 *Trestného zákona* z roku 1999 ženy neboli pred násilím dostatočne chránené. Skúsenosti MVO venujúcich sa domácejmu násiliu pritom potvrdzujú, že násilníkmi sú blízki partneri alebo bývalí manželia (partneri). Z toho dôvodu v § 215 nastala zmena, ktorá umožňuje postihovať konanie naplňajúce skutkovú podstatu trestného činu týrania páchaného na širšom okruhu osôb, a to najmä po rozvodoch manželstiev na bývalých manželkách a bývalých manželoch, na družkách a druhoch, ich deťoch a na bývalých družkách a bývalých druhoch a ich deťoch.

Odstránili sa aj ustanovenia, ktoré neboli v súlade s ustanoveniami medzinárodných dokumentov – *Dohovoru o právach dieťaťa* a *Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* (CEDAW) – takže sa už neumožňuje ani „primerané a odôvodnené“ trestanie blízkej a zverenej osoby. Zákonodarcu rozšíril aj objektívnu stránku skutkovej podstaty tohto trestného činu.

§ 215 Týranie blízkej osoby a zverenej osoby

Kto týra blízku osobu alebo osobu, ktorá je v jeho starostlivosti alebo výchove, spôsobujúc jej fyzické utrpenie alebo psychické utrpenie najmä:

a) bitím, kopaním, údermi, spôsobovaním rán a popálením rôzneho druhu, ponižovaním, pohrdavým zaobchádzaním, ustavičným sledovaním, vyhrážaním, vyvolávaním strachu alebo stresu, násilnou izoláciou, citovým vydieraním alebo iným správaním, ktoré ohrozuje jej fyzické alebo psychické zdravie, alebo obmedzuje jej bezpečnosť;

b) bezdôvodným odopieraním stravy, oddychu alebo spánku, alebo odopieraním nevyhnutnej osobnej starostlivosti, ošatenia, hygieny, zdravotnej starostlivosti, bývania, výchovy alebo vzdelávania;

c) nútením k žobrote alebo k vykonávaniu činnosti vyžadujúcej jej neúmernú fyzickú záťaž alebo psychickú záťaž vzhľadom na jej vek alebo zdravotný stav, alebo spôsobiteľ jej poškodiť jej zdravie;

d) vystavovaním vplyvu látok spôsobujúcich poškodiť jej zdravie; alebo

e) neodôvodneným obmedzovaním v prístupe k majetku, ktorý má právo užívať, potrestá sa odňatím slobody na dva roky až osem rokov alebo zákazom činnosti.

Odňatím slobody na tri roky až desať rokov sa páchateľ potrestá,

a) ak poruší činom uvedeným v odseku 1 osobitnú povinnosť, ktorá mu vyplýva z jeho zamestnania, povolania, postavenia alebo funkcie, alebo povinnosť, na ktorej plnenie sa osobitne zaviazal;

b) ak spácha taký čin, hoci bol v posledných dvoch rokoch za taký čin odsúdený, alebo z výkonu trestu odňatia slobody uloženého za taký čin prepustený;

c) ak spácha taký čin na viacerých osobách; alebo

d) ak pokračuje v páchaní takého činu po dlhší čas.

Odňatím slobody na päť rokov až dvanásť rokov sa páchatel potrestá,

a) ak spácha čin uvedený v odseku 1 obzvlášť surovým spôsobom; alebo

b) ak spôsobí takým činom ťažkú ujmu na zdraví.

Odňatím slobody na desať rokov až pätnásť rokov sa páchatel potrestá, ak spôsobí činom uvedeným v odseku 1 ťažkú ujmu na zdraví viacerých osôb alebo smrť.

Odňatím slobody na dvanásť rokov až pätnásť rokov alebo výnimočným trestom sa páchatel potrestá, ak spôsobí činom uvedeným v odseku 1 úmyselne smrť.

Novela trestného zákona umožnila súdu, aby uložil ochranné liečenie páchatelovi, ktorý spáchal násilný čin voči blízkej alebo zverenej osobe, ak sa dá predpokladať, že tento bude v násilnom konaní pokračovať. Novela upravila aj zákaz priblíženia sa k poškodenému na vzdialenosť menšiu ako päť metrov a zákaz zdržiavať sa v blízkosti obydľia poškodeného.

Trestný poriadok

Výskumy MVO venujúce sa problematike domáceho násillia poukazovali na to, že intenzita násillia sa rapídne stupňovala po podaní oznámenia o páchaní násillia. Novela *Trestného poriadku* zaviedla významnú zmenu v dispozičnom práve poškodenej osoby, od ktorej sa už nevyžaduje súhlas s trestným stíhaním páchatela pri úmyselných trestných činoch ako je násillie proti skupine obyvateľov a jednotlivcovi, ublíženie na zdraví, vydieranie a porušovanie domovej slobody. Malo by sa tak predchádzať ďalšiemu páchaniu násillia, ktorým si násilníci od poškodených vynucujú odoprenie súhlasu k trestnému stíhaniu.

Zákon o priestupkoch

Podobne sa postupovalo aj pri novelizácii *Zákona o priestupkoch* (č. 372/1990 Zb. v platnom znení), keď sa už aj priestupky medzi blízkymi osobami spočívajúce vo vyhrážaní sa ujmu na zdraví a drobným ublížením na zdraví prejednávajú z úradnej povinnosti.

Občiansky súdny poriadok

Novela *Občianskeho súdneho poriadku* (zákon č. 99/1963 Zb. v platnom znení) upravila nový druh predbežného opatrenia, aby násilník dočasne nevstupoval do bytu alebo domu, v ktorom býva blízka osoba alebo osoba v jeho starostlivosti, vo vzťahu ku ktorej je dôvodne podozrivý z násillia. Zároveň skrátila lehoty na vydanie predbežného opatrenia týkajúceho sa maloletých detí alebo osôb ohrozených násillím.

Občiansky zákonník

Novela *Občianskeho zákonníka* (zákon č. 40/1964 Zb. v platnom znení) priniesla zásadný prelom v doterajšej praxi. Zakotvila ustanovenie, ktoré umožňuje už počas trvania spoluvlastníctva, teda počas trvania manželstva, ale aj po rozvoze, až do jeho rozdelenia súdom, zabrániť násilníkovi užívať byt alebo dom manželov. Novoprijatá úprava zohľadňuje skutočnosť, že právo užívať obydľie majú obaja z manželov, a ak jeden z nich robí druhému užívanie obydľia prakticky nemožným svojím násilným správaním, je potrebné zabezpečiť obeti realizáciu jej ústavného práva aj tým, že násilníkovi sa toto právo obmedzí. Súd rozhodne, kedy a za akých podmienok sa násilníkovi poskytuje bytová náhrada a za akých mu nepatrí.

Na základe novely *Zákona o odškodnení obetí násilných trestných činov* (Zákon č. 255/1998 Z. z. o odškodňovaní poškodených násilnými trestnými činnosťami v platnom znení) sú všetky obeť násilných trestných činov, vrátane obetí znásilnenia, sexuálneho násillia a sexuálneho zneužívania, odškodnené za rovnakých podmienok, čím sa odstránilo bagatelizovanie závažnosti týchto trestných činov.

3.3.4. DOTERAJŠIE PRAKTICKÉ SKÚSENOSTI S UPLATŇOVANÍM NOVIEL

Účinky noviel zákonov nie je možné pre krátkosť obdobia platnosti a dĺžku súdnych konaní preskúmať, a preto sa zatiaľ nedá ich dopad zhodnotiť v plnej miere. Aj v tomto prípade platí, že samotná existencia akokoľvek dobrého zákona nestačí a je potrebné, aby bol efektívne uplatňovaný v praxi.

MVO poskytujúce pomoc a poradenstvo obetiam domáceho násilia avizujú kladné skúsenosti s vydávaním predbežných opatrení o zákaze vstupu do bytu, ale len v prípadoch, keď má obeť dostatok dôkazov v podobe rozhodnutí o priestupkoch alebo policajných záznamov. Obete, ktoré nemajú žiadne písomné dôkazy, bývajú v podávaní návrhov na vydanie predbežných opatrení neúspešné. Súd má síce možnosť zistiť na základe vlastného dokazovania, či dochádzalo k násiliu, ale obetiam odopierajú svedectvá ich susedia. Existuje tiež nedostatok súdnych znalcov z odboru psychológie, ktorí by vedeli diagnostikovať posttraumatickú stresovú poruchu u obeť v dôsledku násilia. Naopak, často svojím necitlivým prístupom obeť ešte väčšími traumatizujú.

V trestných konaniach sa zvýšil počet osôb stíhaných za trestný čin týrania blízkej a zverenej osoby a zvýšil sa aj počet násilníkov vzatých do väzby. V takýchto prípadoch došlo k eliminácii násilia. Vo veľkom počte prípadov však boli násilníci jediným zdrojom obživy, takže obeť aj s deťmi zostali bez príjmu i výživného. Takýto stav svedčí o potrebe pokračovať v začatých úpravách a novelizovať *Zákon o policajnom zbore a Občiansky súdny poriadok*, aby sa posilnili kompetencie polície zasiahnuť v prípadoch násilia, aby bola obeť chránená už aj do doby, kým súd rozhodne, aby sa urýchlili súdne konania a zvýšila sa vymožitelnosť práva. Zároveň by sa dosiahlo potrestanie násilníka zákazom vstupu do bytu (kde jeho útoky vo väčšine prípadov ohrozujú partnerku), pričom by mohol pokračovať vo svojich ekonomických, pracovných i spoločenských aktivitách.

Na záver je potrebné zdôrazniť, že ani tá najlepšia legislatíva nezlepší situáciu obeť domáceho násilia a násilia páchaného na ženách, ak profesionáli nebudú pristupovať profesionálne a zodpovedne k jej realizácii a citlivo k obeť. Z tohto dôvodu je nevyhnutné zaviesť povinné „školenia na scitlivovanie“ jednotlivých profesií prichádzajúcich do styku s obeťmi násilia páchaného na ženách.

3.4. ŠTÁTNA PODPORA A POMOC OBETIAM DOMÁCEHO NÁSILIA

3.4.1. ZÁKLADNÉ INFORMÁCIE O SOCIÁLNEJ LEGISLATÍVE A INFRAŠTRUKTÚRE POMOCI

Legislatívne predpoklady a reálne fungovanie pomoci obetiam domáceho násilia a násilia páchaného na ženách v Slovenskej republike vymedzuje všeobecná úprava sociálnej oblasti. Až na malé výnimky neexistujú špeciálne opatrenia – dávky či služby – pre situáciu domáceho násilia. Pomoc sa obeťmi poskytuje cez dávky sociálneho zabezpečenia (finančná) a cez sociálne zariadenia (poradenská a podporná).

3.4.1.1. Štruktúra sociálneho zabezpečenia na Slovensku

Sociálne zabezpečenie na Slovensku má tri základné formy: sociálne poistenie, štátnu sociálnu podporu a sociálnu pomoc.

Sociálne poistenie

Úlohou sociálneho poistenia je ochrana obyvateľov v rôznych situáciách (napríklad materstvo, pracovná neschopnosť, staroba atď.), a to najmä pokiaľ ide o následky vo vzťahu k pracovnej sile. Podstata poistného systému vychádza z predchádzajúcej ekonomickej aktivity občanov a ich príjmov. Ide o systém zásluhovosti, ktorý je súčasťou reformy sociálneho poistenia, čo v praxi znamená, že výška poistnej dávky bude adekvátna odvedenej časti odvedených prostriedkov do systému. Keďže sociálne poistenie nemá žiadnu väzbu na špecifické situácie súvisiace s násilím páchaným na ženách (s výnimkou situácie pracovnej neschopnosti z dôvodu dôsledkov násilia páchaného v domácnosti, ale tú pokrýva všeobecná úprava), nevenuje sa mu v tejto štúdii hlbšia pozornosť.

Štátna sociálna podpora (štátne sociálne dávky)

Ide o štátne sociálne dávky financované zo štátneho rozpočtu, prostredníctvom ktorých sa štát priamo podieľa na riešení niektorých štátom uznaných životných situácií (napríklad narodenie, výživa a výchova dieťaťa, úmrtie a pod.). Nárok na štátne sociálne dávky nie je podmienený platením príspevkov či príjmovými pomermi oprávnených osôb. Patria teda všetkým občanom. V SR sú aktuálne poskytované nasledujúce štátne sociálne dávky:

- prídavok na dieťa;
- daňový bonus;
- rodičovský príspevok;
- príspevok pri narodení dieťaťa;

- príspevok rodičom, ktorým sa súčasne narodili tri a viac detí alebo ktorým sa v priebehu dvoch rokov opakovane narodili dvojčatá;
- jednorazový príspevok v pestúnskej starostlivosti;
- opakovaný príspevok v pestúnskej starostlivosti;
- odmena pestúna;
- zaopatrovací príspevok;
- príspevok na pohreb.

Sociálna pomoc

Sociálna pomoc predstavuje systém náhradných zdrojov najčastejšie poskytovaných v situácii hmotnej núdze najzraniteľnejším skupinám obyvateľov. Občan, ktorý je bez príjmu, má nárok na pomoc zo strany štátu formou dávky a príspevkov. Tie však nemôžu byť trvalou náhradou pracovného príjmu. Cieľom pomoci štátu ohrozeným skupinám obyvateľov formou dávky a príspevkov je zabezpečiť základné životné podmienky a pomôcť v hmotnej núdzi s prispáním aktívnej účasti občana a fyzických osôb, ktoré sa s občanom spoločne posudzujú.

O sociálnu pomoc sa môže uchádzať iba osoba, ktorá je v hmotnej núdzi. Je to stav, keď príjem občana a fyzických osôb, ktoré sa s ním spoločne posudzujú, nedosahuje životné minimum a občan a uvedené fyzické osoby si príjem nemôžu zabezpečiť alebo zvýšiť vlastným pričinením. Môže teda ísť o žiadateľa, ktorý je nezamestnaný, alebo o jedného z rodičov, ktorý je nezamestnaný a druhý rodič má veľmi nízky príjem, alebo o iné kategórie osôb, ktoré sú na hranici sociálnej odkázanosti.

V prípade ženy a detí, na ktorých je páchané násilie – napríklad ekonomické a fyzické – pričom manžel má slušný príjem (manželka nedostáva od manžela takmer žiadne peniaze), ak by manželka požiadala o dávku v hmotnej núdzi (DHN), za daného stavu jej priznaná nebude. Manželia sa totiž posudzujú spoločne a príjem manžela by prekročoval hranicu sociálnej odkázanosti. Zároveň v zmysle *Zákona o rodine* platí vzájomná výživovacia povinnosť medzi manželmi, medzi rodičmi a deťmi a medzi ostatnými príbuznými. Zdalo by sa teda, že ide o neriešiteľnú situáciu. Možným riešením však je, aby manželka s deťmi alebo matka maloletých detí súdnou cestou požiadala o určenie výživného pre deti a o určenie manželského výživného, ak žije v manželstve, alebo o príspevok rozvedenej manželky. Ak je určené výživné nízke, môže požiadať Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny o doplatenie DHN a príspevkov k dávke do výšky sociálnej odkázanosti. Ak bude súdnou cestou určené výživné pre deti a ženu, potom sa už neberie do úvahy príjem muža – manžela alebo rodiča.

3.4.1.2. Stav a možnosti sociálnej infraštruktúry pomoci pre obe domáceho násillia

Infraštruktúru pomoci pre obe domáceho násillia v rámci sociálnej oblasti vymedzuje *Zákon o sociálnej pomoci* č. 195/1998 Z. z., ktorý definuje inštitút sociálnej prevencie a sociálnoprávnej ochrany, ako aj zariadenia poskytujúce pomoc a ochranu. Konkrétne domáceho násillia sa však týka iba niekoľko paragrafov.

Sociálna prevencia

Zákon o sociálnej pomoci č. 195/1998 Z. z. v znení neskorších predpisov napríklad v § 5 uvádza, že sociálna prevencia sa vykonáva pre maloletého, pre plnoletého občana, pre občana s ťažkým zdravotným postihnutím a občana s nepriaznivým zdravotným stavom. Pre maloletého je to vtedy, ak je jeho doterajšia výchova vážne ohrozená alebo vážne narušená. V prípade maloletých ide o nasledujúce druhy situácií:

- pre maloletého s poruchami správania;
- ktorý zanedbáva povinnú školskú dochádzku;
- ktorému súd nariadil ústavnú výchovu alebo uložil ochrannú výchovu, a to pred nástupom na ich výkon, v čase ich výkonu a v čase po zrušení ústavnej výchovy alebo ochrannej výchovy;
- ktorý sa dopustil konania so znakmi trestného činu;
- ktorý je týraný, pohlavne zneužívaný, alebo u ktorého je dôvodné podozrenie z týrania alebo z pohlavného zneužívania.

Sociálnoprávna ochrana

V § 13 citovaného zákona sa hovorí o sociálnoprávnej ochrane. Tá je zadaná ako „činnosť na ochranu práv a právom chránených záujmov občanov, najmä maloletých“, a to:

- výchovná činnosť;

- organizovanie náhradnej rodinnej starostlivosti;
- rozhodovanie o výchovných opatreniach, ak rodičia alebo iní občania zodpovední za výchovu dieťaťa alebo iní občania ohrozujú alebo narušujú riadnu výchovu dieťaťa;
- ak rodičia alebo iní občania zodpovední za výchovu dieťaťa vážne porušujú práva a povinnosti, najmä tým, že neutvárajú podmienky na výchovu, vzdelávanie a všestranný vývoj podľa schopností dieťaťa; alebo
- ak sa u dieťaťa prejavujú poruchy správania.

Krízové strediská pre deti

Sociálni pracovníci môžu na základe dohody s rodičom alebo na základe rozhodnutia súdu umiestniť dieťa v krízovom stredisku v zmysle § 31 citovaného zákona vtedy, ak:

- doterajšia výchova dieťaťa je vážne ohrozená alebo vážne narušená;
- dieťa je týrané, pohlavne zneužívané, alebo je využívané na komerčné účely;
- má poruchy správania; alebo
- je u neho dôvodné podozrenie podľa vyššie uvedených dôvodov.

V krízovom stredisku sa poskytuje liečebno-výchovná starostlivosť, sociálne poradenstvo a psychologické poradenstvo a sociálna práca rodinám, ktoré zlyhali vo svojej výchovnej funkcii, zabezpečuje sa psychologická, špeciálno-pedagogická, sociálna a lekárska diagnostika. Sieť krízových stredísk existuje na celom území Slovenska. Krízové strediská sú štátne zariadenia, ale môžu byť tiež zriaďované ako neštátne zariadenia.

Domovy pre osamelých rodičov

Ak sa ocitne osamelý rodič s dieťaťom v situácii, keď je ohrozený ich život alebo zdravie alebo je ohrozená výchova maloletého, alebo keď sa osamelá tehotná žena ocitne v sociálnej núdzi spôsobenej stratou rodinného prostredia, je možné takéto osoby ubytovať v domove pre osamelých rodičov v zmysle § 27 citovaného zákona.

Útulky (azylové domy)

V zmysle § 30 citovaného zákona je v útulku možné poskytovať starostlivosť aj občanovi, na ktorom je páchané násilie osobou, s ktorou žije v domácnosti. Útulky sú zriaďované ako štátne, ale i ako neštátne zariadenia. Ak ich zriaďujú neštátne zariadenia alebo cirkevné inštitúcie, často sa volajú azylové domy alebo podobne.

3.4.1.3. Návrhy na zlepšenie sociálnej práce s obeťami domáceho násillia

Sociálni pracovníci a pracovníčky v týchto zariadeniach pri svojej práci využívajú dostupné odborné vedomosti. Mnohí však nemajú praktické zručnosti pre prácu s obeťami násillia, pretože neexistuje celoslovenská vzdelávacia sieť na uvedenie problematiku. Štátna správa v tejto oblasti zatiaľ nedokázala zabezpečiť vzdelávanie pre široký okruh tých, ktorí pôsobia na úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny a priamo zo zákona im vyplývajú povinnosti pri práci s ohrozenou skupinou maloletých, mladistvých a osôb, na ktorých je páchané násillie.

Pri práci s obeťami domáceho násillia je potrebné využívať metódy sociálnej práce. Z konkrétnych postupov a metód je potrebné spomenúť:

- individuálne poradenstvo (individuálne sociálne poradenstvo, psychoterapia, video-tréning interakcií);
- skupinové poradenstvo (skupinová psychoterapia, skupinové poradenstvo);
- komunitnú prácu (pravidelné komunitné stretnutia);
- prácu so širším sociálnym okolím;
- prácu s najbližšou rodinou.

Zo strany sociálnych pracovníkov a pracovníčok v procese intervencie, teda v procese konkrétnej psycho-sociálnej pomoci obeťam, vystupujú do popredia dva základné druhy podpornej stratégie: **poradenská podpora** a **praktická podpora**.

Hlavným cieľom každej intervencie je **ukončiť násillie**, nie udržať vzťah. Intervencia nemusí nevyhnutne znamenať rozvod alebo rozchod, oveľa dôležitejšie je spoznať a pomenovať problémy a následne zvažovať možnosti zmeny. Predovšetkým je potrebné mať vždy na pamäti ochranu a bezpečnosť obeť. Rovnako dôležitá je aj bytová otázka, najmä pri rozvádzajúcich sa mladých manželstvách, ale tiež nemožnosť odísť zo spoločnej domácnosti, keďže žena sama nedokáže uhradiť nájomné spojené s inými poplatkami. Z tohto dôvodu zostávajú ženy často v spoločnej domácnosti s násillníkmi aj keď legislatíva už umožňuje aj iné riešenia.

Poradenská podpora: návrhy a princípy

Prvým krokom k novej zmene je prelomenie mlčania a dlhoročného zatajovania, s ktorým býva spojený život v násilníckom vzťahu, a ochota komunikovať o svojej emocionálnej, sociálnej situácii, o pozícii v partnerskom vzťahu. Rozhovor, ktorý umožní urobiť obeť takýto krok, by mal spĺňať nasledujúce požiadavky:

- atmosféra pri rozhovore by mala byť uvoľnená, bez napätia, nerušená, sociálny pracovník/pracovníčka by mal/-a dať obeť pocítiť, že stojí na jej strane, prejaví empatiu, budovať dôveru;
- sociálna pracovníčka/pracovník by mali obeť pozorne počúvať, prejaví účasť, brať ju vážne, veriť jej;
- prostredníctvom rozprávania vlastného príbehu by mala obeť získať nadhľad, jasnejší obraz o svojej situácii;
- musí byť zaručená mlčanlivosť a diskretnosť: obeť musí vedieť, že žiadne informácie sa nebudú odovzdávať ďalej bez jej súhlasu (princíp anonymity a získania dôvery);
- princíp súhlasu: to znamená, že obeť si určuje sama tempo, akým sa bude vyrovnávať s prežitým násilím, a sama sa tak bude rozhodovať o ďalších krokoch;
- zo strany sociálnej pracovníčky/pracovníka je nevhodné pripisovať obeť spoluvinu na spáchanom násilí, naopak, je potrebné, aby poukázali na to, že násilie je potrebné vidieť v spoločenskom kontexte a že sa vyskytuje veľmi často;
- v procese poradenstva je dôležité dať obeť jasne najavo, že sa môže rozhodnúť, aký postup si zvolí (právo na sebaurčenie), t. j. sociálna pracovníčka/pracovník nerobia rozhodnutia namiesto obeť, iba jej pomáhajú nájsť riešenie ich situácie, poskytujú možnosti riešenia, prejavujú náklonnosť či starostlivosť;
- sociálna pracovníčka/pracovník nie sú zodpovední za klienta, **ale voči klientovi**, čo súvisí s požiadavkou mobilizovať sily obeť tak, aby nebola podporovaná v závislosti od akejkoľvek autority;
- uplatňuje sa princíp pomoci k sebaobranu a posilneniu, ktorý spočíva v tom, že sociálny pracovník/pracovníčka pristupujú k žene v takom stave, v akom je, v takej situácii, v akej je. Vychádzajú z jej silných stránok a zbytočne sa nezaoberajú udalosťami, ktorými by sa mohla jej nepriaznivá životná situácia ešte viac prehĺbiť;
- podpora ženy v jej schopnostiach, v rozvíjaní jej potrieb, zvyšovanie jej sebavedomia uznaním jej úsilia o zmenu;
- sociálna pracovníčka/pracovník zaujímajú jednoznačne odmietavý postoj k násiliu;
- sociálna pracovníčka/pracovník musia vedieť rozlíšiť, kedy obeť potrebuje krízovú intervenciu alebo terapiu. Krízová intervencia je tzv. prvá pomoc pre obeť a terapia je druhotná záležitosť. Spracovanie osobných traumatických zážitkov, osobných problémov, spôsobov správania je možné až vtedy, keď už nehrozí, že klientka opäť sklzne do tej istej situácie násilia. Ako výstižne konštatovala Renata Egger: „Keď privolám k nejakej nehode lekára, tak prvé, čo si všimam, je krvácanie z tepny, a nie to, či si zlomený nos bude vyžadovať kozmetickú operáciu alebo nie“ (Egger, 2001);
- násilníka možno do poradenstva zapojiť až vtedy, ak si to obeť-žena vyslovene želá, a ak muž nie len preukazuje ochotu zmeniť svoje správanie, ale uskutočňuje aj konkrétne kroky;
- na konfrontáciu muža s jeho násilníckym správaním je vhodný poradca mužského pohlavia, ktorý jasne vyjadrí negatívny postoj k násiliu;
- sociálny pracovník či pracovníčka by mali mať teoretické a praktické zručnosti pri práci s obeťami násilia, podľa možnosti vysokoškolské vzdelanie v odbore sociálna práca. Mali by si dopĺňať si vzdelanie zaradením do výcvikov, napríklad empatickej a asertívnej komunikácie, rodovej rovnosti, rodinnej terapie a pod. Mali by dbať na psychohygienu, aby predišli „vyhoreniu“;
- sociálna pracovníčka/pracovník by sa nemali vyvyšovať nad klientky, a to ani v otázkach filozofického postoja k životu, hodnotovej orientácie a náboženského presvedčenia.

Praktická podpora: návrhy a princípy

Keď sa obeť rozhodne konať, potrebuje naliehavo praktickú podporu, ktorá zahŕňa taktiky a bezpečnostné plány na zefektívnenie bezpečnosti obeť a znovunadobudnutie kontroly nad vlastným životom. Ide predovšetkým o nasledujúce formy podpory:

- sprevádzanie na úrady, políciu, prokuratúru, súd, k právničke a pod.;
- strániaca podpora, poradenstvo: obeť potrebuje pomoc niekoho, kto bude jednoznačne na jej strane, kto bude navonok obeť zastupovať a pomáhať pri presadzovaní jej požiadaviek, napríklad na súde;
- sociálna pracovníčka/pracovník by nemali uplatňovať mediáciu ako spôsob riešenia konfliktov, pretože táto forma predpokladá rovnako silných partnerov. Domáce násilie však vyvoláva v partnerskom vzťahu extrémne asymetrické rozdelenie moci;

- ak žena musela ujsť z domu, je potrebné zorganizovať zaobstaranie najnevyhnutnejších vecí ako sú osobné doklady, lieky, oblečenie, kľúče a pod.;
- obeť by mala vypracovať so sociálnou pracovníčkou/pracovníkom krízový plán a preveriť jeho uskutočniteľnosť bez ohľadu na to, či sa obeť rozhodla, alebo nerozhodla pre definitívny odchod z domu alebo rozchod s partnerom;
- krízový plán by mal obsahovať zoznam telefónnych čísel priateľov, príbuzných, susedov, sociálneho pracovníka, polície, právnik, ženskej organizácie a pod.; zabezpečenie si telefónnej karty alebo mobilného telefónu; požiadanie susedov, aby privolali políciu, ak začujú z bytu obeť krik či silný hluk; pripraviť si alebo zabezpečenie si finančnej rezervy pre prípad núdze; zabezpečenie si náhradných kľúčov od bytu alebo auta; zabalenie a bezpečné uloženie pohotovostného kufra, ktorý obsahuje osobné doklady, rodné listy detí, sobášny list, zmluvu o prenájme či podnájme bytu, vkladné knižky, nevyhnutné lieky, ošatenie a pod.

3.4.2. KONTAKTNÉ PROFESIE: SKÚSENOSTI A PRÍSTUP

Medzi inštitúcie a organizácie, ktoré patria, resp. majú potenciál patriť do (štátnej) siete pomoci obetiam domáceho násillia, možno okrem „sociálnych“ (sociálne zariadenia, odbory sociálnych vecí na Úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny) zaradiť najmä políciu a zdravotnícke zariadenia, ale aj psychologické poradne, školy či samosprávy rôznej úrovne – vzhľadom na prebiehajúci proces decentralizácie štátnej správy.

Na Slovensku sa zatiaľ nerealizovala komplexná analýza a monitoring činnosti inštitúcií a organizácií poskytujúcich pomoc a poradenstvo obetiam domáceho násillia. Možno sa oprieť iba o niekoľko čiastkových prieskumov prístupu profesionálov a profesionálok poskytujúcich pomoc obetiam. Napríklad v rámci výskumu „Domáce násillie na Slovensku“, ktorý v roku 2002 realizovali Bernardína Bodnárová a Jarmila Filadelfiová zo Strediska pre štúdium práce a rodiny (Bodnárová – Filadelfiová, 2002), boli oslovené niektoré zariadenia s cieľom získať expertné vyjadrenia odborníkov a odborníčok, ktorí prichádzajú do kontaktu s ľuďmi zažívajúcimi rôzne formy násillia. Podarilo sa zozbierať a analyticky spracovať 20 expertíz za štyri inštitúcie: polícia, vtedajšie sociálne odbory na okresných úradoch, psychologické poradne pre dospelých a pre deti (do výskumu sa nepodarilo zapojiť lekárov). Odpovede expertov a expertiek členené do viacerých problémových okruhov pomáhajú vytvoriť aspoň prvý náčrt reálneho stavu, možností a nedostatkov existujúcej siete pomoci obetiam domáceho násillia.

3.4.2.1. Názory na vymedzenie a evidenciu prípadov domáceho násillia (návrhy na zlepšenie evidencie)

Všetky monitorované profesie uvádzali absenciu špeciálnych registrov pre domáce násillie a problémy v evidencii prípadov. U niektorých neexistovala systematická evidencia vôbec, ďalší signalizovali problémy s vymedzením prípadov a ich zaradením do evidencie, objavovali sa tiež nedostatky súvisiace s neúplnosťou evidenčných hárkov, ktoré sa následne premietajú do znemožnenia potrebných triedení jednotlivých prípadov.

Vymedzenie a evidencia prípadov

Polícia zaznamenáva ohlásené alebo zistené prípady domáceho násillia. V minulosti mala najväčšie problémy s vymedzením domáceho násillia, t. j. ktoré trestné činy zaradiť pod túto kategóriu. Po novelizácii *Trestného zákona* v roku 2002 (bližšie pozri časť 3.3.) sa mnohé z týchto „definíčných“ problémov vyriešili (i keď nie všetky, napríklad v oblasti psychického násillia problémy pretrvávajú). Každý oznámený alebo zistený skutok je zaevidovaný ako trestný čin (súhlas obeť už nie je potrebný, trestný čin týrania blízkej a zverenej osoby je prešetrovaný *ex offio*). Pretrvávajúcim problémom v policajnej evidencii je, že rôzne trestné činy, ktoré môžu byť definované ako činy páchané v rámci domáceho násillia, sa v oficiálnej štatistike evidujú podľa miesta vykonania (spáchané na verejnosti, resp. v byte). Takáto charakteristika však nepostačuje – evidencia vzťahu obeť a násillníka, ktorá je pri identifikácii domáceho násillia kľúčová, stále chýba. V dôsledku toho špeciálne policajné štatistiky o domácom násillí neexistujú v dostatočnom rozsahu triedenia. Zlepšiť evidenciu prípadov by podľa pracovníkov a pracovníčok polície pomohla zmena formulárov, aby boli spracovávané aj podľa pohlavia a vzťahu obeť a násillníka, ďalej centrálna sústredenie informácií a ich porovnávanie, resp. doplnenie inými evidenčnými zdrojmi.

Centrá poradensko-psychologických služieb (CPPS) zachytávajú tie prípady domáceho násillia, ktorých obeť vyhľadali pomoc centra. Spôsob evidencie sa medzi jednotlivými pracoviskami líši. Niektoré majú presnú evidenciu klientov, ktorých označujú ako obeť domáceho násillia, niekde je evidencia menej presná (najmä ak klienti či klientky pôvodne prišli s iným problémom), inde sú prípady evidované anonymne, pod značkou. Na zlepšenie evidencie bolo navrhované vytvorenie informačných registrov, prípadne koordinačných centier na úrovni okresu alebo vyšších územných celkov, do ktorých by mali zo zákona povinnosť prispievať všetky organizácie, ktoré prichádzajú do kontaktu s problematikou domáceho násillia.

Okresné pedagogické a psychologické poradne (OPPP) tiež nevedú oficiálnu evidenciu prípadov domáceho násilia, poskytnuté údaje o počte obetí pochádzajú z osobných kartoték pracovníčok a pracovníkov poradní. Zlepšenie evidencie by prinieslo vytvorenie jednotných formulárov, resp. dotazníkov, ktoré by sa sústreďovali a štatisticky spracúvali v jednej centrálnej inštitúcii.

Oddelenia sociálnych vecí okresných úradov (OSV OÚ) sa navzájom líšia v evidencii domáceho násilia. Pomerne presne sú evidované všetky prípady prejednávane na úrade, pretože sa klientom a klientkám poskytuje alebo pomáha získať finančná pomoc. Horšie je to s evidovaním prejavov domáceho násilia – tie sú často zamieňané za vzťahové problémy rozvádžajúcich sa partnerov. Ani evidencia týraných detí sa nevedie samostatne. Podľa názoru pracovníčok a pracovníkov týchto organizácií by centrálnu štatistiku o domácom násilí malo sústreďovať a vyhodnocovať MPSVR SR.

3.4.2.2. Odhad vývojových trendov v počte prípadov domáceho násilia a názory na príčiny tohto vývoja

Všetci experti a expertky poukazovali na vysokú latentnosť prípadov domáceho násilia. Upozorňovali, že v realite je ich pravdepodobne mnohonásobne viac ako zachytia pri svojej práci. Takmer všetci tvrdili, že počet prípadov domáceho násilia rastie. Jednotlivé profesie sa odlišovali v názore na to, čo je príčinou rastového trendu.

Trendy a ich príčiny

Polícia: K nárastu prípadov domáceho násilia dochádza najmä preto, že slabne tabuizácia problému.

Centrá poradensko-psychologických služieb (CPPS): Psychologičky a psychológovia videli príčiny nárastu prípadov v zhoršovaní životných podmienok, raste neistoty, vo veľkých ekonomických rozdieloch, ale aj v lepšej informovanosti a medializácii problematiky. Podľa nich si obeť často ani neuvedomujú, že ide o násilie, najmä ak majú dočinenia s inými druhmi násilia než s fyzickým.

Okresné pedagogické a psychologické poradne (OPPP): Detskí psychológovia a psychologičky zdôvodňujú nárast počtu evidovaných prípadov domáceho násilia prudkým rastom rodinného násilia, ako aj postupným znižovaním latencie týchto prípadov.

Oddelenia sociálnych vecí okresných úradov (OSV OÚ): Za hlavné príčiny považujú zlú ekonomickú situáciu, nezamestnanosť, drogovú a alkoholovú závislosť, ale tiež medzigeneračnú reprodukciu násilia.

3.4.2.3. Aktéri, typy a formy domáceho násilia

Pracovníci všetkých profesií zainteresovaných v riešení prípadov domáceho násilia konštatovali, že medzi obeťami prevažovali ženy a na druhom mieste boli deti. V úlohe agresorov sa najčastejšie vyskytovali muži.

Aktéri, typy a formy domáceho násilia

Polícia: Najčastejšími obeťami domáceho násilia sú ženy, na ktorých je páchané násilie zo strany ich partnerov, starších synov, zriedkavejšie iných mužov v rodine. Polícia v praxi zaznamenáva najmä viditeľné a počuteľné prejavy domáceho násilia, teda najmä fyzické a verbálne násilie či ničenie majetku.

Centrá poradensko-psychologických služieb (CPPS): Z praxe CPPS vyplýva, že medzi obeťami prevažujú ženy a medzi agresormi muži. Prípady sa vyskytujú u všetkých skupín obyvateľstva, či už z hľadiska vzdelania, bydliska, rodinného stavu, veku, alebo ekonomickej aktivity. Podľa jednej z expertiek najviac domáceho násilia znášajú ženy s malými deťmi, ktoré sú ekonomicky závislé od manžela. Medzi ženami v strednom veku, s dospelými deťmi je viac žien odhodlaných svoju nepriaznivú situáciu riešiť. V expertízach CPPS sa explicitne spomína päť typov násilia: fyzické, psychické, sexuálne, sociálne a ekonomické. Fyzické a psychické násilie sa vyskytujú takmer rovnako často, fyzické násilie je považované za vyústenie dlhodobiejšieho psychického násilia. Psychické násilie je často považované za závažnejšie a ťažšie riešiteľné, obeť sa psychické násilie ťažšie priznáva. U niektorých žien sa podľa názorov expertiek a expertov prejavuje tolerancia k určitým formám násilia – berú ho ako prejav mužskej dominancie a pomoc vyhľadávajú až vo vyhrotených situáciách.

Okresné pedagogické a psychologické poradne (OPPP): Absolútnu väčšinu prípadov domáceho násilia tvoria ženy a maloleté deti, často s nejakými poruchami správania. Najčastejšie vyskytujúci sa formami násilia sú fyzické, psychické a sexuálne násilie.

Oddelenia sociálnych vecí okresných úradov (OSV OÚ): Obeťami sú prevažne deti a ženy, agresorom v rodine je najčastejšie otec a manžel alebo matka. Najskôr sa dostávajú do kontaktu s násilím na deťoch, pri bližšom skúmaní rodinného zázemia sa však často zistí, že v rodine nie je týrané iba dieťa či deti, ale aj matka. Z foriem násilia sa najčastejšie objavovalo fyzické násilie a zanedbávanie, psychické násilie (vydieranie) a sexuálne zneužívanie.

3.4.2.4. Názory pomáhajúcich profesií na príčiny a dôsledky domáceho násillia

Príčiny aj dôsledky domáceho násillia podľa expertov a expertiek z rôznych zainteresovaných profesií spočívajú v odlišných skutočnostiach.

Príčiny a dôsledky domáceho násillia

Polícia: Podľa výpovedí polície je príčinou domáceho násillia najmä nezamestnanosť, alkoholizmus, reprodukcia násillia medzi generáciami, ekonomická závislosť, frustrácia či nízke vzdelanie.

Centrá poradensko-psychologických služieb (CPPS): Psychológovia a psychologičky považovali za hlavné príčiny domáceho násillia najmä reprodukciu násillia v rodine, toleranciu násillia spôsobenú prežitkami a stereotypmi, tabuizáciu násillia, nízke právne povedomie obetí, legislatívne nedostatky, podradné postavenie žien v spoločnosti, ekonomickú závislosť žien od mužov v určitých životných fázach, sociálne neistoty a bytové problémy kombinované s rozvodovou situáciou. Najhoršími dôsledkami je podľa nich reprodukcia násillia, preberanie násillných vzorov, traumatizácia obetí či vytváranie patologických pozitívnych vzorov.

Okresné pedagogické a psychologické poradne (OPPP): Detské poradne hľadajú príčiny domáceho násillia v alkoholizme rodičov, v autoritárskom postavení otca v rodine a v prehnaných očakávaniach rodičov od detí.

Oddelenia sociálnych vecí okresných úradov (OSV OÚ): Expertky a experti zdôrazňovali nepriaznivú ekonomickú situáciu v rodinách, zlú bytovú situáciu, mnohohodnosť rodiny, neprítomnosť otca, citovú nezrelosť rodičov a sociálno-patologické javy ako alkoholová a drogová závislosť či gamblerstvo. Ďalší videli príčiny aj v tabuizácii domáceho násillia, náboženskej viere, v pasívnom prístupe k násilliu, v jeho spoločenskej tolerancii a pod. Medzi negatívnymi dôsledkami domáceho násillia páchaného na deťoch uvádzali najmä traumy, záškoláctvo, preberanie agresivity.

3.4.2.5. Prvý kontakt s prípadom, postup riešenia, poskytované služby

Keďže pomáhajúce profesie sú rôzne, je odlišný aj ich prvý kontakt s prípadom, ako aj postup riešenia. Od typu inštitúcie závisia aj poskytované služby.

Prvý kontakt a poskytované služby

Polícia: Skutky domáceho násillia oznamuje na políciu najčastejšie sama obeť (väčšinou sú to ženy). Ak je páchanie násillia spájané s hlukom, o prípade políciu informujú aj susedia. Zriedkavejšie informuje o násillí zdravotná poisťovňa alebo lekár, v niektorých okresoch sa o prípadoch polícia dozvedá od ostatných „kontaktných“ profesií (krízové linky, sociálne úrady, psychologické poradne), občas sú prípady ohlasované anonymne. Ďalší postup polície po oznámení prípadu závisí od oznamovateľa, aktérov, opakovania a miery závažnosti. Po telefonickom oznámení ide policajná hliadka na miesto činu, kde zabráni pokračovaniu násillia, a potom sa postupuje štandardne: spíše sa zápisnica, čin násillia je klasifikovaný ako trestný čin alebo priestupok, obeť je poučená o svojich právach a potrebe súhlasu k prejednaniu prípadu (od roku 2002 už súhlas obete nie je potrebný), zistené skutočnosti sú preverované u rodinných príslušníkov, susedov a páchatela, zaisťujú sa ďalšie dôkazy (fotodokumentácia, lekárske vyšetrenie, obhliadka miesta činu). V minulosti sa prípad často končil odložením z dôvodu nedania súhlasu k prejednaniu prípadu (čo už nie je možné) alebo postúpením ďalším orgánom činným v trestnom konaní.

Centrá poradensko-psychologických služieb (CPPS): Do prvého kontaktu s obeťami násillia prichádzajú z rôznych podnetov: niekedy prichádzajú obeť samotné – často pôvodne s iným problémom, inokedy klienta či klientku ohlásí OSV OÚ. Postup poskytovania pomoci je v jednotlivých CPPS rôzny. V minulosti sa často prípady neriešili ako problém násillia, ale ako partnerský konflikt. Postup je rozdielny v závislosti od konkrétnej situácie obete. V akútnejších prípadoch (v stave ohrozenia zdravia a života) CPPS spolupracujú s ďalšími organizáciami (MVO, OSV OÚ) s cieľom separovať obeť od násillníka. V menej akútnejších prípadoch poskytujú klientkám informácie o formách a prejavoch domáceho násillia (pomáhajú im akceptovať sa ako obeť), poskytujú pomoc a poradenstvo pri mobilizácii síl, hľadaní zdrojov a možnosti riešenia nepriaznivej situácie. Po dosiahnutí bezpečného prostredia nastupuje psychoterapia obete. Spôsoby ukončenia prípadu sú tiež rôzne v závislosti od konkrétnej situácie, napríklad či sa žena osamostatní, alebo násillník opustí domácnosť, alebo ako obeť zvládne prežitú traumy.

Okresné pedagogické a psychologické poradne (OPPP): Kontakt s prípadmi násillia vzniká z iniciatívy obete samotnej alebo na odporúčanie školy, sociálnych pracovníčok, náhodne pri práci detského psychológa, prostredníctvom linky pomoci. Keďže klientmi sú najmä deti, prvým krokom je nadviazanie kontaktu a získanie dôvery dieťaťa. Nasleduje zber údajov od lekárov a lekároch, učiteľov a učiteľiek, ak bol spáchaný trestný čin kontaktuje sa polícia a OSV OÚ. Neskôr v rámci poradenstva a terapie na ukončenie traumy sa (ak je to možné) spolupracuje s rodinou. Prípad je ukončený, ak spätná väzba ukazuje zvládnutie traumy.

Oddelenia sociálnych vecí okresných úradov (OSV OÚ): Prípady „problémových rodín“ sú ohlasované najčastejšie anonymne, niekedy sú to príbuzní, susedia alebo rodičia týraných detí. Postup sa volí individuálne podľa konkrétneho prípadu. Poskytuje sa ekonomické a právne poradenstvo, sociálna pomoc, pri podozrení z týrania

dieťaťa sa robia terénne šetrenia v rodine, v zdravotníckom zariadení, v škole. Ak je to možné, pracuje sa s rodičmi na sanácii rodinného prostredia, v akútnych prípadoch dieťa z rodiny odoberú.

3.4.2.6. Skúsenosti zo spolupráce s inými typmi inštitúcií

Vzájomná spolupráca medzi rôznymi zainteresovanými profesiami nie je podľa výskumu veľmi intenzívna. Experti skôr volali po spolupráci, ktorá by podľa nich mohla pomôcť pri riešení konkrétnych prípadov, ako aj pri prevencii.

Spolupráca s inými inštitúciami

Polícia: Polícia spolupracuje najmä so zdravotníckym personálom (ak ide o ublíženie na zdraví), k niektorým prípadom priberajú aj sociálne pracovníčky či pracovníkov. Niekde polícia spolupracuje aj s inými inštitúciami a organizáciami (napríklad s MVO), ale skôr na základe osobného zainteresovania konkrétnych policajtov a policajtiiek.

Centrá poradensko-psychologických služieb (CPPS): Mnoho situácií sa rieši na základe osobných kontaktov s inými odborníkmi. Problémy vyplývajú z nedostatočnej zákonnej úpravy kooperácie rôznych profesií. Za najslabší článok v spolupráci je často považovaná polícia: „ak polícia príde, násilník často svoje konanie poprie, niekedy polícia považuje násilie za manželský konflikt a nespíše ani zápisnicu“. So zdravotníctvom sa najčastejšie spolupracuje kvôli zaisteniu dôkazov fyzického násilia, aj keď lekári a lekárky nie sú v prešetrovaní podozrivých zranení veľmi aktívni. S OSV OÚ majú CPPS dobrú spoluprácu, najmä v prípade týraných detí, pri ženách je to problematickejšie.

Okresné pedagogické a psychologické poradne (OPPP): Spolupracujú so školami, obecnými úradmi, so školami, sociálnymi úradmi, zdravotníctvom. Spolupráca bola hodnotená väčšinou kladne, najmä spolupráca so sociálnymi úradmi, aj keď ju niekedy brzdí neochota jednotlivcov.

Oddelenia sociálnych vecí okresných úradov (OSV OÚ): Najčastejšie spolupracujú so školami, zdravotníckymi zariadeniami, CPPS, políciou a MVO, najhoršie skúsenosti uvádzali s obecnými úradmi.

3.4.2.7. Nedostatky v pomoci a návrhy na jej zlepšenie

Hoci výskum prebehol pred novelizáciou *Trestného zákona*, predsa sú jeho nasledujúce poznatky zaujímavé, pretože poskytujú prehľad o tom, čo všetko môže zákonná úprava ovplyvniť v praxi.

Nedostatky v pomoci

Polícia: I keď v súčasnosti je väčšina nedostatkov menovaných v čase prieskumu vďaka novelizácii relevantnej legislatívy už sčasti neaktuálna (napríklad absencia definovania skutkov patriacich pod domáce násilie, nemožnosť odstrániť násilníka z rodiny bez dôvodu väzby, potreba súhlasu obete ku konaniu), niektoré z nich pretrvali až do súčasnosti. Stále aktuálnym nedostatkom je chýbajúci spoločný postup viacerých odborníkov a inštitúcií, ktorý nie je legislatívne zakotvený. Jeden z expertov upozornil na fakt, že keď páchatel nie je pri policajnom zásahu zaistený, necíti sa ohrozený a stupňuje sa intenzita jeho útokov. Nedostatky vidí polícia aj na strane obetí a svedkov: svedkovia domáceho násilia podliehajú mýtu, že muž je pánom domu a môže si robiť, čo chce, prípadne sa boja agresora a nechcú spolupracovať. Návrhy na zlepšenie riešenia situácie obetí zo strany polície sa dajú rozdeliť do viacerých oblastí. Ide najmä o zlepšenie spolupráce polície s inými zainteresovanými inštitúciami; vyčlenenie špeciálnych pracovníkov, ktorí by v rámci týchto inštitúcií mali v agende len domáce násilie; a zlepšenie prípravy policajtov, ktorí prichádzajú do styku s týmto javom. Policajní experti tiež navrhovali zmeny v *Trestnom zákone*, ku ktorým už medzičasom prišlo (napríklad vyšetrovať prípady domáceho násilia z úradnej moci, upraviť vypočúvanie detí, aby deti netraumatizovalo).

Centrá poradensko-psychologických služieb (CPPS): Nemôžu plniť všetky očakávania obetí ako zabezpečenie útočiska v čase, keď sú nútené odísť z domova, napísanie žiadosti o rozvod a pod., keďže to nie je v ich kompetencii. Chýba podľa nich komplexná interdisciplinárna pomoc. Obete sú tiež často neochotné svoj prípad zverejňovať, obviňujú sa z násilníckeho správania partnera (prežívanie mýtov o domácom násilí). Výrazným negatívom je aj nedostatok krízových centier, azylových domov pre obete násilia. Obet je často osamotená, má len slabú podporu svojich príbuzných a okolia. Veľkým nedostatkom je aj zdĺhavosť súdnych konaní pri rozvoде alebo delení majetku. Medzi navrhované opatrenia na zlepšenie situácie obetí patrilo najmä oboznámiť všetky zainteresované profesie s problematikou násilia a psychologickými zvláštnosťami správania sa obete; vytvoriť dostatočný počet krízových zariadení pre obete; vyčleniť (najmenej) jedného pracovníka či pracovníčku pre domáce násilie v každej inštitúcii, prípadne vytvoriť ucelený systém komplexnej interdisciplinárnej pomoci.

Okresné pedagogické a psychologické poradne (OPPP): Najväčšie problémy vidia v nedostatku krízových zariadení, v nedostatočnom vymedzení kompetencií a právomocí zainteresovaných, v neexistencii koordinovaného postupu a v neochote učiteľov spolupracovať.

Oddelenia sociálnych vecí okresných úradov (OSV OÚ): Veľkým problémom je nedostatok ubytovacích možností. Opakované riešenie fyzického násillia cestou polície a prístupkového konania je neúčinné a pre obeť beznádejné. Problémom sú tiež prehnané očakávania zo strany klientiek a klientov a tabuizácia domáceho násillia (najmä na ženách), predovšetkým vo vidieckom prostredí. OSV OÚ pre zlepšenie navrhujú zvýšenie počtu krízových zariadení, uzákonenie povinnosti polície hlásiť každý prípad na okresnom úrade (dnes Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny). Pomohlo by aj vytvorenie pracovných pozícií zaoberajúcich sa len problematikou domáceho násillia, najmä na polícii a v zdravotníckych zariadeniach. Nemenej dôležitá je odborná príprava a nácvik zručností sociálnych pracovníkov a pracovníčok pri práci s obeťami násillia.

3.4.2.8. Názory na šírenie osvetu a ovplyvňovanie verejnej mienky

Všetky sledované inštitúcie podporili stratégiu prevencie domáceho násillia a zdôraznili potrebu zvyšovať povedomie o závažnosti tohto javu v našej spoločnosti a o potrebe jeho odmietnutia.

Osveta a verejná mienka

Polícia: Odporúča preventívnu činnosť – či už s deťmi, alebo dospelými – formou prednášok alebo prostredníctvom masovokomunikačných prostriedkov, zvyšovanie právneho vedomia občanov, realizovanie prieskumu v sociálne slabších rodinách, keďže z tohto prostredia majú najviac prípadov domáceho násillia. Štát by mal dať jasne najavo, že nebude domáce násillie tolerovať.

Centrá poradensko-psychologických služieb (CPPS): Navrhujú detabuizovať domáce násillie ako spoločenský problém väčšieho rozsahu ako si pripúšťame. Je potrebné uznať, že násillie sa vyskytuje vo všetkých spoločenských vrstvách bez ohľadu na národnosť, etnikum, náboženstvo, vzdelanie. Je potrebné využívať masovokomunikačné prostriedky. S prevenciou je potrebné začať už na školách, a najmä pri vzdelávaní tých profesií, ktoré v reálnom živote riešia konkrétne násilné prípady. Osveta pre verejnosť by mala zahŕňať odbúravanie mýtov o násilí a rodových stereotypov, vedieť rozpoznať začiatok násilného správania, vedieť na koho sa obrátiť so žiadosťou o pomoc.

Okresné pedagogické a psychologické poradne (OPPP): Odporúčali zvrátiť tolerantný a alibistický postoj populácie k násilíu, vychovávať k pozitívnym hodnotám, verejne hovoriť o problematike, sprístupniť informácie o pomoci obeťami širokej verejnosti.

Oddelenia sociálnych vecí okresných úradov (OSV OÚ): Je potrebné verejne hovoriť o problematike a o jej negatívach pre celú spoločnosť. Je tiež potrebné zdôrazňovať, že domáce násillie je netolerovateľné, zvyšovať právne vedomie a citlivosť verejnosti voči prejavom domáceho násillia, oboznamovať s existujúcimi možnosťami riešenia.

3.4.2.9. Zhrnutie poznatkov o skúsenostiach a názoroch zainteresovaných profesií

Analýza expertíz zo štyroch typov inštitúcií ukázala značné rozdiely v ich praktických skúsenostiach. Výrazné rozdiely sa však vyskytovali aj medzi jednotlivými pracoviskami v rámci toho istého typu inštitúcie. Ide o rozdiely v skúsenostiach s domácim násilím, v spôsoboch evidencie a riešenia prípadov, ako aj v úrovni poznatkov o problematike.

Vo viacerých inštitúciách sa vyskytol problém s definíciou domáceho násillia, a to najvypuklejšie u polície, keďže pri svojej činnosti vychádza striktne zo zákona. Údaje sa systematicky, osobitne a komplexne nevidujú ani v jednom type inštitúcií, chýbajú jednotné pravidlá pre evidenciu, ako aj jednotné záznamové hárky. Nedochádza k výmene informácií ani o evidovaných údajoch, chýba pravidelné vykazovanie, centrálna evidencia na regionálnej a národnej úrovni. Všetky subjekty potvrdili trend nárastu domáceho násillia v ostatných rokoch. Niektorí vidia príčiny v zhoršovaní životných podmienok a ekonomickej situácie rodín, na druhej strane pripúšťajú vplyv vyššej informovanosti a odbúravanie predsudkov a tabu o tomto jave.

Všetci experti a expertky konštatovali absolútnu prevahu žien a detí ako obeť a mužov ako páchatelov násillia. S opačným násilím sa stretávajú iba výnimočne. Každá inštitúcia pracuje s iným druhom domáceho násillia: niektoré iba s ťažším fyzickým (polícia), iné s psychickým násilím, niektoré predovšetkým s násilím páchaným na deťoch, u iných prevažujú dospelé ženy. Niektorí považujú domáce násillie za problém nižších spoločenských vrstiev (polícia), iné za problém vyskytujúci sa v celej spoločnosti (CPPS).

Ako príčiny násillia často uvádzajú najmä nezamestnanosť, alkoholizmus, reprodukciu násillia medzi generáciami, ekonomickú závislosť, ale aj toleranciu násillia spôsobenú prežitkami a stereotypmi, tabuizáciu násillia, nízke právne povedomie obeť, legislatívne nedostatky, podradné postavenie žien v spoločnosti či ekonomickú závislosť žien od mužov v určitých životných fázach. Za najhorší dôsledok považujú reprodukciu násillia, preberanie násilných vzorov, traumatizáciu obeť a vytváranie patologických pozitívnych vzorov.

Riešenie prípadov domáceho násillia je v jednotlivých inštitúciách rozdielne a závisí od ich zamerania. Spoločným znakom všetkých výpovedí bolo volanie po koordinovanom a komplexnom prístupe a po spolupráci všetkých zain-

tereso- vaných profesií. Reálna úroveň spolupráce sa dosť líšila, niekde bola na úrovni zriedkavej a náhodnej výmeny informácií, inde sú zreteľné zárodky koordinovaného postupu.

Návrhov na zlepšenie situácie sa objavilo mnoho. Niektoré sa týkali konkrétnej práce s obeťou, iné ovplyvňovania verejnej mienky v duchu detabuizácie domáceho násilia a jeho vnímania ako celospoločenského problému.

Medzi expertnými hodnoteniami chýbali vyjadrenia lekáro- k a lekárov, ktorí sa nezapojili do výskumu, hoci zdravotnícke zariadenia zohrávajú dôležitú rolu pri identifikácii a ochrane obetí. Podľa reprezentatívneho výskumu o domácom násilí a násilí páchanom na ženách (Bodnárová – Filadelfiová, 2003) u žien zažívajúcich násilie sa niektoré zdravotné problémy vyskytujú štyri- až päťkrát častejšie ako v bežnej populácii. Napriek absencii údajov, ktoré by naznačovali úroveň vnímania a riešenia problematiky personálom zdravotníckych zariadení, realita je zrejmé poznamenaná mnohými bariérami poskytovania pomoci obetiam, akými sú nedostatočné uvedomenie si závažnosti tohto problému, resp. jeho bagatelizovanie; pocit, že nie je ich úlohou zasiahnuť (presvedčenie o potrebe údajného zachovania „lekárskeho tajomstva“, neochota zúčastňovať sa súdnych pojednávaní atď.); nedôvera k obeti v prípade, že násilník je prítomný a tvári sa starostlivo alebo milo; nedostatok vedomostí o problematike a možnostiach pomoci; nedostatok času a iné.

Slabú informovanosť profesionálnych pracovníkov o špecifikách problematiky domáceho násilia (najmä na ženách) a možnostiach pomoci sa snažia prekonať niektoré ženské MVO zaoberajúce sa problematikou násilia, napríklad Fenestra, EsFem, AdvoCats for Women, Pro Familia, a to prostredníctvom školení zameraných na konkrétne profesie. Pre nedostatok finančných a ľudských zdrojov sú však tieto snahy obmedzené.

3.4.3. ZÁVERY A NÁVRHY

Pre oblasť (štátnej) podpory a pomoci obetiam domáceho násilia sa dajú špecifikovať dve základné úlohy: 1. aby všetky obeť, kdekoľvek žijú, mali prístup k službám, ktoré potrebujú; 2. aby všetci, ktorí s domácim násilím prichádzajú do styku, museli reagovať a vedeli ako reagovať.

Konkretizácia úloh za oblasť dostupnosti služieb

- Vytvárať rôznorodé a dostupné možnosti ubytovania pre obeť v krízových situáciách
- Rozvíjať a geograficky sprístupniť sociálne, právne i psychologické poradenstvo pre obeť
- Špecifikovať sociálnu pomoc a podporu pre prípady domáceho násilia
- Zaviesť terapeutickú pomoc násilníkom
- Budovať informačné centrá či úrady pomáhajúce obetiam – na lokálnej, regionálnej i národnej úrovni

Konkretizácia úloh za oblasť prístupu profesionálov

- Podporiť rast uvedomenia profesionálov o domácom násilí a násilí páchanom na ženách
- Posilniť vzdelávanie a tréning profesionálov počas štúdia i počas vykonávania praxe
- Vybaviť ich nevyhnutnými zručnosťami, informáciami a prostriedkami
- Zavádzať nástroje na skoré odhalenie a zastavenie domáceho násilia

Slovenská republika má značnú výhodu, že má pomerne široko vybudovanú sieť psychologických služieb (CPPS a OPSP vo väčšine okresov SR). Problémom však je, že nemajú špecializovaných pracovníkov pre domáce násilie. Preto by sa aktivity štátnych orgánov mali sústrediť práve týmto smerom: na dobudovanie siete, profesionálnu prípravu, špecializáciu a pod.

Tréninky a podpora by sa mali týkať všetkých profesií, ktoré s riešením prípadov domáceho násilia prichádzajú do kontaktu – teda policajtov i vyšetrovateľov, sociálnych pracovníkov, lekárov či iných zdravotníckych pracovníkov, vychovávateľov v materských školách, učiteľov, sudcov, psychológov a psychiatrov, ale aj pracovníkov miestnej a regionálnej samosprávy a MVO. Bolo by tiež vhodné uvažovať o posilnení kompetencií a povinností týchto odborníkov z hľadiska vyhľadávania prípadov domáceho násilia priamo v teréne, ako aj o zavedení istých foriem skríningu násilia.

Malo by sa uvažovať o zriadení systematizovaného miesta pre problematiku domáceho násilia v každej zainteresovanej inštitúcii (polícia, zdravotnícke zariadenia, úrady práce, sociálnych vecí a rodiny atď.) alebo o vytvorení určitých lokálnych centier, ktoré by poskytovali všestrannú podporu a pomoc obetiam domáceho násilia a zabezpečovali komplexný prístup k obetiam. Malo by ísť o multidisciplinárne tímy zložené z rôznych odborníkov, ale aj s materiálnym a finančným zabezpečením. Niekoľko pokusov o vytvorenie podobných skupín už na Slovensku vzniklo, ale fungujú iba na základe individuálnej angažovanosti rôznych odborníkov.

Monika Bosá

4. VÝCHOVA A PROBLÉM NÁSILIA PÁCHANÉHO NA ŽENÁCH

4.1. RODOVÉ STEREOTYPY AKO VHODNÁ PÔDA PRE VZNIK NÁSILIA PÁCHANÉHO NA ŽENÁCH

V súčasnosti vládne na úrovni OSN a EÚ konsenzus, že nerovnováha moci medzi ženami a mužmi je jednou z najdôležitejších príčin vzniku a tolerancie násilia páchaného na ženách, vrátane domáceho násilia. Napriek formálne deklarovanej rovnosti medzi ženami a mužmi prevládajú na Slovensku mnohé rodové stereotypy postulujúce mužskú nadradenosť nad ženami, s ktorými sa spájajú sociálne normy prípustného správania sa mužov a žien.

„Patriarchálne usporiadanie vzťahov medzi mužom a ženou v spoločnosti vytvára aj v rodine sociálne prostredie potenciálne podporujúce výskyt násilia v párových vzťahoch. Muži ako sociálna kategória, ktorá je pri moci, majú „právo“ kontrolovať správanie žien... a vymedzovať určité vzorce ich správania ako deviantné, alebo, naopak, dosiahnuť, aby deviantné (napríklad agresívne) správanie mužov bolo normalizované alebo tolerované... Patriarchálne definovanie sociálnej reality, teda aj normality a deviácie, je do takej miery hlbokou súčasťou našej kultúry, že sa medzigeneračne reprodukuje vo forme rôznych kultúrnych vzorov, noriem, ideálov, rodových stereotypov prostredníctvom či už formálneho vzdelávania v školách, alebo neformálnej výchovy v rodine, kruhu rovesníkov, alebo pod vplyvom médií“ (Bartoňová, www.esfem.sk).

Významnou podmienkou eliminácie rodovo podmieneného násilia je reálna rovnosť medzi ženami a mužmi vo všetkých aspektoch spoločenského života. V rámci rodiny to znamená partnerský model spoluzititia založený na rovnosti životných partnerov, na spravodlivej delbe práce a zodpovednosti v rodine. Rodové stereotypy sú bariérou dosiahnutia takéhoto stavu. Po roku 1979, keď OSN prijala *Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* (CEDAW), sa signatárske krajiny postupne zaviazali odstraňovať stereotypné predstavy o úlohe žien a mužov v spoločnosti. Slovenská republika to urobila v roku 1987.

Rodové stereotypy možno zjednodušene rozdeliť do dvoch hlavných skupín: jedny vytvárajú alebo podporujú predstavu o mužovi (otcovi) ako hlave rodiny; druhé vedú ženy k tomu, aby sa identifikovali s osobou zodpovednou za „atmosféru rodinného kozubú“ a prijali submisívne postavenie v rodine či v párovom vzťahu.

Predstavy o mužovi ako hlave rodiny sú charakteristické pre všetkých páchatelov násilia na ženách v párových vzťahoch, ktorí sa inak od seba v mnohom líšia. Všetci majú dojem, že takéto násilie je ospravedlniteľné, majú pocit, že svoju partnerku či rodinu „vlastnia“. Vykazujú mnohé patriarchálne vzorce správania. Nie všetky takéto črty sú na prvý pohľad čitateľné a môžu pôsobiť navonok sympatickým dojmom. Spoločná je snaha „ochraňovať“ partnerku. Často však dochádza k nebezpečnému zamieňaniu **snahy o ochranu** so **snahou o kontrolu**. Snahou o ochranu zvyknú potom páchatelia násilia ospravedlňovať kontroly telefonátov, pošty alebo to, že ženy odopierajú možnosť trávenia voľného času podľa jej predstáv, zamedzujú jej možnosť štúdia alebo zamestnania či dokonca samostatnú návštevu lekára.

Druhou stereotypnou mužskou vlastnosťou je **snaha (diktát) byť silný**. Predstavuje určenie „hlavy rodiny“ ako autority. U páchatelov násilia v párových vzťahoch sa často autorita prekrýva so schopnosťou presadiť či vnútiť svoju vôľu. V mnohých prípadoch dochádza k tomu, že páchatel násilia si vynucuje vykonávanie triviálnych záležitostí (podávanie jedla v presne stanovenom čase, umývanie podrážok topánok, zoradenie šatstva podľa farby a pod.). Medzi stereotypné predstavy patrí aj **tolerancia agresivity a výbušnosti** ako prejavu „mužnosti“.

Čo sa týka **predstavy o žene ako „ochrankyni rodinného kozubú“**, patriarchálny model rodiny rozdeľuje kompetencie na základe rodu: ak muž je hlavou rodiny a autoritou, žena je zodpovedná za emocionálnu či vzťahovú stránku života rodiny. Zodpovednosť ženy za rodinu (súkromnú sféru) sa týka všetkých činností, ktoré súvisia so starostlivosťou o deti, domácnosť a dokonca aj manžela. Žena sa považuje za „predurčenú“ na činnosti ako upratovanie, varenie, zabezpečovanie hygieny, pranie, výchova, poskytovanie podpory a porozumenia, urovnávanie sporov. Rodina je teda považovaná za hlavnú oblasť sebarealizácie ženy.

Stereotypná predstava, že prvotnou a hlavnou úlohou ženy je starostlivosť o domácnosť a atmosféru v nej, vytvára bariéru pri odhaľovaní a identifikácii násilnej situácie. Ženy tak často obviňujú zo vzniknutej situácie seba a svoju

„neschopnosť“ vytvárať harmonický vzťah. Takéto vnímanie „povinnosti“ žien postarať sa o atmosféru v rodine vedie k tomu, že páchatelia násilia „ospravedlňujú“ svoje správanie ako „potrestanie“ a snahu o prevýchovu žien, ktoré si neplnia svoje povinnosti. Stereotypy vzťahujúce sa na celkové správanie ženy požadujú, aby bola citlivá, jemná, obetavá, vytvárajú predstavu o pasívnej, podriadenej, poslušnej žene obetujúcej sa pre druhých a potláčajúcej svoje potreby „v prospech blaha iných“.

V dvojici „muž – žena“ je na základe stereotypného rozdelenia úloh muž autoritou, silou, rozumom; žena je tou citlivejšou, nežnejšou, submisívnejšou, teda – slabšou. Takéto ustanovenie (hoci nevedomé) utvára nerovnováhu moci.

Pre človeka pozorujúceho párový vzťah zvonka môže byť niekedy veľmi ťažké identifikovať také prejavy, ktoré môžu byť súčasťou rodiaceho sa násilného vzťahu. Je to jeden z dôvodov „neviditeľnosti“ varovných signálov násilia. Aj predstava o romantickom vzťahu medzi ženou a mužom obsahuje také vzory správania, akým je napríklad „ochranca slabšieho pohlavia“. Ak hovoríme o „gentlemanskom“ správaní, často máme na mysli taký prístup k žene, ktorý predpokladá, že ako slabšia potrebuje ochranu, pomoc a sústavnú starostlivosť zo strany muža. Takéto správanie však môže vytvárať priestor pre zakrytie snahy o získanie kontroly nad ženou. Sociálne násilie sa nemusí prejavovať ako agresívne. Môže sa spájať s romantickým „jazykom lásky“. V mnohých prípadoch je začiatok násilného vzťahu veľmi „romantický“ – obsahuje prvky snahy o ochranu, z ktorej sa neskôr vyvinie snaha o kontrolu, snahy o dôveru, z ktorej sa vyvinie vypočúvanie a pod. Dokonca aj žiarlivosť sa zvykne považovať za súčasť romantického vzťahu, za „dôkaz lásky“.

Prehnaná snaha ochraňovať sa často objavuje na začiatku vzťahu, v ktorom sa vyskytuje násilie. Správanie, ktoré sám páchatel označuje za ochranu, hraničí s kontrolou a je základom sociálneho násilia – snahy partnerku izolovať. Po dosiahnutí izolácie a kontroly zväčša pribúdajú ďalšie prejavy násilia, ktoré sa ďalej stupňujú (Bosá, 2003).

4.2. RODOVÉ STEREOTYPY A VÝCHOVA

Rodové stereotypy sú zdrojom nerovnosti medzi ženami a mužmi a ako také sú príčinou mnohých spoločenských negatívnych javov, vrátane rodovo podmieneného násilia. Úsilie o ich odstránenie by tak malo tvoriť súčasť stratégie predchádzania tomuto násiliu. Medzinárodné spoločenstvo si vytýčilo záväzok vykonať všetky opatrenia na odstránenie stereotypných predstáv o mužskosti a ženskosti z výchovy, a to aj revíziou učebníc, osnov a metodických postupov.

Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (CEDAW)

Článok 5: *Štáty, zmluvné strany, prijímú všetky príslušné opatrenia:*

- *na zmenu spoločenských a kultúrnych zvyklostí, pokiaľ ide o správanie sa mužov a žien, s cieľom dosiahnuť odstránenie predsudkov a zvykov a všetkých iných praktík založených na myšlienke podradenosti a nadradenosti niektorého z pohlaví alebo na stereotypných úlohách mužov a žien.*

Článok 10: *Štáty, zmluvné strany, prijímú všetky príslušné opatrenia na odstránenie diskriminácie žien, aby im boli zabezpečené rovnaké práva ako mužom v oblasti vzdelania a najmä na základe rovnoprávnosti mužov a žien, opatrenia slúžiace na zabezpečenie:*

- *odstránenia všetkých stereotypných koncepcií úlohy mužov a žien na všetkých úrovniach a vo všetkých formách vzdelávania presadzovaním koedukácie a iných foriem vzdelávania, ktoré pomôžu dosiahnuť tento cieľ, a to najmä revíziou učebníc a školských programov a prispôbením vyučovacích metód.*

Pri rodovej výchove je potrebné vziať do úvahy tri jej kľúčové prostredia: **rodina ako primárne prostredie (rodovej) výchovy, formálna výchova a neformálna výchova**. Vo všetkých týchto prostrediach, kde prebieha rodová výchova, resp. rodová socializácia, sa môže zároveň odohrávať rodovo podmienené násilie.

Prostredie výchovy a vzdelávania využíva asymetriu moci ako do určitej miery nevyhnutný predpoklad výchovy. Vzťahy medzi rodičmi, vyučujúcimi, vychovávateľkami a vychovávateľmi, prípadne vedúcimi záujmových krúžkov na jednej strane a deťmi a mladými ľuďmi na strane druhej vychádzajú z nerovnováhy moci, ktorá je vopred zámerne ustanovená. Dospelí riadia proces, na ktorom sa deti spolupodieľajú, a na nich záleží, do akej miery im dajú možnosť spolurozhodovať. Nerovnováhu moci a prostriedky na jej podporu síce formálne vyvažuje mechanizmus kontroly jej zneužitia (legislatíva, sociálna kontrola), ale štát si ponecháva možnosť zabráňovať zneužitiu takejto nerovnováhy

moci a tento mechanizmus ustavične zdokonaľuje. Napriek tomu však priame využívanie kontrolného mechanizmu v konkrétnych situáciách nie je vždy okamžité, dostatočne účinné a univerzálne.

Výskyt násilia a zážitok zneužitia moci má výrazný socializačný a výchovný efekt. Poukazuje na systém mocenských vzťahov v spoločnosti a konfrontuje deti a mladých ľudí s násilím, ktoré nie vždy býva potláčané, dokonca často nie je ani odsudzované. Takáto skúsenosť sa potom stáva pre deti a mladých ľudí signálom, že násilie páchané na ženách a dievčatách je „normálnou“ súčasťou spoločenského života a vzťahov medzi ženami a mužmi.

Akékoľvek násilie (nielen voči dievčatám), ktoré zažívajú deti zo strany dospelých, tak vedie k vnímaniu násilia ako bežného postupu ako použiť moc, prípadne vnútiť svoju vôľu. Zhovievavosť k používaniu násilia ako výchovného prostriedku je v spoločnosti na Slovensku ešte vždy vysoká (pozri *Dieťa...*, 2001 → Bodnárová – Filadelfiová, 2003).

4.2.1. RODINA AKO CENTRÁLNE PROSTREDIE VÝCHOVY

Rodovo diferencovanému prístupu sú vystavení všetci už od narodenia. Každý sa rodí do vopred ustanoveného sociálneho poriadku. Jedným z kľúčových socializačných nástrojov je jazyk. Rodíme sa vždy ako **syn** alebo **dcéra**. V jazyku sú obsiahnuté aj symbolické vzťahy v spoločnosti. Zároveň s tým, ako sa dieťa učí jazyk, „učí“ sa aj spoločenskej štruktúre a hierarchickým vzťahom. Predbežné očakávania dospelých sa odrážajú už v odlišnom prístupe k novorodencom dievčenského alebo chlapčenského pohlavia.

Na Slovensku sa zatiaľ neuskutočnili výskumy rodovo špecifickej socializácie v rodinnom prostredí v období útleho detstva. Možno však predpokladať, že situácia nebude veľmi odlišná od iných krajín. Výskumy od 70. rokov 20. storočia poukazujú na značné, či už vedomé, alebo nevedomé rozdiely v prístupe k dievčatám a chlapcom zo strany dospelých. K rodovo diferencovanému prístupu dochádza už od narodenia.

Ukážky z výskumov

Príklad 1: Elizabeth Badinter vo svojej knihe *XY – Identita muža* (Badinter, 1999) uvádza výskum zameraný na rozdielny prístup okolia k deťom podľa ich pohlavia. Dvomi skupinám dospelých ľudí bol ukázaný novorodenec, pričom jednej skupine bolo povedané, že je to chlapec, a druhej, že je to dievča. Dospelí boli požiadaní, aby dieťa popisali. Skupina, ktorá dieťa považovala za chlapca, o ňom hovorila ako o veľkom, o tom, aký má silný hlas, koľko má vlasov a pod.; kým to isté dieťa sa skupine, ktorá ho považovala za dievča, zdalo maličké, milučké, hovorili o nej ako o peknučkej atď. Ešte zaujímavejšie boli reakcie dospelých, keď boli požiadaní, aby sa s dieťaťom hrali. V prípade, že im o dieťati povedali, že je chlapec, orientovali ho dospelí smerom od seba, do priestoru, podávali mu „chlapčenské hračky“, zatiaľ čo „dievča“ kontaktovali viac hlasom, verbálne. V prípade, že nevedeli, či je dieťa chlapec alebo dievča, mali problémy s ním komunikovať, ale aj dotýkať sa ho, kým sa sami nerozhodli o jeho pohlaví.

Príklad 2: Rozdielny prístup v duchu stereotypných očakávaní sa postupne prehľbuje: ... *deťom, ktoré sa nachádzali v rovnakom rozporení (spánok, plač a podobne) bola pozornosť zo strany matky rozdelená podľa pohlavia. Matky sa snažili stimulovať, či už taktilne, alebo vizuálne, vo väčšej miere chlapcov ako dievčatá. Neskôr sa pozornosť znova diferencuje: Matka používa šablónu, aby zachovala kultúrne očakávania, podľa ktorých sú muži asertívnejší a menej reagujú na socializáciu ako ženy. Zvýšenú dráždivosť potom klasifikujú ako „mužskosť“, s ktorou nechcú ani nemôžu nič robiť* (Lukšík – Supeková 2003, s. 64 – 65).

Príklad 3: Ešte výraznejšie je možné sledovať výchovu zameranú na budúce dôsledné vykonávanie rodovej roly v procese výchovy k čistote. Z výskumu, ktorý realizovali O. Brunet a I. Lézine, uvádza Ursula Scheu príklad: *Matky sú tolerantnejšie, pokiaľ ide o chlapcov, keď pustia do plienok.... Od dievčat sa naproti tomu očakáva, že svoje potreby budú vykonávať tak nebadane ako je len možné a že budú čisté. Prírodné, takýto spôsob sebakontroly sa požaduje od dievčat aj neskôr. Cieľ je od začiatku zrejmy, ide o podstatný faktor pri neskoršom získavaní želaného správania* (Scheu, 2000, s. 35).

Príklad 4: Rodovo diferencovaný prístup k deťom nie je len odlišný, je veľmi jasne hierarchicky rozdelený: *Vo veku dvoch rokov a štyroch mesiacov niet jednoznačného rozdielu v tom, aké materiály dievčatá uprednostňujú. Auto sa napríklad ešte neuznáva ako hračka špecifická pre chlapcov, no bábika sa už uznáva ako dievčenská. Príznačné je tu opäť to, že „chlapčenská“ hračka tvorí takpovediac normu, hračku ako takú. S ňou sa môžu vo výnimočných prípadoch „občas hrať“ aj dievčatá. S „dievčenskou hračkou“ sa však chlapci hrať nemôžu ani vo výnimočných prípadoch, pretože by nimi opovrhovali a vysmievali sa im* (Scheu, 2000, s. 40).

Mnohí rodičia volia takýto prístup k deťom vedome a zámerne – v snahe viesť deti k tomu, aby boli v spoločnosti úspešné, aby sa vedeli správne „zaradiť“. Chlapci majú byť nezávislí, môžu byť aj trochu sebeckí, majú byť pripravení na podmanenie si sveta. Naopak, dievčatá by sa mali vedieť postarať o druhých, mali by byť pripravené obetovať sa, viac sa emocionálne angažovať. Prvé výsledky rodovo stereotypnej socializácie sa prejavujú už v období predškol-

ského veku. Raná socializácia je kľúčová. Napriek tomu sa eliminácii rodových stereotypov z rodičovskej výchovy v tomto ranom štádiu nevenuje takmer nijaká pozornosť.

Príklady dobrej praxe – práca v materských centrách

Dobрым prostredím pre komunikáciu s rodičmi aj o rodových aspektoch výchovy a ich možných negatívnych dôsledkoch by mohla byť rozrastajúca sa sieť materských centier (MC), ktoré sa zameriavajú na zvýšenie dôstojnosti materstva a rodičovstva a na vytváranie neformálnych podporných skupín matiek a otcov starajúcich sa o malé dieťa.

Príklad 1: Občianske združenie EsFem v spolupráci s materským centrom Čmeláček uskutočnilo dve stretnutia pre ženy na materskej a rodičovskej dovolenke, kde sa diskutovalo aj o rodovo stereotypnej výchove a jej dôsledkoch, ako aj o rodových stereotypoch ako nožnej príčine vzniku a tolerance násilia páchaného na ženách.

Príklad 2: Pokiaľ ide o násilie v párových vzťahoch, ženy na materskej a rodičovskej dovolenke predstavujú zvlášť rizikóvu skupinu. Materské centrá sa tejto téme venujú iba zriedkavo, no mohli by vyvíjať aktivity smerujúce k eliminácii a prevencii rodovo podmieneného násilia. Združenie Fenestra, venujúce sa problematike rodovo podmieneného násilia, sa vyvinulo práve z materského centra (okrem bývalého MC Fenestra možno spomenúť napríklad MC Mymamy v Prešove alebo Mami-Oáza v Zlatých Moravciach).

4.2.2. FORMÁLNA VÝCHOVA: PROSTREDIE RÔZNYCH TYPOV ŠKÔL

V rámci snahy o prevenciu diskriminácie dievčat a žien v prostredí inštitucionálnej výchovy možno identifikovať tri prístupy k rodovým stereotypom. Prvé dva prístupy sú napriek snahe o odstránenie diskriminácie vo svojej podstate diskriminačné.

Prvý prístup je založený na predstave rovnosti v zmysle rovnakosti. Na Slovensku je známy z obdobia „reálneho socializmu“, keď sa snaha o dosiahnutie rovnosti dievčat a chlapcov obmedzovala najmä na koedukáciu. Rovnosť ako rovnakosť sa prispôsobuje mužskej životnej skúsenosti a od nej sa aj odvádza. Tento model prinášal predstavu úspešného človeka ako takého, ktorý sa naplno venuje svojej práci, využíva svoje schopnosti. Podmienky pre takýto „úspech“ však neboli vytvorené porovnateľne. Súkromná sféra ostávala jednoznačne záležitosťou žien. Už vopred teda boli ženy postavené do značne znevýhodnenej pozície, ak chceli dosiahnuť „úspech“ ako bol v spoločnosti definovaný. V prípade, že na takto definovaný „úspech nereflektovali“, bojovali s pocitmi nenaplnenia a frustrácie a pocitom menejcennosti.

Druhý prístup vychádza zo striktného rozdelenia úloh medzi mužom a ženou v spoločnosti. Na Slovensku čerpá z tradície kresťanských cirkví, najmä katolíckej. Tento model fixuje stereotypné rozdelenie úloh medzi mužom a ženou, ktoré obsahuje nerovnováhu moci – v spoločnosti i v rodine. Túto nerovnováhu „vyvažuje“ zdôrazňovaním úcty a „posvätnosti“ žien-matiek. Uzatvára tak ženy v domácej sfére, prípadne v tzv. pomáhajúcich profesiách. Je vo svojej podstate diskriminačný.

Tretí prístup vychádza z filozofie rovnosti príležitostí. Znamená to, že muži aj ženy majú rovnakú možnosť venovať sa svojej profesionálnej sebarealizácii, podieľať sa spoločne na výchove detí. Eliminuje stereotypy, ktoré by uzatvárali jednotlivcov do nevyhovujúcich vzorov. Vytvára priestor, aby jednotlivec mohol využívať svoje schopnosti podľa vlastných predstáv. Tento prístup ráta s predchádzajúcou rodovo stereotypnou socializáciou a snaží sa minimalizovať jej negatívne vplyvy.

4.2.2.1. Predškolské prostredie

Materské školy predstavujú prvý kontakt detí s prostredím inštitucionálnej výchovy. Deti sa prvý raz konfrontujú s rovesníckou skupinou a s dospelými, ktorí pre deti predstavujú autoritu, pričom s nimi nemusia mať emocionálny vzťah. Kľúčovú socializačnú úlohu pritom zohráva hra a vzory. So vstupom do prostredia materskej školy dieťa zažíva prvý kontakt so „svetom formálnych pravidiel a noriem“. Dievčatá a chlapci tak postupne získavajú predstavu o tom, čo je vhodné a čo nie, čo ako dievčatá a chlapci smú a čo nie.

Deti sa postupne oboznamujú s pravidlami rodovo diferencovaného postoja k iným ľuďom a k vlastným aktivitám. „Tak ako sa hranie rol postupne rozvíja, do popredia zreteľnejšie vystupujú ľudské vzťahy. Dochádza ku kolektívnym hrám, v ktorých sa prejavujú činnosti späť s inými ľuďmi. Pri preberaní hrania rol tohto typu dieťa teraz reprodukuje aj sociálne vzťahy medzi dospelými, teda aj rodovo špecifické vzťahy žien a mužov, a tým aj špecifické pomery podriaďovania a nadradovania medzi rodmi. Napríklad dievča v hraní roly „lekár – sestra“ (alebo „pilot – letuška a „matka – otec“) reprodukuje svoje podriadené postavenie a chlapec svoju nadradenú pozíciu. (...) Nejde len o „inakosť“, ale je potrebné hovoriť o menejcennosti ženskej roly, pretože ženskú ponuku rol charakterizuje závislosť vo vzťahu k mužom. Mužské roly sa vyznačujú relatívnou autonómiou a nadradenosťou vo vzťahu k ženám. To je rozhodujúce“ (Scheu, 2000, s. 42).

Na Slovensku sa zatiaľ neuskutočnil komplexnejší prieskum spôsobu rodovej socializácie v predškolských zariadeniach. Prvou lastovičkou je diplomová práca Markéty Filagovej na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Autorka sa zamerala na to, do akej miery rodové stereotypy ovplyvňujú prístup učiteliek k deťom.

Z výsledkov výskumu M. Filagovej

Učiteľky v materskej škole dohliadajú na výber vhodných hračiek pre dievčatá a chlapcov, kontrolujú aj spôsob hry. Uskutočňujú vlastne prvú formálnu kontrolu „správnosti“ rodovej sebaidentifikácie detí. Práve v prostredí materskej školy dochádza k zámernej rodovej segregácii detí. Učiteľky delili deti do chlapčenskej a dievčenskej skupiny pri všetkých činnostiach, ktoré deti vykonávali bez ohľadu na nevyhnutnosť takéhoto delenia. Deti mali oddelené sedenie na „chlapčenskej“ alebo „dievčenskej“ lavičke bez ohľadu na to, kde bolo voľné miesto. Deti postupne toto členenie preberali a samé následne vykonávali „rodovú kontrolu“.

V tejto súvislosti je zaujímavé, že učiteľky tvrdili, že prístupujú k dievčatám a chlapcom rovnako, že medzi nimi nerobia rozdiely. Toto zistenie poukazuje na skutočnosť, že rodové stereotypy sú v prevažnej miere neuvedomené.

Z hľadiska prevencie rodovo podmieneného násilia je dôležité, že učiteľky chlapcom väčšmi tolerovali neposlušnosť, agresívne prejavy a celkové sebaapresadzovanie sa na úkor druhých. Dievčatá boli naopak vychovávané k poslušnosti, mali za úlohu upratovanie v triede, a to často aj namiesto chlapcov (Filagová, 2004).

V období predškolskej výchovy už dochádza k internalizácii rodových stereotypov u detí pod tlakom autority dospelých vychovávajúcich, ako aj k prvej rovesníckej rodovej kontrole.

„Dievčatá a chlapci sa v tomto štádiu vývoja na jednej strane pripravujú na svoje špecifické úlohy žien a mužov, na druhej strane sa časť rozvíjaných schopností už teraz mení na realitu. Konkrétne to znamená, že dievčatá už v tomto veku musia pomáhať v domácnosti. Táto dievčenská práca má oveľa väčší rozsah ako sa doteraz predpokladalo“ (Scheu, 2000, s. 45).

4.2.2.2. Základná a stredná škola

Na základnú školu prichádzajú deti už rodovo socializované z rodiny a z predškolských zariadení. V procese výchovy a vzdelávania na základnej škole sa táto socializácia ešte viac prehĺbuje a rozdiely v prístupe k chlapcom a dievčatám sa zväčšujú. Na stredných školách dochádza k prvej rodovej segregácii, ktorá má neskôr dopad na segregáciu na trhu práce. Už pri výbere strednej školy deti často ovplyvňujú rodičia, výchovné poradkyne a poradcovia a vyučujúci, aby si vybrali strednú školu podľa toho, či sú dievčatá alebo chlapci, a nie podľa svojho skutočného záujmu a schopností. S postupujúcim vekom dochádza čoraz viac k explicitne odlišnému prístupu k dievčatám a chlapcom.

Fakty zo zahraničných výskumov (Pipher, 2000, s. 65)

- Pravdepodobnosť, že v triedach budú považovaní za rolové modely chlapci, je dvakrát väčšia než v prípade dievčat.
- Pravdepodobnosť, že im učiteľky a učitelia venujú pozornosť, je päťkrát väčšia, a že ich vyvolajú je až dvanásťkrát väčšia než v prípade dievčat.
- Medzi deťmi zobrazenými na obrázkoch v učebniciach tvoria dievčatá jednu sedminu.
- Triedne aktivity vyberajú učitelia a učiteľky oveľa častejšie tak, aby boli príťažlivejšie pre chlapcov než pre dievčatá.
- Dievčatá absorbujú takmer trikrát viac príbehov s chlapcami v ústrednej úlohe než príbehov s dievčatami.
- Chlapci sú zvyčajne zobrazovaní ako bystrí, statoční, kreatívni a vynachádzaví, kým dievčatá bývajú milé, nesa-mostatné a submisívne.
- Dievčatá čítajú šesťkrát viac životopisov o mužoch než o ženách. Dokonca aj v príbehoch o zvieratách sú zvieratá dvakrát častejšie mužského rodu.

Počas štúdia na základných a stredných školách majú na rodovú výchovu vplyv viaceré činitele:

- A. celkové zameranie výchovno-vzdelávacieho procesu vyjadrené v kurikule;
- B. vzory podávané v školskom prostredí;
- C. prístup učiteliek a učiteľov.

A. Celkové zameranie výchovno-vzdelávacieho procesu

Koncepcia štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži do roku 2007 stanovuje ako hlavné oblasti podporu a ochranu detí a mládeže. Pod podporou sa rozumejú „opatrenia štátu v prospech riešenia problémov, ktoré tvoria prekážky rozvoja detí a mládeže. Trvalá podpora, ku ktorej sa štát hlási, smeruje k prípadom, kde zlyhá funkcia rodiny, alebo kde ide o znevýhodnených jednotlivcov...“ (*Koncepcia štátnej politiky...*, 2001). Ochrana znamená „pôsobenie štátu, ktorým zabezpečuje zoslabenie vplyvu negatívnych javov a dôsledkov a ich pôsobenia na deti a mládež, a to najmä: ochrana občianskych práv a slobôd, ochrana zdravia mládeže a jej všestranná podpora, ochrana pred týraním, pohlavným zneužívaním a šikanovaním, zanedbávaním, demoralizáciou, krutosťou a ďalšími javmi ohrozujúcimi zdravý morálny vývin detí a mládeže“. Medzi strategické ciele dokumentu patria: „podpora rozvoja osobnostných vlastností, ochrana mladých ľudí pred negatívnymi vplyvmi spoločnosti, komplexné podchytenie všetkých determinantov, ktoré môžu spôsobiť vznik problémov u mladých ľudí v rôznych oblastiach života“.

Pokiaľ ide o rodinné prostredie, ktoré má zásadný vplyv na výchovu, *Koncepcia* konštatuje, že na Slovensku prevláda „kontinuita tradične vnímaného rodového správania“, kde „muž zarába“ a „žena vychováva“; toto vnímanie dokonca akoby v podmienkach transformačného procesu zažívalo renesanciu. V súvislosti s potrebou povzbudzovania rodinnej výchovy a zvyšovania jej efektivity zdôrazňuje potrebu kvalitnejšej prípravy učiteľov a učiteľiek zameraných na výchovu k manželstvu a rodičovstvu a aktívnej participácie rodičov. V celom vzdelávacom systéme zdôrazňuje nevyhnutnosť „vytvárať lepšie podmienky na prípravu a slobodnú voľbu nie len v oblasti profesionálnej kariéry, ale aj na rodičovstvo, na materskú a otcovskú úlohu.“ *Koncepcia* pripomína, že „OSN už od roku 1968 presadzuje právo na plánované rodičovstvo ako jedno zo základných ľudských práv“ (časť 1, odsek 5). Ako svoj cieľ definuje aj podporu práce „cirkvi a MVO v oblasti neformálneho vzdelávania a zvyšovania výchovných schopností rodičov ako prevenciu násilia v rodine“.

Takto stanovený rámec štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži by sa mal odrážať aj v iných dokumentoch, ktoré upravujú formálnu výchovu. Medzi hlavné východiskové dokumenty v súčasnosti patrí *Národný program výchovy a vzdelávania v SR na najbližších 15 – 20 rokov – Milénium* (schválený vládou SR v decembri 2001) a pripravovaný *Zákon o výchove a vzdelávaní* – tzv. školský zákon (zatiaľ v návrhu, pozri www.cvpv.sk). Hoci oba dokumenty zdôrazňujú potrebu výchovy v zmysle humanizmu a demokracie a odmietajú diskrimináciu z akéhokoľvek dôvodu, **nenašiel sa v nich priestor na podporu rodovo citlivého prístupu ani na zákaz šírenia rodových stereotypov**, k čomu sa SR zaviazala ratifikáciou *Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* (CEDAW).

Samostatnú skupinu dokumentov, ktoré vytvárajú rámec pre tvorbu kurikúl a pre prácu pedagógov s deťmi a mladými ľuďmi v prostredí formálneho vzdelávania a výchovy, tvoria *Zmluvy SR so Svätou stolicou* (tzv. vatikánske zmluvy). Z medzinárodnopolitického hľadiska je zaujímavá skutočnosť, že kým napríklad Európska únia ponecháva úpravu vzdelávacej politiky na rozhodnutí národných štátov, vatikánske zmluvy majú ambíciu priamo zasahovať do tohto procesu. Celkový rámec upravuje *Základná zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou* prijatá v novembri 2000. Z dodatkových zmlúv sú pre rodovú výchovu relevantné najmä dve: *Dohoda medzi SR a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami o náboženskej výchove a vzdelávaní* (máj 2004) a pripravovaná *Zmluva medzi SR a Svätou stolicou o práve uplatňovať výhrady svedomia*.

Hlavné výhrady ľudskoprávných MVO k tzv. Vatikánskej zmluve (podrobnejšie www.moznostvolby.sk)

- Zmluva sa týka všetkých občanov SR, nie len občanov s katolíckym vierovyznaním. Zmluva dáva cirkvi právo „využiť všetky vhodné prostriedky na mravné formovanie obyvateľov SR v prospech spoločného dobra podľa princípov katolíckej náuky v súlade s právnym poriadkom SR“.
- Zmluva podporuje zachovanie diskriminačného prístupu k iným formám spoluzitia než je tradičný heterosexuálny manželský vzťah.
- Zmluva je v rozpore s medzinárodnými dohovormi, ktoré SR podpísala a ratifikovala. Okrem iného ide konkrétne o *Dohovor OSN o právach dieťaťa* (1991) a *CEDAW* (1987).
- Zmluva zakladajúca autoritu katolíckej náuky v najrôznejších oblastiach života ohrozuje *Koncepciu rovnosti príležitostí žien a mužov v SR*, najvýraznejšie v oblasti vzdelávania a reprodukčných práv. Stereotypné chápanie mužskej a ženskej roly i presadzovanie nespravodlivej delby práce podľa pohlavia, ktoré potvrdzuje nerovné rozdelenie moci medzi ženami a mužmi v spoločnosti, odporuje viacerým článkom CEDAW, najmä článku 5.

Problematické ustanovenia Dohody medzi SR a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami o náboženskej výchove a vzdelávaní

Článok 1 (4): *Slovenská republika nebude požadovať, aby cirkevné školy uskutočňovali také výchovné a vzdelávacie programy, ktoré nezodpovedajú výchove a vzdelávaniu registrovaných cirkví a náboženských spoločností*. Toto ustanovenie povyšuje

rozhodnutie cirkví a náboženských spoločností **nad politiku štátu** pri výchove a vzdelávaní v oblasti ľudských práv. Konkrétne to môže znamenať, že prípadný zámer štátu implementovať rodovo citlivý prístup do oficiálnych rozhodnutí sa nebude týkať cirkevných škôl.

Navyše, na základe článku 1 (12) budú môcť cirkvi a náboženské spoločnosti zakladať vlastné metodické centrá financované štátom. Tento postup povedie k vstupu náboženských hodnôt a princípov do výchovy a vzdelávania na cirkevných školách.

Podľa článku 2 (3) je SR povinná umožniť náboženskú výchovu už v predškolských zariadeniach, čo povedie k výchove detí v zmysle jedinej hodnotovej orientácie. S ohľadom na rodovo stereotypnú výchovu možno očakávať, že podpora rodových stereotypov vo výchove ešte zosilnie.

Napriek tomu, že *Dohoda* deklaruje uplatňovanie iba v súlade s platnou legislatívou, sama vytvára priestor na jej porušovanie, najmä v článku 1. Kontrola na hodinách náboženskej výchovy podľa článku 2 (9) a (10) bude zo strany štátu prakticky nemožná, pretože *štátnu školskú inšpekciu... vykonávajú osoby poverené hlavným školským inšpektorom po dohode s príslušnou vrchnosťou registrovanej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti. Hospitáciu na vyučovaní... vykonávajú osoby poverené príslušnou vrchnosťou registrovanej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti...*

Problematické ustanovenia pripravovanej Zmluvy o výhrade svedomia

V článku 4 (1) sa vyslovene uvádza možnosť odmietnuť výchovno-vzdelávaciu činnosť, poskytovanie právnych a zdravotníckych služieb. Vzhľadom na to, že v článku 2 zmluva ustanovuje pod pojmom „vieroučné a mravoučné zásady“ také zásady, ktoré sú vyhlásené Magistériom Katolíckej cirkvi, a pod pojmom „výhrada svedomia“ rozumie odmietnutie konania toho, čo vo svojom svedomí pokladá za nedovolené podľa vieroučných a mravoučných zásad, je možné predpokladať, že zmluva ustanoví nerovnováhu aj pokiaľ ide o svedomie katolíkov a nekatolíkov. Na výklad vieroučných a mravoučných zásad je oprávnená Svätá stolica – článok 6 (3). Opätovne možno predpokladať indoktrináciu katolíckeho hodnotového systému a rodových stereotypov s ním spojených do viacerých oblastí spoločenského života, a to aj do výchovy a vzdelávania.

V oblasti formálnej výchovy v prostredí základných a stredných škôl zohrávajú kľúčovú úlohu osnovy a učebné plány. Na Slovensku sa doteraz neuskutočnil systematický výskum kurikúl z hľadiska podpory či šírenia stereotypných koncepcií mužskosti a ženskosti. Osnovy a učebné plány niektorých predmetov však priebežne monitoruje občianske združenie EsFem. Sústreďuje sa najmä na tzv. výchovné predmety, akými sú výchova k manželstvu a rodičovstvu, etická výchova, občianska výchova. Uvedené predmety majú viesť deti k demokratickým hodnotám, prosociálnemu správaniu, pozitívnemu sebahodnoteniu, ľudským právam. S výnimkou osnov k predmetu „výchova k manželstvu a rodičovstvu“ a osnov niektorých predmetov dievčenskej odbornej školy nemožno tvrdiť, že dochádza k potvrdzovaniu rodových stereotypov.

Zo zistení monitoringu osnov a učebných plánov realizovaného občianskym združením EsFem

- Osnovy výchovy k manželstvu a rodičovstvu medzi svojimi výchovnými cieľmi jednoznačne uvádzajú „snahu viesť deti k tomu, aby sa stotožnili so svojou pohlavnou rolou“. Táto formulácia je podľa názoru autorky v rozpore s ustanoveniami ratifikovaného CEDAW.
- Samostatnú pozornosť si zasluhujú tzv. dievčenské odborné školy. Ich existenciu vyčítala Slovenskej republike aj *Výhodisková správa k CEDAW* (1998). Dievčenské odborné školy ponúkajú odborné vzdelanie podobné stredným ekonomickým školám a obchodným akadémiám, odlišujú sa však niektorými „rozširujúcimi“ predmetmi, ktoré „pripravujú dievčatá na manželstvo“. Pritom je manželstvo a povinnosti s ním spojené chápané veľmi stereotypne. Dievčatá sa učia základy rodinného alebo domáceho hospodárenia, výchovu detí a starostlivosť o ne, spoločenské správanie, utváranie harmonických vzťahov v rodine, stolovanie a varenie, starostlivosť o chorých alebo starých členov rodiny a pod. Všetky uvedené aktivity smerujú k socializácii dievčat v zmysle sebaobetovania, starostlivosti o druhých a zodpovednosti za vzťahy.

Okrem oficiálnych kurikúl ovplyvňuje výchovný proces aj tzv. skryté kurikulum školy, ktoré nie je formálne a oficiálne deklarované, ale do značnej miery ovplyvňuje proces výchovy a vzdelávania. Tvoria ho postoje učiteľov a učiteľiek, ako aj hodnotový systém prevládajúci v škole. Štruktúra prostredia školy, spôsob členenia priestoru, aké pozície zastávajú muži a ženy, ktoré predmety sú považované za dôležité v porovnaní s tým, ktoré sú považované za chlapčenské a ktoré za dievčenské, ponuka voľnočasových aktivít, osobné postoje učiteľov a učiteľiek – to všetko je súčasťou skrytého kurikula školy, ktoré deti a mladí ľudia vnímajú veľmi zreteľne. Rodovým aspektom tzv. skrytého kurikula sa na Slovensku zatiaľ nevenovala výskumnícka pozornosť.

B. Vzory podávané v školskom prostredí

Okrem vzorov, ktorými sú učitelia a učiteľky či rovesníci a rovesníčky, podstatnú výchovnú úlohu zohrávajú modely mužskosti a ženskosti podávané v učebniciach. Učebnice, ktoré sa používajú na slovenských školách, podliehajú schvaľovaciemu procesu zo strany štátu. Obrazy mužskosti a ženskosti, s ktorými sú deti v učebniciach konfrontované, dostávajú do určitej miery kodifikačný charakter.

Štandardný postup na odhalenie rodovo stereotypného prístupu k deťom a mladým ľuďom predstavuje rodová analýza učebníc. Ani táto oblasť však nie je v SR systematicky výskumne spracovaná. Existujú iba ojedinelé výskumné aktivity z dielne MVO. Napríklad v roku 2002 občianske združenie EsFem uskutočnilo monitoring učebníc sexuálnej výchovy. Sexuálna výchova sa na Slovensku nazýva „výchova k manželstvu a rodičovstvu“. Už samotný názov vychádza zo stereotypnej koncepcie párových vzťahov a z preferencie manželstva pred ostatnými formami spolujitia, pričom nevyjadruje skutočnosť, že ľudská sexualita nie je obmedzená iba na „reprodukčný proces“.

Na Slovensku sa používajú tri štátom schválené učebnice sexuálnej výchovy. Učitelia a učiteľky však pri svojej práci využívajú aj množstvo iných, prevažne osvetových textov, ktoré boli takisto zahrnuté do monitoringu, pričom sa sledovali iba explicitné vyjadrenia rodových stereotypov v texte.

Príklady explicitných vyjadrení rodových stereotypov v učebniciach výchovy k manželstvu a rodičovstvu

Vzor 1: Predstavy o mužskosti a ženskosti, ktoré sú uvádzané v učebniciach, odrážajú štruktúru rodových stereotypov podporujúcu asymetriu moci medzi ženami a mužmi:

- *V civilizovanej spoločnosti sa očakáva od každého muža a ženy, že sa budú správať adekvátne svojmu pohlaviu. Dievča, ktoré sa správa ako chlapec, nie je ideálom, podobne nie je ideálom ani zoženštený muž... (Rozinajová, 1992, s. 38).*
- *Žena by mala byť v prvom rade ženou, zachovať si „ženskost“, lebo iba tak sa môže postaviť k mužovi ako jeho rovnocenná partnerka. Keď sa snaží podobať mužovi, zbavuje sa toho najcennejšieho, a pritom sa mu v tom zmysle vlastne ani nemôže vyrovať (Rozinajová, 1992, s. 54).*
- *Ženu obdarila príroda silným citom materstva a sklonom k vlastnostiam, bez ktorých sa materstvo nezaobíde, ako sú obetavosť, starostlivosť, poriadkumilovnosť, usilovnosť, trpezlivosť, ochota pomôcť, poskytovať lásku... (Rozinajová, 1992, s. 55).*

Vzor 2: Zdôrazňuje sa potreba zhovievavosti a tolerancie k agresivite chlapcov a mužov ako „prirodzenej“ a dokonca „žiaducej“:

- *... preto napríklad z chlapcov netreba robiť pokorných „baránkov“, keďže majú v sebe od prírody zakódované neskrotnosť, prudkosť a aktívny prístup k životu (Prevendárová, 2000, s. 5).*
- *Mužova psychika sa vyznačuje prevahou rozumu, vôle, disciplíny, samostatnosti, odvahy, čo sa ešte väčšmi zvýrazní cieľavedomou výchovou a prípravou chlapcov na plnenie mužskej roly a úloh... U muža prevláda viac pohlavnosť, u ženy viac cit, láska (Rozinajová, 1992, s. 55 – 56).*

Vzor 3: Učebnice popisujú mužskosť a ženskosť tradične stereotypne. Mnohé vlastnosti sa používajú ako argumenty o predurčenosti mužov na úlohu „hlavy rodiny“ a žien na „ochrankyne rodinného kozubu“:

- *Ženské vlastnosti: neha, dobrosrdečnosť, starostlivosť, prirodzený ostych, láska k deťom, ochota pomáhať, súcitiť, umenie potešiť iných, tolerancia, pochopenie, dobrý vzťah k ľuďom (Prevendárová – Kubíčková, 1995, s. 71).*
- *Mužské vlastnosti: ambicióznosť, analytické myslenie, fyzická sila, rozhodnosť, konkurenčnosť, individualizmus, umenie presviedčať, nezávislosť, vodcovský duch, dominantnosť, spoliehanie sa na seba (Prevendárová – Kubíčková, 1995, s. 71).*

Rodové stereotypy sú obsiahnuté aj v *Metodickej príručke výchovy k láske a čistote (Metodická..., 1999)*. Ide o materiál, ktorý síce nebol schválený Ministerstvom školstva SR, ale napriek tomu sa často využíva na hodinách náboženstva a etiky, ako aj v rámci mimoškolskej činnosti uskutočňovanej cirkvami a niektorými kresťanskými MVO. Medzi tradičné kresťanské hodnoty postulované predovšetkým katolíckou cirkvou patria aj stereotypné predstavy o mužskosti a ženskosti.

Príklady explicitných vyjadrení rodových stereotypov v Metodickej príručke výchovy k láske a čistote

Vzor 1: Striktná dichotómia a esencIALIZÁCIA mužskosti a ženskosti je podporovaná biologizujúcou argumentáciou, zvýrazňovaním rozdielov a potláčaním až popieraním podobností medzi ženami a mužmi:

- *... prednosti aj negatíva sú prejavom určitých daností, ktoré majú svoju prozreteľnosťnú úlohu. Napríklad agresivita a tvrdosť chlapcov je prvým, ešte nezvládnutým prejavom energie, pevnosti v sledovaní cieľov, schopnosti chrániť seba a svojich drahých. Precitlivosť dievčat je prejavom vnímavosti a starostlivosti budúcej matky, bez ktorej by v rodinách chýbalo teplo... (Metodická..., 1999, s. 24).*

Vzor 2: Hierarchické rozdelenie mužskosti a ženskosti – z uvedených citátov je zrejmé, že pripisujú mužskosti vyššiu hodnotu (s výnimkou materstva, ktoré sa však často využíva ako argumentácia pre poddajnosť dievčat a žien):

- Pri argumentácii o škodlivosti telenoviel sa uvádza, že sú: „... venované najmä ženskému publiku v domácnosti (muž si skôr vytvorí úsudok)“ (Metodická..., 1999, s. 40).
- „**Rozdiely medzi ženou a mužom**“ (Metodická..., 1999, s. 49):

Žena	Muž
Citové závery	Logické postupy
Sklon ovplyvniť sa náladou	Pevnejšie postoje
Všimnúť si detaily	Schopnosť vidieť celok
Náchylnosť podliehať stresom	Väčšia odolnosť voči stresom
Sklon pôsobiť na cety	Sklon byť autoritatívny
Ochota vykonávať aj drobné domáce povinnosti	Tendencia venovať sa len veľkým prácam
Schopnosť pôsobiť ako nedobytná pevnosť	Prejavy citlivosť
Postoje tajomnejšie a rafinovanejšie	Postoje otvorenejšie a priamejšie
Schopnosť zvládať viac činností naraz	Sústredzuje sa na jednu činnosť
Rýchle nájde riešenie, impulzívne	Systémové riešenia, dlhšie uvažuje
Starosť o domácnosť, výchovu detí	Starosť o vecné úlohy (živobytie)
V priestore sa ťažšie orientuje	Väčšiu schopnosť priestorovej orientácie
Intuíciu má skoro každá žena	Intuíciu má len málo mužov
ŽENA MÁ BYŤ: <i>Srdcom!</i>	MUŽ MÁ BYŤ: <i>Hlavou!</i>

Vzor 3: Z hľadiska prevencie rodovo podmieneného násilia je najnebezpečnejšie a neprípustné zdôrazňovať zodpovednosť dievčat za (najmä sexuálne) správanie chlapcov. Predznamenáva to opätovnú viktimizáciu obetí násilia a ospravedlňovanie páchatelov násilia. Na mnohých miestach sa doslovne zdôrazňuje „vina“ dievčat a žien za násilie na nich páchané, prípadne sa rozlišujú dve kategórie ľudí – „čistých“ a „hriešnych“ a vyvoláva sa ilúzia, že násilie hrozí iba hriešnym ľuďom – najmä dievčatám a ženám, ktoré ho samy provokujú. „Dievča je zodpovedné za čistotu svoju i chlapcovu...“:

- *Najdôležitejšou vecou vo vzťahu chlapca a dievčaťa je zachovanie čistoty. Najväčším poslaním dievčaťa je chrániť svoje panenstvo ako najväčšie dobro a najvzácnejšiu perlu a tým vo vzťahu s chlapcom ovplyvňovať aj jeho čistotu. Úlohou chlapca je prejavovať dievčaťu úctu, byť jej ochrancom, rytierom* (Metodická..., 1999, s. 27).
- *Vnútrotný svet ženy a muža je veľmi odlišný. ... Zo začiatku je to aj u chlapca tak ako u dievčaťa, samozrejme u neskazeného chlapca. Skôr či neskôr však začne u chlapca prevládať telesná túžba. Stáva sa uňho najsilnejšou. Je veľmi dôležité, aby dievča „neprovokovalo“ chlapca svojim nesprávnym vyzývavým správaním, aby nebolo naivné a nehralo sa na lásku (neflirtovalo), aby nedovolilo chlapcovi žiadne telesné zblíženie a dôvernosti* (Metodická..., 1999, s. 52).
- *Chlapec prijíma dievča a naplňuje sa jej prítomnosťou. „Oženie sa“. Žene, keď je darom sebadarujúcim, hrozí, že ju môže niekto oklamať, okradnúť, môže ju uchmatnúť, preto musí byť chránená. Úlohou mužov je chrániť nežnejšie pokolenie. Dievča svojim cudným správaním prebúdzajú v chlapcovi pravú mužnosť, tší jeho žiadostivosť a vedie ho ku krásnej mužnosti, byť charakterným, obetavým a zodpovedným. Tak v ňom vychová statočné srdce muža* (Metodická..., 1999, s. 74).

Vzor 4: Takýto spôsob „prerozdelenia“ zodpovednosti nevyhnutne vedie k ospravedlneniu znásilnenia. Násilie na ženách sa v celom texte chápe ako „daný stav“, žena je vždy „vystavená možnosti násilia“. Ani na jednom mieste nie je pomenované násilie páchané na ženách ako trestný čin, ako neprípustné správanie, ako niečo, čo je potrebné odmietnuť. Dokonca ani o znásilnení sa nehovorí ako o trestnom čine. Na jedinom mieste, kde sa tejto téme venuje pozornosť, dochádza skôr k „ubezpečeniu“, že znásilnenie neznamenaá skutočnú stratu „čistoty“. Zároveň sa však podsúva vina žene, dokonca sa práve ona považuje za **príčinu**:

- *Pri znásilnení ide o akt násilný, morálne zlý. Chýba tu dobrovoľnosť. Preto aj keď sa fyzicky panenstvo poruší, zasvätenie sa zachová, nenaruší, lebo chýba dobrovoľnosť. Častou príčinou znásilnenia je provokatívne správanie a obliekanie dievčat alebo zle trávený voľný čas* (Metodická..., 1999, s. 76).

Uvedené citáty nie sú ojedinelými výnimkami. Reprezentujú „štandard“ súčasnej vzdelávacej politiky v tejto oblasti. Hoci explicitné vyjadrenia rodových stereotypov v učebných textoch a ilustráciách sú jasne čitateľné, ich efektivitu podporujú aj ďalšie, menej zjavné mechanizmy šírenia a fixácie rodových stereotypov (prístup učiteľov a učiteľiek, predmetová štruktúra, prostredie, ponuka mimoškolských aktivít atď.).

C. Prístup učiteľov a učiteľiek

V škole je z hľadiska výchovno-vzdelávacieho procesu kľúčovým činiteľom interakcia medzi učiteľmi a učiteľkami a žiakmi a žiačkami, prípadne študentmi a študentkami. Učitelia a učiteľky, tak ako každý z nás, boli objektom rodovo stereotypnej socializácie. Ich postoje k rodovým rolám dievčat a chlapcov sa prejavujú v ich správaní. Aj keď si myslia, že prístupujú k chlapcom a dievčatám rovnako, nie je to pravda. Internalizované rodové stereotypy reproduktujú prostredníctvom očakávaní a požiadaviek na žiakov a žiačky, študentov a študentky.

Na Slovensku sa doteraz nevenovala dostatočná pozornosť spôsobu, akým učiteľky a učitelia prispievajú k rodovej socializácii. K dispozícii je iba jediný prieskum na bratislavských základných školách a gymnáziách, ktorý uskutočnila Katarína Minarovičová ako diplomovú prácu na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave (Minarovičová, 2003b). Výskum ukázal, že „ani v koedukatívnych podmienkach slovenských škôl, ktoré majú zabezpečiť rovnaké vzdelanie pre dievčatá a chlapcov, nevymizla výchova v zmysle sprostredkovania tradičných rodových rolí. Učitelia či učiteľky venujú viac pozornosti chlapcom ako dievčatám, a to vo viacerých ohľadoch. Napríklad pri inštrukciách, upozorňovaní na nevhodné správanie alebo pri komunikácii všeobecne“ (Minarovičová, 2003b). Podľa autorky dostávajú chlapci na vyučovaní väčší priestor ako dievčatá a majú tak možnosť vyskúšať si širšie spektrum správania, aj vo vzťahu k sebadôvere a k schopnosti presadzovať sa. Chlapcom býva aj v diskusiách ponechaný väčší priestor na vyjadrenie svojho názoru. Pri riešení úloh učitelia a učiteľky trpezlivejšie komunikujú s chlapcami a snažia sa ich priviesť k tomu, aby odpoveď na otázku našli sami, zatiaľ čo dievčatám odpovedajú hneď a priamo na otázku. Pri chemických či fyzikálnych pokusoch si učitelia a učiteľky častejšie vyberajú na demonštrovanie pokusu chlapcov ako dievčatá. Špecifický prístup pedagógov k dievčatám a chlapcom vplýva aj na záujmy chlapcov a dievčat, na výber záujmových krúžkov, športových aktivít a neskôr aj na výber povolania. Uvedený prieskum poukazuje aj na to, že na Slovensku je situácia podobná ako v iných krajinách.

Výber zo záverov diplomovej práce K. Minarovičovej

- Sexizmus a vtipy o ženách sú súčasťou každodenného humoru učiteľov. Poznámkami o „ženskej logike“ otvorene diskriminujú dievčatá.
- Na strednej škole, keď odpovedalo dievča z fyziky, učiteľ si nikdy neodpustil poznámku: „Pánboh to dobre zariadil: ženám nadelil krásu a mužom rozum.“ Alebo ak dievča na niečo odpovedalo nesprávne: „To je tá vaša ženská logika.“ Jeho obľúbená veta znela: „Načo vy dievčatá chcete ísť na vysokú školu? Aj tak sa vydáte a budete doma s deťmi.“
- Učitelia a učiteľky by mali otvorene odsúdiť každé sexualizované a verbálne obťažovanie aj zo strany žiakov. Chlapci častejšie zosmiešňujú a urážajú dievčatá ako dievčatá chlapcov (Minarovičová, 2003b).

Výber zistení zo zahraničných výskumov

Chlapci sa v triede tešia väčšej pozornosti a dostávajú detailnejšie inštrukcie než dievčatá. U chlapcov sa častejšie cení akademická a intelektuálna práca, kým dievčatá dostávajú pochvalu za svoje oblečenie, dobré správanie a dodržiavanie pravidiel. Chlapci sú kritizovaní za správanie, dievčatá za nedostatočný intelekt. Posolstvo pre chlapcov znie: „Si šikovný, stačí ti len sadnúť si a dať sa do práce.“ Dievčatám sa zasa často odkazuje: „Asi v tom nie si dosť dobrá. Postupovala si podľa pravidiel, ale neuspela si.“ Keďže v prípade chlapcov sa neúspech pripisuje vonkajším faktorom a úspech ich schopnostiam, chlapci si zachovávajú sebadôveru, a to aj pri neúspechu. U dievčat je to presne naopak. Pretože ich úspech sa pripisuje šťastiu alebo usilovnej práci a neúspech nedostatočným schopnostiam, každý neúspech podkopáva sebadôveru dievčat. Výsledkom tohto nenápadného pôsobenia je, že dievčatá prestanú chcieť byť astronautkami a neurochirurgičkami. Dievčatá nevedia vysvetliť, prečo pochoďávajú svoje sny; jednoducho záhadne stratia záujem (Pipher, 2000, s. 65).

4.2.3. NEFORMÁLNA VÝCHOVA

Pri neformálnej výchove zohrávajú z hľadiska fixácie rodových stereotypov úlohu tri hlavné činitele: médiá, rovesnícka skupina a voľnočasové aktivity. Mediám sa venuje samostatná časť (kapitola 5). Nasledujúce riadky budú venované najmä vplyvu rovesníckych skupín.

So zvyšujúcim sa vekom zohrávajú v procese socializácie čoraz väčšiu úlohu názory a postoje rovesníckych skupín. Zároveň s nárastom tohto vplyvu stúpa aj intenzita sociálnej kontroly zo strany rovesníkov a rovesníčok. Spolužiáci a spolužiačky, priatelia a priateľky čoraz častejšie určujú pravidlá a preberajú na seba úlohu „kontrolóra“ konformity.

V tejto súvislosti je dôležité venovať pozornosť tomu, ako deti samy vnímajú rodové stereotypy. Sondy o vnímaní rodových stereotypov deťmi realizovalo v roku 2000 občianske združenie EsFem. Ako vyplýva z jej záverov, deti vo veku 11 – 12 rokov jasne charakterizujú rodové roly mužov a žien. So zvyšujúcim sa vekom sa zmenšuje rozptyl charakteristík „typického muža“ a „typickej ženy“. Poznatky výskumu potvrdili niektoré známe skutočnosti:

- Oblasť sebarealizácie mužov a žien chápu deti oddelene – verejnú sféru a orientáciu na výkon ako oblasť mužského pôsobenia (deti uvádzali profesionalitu, majetok, sebavedomie, pribojnosť a pod. ako mužské typické vlastnosti) a súkromnú sféru a starostlivosť o vzťahy a okolie ako oblasť pôsobnosti žien (starostlivosť, obetavosť, neha, empatia, schopnosť odpúšťať atď.).
- V oblasti partnerských vzťahov deti od mužov očakávali charakter, autoritu, prípadne majetok – ako schopnosť ekonomicky zabezpečiť rodinu, zásadovosť, oporu, sebavedomie, pričom od žien očakávali najmä dobrý výzor, nehu, vernosť, schopnosť odpúšťať a pod.
- Predstava detí o „typickom mužovi a žene“ sa značne odlišuje od toho, ako si predstavujú „ideálnu partnerku alebo partnera“. Hoci deti vnímajú rodové stereotypy ako niečo, čomu sa nedá uniknúť, predsa sa ich predstavy o živote riadia odlišnými očakávaniami. Pri formulovaní obrazu ideálneho partnera alebo partnerky nie sú určujúce stereotypné „mužské“ alebo „ženské“ vlastnosti, ale skôr pozitívne charakterové črty. Neočakávajú teda za partnera alebo partnerku „muža“ alebo „ženu“, ale charakterného a príjemného človeka.

Porovnanie výrokov detí o typických vlastnostiach žien a mužov

Chlapec – 12 rokov:

- Ženy – robia väčšinou poriadok a varia. Robia domáce práce.
- Muži – zarábajú, chodia do práce, opravujú auto, opravujú veci v domácnosti, kukajú telku a pijú pivo a čítajú noviny.

Dievča – 14 rokov:

- Žena – elegantnosť, dôstojnosť, citlivosť, zručnosť
- Muž – bojovnosť, energickosť, podnikavosť

Chlapec – 11 rokov:

- Muž – sedí v krčme, číta noviny, pozerá TV.
- Žena – varí, pere, hučí, rodí.

Dievča – 15 rokov:

- Muž – frajerina, namyslenosť
- Žena – obetavosť, klebetnosť

Chlapec – 13 a pol roka:

- Typické pre muža je vyspať sa so ženou a keď tá žena po čase zistí, že je tehotná a povie to mužovi, on sa na ňu vykašle a ide za inou! A pre ženu je typické muža zviešť a keď zistí, že je tehotná, tak to tomu mužovi vyčíta.

Význam rovesníckych skupín ako „centier rodovej kontroly“ potvrdzujú aj zahraničné autorky a autori: „So znižujúcim sa významom rodičov v živote dievčat sa zvyšuje význam rovesníkov... Rovesníčky schvaľujú ich rozhodnutia a podporujú ich novú, nezávislú osobnosť. Je to čas na hlbkové hľadanie seba samej vo vzťahoch. Je to nepretržitý experiment... Dievčatá trestajú iné dievčatá za to, že sa im nepodarilo dosiahnuť tie isté nemožné ciele, ktoré ony samy nedokážu dosiahnuť... Šikanovanie slúži ako vrcholná forma spoločenskej kontroly dievčat, ktoré nevenujú dostatočnú pozornosť spoločenským tlakom. Obetiam šikany sa každý vyhýba; tieto dievčatá sú vystavené výsmechu, tyranizovaniu a trápeniu na sto spôsobov. Pravdepodobnými obeťami šikanovania sú dievčatá bystré, asertívne, sebavedomé, príliš pekné alebo nie dostatočne pekné“ (Pipher, 2000, s. 65 – 68).

Aj výber voľnočasových aktivít v rámci záujmových krúžkov a športových klubov je ovplyvnený stereotypnými predstavami o chlapčenských a dievčenských krúžkoch, prípadne o mužských a ženských športoch. Navyše, po roku 1989 zaniklo množstvo záujmových krúžkov. Prázdne miesto po nich vyplnili centrá voľného času, ale najmä cirkevné organizácie a kresťanské MVO, ktoré vychádzajú z tradičného vnímania mužskosti a ženskosti. Dá sa preto predpokladať, že sa presadzuje rodovo stereotypný prístup k ponuke aktivít pre deti a mladých ľudí. V nastávajúcom období by bolo užitočné podrobnejšie zmapovať reálnu situáciu.

4.3. MOŽNOSTI PREVENČIE RODOVO PODMIENENÉHO NÁSILIA

4.3.1. VÝCHODISKOVÝ RÁMEC

Východiskovým rámcom rodovo citlivej výchovy a rodovo citlivej pedagogiky sú ľudské práva a ich garancia. Hlavným dokumentom poukazujúcim na potrebu rodovo citlivej výchovy je *Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien*. Argumenty, ktoré môžu slúžiť pre zdôvodnenie potreby rodovo citlivej výchovy, je však možné nájsť aj v iných ľudskoprávných dokumentoch.

Dohovor o právach dieťaťa

Ak vychádzame z *Dohovoru o právach dieťaťa*, fixácia rodových stereotypov vytvára takú situáciu, v ktorej nie je možné naplňovať nasledujúce práva detí:

Článok 29: Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou *Dohovoru*, sa zhodujú, že výchova dieťaťa má smerovať:

- k rozvoju osobnosti dieťaťa, jeho nadania a rozumových aj fyzických schopností v čo najširšom objeme;
- k výchove zameranej na posilňovanie úcty k ľudským právam a základným slobodám a tiež k zásadám zakotveným v *Charte OSN*;
- k príprave dieťaťa na zodpovedný život v slobodnej spoločnosti v duchu porozumenia, mieru, znášanlivosti, rovnosti pohlaví a priateľstva medzi všetkými národmi, etnickými, národnostnými a náboženskými skupinami a osobami domorodého pôvodu.

Deklarácia OSN o odstránení násilia páchaného na ženách

V súvislosti s potrebou rodovo citlivej výchovy ako prevencie rodovo podmieneného násilia je relevantná *Deklarácia OSN o odstránení násilia páchaného na ženách* (1993). Deklarácia „uznáva, že násilie páchané na ženách je demonštráciou historicky asymetricky rozdelenej moci medzi mužmi a ženami, ktorá viedla k nadvláde mužov nad ženami a k diskriminácii žien, a ktorá bránila ženám naplno rozvíjať svoje schopnosti, uznávajúc tiež, že násilie na ženách je jedným z rozhodujúcich spoločenských mechanizmov, pomocou ktorého sú ženy násilím zatlačované do podriadenej pozície oproti mužom.“

Článok 1: „Termín „násilie na ženách“ označuje pre potreby tejto Deklarácie akýkoľvek čin násilia založený na rodovej nerovnosti, ktorého dôsledkom je, alebo ktorý smeruje k tomu, aby jeho dôsledkom bolo fyzické, sexuálne alebo psychické poškodenie trpiacej ženy, vrátane vyhrážania sa takýmito činmi, nátlaku alebo akéhokoľvek odňatia slobody, či už vo verejnom, alebo v súkromnom živote.“

Článok 4j odporúča: „Prijať všetky príslušné opatrenia, najmä v oblasti vzdelávania, ktoré by pomohli zmierniť sociálne a kultúrne vzorce správania mužov a žien a odstrániť predsudky, zvyklosti a všetky praktiky založené na myšlienke podriadenosti alebo nadradenosti jedného z pohlaví a na stereotypných rolách mužov a žien.“

Pekinská deklarácia a Pekinská akčná platforma

Aj *Pekinská deklarácia* a *Pekinská akčná platforma* (1995) formulujú nový medzinárodný záväzok k vytýčeným cieľom rovnoprávneho postavenia, rozvoja a mieru pre ženy na celom svete:

- „vyrovnať do roku 2000 priepastnú rodovú nerovnováhu v základnom a strednom vzdelávaní a zabezpečiť do roku 2015 univerzálne vzdelávanie bez rodových rozdielov vo všetkých krajinách;
- navrhnuť a realizovať nediskriminujúce systémy vzdelávania a prípravy na povolanie.“

Rada Európy

Pokiaľ ide priamo o prostredie formálnej výchovy a vzdelávania, najpodrobnejšie rozpracovaným materiálom pojednávajúcim o rodovo citlivej výchove a pedagogike je Odporúčanie RE č. 1281 z roku 1995 o rodovej rovnosti vo výchove (1995). Materiál obsahuje nasledujúce konštatovania a odporúčania:

- Tradičné rodové roly vo výchove ešte vždy silne obmedzujú a redukujú možnosti voľby oboch pohlaví... (článok 4, ii).
- Dievčatám a chlapcom by mali byť prezentované pozitívne vzory žien z minulosti a súčasnosti, ako právoplatný výchovný koncept na prekonávanie stereotypov (článok 6).

- Rodová rovnosť vo výchove musí byť súčasťou širšej stratégie na dosiahnutie rovnoprávnejšej a demokratickejšej spoločnosti, uznávajúcej, že ženy v minulosti a súčasnosti zásadne prispeli k rozvoju európskej kultúry a spoločnosti a je nevyhnutné začleniť do výchovy informácie o tom, že feminizmus bol ústredným zdrojom tohto prínosu (článok 9).
- Zhromaždenie RE preto odporúča, aby Výbor ministrov požadoval od kompetentných autorít členských štátov realizovanie výchovy k ľudským právam rodovo citlivo a prijatie opatrení na zvýšenie rovnosti (de jure a de facto) vo vzdelávaní, aktívnu podporu rovnosti práv, rovnosti šancí, rovného rodovo citlivého prístupu k dievčatám a chlapcom, ženám a mužom (článok 12) vyhľadávaním a šírením príkladov dobrej praxe v oblasti rodovo citlivej výchovy, napríklad:
 - (ii) revíziou učebných materiálov a metód s cieľom posilnenia nediskriminujúceho jazyka a nesexistického prístupu...;
 - revíziou stereotypných modelov a rolí pre dievčatá a chlapcov...;
 - lepšou prezentáciou dôležitého významu žien v európskych dejinách a kultúre;
 - začlenením rodovej citlivosti a podpory rovnosti do prípravy pedagogických pracovníkov.“

4.3.2. RODOVO CITLIVÁ VÝCHOVA AKO PREVENCIA NÁSILIA PÁCHANÉHO NA ŽENÁCH

4.3.2.1. Primárna prevencia

S ohľadom na odstraňovanie základnej príčiny rodovo podmieneného násilia – rodovej nerovnosti – je kľúčovou úlohou eliminácia rodových stereotypov z výchovy a vzdelávania a presadzovanie rodovo citlivého prístupu v práci s deťmi a mladými ľuďmi.

A. Rodovo citlivá výchova

Rodovo citlivá výchova vyžaduje od učiteľov a učiteľiek individuálny prístup k deťom a mladým ľuďom, ktorý nie je ovplyvnený predsudkami voči chlapcom či dievčatám. Vychádza zo špecifických potrieb oboch skupín, ktoré sú dôsledkom nerovného spoločenského statusu mužov a žien vyplývajúceho z rozdielnej socializácie. „Rodovo citlivým správaním môžeme rozvíjať emancipačný potenciál dievčat aj chlapcov a podporiť ich schopnosť kritického myslenia a kritického vnímania“ (Egger, 2000, s. 127). Takýto prístup však vedia uplatniť iba tie učiteľky a učitelia, ktorí dokážu rodové stereotypy a ich dôsledky identifikovať a reflektovať. Rodovo citlivá výchova je na slovenských školách ešte vždy skôr ojedinelým úkazom než bežnou praxou.

Pre dôslednú rodovo citlivú pedagogickú prácu však nestačí len ďalej nešíriť a nefixovať rodové stereotypy. Je nevyhnutné pomáhať deťom, aby si ich uvedomili, a ponúkať alternatívne vzory konštrukcie mužskosti a ženskosti. Ukázať deťom, že neexistuje žiadna uniformná mužnosť a ženskosť, že muži a ženy majú podstatne viac podobných než rozdielnych charakteristík. Rodovo citlivý prístup je predpokladom úspešnej pedagogickej práce vo všetkých učebných a výchovných predmetoch, ak jej cieľom má byť samostatne uvažujúca, slobodná ľudská bytosť vedomá si ľudských práv seba i ostatných. Medzi inšpiratívne príklady aktivít zameraných na elimináciu rodových stereotypov a ich negatívnych dôsledkov v zahraničí patria viaceré zahraničné projekty. Niektoré z nich, venované priamo prevencii rodovo podmieneného násilia, vychádzajú z potreby odlišného prístupu k dievčatám a chlapcom.

Príklady rodovo citlivého prístupu k dievčatám

Príklad 1: Rakúska pedagogička a psychologička Renate Egger, aktivistka pracujúca so ženami, ktoré zažili alebo zažívajú rodovo podmienené násilie, je presvedčená o tom, že rodovo citlivá pedagogika je súčasťou primárnej prevencie proti násiliu. Vypracovala projekt „Na stope sexizmu“, ktorého cieľovou skupinou sú dievčatá od siedmej triedy základnej školy. Cieľom tohto projektu je, aby „dievčatá nevnímali narúšanie svojich hraníc a diskrimináciu ako individuálne záležitosti, ale aby rozpoznali spoločenský vzorec, ktorý sa za tým skrýva“ (Egger, 2000, s. 123). Je autorkou hier, ktoré sú určené dievčatám od prvej triedy, na posilnenie ich sebavedomia, schopnosti presadiť sa (bližšie pozri Aspekt 1/2000, s. 113 – 129).

Príklad 2: Vzhľadom na zvýšenie efektivity výsledkov práce v oblasti primárnej prevencie rodovo podmieneného násilia je nevyhnutný komplexnejší prístup k eliminácii rodových stereotypov a ich negatívnych dôsledkov. Ruth Dewime a Dagmar Benedikt, rakúske pedagogičky, ktoré uplatňovali princípy rodovo citlivého prístupu k dievčatám vo feministickej dievčenskej **Škole Virginie Woolf** vo Viedni, definujú základné princípy rodovo citlivej práce s dievčatami. Ich princípy môžu byť inšpiratívne pre prácu s dievčatami v každej škole:

- a) **Dejiny žien.** Dôraz sa kladie na to, aby sa hovorilo nie len o slávnych ženách, ale o všetkých ženách. Je potrebné upriamiť pozornosť detí na aktívne konanie žien, informácie a otázky, prečo niečo urobili alebo neurobili. Hovoriť je potrebné nie len o bielych stredoeurópskych ženách, ale o všetkých ženách na svete.
- b) **Ženský, resp. žensky špecifický jazyk.** Je potrebné pomenúvať to, čo ženy a dievčatá robia tak, aby boli ženy v jazyku viditeľné a počuteľné.
- c) **Antirasistické, multikultúrne učenie sa.** Na svete žije veľa rôznych žien, ktorých skúsenosti sú pre nás dôležité. Rôznosť žien neznamena rozdiel v ich hodnote.
- d) **Odhaľovanie každodenného sexizmu** v knihách, filmoch, rôznych materiáloch. Nejde o cenzúru, ale o kritickú analýzu zobrazovania žien a toho, či tento spôsob zobrazovania súvisí s našou realitou.
- e) **Sebaobrana v najširšom slova zmysle.** Dievčatám je potrebné ukázať, ako sa brániť sexuálnemu, sexistickému násiliu, slovnému či telesnému. Hovoriť by sa malo aj o tom, čo všetko súvisí s vnímaním vlastného tela.
- f) **Priateľstvo medzi ženami a dievčatami** je dôležitým prvkom v dosahovaní cieľov dievčat a žien.

Príklad 3: V Nemecku vypracovala pracovná skupina zaoberajúca sa rodovo citlivou pedagogikou kritériá ústretového správania v pedagogickej práci s dievčatami pod názvom „Hovorenie nás robí vidiacimi, mlčanie slepými“ (Egger, 2000, s. 127). Základné princípy týchto kritérií sú podobné ako princípy R. Dewima a D. Benedikt. Zdôrazňujú potrebu zviditeľňovania dievčat a žien ako aktívne konajúcich osôb. Dôležité pre dievčatá je, aby boli definované ako samostatné osoby, a nie len prostredníctvom chlapcov. Dievčatá by sme nemali robiť zodpovednými za správanie chlapcov. Mali by sme ich posilňovať v ich kritickom odstupe voči role, do ktorej sú vtlačané a aj voči očakávaniam, ktoré sú s touto rolou spojené. V diskusiách by učiteľky a učitelia mali dbať na to, aby bol vyvážený podiel chlapcov a dievčat pokiaľ ide o dĺžku a frekvenciu vystúpení. Dievčatá a ich argumenty je potrebné brať vážne. Samostatná pozornosť patrí aj priestorom školy: je dobré, ak sa vyhradí miesto – oddychový kútik – iba pre dievčatá. Všetky pomôcky, učebne, športové priestory musia byť rovnako prístupné pre dievčatá aj pre chlapcov. Uvedené princípy rodovo citlivej práce s dievčatami sú zamerané na kompenzáciu nedostatkov, ktoré vznikajú obmedzeniami vyplývajúcimi z rodových stereotypov.

Princípy rodovo citlivého prístupu k chlapcom

Tradičná mužská/chlapčenská rola a očakávania s ňou spojené ochudobňujú aj chlapcov o individuálny rozvoj, napríklad o možnosť citových prejavov, priznania si chyby či väčšej samostatnosti. Rodové stereotypy spojené s mužskou rolou sú rovnako nežiaduce a obmedzujúce ako rodové stereotypy spojené so ženskou rolou. „Zlyhávanie voči požiadavkám tradičnej mužskej roly môže byť jednou z príčin násilného správania chlapcov, ale aj psychosomatických a psychických porúch“ (Egger, 2000, s. 127 – 128).

Princípy rodovo citlivej práce s chlapcami vypracovala nemecká pedagogická skupina. Chlapcov je potrebné upozorniť na to, že mužská rodová rola môže ohrozovať ich vlastné zdravie. Chlapci oveľa ťažšie ako dievčatá zisťujú nevýhody mužskej rodovej roly. Myslia si, že by sa museli vzdať privilégií. Prvoradým cieľom pri práci s chlapcami je odstránenie stresu. „Pre chlapcov je veľkou úľavou, keď zistia, že aj iní chlapci majú také problémy ako oni sami, keď si môžu priznať zlyhania a chyby a nemusia byť stále dokonalí...“ (Egger, 2000, s. 128).

Ďalšími dôležitými princípmi sú odstraňovanie nenávisti voči ženám a homofóbie, posilňovanie sebadôvery a sily vlastného ja. „Za maskou tvrdosti, chladu, istoty a dominantného správania sa zväčša skrýva obrovská neistota“ (Egger, 2000, s. 129). Požiadavka sebaotvrdzovania síce môže znieť na prvý pohľad paradoxne, ale myslí sa tým potvrdzovanie a posilňovanie pozitívnych vlastností. Chlapci by sa mali naučiť riešiť konflikty tam, kde vznikajú, a pripúšťať si city. Mali by byť vedení k autonómii, pod ktorou sa myslí schopnosť postarať sa sám o seba. Musia sa naučiť zvládnuť starostlivosť o domácnosť a výchovu detí. Pri rodovo citlivej práci s chlapcami sa odporúča, aby chlapčenskú skupinu, s ktorou sa pracuje, viedol muž, ktorý pôsobí ako vzor. Nemusí to byť „perfektný muž“, ide skôr o to, aby tematizoval vlastné pochybnosti, slabosti, strach a obavy.

Práca s učebnicami

Ak učitelia a učiteľky, prípadne rodičia, nemajú istotu v tom, do akej miery je učebnica alebo iná kniha, s ktorou deti pracujú, rodovo stereotypná, môžu využiť jednoduchý „návod“ na identifikáciu rodových stereotypov v texte. Sú ním **kritériá na hodnotenie kníh pre deti**, ktorý vypracoval C. Koppermann (Koppermann, 2000, s. 148):

- Koľko dievčat a žien, a koľko chlapcov a mužov v knihe vystupuje? Kto vystupuje v hlavných a kto vo vedľajších úlohách?
- Vystupujú dievčatá a ženy ako samostatné osobnosti plné fantázie a schopné vývinu?
- Je v knihe vyjadrená mnohotvárnosť ženských skúseností a záujmov? Hovorí sa aj o vecných záujmoch žien?
- V akých profesiách sú ženy?

- Pohybujú sa dievčatá a chlapci mimo tradovaných vzorcov mužskosti a hrdinstva? Je v knihe miesto pre citlivosť, starostlivosť, otvorenosť a obavy? Alebo sa ich konanie riadi bežnými klišé?
- Kto má nápady, kto je iniciátorom, kto sa presadzuje? Sú aj dievčatá a ženy zaangažované a kompetentné? Sú v knihe rôzne formy spolužitia? Sú prezentované bez negatívnych predsudkov ako samozrejmé formy spolužitia?
- Ako je to s delbou práce v rodine a s pomerom medzi prácou v zamestnaní a v domácnosti? Zobrazujú sa riešenia vynikajúce sa z rámca strnulých rodovo stereotypných vzorcov? Ako sú vykreslené matky? Používa sa ženský jazyk?

B. Tematizácia rodovo podmieneného násilia a jeho príčin v rámci práce s deťmi a mladými ľuďmi

Tento spôsob prevencie rodovo podmieneného násilia je dôležitý najmä pre potrebu odbúravania mýtov, ktoré ešte vždy prevládajú v súvislosti s násilím páchaným na ženách. Pri takejto práci je potrebné pripomínať skutočné príčiny násilia a odmietnuť ich rovnako ako násilie samotné. Pri akejkoľvek práci venovanej tematizovaniu rodovo podmieneného násilia je potrebné predpokladať, že medzi poslucháčmi a poslucháčkami je prítomná osoba, ktorá takéto násilie zažila alebo zažíva. Preto je tento typ aktivít možné vykonávať iba s ohľadom na možnú potrebu priamej intervencie (prednášajúca či prednášajúci musia byť pripravení na poskytnutie pomoci, rady atď.).

Rodovo citlivej výchove sa na Slovensku dlhodobo venujú tri organizácie: Aspekt, Centrum pre rodové štúdie a EsFem.

Príklady aktivít v oblasti rodovo citlivej výchovy na Slovensku

Aspekt svojou činnosťou prispieva k popularizácii a rozširovaniu širokého spektra tém súvisiacich s problematikou ľudských práv žien, feministického hnutia, feministickej teórie a kultúry. Okrem priamej práce s deťmi prostredníctvom rozhlasového vysielania podporuje problematiku rodovo citlivej výchovy a feministickej pedagogiky, najmä vydávaním publikácií. Medzi najdôležitejšie patrí monotematické číslo časopisu *Aspekt* venované rodovej socializácii a výchove, publikácia *Ružový a modrý svet: rodové stereotypy a ich dôsledky* (v spolupráci so združením Občan a demokracia) určená predovšetkým pedagogickej verejnosti. Rovnako ako knihy pre deti vydané v Aspekte, aj táto publikácia je cennou pomôckou pre všetkých, ktorí chcú vo svojej práci pristupovať k deťom a mladým ľuďom rodovo citlivo. Rodovo citlivá pedagogika predstavuje jednu z centrálnych tém, ktorým sa chce Aspekt venovať.

Centrum pre rodové štúdie pôsobí pri Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a patrí medzi prvé organizácie na Slovensku, ktoré systematicky pracujú so študentmi a študentkami s ohľadom na princípy rodovo citlivej výchovy. Centrum ponúka viacero kurzov pre vysokoškolských študentov a študentky a zrealizovalo aj cyklus seminárov pre stredoškolských učiteľov a učiteľky zameraný na rodové aspekty pedagogickej práce. Centrum prostredníctvom ponúkaných celouniverzitných prednášok pod názvom *Úvod do rodových štúdií* plní nezastupiteľnú úlohu vo výchove budúcich učiteľov a učiteľiek, ale aj iných profesionálov a profesionálok. Členky Centra sú zároveň vysokoškolskými pedagogičkami a vo svojej práci uplatňujú zásady rodovo citlivej výchovy. Ako jediná organizácia na Slovensku zameriava aspoň čiastočnú pozornosť aj na skryté kurikulum školy. Realizuje výskum zameraný na situáciu žien-vedkýň v prostredí vysokých škôl.

EsFem je prvou organizáciou na Slovensku realizujúcou systematickú pravidelnú prácu zameranú na presadzovanie rodovo citlivej výchovy na stredných školách. Prostredníctvom spolupráce s učiteľkami a učiteľmi ponúka dlhodobý projekt „Model rodovo citlivej výchovy“, ktorý je jedným z ťažiskových aktivít organizácie. Projekt tvorí cyklus workshopov pre učiteľov a učiteľky stredných škôl a iných pedagogických pracovníkov a pracovníčky zameraný na možnosti rodovo citlivej výchovy v ich práci. Okrem teoretickej prípravy ponúka aj precvičovanie konkrétnych aktivít využiteľných pri práci s deťmi na hodinách. EsFem okrem toho realizuje aj semináre pre stredoškôľakov a stredoškôľáčky zamerané na prevenciu rodovo podmieneného násilia v párových vzťahoch prostredníctvom eliminácie rodových stereotypov. Táto práca sa v roku 2000 na Informačnom fóre Rady Európy v Bratislave dostala medzi záverečné odporúčania ako vhodný spôsob eliminácie rodových stereotypov. V spolupráci s materským centrom v Prešove vydali metodický list rodovo citlivej výchovy ako prevencie násilia páchaného na ženách.

4.3.2.2. Sekundárna prevencia

Sekundárna prevencia rodovo podmieneného násilia znamená vytváranie podmienok na poskytovanie efektívnej pomoci ženám, ktoré takéto násilie zažili alebo zažívajú. V tejto oblasti je potrebné venovať pozornosť odbornej príprave budúcich profesionálov a profesionálok pracujúcich so ženami vystavenými rodovo podmienenému násiliu (bližšie pozri časť 3.3. alebo 3.4.).

4.3.3. ZÁVER: PERSPEKTÍVY PREVENIE NÁSILIA PÁCHANÉHO NA ŽENÁCH

V oblasti **primárnej prevencie** násilia páchaného na ženách je nevyhnutné rozvinúť nasledujúce aktivity:

1. v oblasti výskumu je potrebné zamerať sa na nasledujúce témy: rodová analýza učebníc a učebných osnov; výskum skrytých kurikúl; výskum rodovej socializácie v rodine; výskum rodovej socializácie v predškolských zariadeniach; rodová analýza využívania voľného času dievčatami a chlapcami;
2. v oblasti prípravy učiteľov a učiteľiek je potrebné zamerať sa na zaradenie rodovo citlivej výchovy do osnov stredných škôl pedagogickej a sociálnej práce, stredných zdravotných škôl a do kurzov vysokých škôl pripravujúcich pedagogických pracovníkov a pracovníčky;
3. vypracovať metodické postupy pre rodovo citlivú výchovu v jednotlivých učebných predmetoch;
4. priebežne monitorovať a revidovať učebné texty a učebné pomôcky;
5. ponúkať dievčatám a chlapcom pozitívne vzory žien a mužov;
6. zdôrazňovať význam ženského hnutia pre rozvoj demokracie a garanciu ľudských práv;
7. v rámci aktivít MVO sú žiaduce semináre a prednášky venované tematike rodovo citlivej výchovy, rodovo citlivé voľnočasové aktivity pre deti, vydávanie publikácií venovaných tejto téme.

V oblasti **sekundárnej prevencie** sú potrebné nasledujúce kroky:

1. zaradiť problematiku násilia páchaného na ženách do osnov stredných zdravotníckych škôl;
2. zaradiť problematiku násilia páchaného na ženách do kurzov vysokých škôl pripravujúcich profesionálov v oblasti medicíny a ošetrovateľstva, sociálnej práce a poradenstva, polície, advokátov a advokátky, sudcov a sudkyne, prokurátorov a prokurátorky, psychológov a psychologičky;
3. podporovať aktivity MVO v tejto oblasti.

5. MÉDIÁ A NÁSILIE PÁCHANÉ NA ŽENÁCH

5.1. NÁSILIE NA ŽENÁCH V KONTEXTE RODOVEJ NEROVNOSTI

Problematiku násilia páchaného na ženách je potrebné vnímať v kontexte rodovej nerovnosti. Profesor Alberto Godenzi na základe medzikultúrneho komparatívneho výskumu poukázal na to, že hoci násilie páchané na ženách je integrálnou súčasťou takmer všetkých kultúr, v niektorých spoločenstvách muži používajú menej alebo žiadne násilie voči svojim partnerkám. Skupiny s nižšou mierou rodového násilia sa vyznačovali spoluprácou a rovnosťou všetkých členov (Godezi, 1997, s. 8). Takéto spoločenstvá sa stali dôkazom toho, že sociálne vzťahy možno organizovať spôsobom, ktorý obmedzuje alebo až odstraňuje násilie páchané na ženách. Godenzi dospel k záveru, že existuje zreteľná súvislosť medzi násilím a nerovnosťou: „Zloženie sociálneho sveta vplyva na sklony dopúšťať sa aktov násilia medzi ľuďmi, a teda aj násilia mužov voči ženám. Existujú aj iné premenné, ktoré môžu mať vplyv na použitie násilia, ale nerovnosť sa zdá byť rozhodujúcim faktorom...“ (Godezi, 1997, s. 8).

Skutočnosť, že násilie páchané na ženách je prejavom nerovnosti medzi mužmi a ženami, v súčasnosti akceptujú medzinárodné inštitúcie a je základným východiskom pri formovaní stratégií na elimináciu násilia aj v mnohých národných štruktúrach. Organizácia spojených národov (OSN) v *Deklarácii na odstránenie násilia páchaného na ženách* (1993) oficiálne uznala, že „násilie páchané na ženách je prejavom historicky asymetricky rozdelenej moci medzi mužmi a ženami, ktorá vedie k nadvláde mužov nad ženami a k diskriminácii žien a bráni ženám naplno rozvíjať svoje schopnosti.“ Konštatovala pritom, že „násilie na ženách je jedným z rozhodujúcich spoločenských mechanizmov, pomocou ktorého sú ženy zatlačované do podriadenej pozície oproti mužom“ (*Deklarácia...*, 1993).

Uznanie násilia páchaného na ženách za porušenie ľudských práv a poukázanie na nerovnosť ako rozhodujúci faktor, bolo jedným z najdôležitejších krokov OSN v oblasti eliminácie násilia. Prijatie tohto rodovo špecifického východiska, ktoré zohľadňuje spoločenskú rovinu a štruktúry podnecujúce vznik násilia na ženách, sa ukázalo ako účinná cesta na vysporiadanie sa spoločnosti s mužským násilím. Podľa predstaviteľiek a predstaviteľov Detský fond OSN (UNICEF) „násilie na ženách a dievčatách je na celom svete v mnohých kultúrach tak pevne zakotvené, že sa často vôbec nevníma ako násilie. Napriek tomu nie je táto brutalita nevyhnutná. Keď ju identifikujeme ako to, čím skutočne je – demonštráciou moci na udržanie status quo [t. j. podriadeného postavenia žien – pozn. autorky] – možno ju aj ukončiť... Násilie voči ženám plní sociálnu funkciu: dáva mužom kontrolu nad životom žien a robí zo žien druhotriednych ľudí“ (*Piata...*, 2001).

Takýto prístup, ktorý zahŕňa rodovú a mocenskú dimenziu problému, otvoril nové perspektívy pre riešenie problému násilia páchaného na ženách, pretože jasne pomenoval jeho príčiny. A zo spôsobu vysvetľovania príčin a z ich analýzy vyplývajú východiská preventívnej práce. Ak sa násilie chápe ako dôsledok rodovej nerovnosti, spôsob jeho eliminácie je jednoznačný: akýkoľvek sociálny, hospodársky či politický rozvoj, ktorý podporuje rodovú rovnosť a tým odstraňuje diskrimináciu žien, z dlhodobého hľadiska pomáha eliminovať násilie voči ženám, pretože obmedzuje moc mužov nad ženami – jednotlivo aj inštitucionálne (Jones, 2003, s. 19). Prevencia násilia voči ženám sa preto musí zamerať na zmenu postoja spoločnosti smerom k akceptácii rovnosti žien a mužov vo všetkých oblastiach – na verejnosti, v rodine, resp. v súkromí.

5.2. RODOVO CITLIVÉ MÉDIÁ – SÚČASŤ PRIMÁRNEJ PREVENCIE

Základným cieľom každej primárnej prevencie je predchádzať vzniku násilia páchaného na ženách a akejkoľvek situácii, ktorá prispieva k jeho vzniku a tolerovaniu. Tento cieľ predpokladá zapojenie rôznych aktérov, ktorých práca má vplyv na formovanie verejnej mienky a spoločenských postojov. Príprava preventívnych stratégií preto musí zahŕňať aj prácu s médiami. Média formujú verejnú mienku a sú teda jedným z najvplyvnejších nástrojov na scitlivovanie verejnosti, elimináciu stereotypného vnímania mužskosti a ženskosti a na propagáciu nulovej tolerancie násilia páchaného na ženách. V odborných diskusiách o vplyve médií na násilie voči ženám sa však často poukazuje na ambivalencie v správaní médií. „Niektoré mediálne spoločnosti majú rozporný vplyv... Na jednej strane reproduktujú rodové stereotypy a v tomto zmysle propagujú násilie, ale na strane druhej hrajú kľúčovú úlohu v prezentácii nových informácií a perspektív,“ konštatuje *Záverečná správa Expertnej skupiny Rady Európy na potláčanie násilia na ženách* (*Záverečná...*, 1997).

Mnohé médiá pomáhajú udržiavať rodovú nerovnosť necitlivým prezentovaním násilia, ako aj stereotypným zobrazovaním feminity a maskulinity. V súvislosti s rozvojom nových informačných technológií sa na medzinárodnej úrovni zvyšujú obavy z rozsahu a stupňa tolerovaného sexuálneho násilia produkovaného a distribuovaného prostredníctvom médií, najmä internetu (*Záverečná...*, 1997).

Vo všetkých kultúrach je nerovnocenné usporiadanie vzťahov medzi mužmi a ženami neodmysliteľným základom pre vznik násilia páchaného na ženách. Z tohto dôvodu sa každá účinná stratégia na jeho odstránenie musí vysporiadať so základnými postojmi danej kultúry a so sociálnymi štruktúrami, v dôsledku ktorých mocenské vzťahy pretrvávajú. „Každá spoločnosť má mechanizmy, ktoré legitimizujú, zahmlievajú alebo popierajú, a tým pestujú násilie,“ konštatuje záverečná správa Svetovej banky *Násilie páchané na ženách* (Heise – Pitanguy – Germain, 1998, s. 9). V spoločnosti existuje celá škála takýchto mechanizmov – od ústnej tradície po oficiálne edukačné, právne systémy a mediálne posolstvá, ktoré formujú stereotypné normy prípustného správania mužov a žien, a tým umožňujú viktimizáciu žien (napríklad ženám vystaveným násiliu je pripisovaná vina za takúto situáciu, sú okolím odsudzované či vylučované) (Mesochoritisová, 2001, s. 32).

V diskusii o vplyve médií na násilie páchané na ženách je dôležité pripomenúť aj *Závery Valného zhromaždenia OSN o výsledkoch päťročného vývoja od IV. Svetovej konferencie o ženách*, ktoré za jednu z hlavných prekážok eliminácie násilia páchaného na ženách považujú práve spôsob prezentácie násilia a žien v médiách: „Pre mnohé krajiny je stále typický nedostatočný koordinovaný prístup k otázke, ako reagovať na násilie, vrátane zdravotníckeho systému, médií, vzdelávacieho systému. Stále pretrvávajú nedostatočná informovanosť o následkoch násilia, o jeho prevencii... V niektorých krajinách sa objavili problémy, ktoré spôsobilo využívanie informačných a komunikačných technológií na obchodovanie so ženami a deťmi a na páchanie všetkých foriem ekonomického a sociálneho vykorisťovania... Komunikačné technológie umožnili v niektorých prípadoch zvýšený výskyt negatívnych obrazov žien, vyobrazovanie násilia na ženách alebo ponižovanie žien vrátane pornografických produktov a stereotypných obrazov. V médiách naďalej pretrvávajú zaujatosti voči ženám“ (*Závery...*, 2000, s. 25 – 28).

O rodovo negatívnych dôsledkoch socializačného vplyvu médií nehovoria len medzinárodné dokumenty (napríklad *Pekinská akčná platforma*, ktorá zaradila oblasť „Ženy a médiá“ medzi 12 kritických oblastí ľudských práv žien), ale aj množstvo odborných rodových analýz (Řeháková, 2002; Šíbrt, 2004). Problémy, na ktoré tieto analýzy poukazujú, si skutočne vyžadujú širokú spoločenskú diskusiu o potrebe a možnostiach meniť spôsoby mediálnych výpovedí smerom k väčšiemu rešpektovaniu princípov rodovej rovnosti. Ak chce spoločnosť zmeniť situáciu v oblasti násilia voči ženám k lepšiemu, musí sa sústrediť na hlavné príčiny tohto problému, a nie len liečiť jeho symptómy. Je teda potrebné začať spochybňovať spoločenské postoje a presvedčenia, o ktoré sa toto násilie opiera a prehodnotiť význam rodu, sexuality a rovnováhy moci medzi mužmi a ženami na všetkých úrovniach spoločnosti. V tomto kontexte hrajú médiá nezastupiteľnú úlohu.

5.3. ÚLOHA MÉDIÍ: KONTEXT MEDZINÁRODNÝCH ĽUDSKOPRÁVNÝCH DOKUMENTOV

V súvislosti s úlohou médií pri propagovaní nenásilných foriem správania, presadzovaní rodovej rovnosti a propagácii nulovej tolerance voči násiliu páchanému na ženách, vyvinula medzinárodná ľudskoprávna komunita množstvo stratégií a odporúčaní. Široká paleta opatrení umožňuje každej spoločnosti využiť tieto poznatky a v prípade potreby ich prispôbiť vlastným podmienkam. Vzhľadom na diferencovanosť témy „Mediá a diskriminácia žien“ a rôznorodosť prístupov k nej zatiaľ neexistuje ucelený dokument, ktorý by sa zaoberal výlučne touto otázkou. Na medzinárodnej scéne badať iba čiastkové snahy o zachytenie korelácie medzi rodovo stereotypnými produkciami médií a diskrimináciou žien, resp. násilím páchaným na ženách. Jedným z prístupov je postupné začleňovanie tejto agendy do dokumentov, ktoré sa zaoberajú ľudskými právami žien vo všeobecnosti alebo konkrétne násilím páchaným na ženách.

5.3.1. PRÍKLADY POZITÍVNEJ PRAXE VO VYBRANÝCH DOKUMENTOCH OSN

Ako sa už spomínalo vyššie, z hľadiska ľudských práv žien je najvýznamnejším dokumentom *Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien* (CEDAW). Hoci nehovorí priamo o problematike médií, jeho preventívny charakter pre túto oblasť je nesporný. Štáty, ktoré ho ratifikovali, sa zaviazali prijať „všetky opatrenia na zmenu spoločenských a kultúrnych zvyklostí, pokiaľ ide o správanie sa mužov a žien, s cieľom dosiahnuť odstránenie predsudkov a zvykov a všetkých iných praktík založených na myšlienke podriadenosti a nadradenosti niektorého z pohlaví alebo na stereotypných úlohách mužov a žien“ (článok 5, odsek a). CEDAW teda poskytuje široký priestor pre naštartovanie mnohých pozitívnych zmien smerujúcich k obmedzeniu diskriminácie žien, resp. diskriminačných spôsobov prezentácie žien v mediálnej oblasti. Otázkou však zostáva, ako sa s jeho realizáciou vyrovnávajú jednotlivé krajiny.

Výbor OSN pre odstránenie diskriminácie žien v roku 1991 konštatoval, že násilie páchané na ženách je prekážkou v realizácii práv ustanovených CEDAW a z týchto dôvodov vydal *Doporučenie č. 19 (Doporučenie..., 1991)*. Vďaka tomu sa potvrdila skutočnosť, že pojem „diskriminácia“ zahŕňa aj násilie páchané na ženách, t. j. všetky prejavy násilia porušujú CEDAW. *Doporučenie* obsahuje celý rad krokov, ktoré by mali štáty uskutočniť, aby zabránili násiliu páchanému na ženách. Medzi inými sa v ňom objavuje aj konkrétne opatrenie pre oblasť médií: „Štáty by mali prijať účinné opatrenia na zabezpečenie rešpektu médií voči ľudským právam žien, ako aj podpory týchto práv na verejnosti prostredníctvom práce médií“ (*Doporučenie..., 1991*).

Médií sa dotýka taktiež spomínaná *Deklarácia o odstránení násilia páchaného na ženách* (1993); ostáva však vo všeobecnej rovine a odvoláva sa prevažne na potrebu zavádzania preventívnych politík v zmysle negovania stereotypných úloh mužov a žien v spoločnosti.

5.3.2. KONKRÉTNEJŠIE OPATRENIA A STRATÉGIE PRE OBLASŤ MÉDIÍ

5.3.2.1. Príručka OSN „Stratégia boja proti domácejmu násiliu“

Na základe *Rezolúcie OSN č. 45/114* vydalo Centrum pre sociálny rozvoj a humanitárne otázky (Úrad OSN vo Viedni) príručku *Stratégia boja proti domácejmu násiliu*. Dokument konštatuje, že v rámci preventívnych stratégií je nevyhnutné začať so vzdelávacími stratégiami, ktoré by mali za cieľ nielen zvyšovať informovanosť odbornej i laickej verejnosti o násilí, ale aj prispievať k zmenám postojov v spoločnosti. Odporúča, aby sa jednotlivé štáty sústredili na realizáciu verejných kampaní – a to nielen tých, ktoré by sa explicitne venovali násiliu páchanému na ženách a informovali o možnostiach pomoci, legislatívnych opatreniach, príčinách násilia, ale aj takých, ktoré by sa sústredili na propagáciu ľudských práv a pomohli by meniť zaužívané rodové stereotypy v spoločnosti (*Stratégia..., 1993*, s. 106 – 114). Príručka tiež vyzýva médiá na propagáciu verejného dialógu, ktorý môže slúžiť ako katalyzátor zmien, ale iba za predpokladu, že „propagované informácie budú viesť k eliminácii negatívnych postojov a predstavovať konštruktívne alternatívy“ (*Stratégia..., 1993*, s. 110).

5.3.2.2. Pekinská akčná platforma (1995)

Nový medzinárodný záväzok k vytýčeným cieľom pre oblasť rovnoprávného postavenia a rozvoja žien formulovala v roku 1995 *Pekinská deklarácia a Pekinská akčná platforma*. Dokumenty vymedzili 12 problémových oblastí, kde sú sústredené prekážky zlepšenia situácie žien. Z hľadiska obsahu tejto kapitoly sú relevantné dve: strategická oblasť D – „Násilie páchané na ženách“ a strategická oblasť J – „Ženy a médiá“.

Strategická oblasť D – „Násilie páchané na ženách“

Obsah a dikcia *Pekinskej deklarácie* nadväzuje v oblasti násilia páchaného na ženách na CEDAW a *Deklaráciu o odstránení násilia páchaného na ženách*. Zdôrazňuje potrebu presadzovať rodovú rovnosť a ľudské práva žien ako základný predpoklad eliminácie násilia. Podstatný je však fakt, že zamerala väčšiu pozornosť na úlohu médií ako jedného z nositeľov spoločenskej zmeny. Deklarácia zdôrazňuje, že *zobrazovanie násilia na ženách v médiách, najmä opisovanie znásilňovania a sexuálneho zotročovania, ako aj zneužívanie žien a dievčat ako sexuálnych objektov, vrátane pornografie, sú faktory, ktoré prispievajú k pretrvávajúcemu výskytu násilia a ktoré nepriamo ovplyvňujú celú spoločnosť* (oblasť D, s. 118). Vyzýva preto všetky vlády, aby vynaložili potrebné prostriedky na podporu a organizovanie celospoločenských kampaní, ktoré by informovali o násilí páchanom na ženách a scitlivovali verejnosť v prospech uplatňovania ľudských práv žien.

Deklarácia nezostáva iba pri potrebe kampaní, ale zdôrazňuje aj zodpovednosť médií pri presadzovaní princípov rovnosti príležitostí mužov a žien, ako aj nutnosť *odstraňovať modely prezentované v médiách, ktoré vedú k násiliu*. Reflektuje skutočnosť, že iba málo krajín realizuje výskumy o vplyve médií na rast násilia a vyzýva vlády, MVO a výskumné inštitúcie, aby začali podporovať médiá pri skúmaní vplyvu rodových stereotypov, vrátane dlhodobého pôsobenia komerčných reklám, ktoré prispievajú k rodovo podmienenému násiliu, a aby podnikli opatrenia na odstraňovanie negatívnych obrazov s cieľom vybudovať spoločnosť bez násilia (D2, s. 129).

Strategická oblasť J – „Ženy a médiá“

Z hľadiska rozpracovania tejto problematiky *Pekinská deklarácia* predstavuje zatiaľ najkomplexnejší súhrn opatrení pre mediálnu oblasť. Rezonuje v nej predovšetkým otázka zodpovednosti médií za zastavenie výskytu negatívnych obrazov žien, zobrazovania násilia na ženách a rodových stereotypov. Leitmotívom sa stáva výzva adresovaná všetkým aktérom zapojeným do mediálnej tvorby: *ak chceme rovnoprávnú spoločnosť, ak chceme zmeniť svet, musí sa zmeniť spôsob prezentácie žien v médiách*.

Oblasť J ponúka celý rad konkrétnych opatrení:

- presadzovať pozitívne informovanie o ženách v médiách,
- eliminovať používanie sexistického jazyka,
- zvýšiť počet ženských skupín aktívnych v mediálnej práci,
- stimulovať médiá k odstraňovaniu rodových stereotypov v mediálnej tvorbe,
- organizovať rodovo citlivé vzdelávacie tréningy pre mediálnych tvorcov (aj tréningy špeciálne o násilí páchanom na ženách),
- podporovať výskumy s cieľom definovať potrebné zmeny na zabezpečenie rodovo citlivých mediálnych výstupov,
- integrovať rodovú perspektívu do všetkých mediálnych politík.

Značnú pozornosť venuje aj potrebe zvyšovania účasti žien na mediálnej tvorbe. I keď sa počet žien v médiách zvyšuje, iba málo z nich pracuje v riadiacich a manažérskych pozíciách, čo v konečnom dôsledku znižuje ich možnosť ovplyvňovať rozhodovacie procesy. Deklarácia preto vyzýva vlády, aby podporili menovanie žien do dozorných, poradných, manažérskych a monitorovacích mediálnych inštitúcií, a to tak do štátnych, ako aj súkromných alebo verejných.

Upozorňuje, že na zabezpečenie reálneho uplatňovania ženských ľudských práv nestačí len deklarovanie potreby zmien. Ak médiá prijímajú zodpovednosť, ktorá vyplýva z ich možnosti ovplyvňovať spoločenské zmeny, mali by sa ich snahy premietnuť v čo najširšej miere do mediálnych legislatívnych procesov alebo samoregulačných mechanizmov. V súlade so slobodou vyjadrovania preto odporúča, aby mediálne a reklamné organizácie:

- zavádzali profesionálne smernice a etické kódexy, ktoré by stimulovali rodovo nestereotypné zobrazovanie žien a vytvárali by mechanizmy na odstraňovanie zobrazovania násilia na ženách a deťoch.

Ďalšou alternatívou je vytváranie dozorných mediálnych rád, ktoré by mediálne procesy monitorovali z rodového hľadiska. Významnú úlohu by tu mali zohrávať MVO, ktoré sa venujú násiliu páchanému na ženách a ľudským právam žien. Mali by sa prizývať k tvorbe programových štruktúr a mediálnych výstupov s cieľom inkorporovať do nich rodové analýzy. V tomto kontexte vyzýva vlády, aby uznali prínos ženských MVO a vytvárali im vhodné podmienky na ich prácu, vrátane finančnej podpory.

Pozornosť venuje aj rozvoju nových technológií a upozorňuje na význam rýchlej výmeny informácií pri presadzovaní rodovo citlivých politík a zásad rodovej rovnosti. *Vývoj informačných a komunikačných technológií by mal prispievať aj k interaktívnej výmene vedomostí, ktoré by slúžili na podporu žien. Vzájomné odovzdávanie poznatkov, skúseností a vytvorených stratégií ženských skupín aktívnych v mediálnej práci je vhodným spôsobom, ako zlepšiť postavenie žien v spoločnosti. Vďaka pretrvávajúcej nerovnosti však veľké množstvo žien nemá rovnaký prístup napríklad k internetovej infraštruktúre, nemajú rovnaké zručnosti pre prácu s počítačmi ako muži (zvlášť sa to týka vidieckych žien).* V reakcii na tieto skutočnosti Akčná platforma ako strategickú úlohu vytýčila aj podporu žien pri zvyšovaní zručností, vedomostí a prístupu k informačným technológiám.

Pekinská deklarácia a *Akčná platforma* zásadne ovplyvnili smerovanie diskusie o význame a dôležitosti médií pri propagovaní princípov rodovej rovnosti a ich implementácii do každodenného života. Všetky dokumenty, ktoré neskôr prijalo medzinárodné spoločenstvo, sa opierajú o pekinské kritériá. Nasledovná analýza sa preto sústreďí iba na tie, ktoré nejakým spôsobom rozšírili prijaté opatrenia, resp. ktoré ponúkajú ďalšie návody a východiská pre mediálnu oblasť.

5.3.2.3. Odporúčania Expertnej skupiny Rady Európy (ES RE) na elimináciu násilia páchaného na ženách

Problematike médií v kontexte násilia páchaného na ženách sa opakovane venovala aj *Expertná skupina Rady Európy na elimináciu násilia páchaného na ženách*. Tento orgán bol kritizovaný za svoje odporúčania smerujúce na podporu rodovej rovnosti v médiách, ktoré boli vnímané ako snaha o zasahovanie do tvorivých mediálnych procesov. V reakcii na túto kritiku expertná skupina na svojom zasadnutí v Štrasburgu v roku 1997 odmietla ideu „sloboda prejavu verzus zodpovednosť“ a nahradila ju myšlienkou „sloboda prejavu so zodpovednosťou“ (*Záverečná...*, 1997, časť 15: Média). Expertná skupina zdôraznila, že jej odporúčania sa snažia podporiť článok 7 *Medzinárodnej televíznej konvencie*, ktorá zdôrazňuje význam rešpektovania ľudskej dôstojnosti (*Záverečná...*, 1997, časť 15.1.). Odkázala pritom na výsledky výskumov médií, ktoré podporujú presvedčenie, že „udržiavanie status quo je jednou z možných funkcií médií“. Odporučila tiež, aby sa zistené závery z výskumných informácií o efektoch násilia prezentovaného v médiách nezjednodušovali a aby sa opierali o vedecky zdôvodnené fakty.

Zistenia výskumov citované podľa Odporúčania ES RE (*Záverečná...*, 1997, časť 15.7.)

- Ženy majú tendenciu k zvýšeným pocitom strachu následkom zobrazovania násilia v médiách, pričom ženy, ktoré sa stali obeťmi násilia, sú v tomto smere ešte viac zraniteľné ako ženy, ktoré takúto skúsenosť nemajú.

- Mediálne prezentácie majú tendenciu potvrdzovať tradičnú maskulinitu, odobrujúc „právo“ mužov používať násilie.
- Zobrazovanie sexuálneho násillia vyvoláva u priemerného muža sexuálne vzrušenie a môže podnecovať agresivitu.
- Existuje prepojenie medzi sexuálnou aktivitou podnecovanou zobrazovaním sexualizovaného násillia v médiách, vierou v mýty o znásilneniach a skutočnými násilnými činmi páchanými na ženách v ich každodennom živote.
- Opakované zobrazovanie násillia páchaného na ženách zvyšuje nepriateľské postoje voči ženám, čo má spätný negatívny vplyv na vzťahy medzi ženami a mužmi.

Tieto zistenia dokumentujú, že médiá môžu svojím rodovo necitlivým prístupom vytvárať živnú pôdu pre vznik nielen individuálneho, ale aj sekundárneho násillia na ženách. Základným odporúčením ES RE je preto „motivovať médiá k účasti na rozvíjaní princípov **nulovej tolerancie** a k participácii na národných a celoeurópskych vzdelávacích kampaniach propagujúcich nulovú tolerantnosť verejnosti“ (*Záverečná...*, 1997, časť 15.10.).

Princíp „nulovej tolerancie“ a programy na jeho implementáciu

Vymedzenie nulovej tolerancie – pojem „nulová tolerancia“ je základným princípom *Kanadského národného akčného plánu* pod názvom *Meníme krajinu: eliminujeme násilie – dosahujúc rovnosť*. Znamená to, že žiadna forma násillia páchaného na ženách nie je akceptovateľná, pričom bezpečnosť a rovnosť žien sú prioritami. Princíp „nulovej tolerancie“ bol prijatý aj ako podstata britskej vzdelávacej a preventívnej kampane uskutočnenej v Edinbourgu (*Záverečná...*, 1997, časť 6.5.).

Programy na implementáciu filozofie nulovej tolerancie patria k vhodným strategickým krokom, ktoré by mali iniciovať mediálni profesionáli pracujúci v tlačových radách, rozhlasových a televíznych organizáciách, reklamných agentúrach a produkčných spoločnostiach. ES RE odporúča, aby súčasťou týchto dokumentov neboli len etické kódexy a profesionálne smernice, ale „tam, kde sa etické kódexy preukážu ako neefektívne, mali by byť k dispozícii disciplinárne sankcie a finančné pokuty“ (*Záverečná...*, 1997, časť 15.23.). Na zabezpečenie ešte účinnejšieho zamedzenia diskriminácie žien odporúčajú expertky a experti RE, aby takéto programy boli požadované od každej spoločnosti, ktorá má licenciu na vysielanie, a mali by byť súčasťou posudzovacích procesov pri ich udeľovaní.

Príkladom toho, čo by mohli obsahovať samotné programy, je eliminácia zobrazovania násillia a sexistického a ponížujúceho obrazu žien, obmedzenie zamerania sa na senzácie (útoky „neznámeho“ páchatela, zobrazenie páchatela ako monštra), posilnenie senzitivných reportáží (ktoré by informovali o tom, že väčšina mužov – páchatelov je z blízkeho okruhu známych obeť alebo by odbúravali ďalšie mýty o násilí, napríklad že ženy vyprovokovali násilie), propagácia vyváženého a realistického obrazu žien a mužov. Medzi všeobecnejšie ciele by mal patriť záväzok k prezentovaniu rovnoprávnosti žien a mužov a podávanie čo najviac informácií o možnostiach pomoci pre ženy, ktoré zažili alebo zažívajú mužské násilie.

Rovnako ako OSN, aj RE vyzýva spoločnosti, aby zvýšili počet žien v mediálnych rozhodovacích inštitúciách, RE však ide ešte ďalej. Zdôrazňuje, aby takéto posty obsadzovali *ženy, ktoré chápu podstatu prepojenia rovnoprávnosti a násillia zobrazovaného v médiách*. Medzi preventívne opatrenia by mali byť zaradené plány na zrovnoprávnenie žien a mužov v procesoch výberu zamestnankýň či zamestnancov v médiách. Nezameniteľnú úlohu zohráva zvyšovanie vedomostí a zručností mediálnych tvorcov v oblasti rodovej rovnosti prostredníctvom školiacich aktivít.

Kritická situácia v oblasti propagácie pornografie a násillia prostredníctvom nových informačných technológií podnietila expertnú skupinu na formulovanie opatrení aj v tejto oblasti. Odpoveďou by malo byť *podporovanie vývoja autoregulácie internetových spravodajských skupín cez správcu siete, a ak je to možné cez filtračné systémy*. Potrebne je rozvíjať aj ďalšie činnosti, napríklad vytvoriť systémy monitorovania ženskej a detskej pornografie a komunikácie medzi zneužívateľmi na internete.

Ku všeobecným odporúčaniam, ktoré už boli spomenuté aj v rámci OSN, patrí výzva pre jednotlivé vlády, aby založili a financovali autonómnú ženskú organizáciu pre monitorovanie násillia a sexizmu v médiách, aby podporovali výskumy o vplyve médií na zvyšovanie rodových nerovností, a teda násillia na ženách (hlavne v oblasti komerčných reklám), aby zabezpečili, že žiadne reklamné šoty nebudú propagovať sexistické alebo násilie obsahujúce prvky.

Ako vidno z uvedených odporúčaní a navrhovaných stratégií, vo všetkých záveroch medzinárodného spoločenstva rezonuje myšlienka zodpovednosti národných vlád za implementáciu vhodných stratégií v oblasti rodovej rovnosti a médií. Je zrejmé, že ani značný prínos MVO zaoberajúcich sa ľudskými právami žien nemôže suplovať podporu vlád stelesnenú do konkrétnych krokov, či už inštitucionálnych alebo legislatívnych. Najvýstižnejším vyjadrením tejto diskusie by mohlo byť tvrdenie, že ľudské páva začínajú v hĺbke vedomia a končia v primerane fun-

gujúcich inštitúciách (Mesochoritsová, 2001, s. 42). Z tohto dôvodu je dôležité, aby prijaté záväzky nezostali iba v deklaratívnej rovine, ale boli zavádzané do každodennej praxe.

5.4. MÉDIÁ A NÁSILIE PÁCHANÉ NA ŽENÁCH: SITUÁCIA NA SLOVENSKU

Ako ukázala predchádzajúca prezentácia problému, násilie páchané na ženách patrí na Slovensku ešte stále k problémom vnímaným prostredníctvom mnohých mýtov a predsudkov, čo zabraňuje uznaniu spoločenskej a štruktúrnej roviny problematiky – teda skutočnosti, že násilie páchané na ženách má závažné **spoločenské** príčiny, mechanizmy a dôsledky. Táto situácia sa negatívne premieta aj do presadzovania preventívnych opatrení v mediálnej sfére.

Situácia na Slovensku v oblasti eliminácie násilia na ženách prostredníctvom práce s médiami nezodpovedá medzinárodným ľudskoprávnym východiskám a štandardom. Nielenže chýbajú konkrétne stratégie na uskutočnenie zmien v mediálnom priestore, ale zo strany vládnych inštitúcií zlyhávajú aj snahy naštartovať preventívne opatrenia v tejto oblasti (pozri *Informácia...*, 2003). Hoci prijaté východiská v oblasti eliminácie násilia prostredníctvom práce s médiami by mal prioritne zavádzať do praxe štát, neplní si túto úlohu, a tak sa jej ujímajú (pre nedostatok finančných a personálnych kapacít však iba čiastočne) predovšetkým MVO (napríklad Iniciatíva Piata žena). Zlyhávanie štátu v tejto oblasti sa negatívne odráža najmä v ťažkostiach pri presadzovaní efektívnych celospoločenských stratégií a mechanizmov na odstraňovanie negatívnej rodovej stereotypizácie žien a mužov v médiách.

5.4.1. REALIZÁCIA OPATRENÍ V KONTEXTE ĽUDSKOPRÁVNÝCH DOKUMENTOV

Z oficiálnych koncepcných a strategických materiálov, ktoré boli v SR prijaté pre oblasť ľudských práv žien a násilia páchaného na ženách, sa problematiky médií dotýkajú dva: *Národný akčný plán pre ženy* a *Stratégia na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách a v rodinách*.

5.4.1.1. Národný akčný plán pre ženy v Slovenskej republike (NAPŽ)

Spomedzi formulovaných národných priorít pre oblasť rovnosti žien a mužov sa o médiách priamo zdieľuje prioritou IV b: „Prostredníctvom masmédií formovať verejnú mienku k rešpektovaniu rovnoprávnosti žien a mužov.“ V záujme jej plnenia bolo navrhnutých viacero opatrení.

Opatrenia Národného akčného plánu pre ženy v SR pre oblasť médií

- Monitorovať verejnoprávne médiá z hľadiska objektívnosti, pravdivosti, vyváženosti a koordinácie informácií o otázkach týkajúcich sa postavenia žien v spoločnosti
- Presadzovať obmedzovanie prezentácie násilia v médiách a prispôbenie programovej štruktúry a vysielacích časov s cieľom eliminácie násilia a drogových závislostí
- Sprostredkovať najdôležitejšie informácie o záväzkoch, ktoré SR prevzala pri riešení postavenia žien v našej spoločnosti v súlade s medzinárodnými konvenciami
- Uskutočniť výskum verejnej mienky, ktorý zabezpečí vyhodnotenie efektívnosti masmediálnych projektov garantovaných vládou SR
- Podporovať aktivity médií, najmä verejnoprávných, pri zvyšovaní občianskeho sebauvedomovania žien
- Využívať výsledky národných a medzinárodných projektov a informovať o nich verejnosť s cieľom zlepšiť postavenie ženy v spoločnosti

Pri sledovaní prijatých konkrétnych opatrení v rámci NAPŽ možno konštatovať, že ani jedna z formulovaných úloh nebola od roku 1997 až dodnes splnená. Konštatovalo to aj samotné Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR v správe o implementácii *Pekinskej akčnej platformy*: v časti J – *Ženy a médiá* hovorí: „spolupráca s médiami pri prezentovaní netradičného a od stereotypov oslobodeného obrazu ženy v nich je doposiaľ nenaplnenou úlohou pre Slovenskú republiku“ (*Implementácia...*, 2004, s. 16).

Vo výročných hodnotiacich správach NAPŽ sa objavujú iba čiastkové informácie o plnení, často bez logickej súvislosti (podrobnejší komentár u autorky). Napriek tomu, že NAPŽ je považovaný za hlavný programový dokument vlády v oblasti postavenia žien, navrhované riešenia v mediálnej oblasti nezodpovedajú súčasným východiskovým

trendom v zmysle ľudskoprávných dokumentov. Z vyhodnocovacích správ je zrejmé, že nepodávajú presný obraz o situácii v mediálnej oblasti - niektoré informácie sú značne zavádzajúce. Jednotlivé rezorty, ktoré spolupracujú na vyhodnocovaní, neprichádzajú s vlastnými aktivitami, ale ho chápu ako formálny krok. V samotnom úvode *Informácie o implementácii NAPŽ z roku 2001* sa uvádza: „...z hodnotenia vyplýva aj fakt, že mnohé opatrenia sa nestali náplňou osobitných aktivít, ale hodnotenie ich plnenia je len dodatočným hľadáním rodového aspektu v bežne plnených úlohách a aktivitách“ (*Informácia...*, 2001).

Celkovo možno zhrnúť, že opatrenia NAPŽ v časti IVb sú z hľadiska rodovej reflexie nielenže nekoncepcne formulované, ale ani v minimalistickej verzii nezabezpečujú pozitívne zmeny v mediálnej oblasti smerom k rešpektovaniu ľudských práv žien. Prístup vlády SR a jednotlivých rezortov svedčí o pretrvávajúcej ľahostajnosti k danej problematike: len minimum opatrení vykazuje aspoň čiastočnú realizáciu. V prípade nesplnenia úloh neboli prijaté nijaké špecifické opatrenia na odstránenie týchto nedostatkov. Vláda nevytvorila žiaden kontrolný mechanizmus a nevyčlenila žiadne finančné zdroje na plnenie týchto aktivít.

5.4.1.2. Národná stratégia na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách a v rodinách

Národnú stratégiu na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách a v rodinách schválila vláda v novembri 2004 a stretla sa s veľkou kritikou mimovládnych organizácií (pozri časť 3.1.). Dokument medzi jednotlivými opatreniami obsahuje aj opatrenia zamerané na prácu s médiami.

Opatrenia Národnej stratégie pre oblasť médií

- Motivovať mediálne rady (tlačovú, rozhlasovú, televíziu, pre reklamu) a organizácie, ktoré sa podieľajú na produkovanií mediálnych výpovedí, aby implementovali vlastné postupy a stratégie na podporu nulovej tolerance voči násiliu páchanému na ženách a v rodinách, napr. vytvorením alebo doplnením profesijných smerníc a etických kódexov o tieto princípy
- Motivovať médiá, aby do programových štruktúr zahrňali programy, ktoré by obsahovali objektívne informácie o násilí páchanom na ženách a v rodinách a rozvíjali princípy nulovej tolerance k násiliu
- Podporovať rozšírenie monitoringu médií o monitoring foriem prezentácie násilia páchaného na ženách alebo zväziť vytvorenie špecifického monitorovacieho a analytického centra pre danú oblasť
- Iniciovat' účinnú spoluprácu a rozvíjať konzultačné procesy medzi médiami a mimovládnymi organizáciami, ako aj ďalšími expertmi a expertkami pracujúcimi v oblasti ochrany ľudských práv

Pozitívom je, že tieto opatrenia boli vôbec do stratégie zaradené, avšak najväčšou výhradou zostáva fakt, že opatrenia na podporu rodovej rovnosti a rodovej citlivosti, ktoré by mali byť kľúčovým prvkom prevencie násilia páchaného na ženách, neboli vôbec vzaté do úvahy. Stratégia prináša len opatrenia zamerané na násilie, t.j. nie na jeho spoločenský kontext. Tým však výrazne limituje šancu na úspešnosť prevencie (viac o pripomienkach MVO k *Stratégii* pozri stránku www.esfem.sk).

Zo všetkých predostretých skutočností vyplýva, že problematika „médiá a ľudské práva žien“ stojí na okraji záujmu vlády SR a rezortných ministerstiev. Napriek deklarovaným záväzkom na medzinárodnej scéne, SR nezabezpečila realizáciu záverov z Pekingu a nepriblížila sa ku krajinám, ktoré naštartovali významné zmeny vedúce k uplatňovaniu ľudských práv žien prostredníctvom práce s médiami. Je zrejmé, že samotní predstavitelia a predstaviteľky médií by sa mali rovnako zasadiť za úplnú realizáciu práv žien a prehodnotiť nimi prezentované postoje. Faktom však zostáva, že k udržiavaniu súčasného stavu prispieva vo veľkej miere nezaujem najvyšších vládnych predstaviteľov. Pre Slovensko preto rozhodne platí konštatovanie z konferencie Peking +5: „Hlavnou prekážkou eliminácie násilia páchaného na ženách je nedostatočné chápanie jeho príčin a nedostatok politickej vôle a odhodlania. Situáciu ešte zhoršuje nedostatočné pochopenie rodovej rovnosti a nedostatočné začleňovanie rodovej optiky do programov a legislatívy, ako aj pretrvávajúce rodové stereotypy a diskriminačné postoje“.

5.4.2. OBLASŤ LEGISLATÍVY

Keďže v zákonných normách platných pre mediálnu oblasť sa zásady pre podporu rodovej rovnosti neobjavujú, možno uviesť iba prehľad niektorých ustanovení dotýkajúcich sa všeobecne základných práv a násilia.

- **Zákon o vysielaní a retransmisii a o zmene zákona č. 195/200Z. z. o telekomunikáciách (č. 308/2000)**

Zákon zakazuje zasahovanie do ľudskej dôstojnosti a priamo hovorí aj o zákaze zobrazovania násilia, a to v 5. časti § 19: (1) Programová služba a všetky jej zložky nesmú spôsobom svojho spracovania a svojim obsahom zasa-

hovať do ľudskej dôstojnosti a základných práv a slobôd iných. (2) Programová služba a všetky jej zložky nesmú: a) propagovať násilie a otvorenou alebo skrytou formou podnecovať nenávisť na základe pohlavia, rasy, farby pleti, jazyka, viery a náboženstva, politického či iného zmýšľania, národného alebo sociálneho pôvodu, príslušnosti k národnosti alebo k etnickej skupine, d) bezdôvodne zobrazovať scény reálneho násillia, kde sa nenáležitou formou zdôrazňuje skutočný priebeh umierania alebo sa zobrazujú osoby vystavované fyzickému či psychickému utrpeniu spôsobom, ktorý sa považuje za neoprávnený zásah do ľudskej dôstojnosti. Platí to aj vtedy, ak dotknuté osoby s takým zobrazením súhlasili.

- **Zákon o reklame a o zmene a doplnení niektorých zákonov (č. 147/2001)**

Podľa §3, odsek 4 Zákona, reklama nesmie: c) obsahovať čokoľvek, čo znevažuje ľudskú dôstojnosť, uráža národnostné ctenie alebo náboženské ctenie, ako aj akúkoľvek diskrimináciu na základe pohlavia, rasy a sociálneho pôvodu, d) propagovať násilie, vandalizmus alebo vulgárnosť a navádzať na protiprávne konanie alebo vyjadrovať s ním súhlas.

- **Zákon o periodickej tlači a o ostatných hromadných informačných prostriedkoch (č.81/1966 Zb.)**

Zákon v § 9, ods. 1 určuje: Vydavateľ periodickej tlače je povinný zabezpečiť, aby periodická tlač neobsahovala :

a) informácie, ktoré propagujú vojnu alebo opisujú kruté alebo inak neľudské konania spôsobom, ktorý je ich zľahčovaním, ospravedlňovaním alebo schvaľovaním..., (2) Za porušenie povinností podľa odseku 1 môže orgán uvedený v § 5 ods. 2 uložiť pokutu do 2 milióny Sk. Pokutu možno uložiť do 15 dní od vzniku skutočnosti odôvodňujúcej jej uloženie.

5.4.3. ETICKÁ SAMOREGULÁCIA

5.4.3.1. Kódex novinárskej etiky

Slovenský syndikát novinárov prijal v roku 1990 *Kódex novinárskej etiky*, ktorý určuje profesijné etické hranice pre novinárov. Okrem všeobecných etických noriem neobsahuje špeciálne ustanovenia, ktoré by sa dotýkali princípov nulovej tolerancie alebo rodovej rovnosti. Určitý priestor pre podporu pravdivých informácií o násilí páchanom na ženách v ich rodovom kontexte poskytuje záväzok, že: „novinár urobí všetko pre to, aby verejnosti podával informácie pravdivé a odborne fundované. Pravdivosť informácií predpokladá, že fakty ako ich základ sa podávajú čo najobjektívnejšie, v ich pravom kontexte, bez skresľovania a zamlčovania súvislostí“ (ods. I).

Slovenský syndikát novinárov spolu so Združením vydavateľov periodickej tlače Slovenska založili občianske združenie *Asociácia na ochranu novinárskej etiky v SR*, ktorej vrcholným orgánom je *Tlačová rada*. Tá dohliada na dodržiavanie etických zásad novinárskej práce, prijíma podnety sťažovateľov, prerokováva ich a na základe *Kódexu novinárskej etiky* vydáva rozhodnutia.

5.4.3.2. Charta spravodajstva a publicistiky STV

Charta STV patrí k najširšie vymedzeným etickým kódexom v SR, určujúcim princípy tvorby verejnoprávnej televízie v oblasti spravodajstva a publicistiky. Medzi základné princípy tvorby patria: pravdivosť, dôslednosť, nestrannosť, vyváženosť, korektnosť, aktuálnosť a profesionalita. Charta tiež explicitne vymedzuje etické princípy pre spôsob prezentácie žien v reláciách STV, a to v časti V, čl. 16, *Ženy*: 1) Spravodajské a publicistické príspevky svojim obsahom ani podaním nesmú u žien vyvolávať pocity diskriminácie či nadradenosti a nemajú im poskytovať dôvody na sťažnosti, 2) Referencie o účasti žien na spoločenskom dianí nesmú chýbať vo vysielaní, avšak bez zdôrazňovania ženskosti. Účasť žien by mala byť zrejmá z voľby tém, 3) Rôzne aktivity, na ktorých mali podiel aj ženy, nemožno prezentovať tak, ako by boli len mužskou záležitosťou. Práca žien sa nesmie bagatelizovať, 4) Názory o prirodzenosti či opodstatnenosti submisívneho postavenia žien nemajú vo vysielaní miesto.

Aj keď nie všetky formulácie sú s ohľadom na problematiku vhodne zvolené, predsa len ide o jednu z mála snáh zaradiť do vlastných etických mechanizmov problematiku žien. Okrem tejto oblasti *Charta* vymedzuje etické princípy aj pre ďalšie zraniteľné skupiny: mládež, ľudia v dôchodkovom veku, telesne a zdravotne postihnutí ľudia, národnostné a etnické skupiny a podobne. Keďže rodová problematika je prierezovou témou pri všetkých kategóriách, teda aj pri kategórii vymenovaných zraniteľných skupín, mali jej tvorcovia charty venovať omnoho väčší priestor.

Charta predstavuje záväzok pre všetky zamestnankyne a zamestnancov STV, externých spolupracovníkov i nezávislých producentov, ktorí sú povinní sa s ňou oboznámiť a dodržiavať jej zásady (časť IX, čl. 2).

Medzi pozitívne aspekty *Charty* patrí fakt, že nezostáva iba pri deklarovaní etických zásad, ale uplatňuje aj sankčné mechanizmy: „Porušenie zásad *Charty* spravodajstva a publicistiky STV sa považuje za závažné porušenie pracovnej disciplíny, resp. zmluvných vzťahov s možnosťou vyodenia zákonných dôsledkov“ (časť IX, čl. 3).

5.4.3.3. Štatút programových pracovníkov a spolupracovníkov Slovenského rozhlasu

Tým, že túto obvykle samoregulačnú normu stanovenú a prijímanú samotným médiom podľa *Zákona o Slovenskom rozhlase* schvaľuje *Rozhlasová rada*, nadobúda *Štatút programových pracovníkov a spolupracovníkov* podobu vykonávacej, záväznej normy. Najvyšším kritériom *Štatútu* je „v duchu humanistickej tradície rešpekt k ľudskej dôstojnosti založený na úcte ku všetkým prejavom existencie“. *Štatút* obsahuje presne tie isté vymedzenia pre spôsob prezentácie žien v SRO ako *Charta spravodajstva a publicistiky STV*.

5.4.3.4. Kódex reklamnej praxe

Etické zásady reklamnej praxe v SR vydala *Rada pre reklamu* v súlade s článkom III. svojich stanov. Účelom *Kódexu* je prispieť k tomu, aby reklama v Slovenskej republike čo najlepšie slúžila zadávateľom reklamy a verejnosti, aby spĺňala etické hľadiská reklamy požadované občanmi SR, aby bola predovšetkým pravdivá, čestná a slušná, a aby svojím obsahom a formou rešpektovala medzinárodne uznávané zásady reklamnej praxe vypracované *Medzinárodnou obchodnou komorou*. *Kódex* je určený subjektom pôsobiacim v oblasti reklamy (zadávatelia reklamy, reklamné agentúry, prevádzkovatelia komunikačných médií) a formuluje pravidlá ich profesionálneho správania.

Hlavné zásady Kódexu, ktoré sa vo všeobecnosti dotýkajú témy násillia páchaného na ženách

- Reklama nesmie obsahovať také tvrdenia a vizuálne prezentácie, ktoré by porušovali hrubým spôsobom všeobecné normy slušnosti a mravnosti. Predovšetkým prezentácia ľudského tela musí byť uskutočnená s plným zvážením jej vplyvu na všetky typy spotrebiteľov. Porušenie *Kódexu* sa posudzuje s ohľadom na celkový kontext, vzťah reklamy k produktu, zvolenú cieľovú skupinu a použité médiá.
- Reklama nesmie obsahovať predovšetkým prvky ponižujúce ľudskú dôstojnosť.
- Reklama nesmie bezdôvodne využívať motív strachu, vytvárať pocit strachu a prezentovať produkt ako vhodný prostriedok na odstránenie strachu.
- Reklama nesmie zneužívať predsudky a povery.
- Reklama nesmie obsahovať nič, čo by mohlo viesť k násilným aktom alebo ich podporovať a popularizovať.
- Reklama nesmie propagovať nadmierne podliehanie sexualite tým, že zobrazuje sexuálne stimuly, poddajnosť, nahotu alebo čiastočnú nahotu ľudského tela nevhodným spôsobom a nesmie bez oprávneného dôvodu prezentovať produkt ako vhodný prostriedok na odstránenie sexuálnych zábran.

Členovia Rady sa zaväzujú, že akceptujú *Kódex* a nevyrobia, neuverejnia a ani iným spôsobom nepodporia žiadnu reklamu, ktorá by s ním bola rozpore. Sťažnosti a podnety na prešetrenie konkrétnej reklamy môžu podávať akékoľvek právnické a fyzické osoby (s výnimkou členov *Arbitrážnej komisie*). V prípade, ak *Arbitrážna komisia Rady* rozhodne o nesúlade reklamy s *Kódexom*, zaväzujú sa vyššie uvedené subjekty bezodkladne uskutočniť všetky úkony k tomu, aby bolo zamedzené ďalšie šírenie tejto reklamy.

Veľkým nedostatkom reklamného kódexu je, že v ňom nie sú explicitne zahrnuté postupy alebo stratégie na podporu nulovej tolerancie voči násilliu na ženách a rodovej rovnosti, ktoré by určovali etické hranice tvorby reklamných produktov. Tieto opatrenia chýbajú o to väčšmi, že práve reklamná tvorba patrí k najproblémovjším mediálnym oblastiam podieľajúcich sa na šírení rodových stereotypov.

5.4.4. SITUÁCIA V SR V OBLASTI MEDIALIZÁCIE ĽUDSKÝCH PRÁV ŽIEN A NÁSILLIA PÁCHANÉHO NA ŽENÁCH

5.4.4.1. Spôsob mediálnej prezentácie problematiky

Existuje množstvo príbehov o ženách a deťoch vystavených bezohľadnému násilliu mužov, s ktorými spoločnosť zaobchádza nespravodlivo: súdy sa snažia ostať neutrálne, pracovníci pomáhajúcich profesií, ktorí by mali zasahovať v ich prospech, nevedia alebo nechcú konať a celá spoločnosť akoby sa zdráhala uveriť, že to, o čom ženy rozprávajú, je súčasť ich každodenného života. Príbehy týchto žien lákajú mnohé novinárky a novinárov, aby podali verejnosti obraz o ich živote a priniesli tak svedectvo o násillí, ktoré zažívajú. Otázka však zníe, v akej podobe a v akom kontexte sa informácie o obetiach mužského násillia a všeobecne o diskriminácii žien dostávajú na verejnosť.

Ako konštatuje Ann Jones, „keď noviny a časopisy uverejňujú správy o zločinoch násillia na ženách, ... znásilnenia, napadnutia a dokonca aj vraždy sú nezmyselne opisované v jazyku lásky“. Tento citát vystihuje aj častý spôsob mediálnej prezentácie problematiky násillia na ženách na Slovensku. Médiá nás zásobujú množstvom článkov o „domáciach hádkach“, o „vyprovokovaných alebo psychicky chorých mužoch“, o „hysterických ženách“, o „domáciach zabíjačoch“ či o „krutej láske“. Všetky tieto najčastejšie používané výrazy zľahčujú problematiku a prinášajú nepresný

obraz o tom, čo sa pod pojmom násilia páchaného na ženách skutočne skrýva. Len málokto z novinárky a novinári si overujú poznatky o násilí u expertiek a expertov a vedia, že násilie nepáchajú psychicky chorí muži, ale naopak – tzv. normálni muži; že hystéria je príznakom neznesiteľnej emocionálnej reakcie na traumatizujúce udalosti; že nejde o hádky, ale o spáchané trestné činy. Zodpovednosť mediálnych tvorcov a ochrana ľudskej dôstojnosti, ktorá tak často rezonuje v mediálnych etických kódexoch, ostáva akoby bokom ich záujmu.

Na druhej strane treba pripustiť, že niektoré novinárky a novinári sa svojím profesionálnym a citlivým prístupom stali „prvými lastovičkami“ zodpovedného postoja médií k problematike násilia. A takisto je nespochybniteľným faktom, že médiá vo výraznej miere pomohli otvoriť verejnú diskusiu o násilí páchanom na ženách. Mediálna analytčka Daniela Řeháková však upozorňuje, že by bolo naivné posudzovať túto zásluhu vo svetle nezištnej spoločenskej angažovanosti, ktorú väčšina médií deklaruje. Podľa nej je dôvodom záujmu médií o problém násilia páchaného na ženách: „predovšetkým potenciál témy, ktorý nielenže sľubuje pritiahnutie divákovej pozornosti, ale tiež vyhovuje kritériám výberu správ. Medzi najvýznamnejšie spravodajské hodnoty patrí negatívita, personalizácia, jednoznačnosť, blízkosť: „To znamená, že čím je napríklad udalosť negatívnejšia, tým skôr sa stane správou. Personalizácia zase odkazuje na skúsenosť, že udalosti, ktoré môžu byť interpretované ako dôsledky správania konkrétnych identifikovateľných osôb, majú väčšiu spravodajskú hodnotu ako abstraktné javy. Osoby totiž môžu slúžiť k identifikácii, a tým uľahčujú spravodajstvo – pomocou fotografií, filmov, rozhovorov“ (Řeháková, 2003). V danom kontexte je preto zrejmé, že téma násilia páchaného na ženách sa pre médiá stáva „dobrým tovarom“.

Řeháková upozorňuje aj na to, že problematika násilia páchaného na ženách býva vo väčšine prípadov zobrazovaná oddelene od trestných činov, ktorými násilie často vrcholí. Najzávažnejšou skutočnosťou však zostáva, že mnohé médiá nepokročili smerom k senzitivnejšiemu a profesionálnejšiemu informovaniu o násilí na ženách, ktoré by rešpektovalo rodové perspektívy.

5.4.4.2. Oblasť monitoringu

V SR neboli doposiaľ komplexne spracované monitoriny o násilí páchanom na ženách a o spôsoboch prezentovania rodovej problematiky v médiách. K dispozícii sú len čiastkové monitoriny mimovládnych organizácií alebo archívne informácie, ktoré na svoje spracovanie len čakajú. K najrozsiahlejším patrili monitoring o.z. Fenestra za obdobie 1999/2000. Jeho cieľom bolo zistiť, či a ako sú medializácie reálne spáchaných prípadov násilia na ženách a deťoch zafarbené mýtami a predsudkami; počet medializácií v printových médiách; aký žáner preferujú novinári pri medializácii týchto udalostí; rozdiely v spôsobe medializácie medzi jednotlivými tlačovinami; umiestnenie na strane v periodiku.

Najvýznamnejšie zistenia monitoringu OZ Fenestra za rok 1999 (Piata..., 2001)

- Všetko týkajúce sa života žien sa zhromažďuje v určitých rubrikách
- Všetky témy, považované za výlučne ženské, sú podávané ako okrajové, oddychové, alebo je im venovaný priestor len v tzv. poradniach pre čitateľov
- Články týkajúce sa žien sa zásadne nevyskytujú na prvej strane medzi dôležitými správami dňa
- Reportáže a súdničky sú výrazne viktimitizačné (t.j. zraňujúce pre ženy trpiace násilím)
- Tresty za vraždy žien, manželiek a za znásilnenia, o ktorých sa v súdničkách hovorilo, sú veľmi mierne a tento fakt si novinári nevšimli a ponechávali ho bez komentára
- Všetky príspevky posilňujú rodové stereotypy, viktimitizujú ženy a dievčatá, nevytvárajú priestor na diskusiu o rodových stereotypoch a ich dôsledkoch na život jednotlivcov v spoločnosti
- Jednotlivé prípady násilia páchaného na ženách nedávajú do kontextu, ktorý je im vlastný, čím neprispievajú k postupnej zmene verejnej mienky, aby bola k násilíu na ženách menej zhovievavá
- Všetky rubriky venované ženám podporujú vnímanie žien a dievčat ako objektu, zameriavajú sa zvyčajne na kozmetiku a módne poradenstvo
- Právne rady v médiách existujú iba sporadicky, aj to v rubrikách, kde odborník odpovedá na listy čitateľiek
- Neexistuje rubrika s pracovnoprávnymi a ľudskoprávnymi informáciami, ktorá by plnila preventívnu a osvetovú funkciu
- Príbehy, články a reportáže o násilí sú plné mýtov o ženách a manželskom živote

Najbežnejšie prezentované mýty podľa monitoringu OZ Fenestra (Piata..., 2001)

- Ženy z minorít sú týrané častejšie

- Náboženská viera je prevenciou i ochranou pred násilím
- Násilníci sú neúspešní a neschopní vyrovať sa so životom a okolím
- Pitie alkoholu spôsobuje násilné správanie
- Násilníci sú psychopatické osobnosti
- Týraná žena môže kedykoľvek opustiť týrajúceho manžela
- Týrané ženy si zaslúžia, aby boli týrané
- Domáce násilie nie je bežným javom, týka sa len malého počtu rodín
- Prípady násilia sú len drobné nezhody, nespôsobujú vážne zranenia, dochádza k nim v dôsledku momentálnej straty kontroly
- Za výbuch násilia môžu ženy, lebo mužov provokujú
- Násilie je vecou temperamentu, žena by nemala prekročiť mužove hranice schopnosti ovládať sa
- V manželstve sú niekedy situácie, keď muž môže mať dôvod udrieť ženu
- Násilie existuje iba v problémových rodinách
- Ženy hovoria o násilí preto, aby získali byt alebo výhody pri rozvode
- Ženy si samy volia partnerov, ktorí ich neskôr týrajú
- Muži prejavujú násilie, lebo nedokážu vyjadriť svoje pocity iným spôsobom

Viacere feministické organizácie majú svoje vlastné archívne záznamy o spôsoboch prezentácie problematiky násilia a ľudských práv žien, ktoré sú k dispozícii pre verejnosť (napríklad Dokumentačné stredisko záujmového združenia žien Aspekt, www.aspekt.sk; pozri Kútik Krvavej Medúzy). Iné na svoje spracovanie ešte len čakajú (napríklad EsFem zhromažďuje mediálne výstupy dotýkajúce sa rodovej rovnosti a tie využíva pri svojej prednáškovej činnosti).

Z výsledkov monitoringov je zrejmé, že existuje iba málo mediálnych výstupov prezentovaných rodovo citlivým spôsobom. Dôležité preto bude, aby profesionáli v mediálnej a marketingovej komunikácii boli dostatočne pripravení na citlivé prezentovanie problematiky násilia páchaného ženách a rodovej rovnosti. To predpokladá zavádzanie vzdelávacích programov a zvýšenie úrovne diskusie a spolupráce s expertnými MVO. Osvojenie nových poznatkov a ich šírenie sa môže stať základom pre konštruktívne zmeny v postojoch celej spoločnosti (Mesochoritsová 2004).

Pre oblasť šírenia informácií, mediálnych kampaní, publikačnej činnosti a prednáškovej činnosti pre pracovníkov a pracovníčky z mediálnej sféry nie sú zatiaľ v SR vytvorené systematické postupy a štruktúry. Známe sú skôr ojedinelé aktivity, ktoré vychádzajú prevažne z mimovládneho sektora (pozri časť 6). Možno konštatovať, že hlavne vďaka feministickým MVO sa otázka násilia páchaného na ženách a rodovej rovnosti dostala do popredia diskusií odbornej a laickej verejnosti. Činnosť, ktorú tieto MVO vykonávajú, nesporne prispela aj k napĺňaniu opatrení *Pekinskej akčnej platformy* za vyššie spomínané oblasti D - Násilie páchané na ženách a J - Ženy a médiá.

5.5. NÁVRHY NA ZMENU SITUÁCIE

Náčrt situácie a aktivít vo vzťahu k médiám napovedá, že Slovensko je z hľadiska komplexnejšieho prístupu k problematike ešte len na začiatku. Je zrejmé, že priestor na prácu v oblasti médií je veľmi široký. V SR nie sú vybudované monitorovacie a analytické centrá, ktoré by prinášali potrebné informácie pre nasmerovanie strategických aktivít. Legislatívne a samoregulačné mechanizmy, ktoré by mali inkorporovať princípy rodovej rovnosti, sú skôr len náčrtom, a nie skutočnými mechanizmami na podporu ľudskoprávných záväzkov, ktoré na seba SR prevzala. Školiace aktivity v oblasti médií sú tiež len čiastkové a nespĺňajú požiadavky na systematické vzdelávanie potrebné na zmenu situácie. Príspevok vlády k aktivitám na scitlivovanie verejnosti a v oblasti kampaní je zatiaľ takmer nulový. Rozhodne sa nedá povedať, že SR pristúpila komplexne a systematicky k napĺňaniu cieľov *Pekinskej deklarácie*, najmä jej časti J – „Ženy a médiá“.

Vychádzajúc z existujúcej situácie možno navrhnuť viaceré ciele a opatrenia. **V rámci primárnej prevencie** zasadzujúcej sa za zmenu štruktúrnych podmienok by medzi základné ciele malo patriť:

- 1) šíriť hodnoty rodovej rovnosti a postupne meniť zaužívané rodovo stereotypné postoje v spoločnosti, ktoré sa podieľajú na vzniku nerovnosti žien a mužov a na diskriminácii žien;
- 2) informovať širokú odbornú i laickú verejnosť o skutočných príčinách a dôsledkoch násilia páchaného na ženách, aby sa dosiahla nulová tolerancia spoločnosti k násiliu.

Mediá môžu pôsobiť v rámci týchto cieľov priamo i nepriamo. Jednak sa môžu **priamo** zaoberať špecificky násilím páchaným na ženách a objektívne informovať verejnosť o skutočných príčinách a dôsledkoch násilia, podporovať nenásilné vzory správania sa, poskytovať informácie o zdrojoch pomoci pre obeť, informovať o legislatívnych možnostiach, eliminovať mýty o násilí páchanom na ženách. Inými slovami, môžu sa zamerať na propagáciu nulovej tolerancie spoločnosti k násiliu na ženách. V rámci **nepriameho** pôsobenia sa môžu sústrediť na širšie súvislosti násilia páchaného na ženách. Keďže eliminácia násilia si vyžaduje zmenu spôsobu, akým spoločnosť artikuluje rodové roly a mocenské vzťahy, médiá by sa mali zamerať sa na propagáciu rodovej rovnosti; prebrať zodpovednosť za zastavenie necitlivých a stereotypných prezentácií žien (vrátane reklám); zohrať kľúčovú úlohu pri propagácii a presadzovaní politiky rovnosti medzi mužmi a ženami a pri odbúravaní negatívnych rodových stereotypov.

Na dosiahnutie týchto cieľov sú potrebné nasledujúce opatrenia:

- vytvoriť podmienky pre vznik koordinačného centra pre prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách, ako aj centra na podporu rodovej rovnosti na národnej a regionálnej úrovni, ktoré by zhromažďovalo, posudzovalo a spracovávalo existujúce informácie a vydávalo súhrnné informačné materiály;
- realizovať projekty, ktoré by motivovali médiá k účasti na rozvíjaní princípov nulovej tolerancie k násiliu a rodovej rovnosti, ako aj k participácii na mediálnych informačných kampaniach v tejto oblasti;
- realizovať projekty, ktoré by motivovali mediálne rady (tlačové, rozhlasové, televíznu, pre reklamu) a organizácie podieľajúce sa na produkovani mediálnych výpovedí, aby v spolupráci s odborníkmi a odborníkmi z MVO a výskumu implementovali vlastné postupy a stratégie na podporu nulovej tolerancie násilia páchaného na ženách a na podporu rodovej rovnosti – napríklad vytvorením alebo doplnením profesijných smerníc a etických kódexov o tieto princípy;
- realizovať projekty, ktoré by motivovali médiá, aby do programových štruktúr zahŕňali programy obsahujúce objektívne informácie o násilí páchanom na ženách a o ľudských právach žien;
- realizovať projekty, ktoré by prispeli k legislatívnym zmenám a prostredníctvom nich dosiahnuť, aby verejnoprávne médiá mali záväzok prezentovať rovnoprávnosť žien a mužov;
- realizovať projekty, ktoré by podporovali rozšírenie monitoringu médií o monitoring za rodovú oblasť, vrátane spôsobov prezentácie násilia páchaného na ženách, alebo zvážiť vytvorenie špecifického monitorovacieho a analytického centra pre danú oblasť;
- realizovať projekty, ktoré by svojím výskumným a analytickým zameraním prinášali informácie, prispievajúce k strategickému nasmerovaniu aktivít potrebných na uskutočnenie zmien v mediálnej oblasti;
- podporovať projekty, ktoré by iniciovali spoluprácu a rozvíjali konzultačné procesy medzi médiami a MVO, ako aj ďalšími expertmi a expertkami pracujúcimi v oblasti rovnosti príležitostí žien a mužov;
- iniciovať a realizovať vzdelávacie aktivity v oblasti rodovej rovnosti a rodovo podmieneného násilia pre profesionálov a profesionálky z oblasti mediálnej a marketingovej komunikácie;
- realizovať projekty, ktoré by prispeli k doplneniu vzdelávacích štandardov o oblasť rodovo citlivého prístupu v mediálnej práci na vysokých školách, a to v rámci pregraduálneho vzdelávania v oblasti mediálnej a marketingovej komunikácie.

6. MIMOVLÁDNE ORGANIZÁCIE A NÁSILIE PÁCHANÉ NA ŽENÁCH*

6.1. ÚLOHA MIMOVLÁDNYCH ORGANIZÁCIÍ PRI RIEŠENÍ PROBLÉMU NÁSILIA PÁCHANÉHO NA ŽENÁCH

Ako je zrejmé z predchádzajúcich kapitol, otázky násilia páchaného na ženách sa na Slovensku dostali do verejnej diskusie najmä vďaka mimovládny organizáciám (MVO). Tieto prispeli rozhodujúcim dielom nielen k odtabuirovaniu témy, ale aj k priamej pomoci ženám trpiacim násilím, k výchovným a osvetovým aktivitám a k presadeniu legislatívnych zmien. Práve MVO „suplujú“ v prevencii a odstraňovaní násilia páchaného na ženách dosiaľ iba slabo angažovaný štát. Podieľajú sa tak na naplňaní záväzkov a opatrení obsiahnutých v medzinárodných, ale aj národných dokumentoch.

V súčasnosti na Slovensku pôsobia už desiatky organizácií s takýmto zameraním, pričom väčšinou ide o nové organizácie, ktoré začali pribúdať najmä koncom 90. rokov. Pred rokom 1995 v SR pôsobili iba štyri takto orientované organizácie: Pro Familia, Aliancia žien Slovenska, Aspekt a Fenestra. Tieto ženské MVO, pre ktoré sú spoločné ľudskoprávne a feministické východiská, významne prispeli nielen k detabuizácii problematiky násilia páchaného na ženách, ale aj k jej začleneniu do agendy oficiálnych inštitúcií a štruktúr.

Po roku 1995 sa počet MVO zameraných na rôzne aspekty problematiky násilia začal rozrastať, na čom majú zásluhy predovšetkým dve okolnosti. Po prvé, rozhodujúci donori pôsobiaci na Slovensku pravidelne zaraďovali tému násilia páchaného na ženách medzi uprednostňované oblasti finančnej podpory. Po druhé, hneď ako sa začalo o probléme násilia páchanom na ženách verejne hovoriť, objavilo sa i volanie žien o pomoc. A mnohé MVO na tieto výzvy reagovali a rozšírili svoju dovtedajšiu činnosť o aktivity súvisiace s týmto problémom. Vynorili sa tiež úplne nové MVO, ktoré sa špecializovali priamo na pomoc ženám trpiacim násilím alebo na prevenciu a elimináciu tohto javu.

Spolu s kvantitatívnym rastom spomínaných MVO sa zvyšovala aj ich rôznorodosť – z hľadiska hodnôt a základného prístupu, a tiež z hľadiska typu realizovaných aktivít alebo rozsahu činností zameraných na riešenie problému násilia páchaného na ženách. Podobne ako v rámci ženských MVO všeobecne (pozri Bútorová – Filadelfiová – Marošiová, 2004), aj v skupine MVO, ktoré sa venujú násiliu páchanému na ženách, sa dajú pozorovať rôzne štiepenia.

MVO sa odlišujú napríklad v prístupe k problému násilia páchanom na ženách. Niektoré k nemu pristupujú z ľudskoprávných pozícií (okrem štyroch spomínaných sem patrí napríklad EsFem alebo AdvoCats – Obhajkyne žien), iné sa opierajú o tradičné predstavy o rodine a role žien (napríklad Áno pre život alebo Slovenská spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo). Jedny sa deklarujú ako pomocné alebo podporné skupiny pre riešenie problému. Iné v duchu medzinárodných dokumentov považujú za prvoradé práve širšie súvislosti tohto negatívneho spoločenského javu. Cieľom druhej skupiny je okrem priamej intervencie aj všeobecná podpora rozvoja žien smerujúca k odstraňovaniu nespravodlivosti; vykonávanie nátlaku a zvyšovanie povedomia o probléme násilia páchanom na ženách v širšej verejnosti. Práve tieto MVO sa vyznačujú zvýšenou aktivitou pri navrhovaní a presadzovaní legislatívy a stratégií súvisiacich s problémom násilia páchanom na ženách, ale aj so širšou problematikou rovnosti príležitostí v spoločnosti.

Spočiatku sa činnosť MVO sústreďovala zväčša na domáce násilie páchané na ženách, teda na sféru rodinných a intímnych vzťahov. Až neskôr sa začali otvárať aj otázky verejného násilia. I keď v menšom rozsahu, ale predsa sa aj na Slovensku objavili MVO zamerané na obchodovanie so ženami, prostitúciu, na násilie páchané na ženách z etnických a iných minorít, ako aj na násilie voči imigrantkám (napríklad Aliancia žien Slovenska, Dafné, Odyseus, Avelana, Podisea a pod.).

MVO zamerané na problém násilia páchaného na ženách využívajú vo svojej činnosti tie najrozmanitejšie postupy. Organizujú napríklad workshopy i lobovanie, realizujú tréningové programy, participujú na mobilizovaní komunit pri riešení problému násilia, poskytujú krízovú intervenciu, prevádzkujú zariadenia poskytujúce ubytovanie atď. Kým niektoré organizácie sú z hľadiska svojich aktivít skôr monotematické (t. j. preferujú jeden smer aktivít), činnosť iných je, naopak, komplexnejšia. Keďže každá kategorizácia pokrívava za bohatosťou života, aj nasledujúce členenie je potrebné vnímať iba ako pomôcku na predstavenie najvýznamnejších MVO a načrtnutie plastického obrazu ich rôznorodej činnosti.

*Kapitola sa opiera o štúdiu Bútorová – Filadelfiová – Marošiová, 2004.

6.2. NAJVÝZNAMNEJŠIE MIMOVLÁDNE ORGANIZÁCIE PODĽA PREVAŽUJÚCEHO TYPU AKTIVÍT

6.2.1. POSKYTOVANIE PRIAMEJ POMOCI OBETIAM NÁSILIA

Zisťovanie Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR z roku 2004 identifikovalo 85 zariadení poskytujúcich priamu pomoc vo forme ubytovania ľuďom trpiacim násilím v domácnosti. MVO prevádzkujú 33 takýchto zariadení (celý zoznam je uvedený v Prílohe 3).

Najdlhšie a najvýraznejšie sa tejto problematike venujú Pro Familia, Aliancia žien Slovenska a Fenestra.

Pro Familia (Humenné)

Pro Familia ako jedna z priekopníckych organizácií v oblasti násilia páchaného na ženách sa významným dielom zaslúžila o otvorenie tejto problematiky na Slovensku. Má vypracovaný systematický koncepčný rámec prístupu, pričom jasne deklaruje feministické východiská. Od svojho vzniku v roku 1994 postupne rozvíja aktivity v súlade so zásadou „krok za krokom“. Prvé aktivity sa sústreďovali na prelomenie tabu o násilí páchanom na ženách a zvyšovanie informovanosti verejnosti. Pri ich realizácii spolupracovala s inými MVO (Aspekt, Fenestra, Aliancia žien Slovenska). Neskôr organizácia zriadila poradňu pre ženy v Humennom a postupne otvorila pobočky a poradne v iných regiónoch. V súčasnosti existuje v troch krajoch SR šesť takýchto inštitúcií, ktoré poskytujú rodovo špecifické poradenstvo a služby pre ženy – obeť násilia. Organizácia tiež zriadila ženský dom a rozšírila služby o terénne formy práce.

Pro Familia je aktívna nielen v oblasti konkrétnej pomoci obetiam, ale jej členky participujú aj na zmenách legislatívy a právnej praxe, časť kapacít venujú analýzam a pripomienkovaniu sociálnej legislatívy, venujú sa publikačnej a výskumnej činnosti, ovplyvňovaniu politickej agendy i medializačnej činnosti (vystúpenia v médiách, participácia na národnej kampani „Piata žena“, aktivity na verejnosti). Usilujú sa o regionálne rozšírenie vlastného a overeného sociálneho know-how. Vstupujú do spolupráce a partnerstiev s inými MVO na Slovensku i v zahraničí, ako aj do medzisektorových partnerstiev.

Aliancia žien Slovenska (Bratislava)

Prakticky od vzniku v roku 1994 venuje významnú časť svojich aktivít násiliu páchanému na ženách, vrátane problematiky obchodovania so ženami. Je jednou z mála organizácií v SR, ktoré sa venujú špeciálne problému obchodovania so ženami a podieľala sa na otvorení tejto problematiky.

Aliancia žien Slovenska patrí medzi MVO s najdlhšou dobou poskytovania konkrétnej pomoci obetiam násilia. Prevádzkuje linku pomoci a krízové centrum, zabezpečuje náhradné ubytovanie, poskytuje poradenstvo (právne, sociálne, psychologické), právne zastupovanie na súdoch a pod. Okrem priamej pomoci sa organizácia venuje aj vzdelávacím aktivitám pre profesie zainteresované do riešenia prípadov násilia (políciu, sudcov, lekárov, sociálnych pracovníkov). Zorganizovala viacero konferencií a prednášok zahraničných expertov k danej téme. Je tiež jednou z kmeňových členiek iniciatívy „Piata žena“. Výraznou mierou prispela k príprave a lobovaniu za prijatie novej legislatívy upravujúcej domáce násilie v SR.

Ako organizácia s ľudskoprávnymi východiskami, ktorá problém násilia páchaného na ženách chápe v širších súvislostiach, značnú časť svojich kapacít orientuje na celkovú „ženskú problematiku“. Venuje sa monitorovaniu implementácie medzinárodných dokumentov upravujúcich ľudské práva žien (koordinuje vypracovanie tieňových správ k CEDAW za SR), šíreniu informácií o ženskej problematike, ako aj kontaktom s medzinárodnými a zahraničnými organizáciami.

Fenestra (Košice)

Pôvodne vznikla z materského centra zameraného na podporu žien na materskej dovolenke. Od roku 1996 rozšírila svoju činnosť aj na oblasť násilia, kde sa venovala rôznorodým aktivitám legislatívnym, medializačným i školiacim. Zorganizovala mnohé semináre, prednášky a konferencie o násilí na ženách. Iniciovala niekoľko petícií za riešenie situácie žien ohrozených násilím v rodine (posledná z nich bola iniciovaná prípadom ženy, ktorej sa násilný partner viackrát vyhrážal zabitím, ale polícia nereagovala dostatočne, a násilník svoju hrozbu uskutočnil). Fenestra je tiež jednou z iniciátoriek kampane „Piata žena“. Jej členky v súčasnosti usilujú o vytváranie precedenčných prípadov prostredníctvom podaní na Ústavný súd SR a na Európsky súd pre ľudské práva v Štrasburgu s cieľom dosiahnuť zmenu v uplatňovaní práva na Slovensku.

Od roku 1999 prevádzkuje Fenestra krízové centrum s rovnomeným názvom, v ktorom poskytuje ženám – obetiam násilia komplexné služby: sociálno-právne poradenstvo, podporné a terapeutické skupiny, individuálnu terapiu detí klientiek, bezplatné advokátske zastupovanie, sprostredkovanie dočasného bezpečného ubytovania. Usiluje sa o kvantitatívne a kvalitatívne rozšírenie týchto služieb v budúcnosti, pričom vychádza z regionálneho dopytu, ako aj z úsilia priblížiť sa štandardom EÚ v oblasti poskytovania pomoci obetiam násilia páchaného na ženách. Dôležitou oblasťou sú tiež vzdelávacie aktivity zamerané primárne na zmenu praxe pri riešení prípadov domáceho násilia, ktoré realizuje v spolupráci s Pro Familiou: tréningy pre sociálne pracovníčky, políciu a pomáhajúce profesie z odboru zdravotníctva a psychológie.

Poskytovaniu priamej pomoci obetiam domáceho násilia sa venujú aj viaceré ďalšie MVO vytvorené po roku 1995, pričom nie všetky z nich sa orientujú priamo, resp. výlučne na pomoc ženám. Niektoré z nich sa už dnes dajú pokladať za stabilizované, napríklad Áno pre život (Rajecké Teplice), Azylový dom Emauzy (Holíč), Orchidea (Prievidza), Slonad Nitra – centrum Slniečko (Nitra), Náruč – pomoc deťom v kríze (Žilina).

Ako sa otvárali nové otázky násilia páchaného na ženách (obchodovanie so ženami, násilie a imigrantky), začali sa objavovať aj MVO, ktoré sa pokúšali reagovať na tieto nové výzvy. Okrem Aliancie žien Slovenska sa v týchto, v SR relatívne nových oblastiach, angažuje napríklad Únia centier prevencie a pomoci – Dafné, občianske združenie Pomoc obetiam násilia alebo Avelana.

Únia centier prevencie a pomoci – Dafné (Rajecké Teplice)

Vznikla v roku 1997 a patrí k nemnohým MVO, ktoré sa venujú problému prostitúcie a obchodovania so ženami. Transformovala sa z pôvodnej Nadácie primárnej prevencie drogových závislostí a AIDS – Dafné, ktorá pôsobila od roku 1995 v Žiline. Stimulom rozšírenia aktivít aj na oblasť obchodovania bolo pravdepodobne zapojenie organizácie do programu Európskej komisie Daphne (program orientovaný na podporu boja proti násiliu na deťoch, mládeži a ženách). Únia sprostredkúva návrat obetí obchodovania do vlasti (čo vyžaduje zapojenie do medzinárodných sietí) a poskytuje aj sociálne poradenstvo a priamu pomoc obetiam obchodovania (azylový dom). Najnovšie sa v spolupráci s Medzinárodnou organizáciou pre migráciu (IOM) a občianskym združením Pomoc obetiam násilia usiluje o preventívne iniciatívy v tejto oblasti. Venuje sa aj publikačným aktivitám.

Pomoc obetiam násilia (Bratislava a sieť 8 poradní vo všetkých krajoch SR)

Pôvodná poradňa pre obeť trestných činov v SR, ktorá fungovala v rámci Asociácie seniorov – expertov, sa v roku 1999 transformovala na občianske združenie Pomoc obetiam násilia. Jeho hlavnou činnosťou je prevádzkovanie telefonickú linky pomoci, poskytovanie individuálneho poradenstva pre obeť trestných činov, sprevádzanie a zastupovanie klientov v trestnom konaní, ale tiež sociálne poradenstvo a pomoc. Organizácia je riadnym členom Európskeho fóra služieb obetiam a má bohaté kontakty s inými organizáciami na Slovensku a v zahraničí.

V ostatnom období sa organizácia začala angažovať aj v problematike obchodovania so ženami. Spolu s Medzinárodnou organizáciou pre migráciu (IOM) participovala na kampani zameranej na zvyšovanie povedomia študentiek stredných škôl o problematike obchodovania so ženami, ale aj na zvyšovanie povedomia preventívnych pracovníkov o tejto problematike.

Občianske združenie Avelana (Michalovce)

Organizácia vznikla v roku 2003 a jej cieľom je poskytovať komplexnú starostlivosť a poradenstvo ženám v regióne. Prevádzkuje centrum žien a matiek, v ktorom začala pracovať sociálno-právna poradňa pre ženy v mimoriadnej situácii (orientujú sa na viacnásobne sociálne znevýhodnené a marginalizované skupiny dievčat a žien). Je prvou MVO na Slovensku, ktorá sa zameriava na imigrantky, konkrétne z Ukrajiny.

6.2.2. MEDIÁLNE KAMPANE

Všetky dokumenty zaoberajúce sa problémom násilia páchanom na ženách kladú dôraz na potrebu kampaní, ktoré majú vyvolať širokú diskusiu a prispieť k zmene postojov spoločnosti. S iniciatívami v tejto oblasti vyšli medzinárodné organizácie ako Organizácia spojených národov (OSN) a Rada Európy (pozri časť 3.1).

Najvýznamnejšou iniciatívou na Slovensku bola kampaň „Piata žena“. Išlo o prvú celonárodnú mediálnu kampaň, ktorú na prelome rokov 2001 a 2002 a rokov 2002 a 2003 pripravilo sedem MVO pôsobiach v oblasti ženských ľudských práv: Pro Familia, Možnosť voľby, Fenestra, EsFem, Aspekt, Altera, Aliancia žien Slovenska. Kampaň po prvý raz verejne pomenovala fenomén násilia páchaného na ženách ako rodovo podmienený problém, ktorého

základom je asymetria moci medzi mužmi a ženami v spoločnosti. Jej realizácia významne prispela k informovaniu širokej verejnosti na Slovensku o príčinách a rozsahu násillia voči ženám, ako aj o možnostiach jeho riešenia. Neza-nedbateľným efektom bolo posilnenie rokovacích pozícií MVO pri presadzovaní legislatívnych opatrení v prospech obetí násillia páchaného na ženách.

Dva ročníky kampane „Piata žena“

Prvý ročník: Kampaň „Piata žena“ na prelome rokov 2001 a 2002 prebiehala v dvoch etapách. Prvá, tzv. podlinková etapa sa zamerala na PR a publicistiku, v rámci ktorej sa uskutočnili tlačové konferencie, verejné prednášky, seminá-re, diskusie, mediálne výstupy, spustenie a prevádzkovanie bezplatnej infolinky, sprevádzkovanie web stránky www.stopnasilliu.sk, výskum, pochod za ľudské práva, vydanie knihy *Piata žena a Urobím ti peklo*, divadelné predstavenie a politické rokovania. Druhá, nadlinková – mediálna etapa obsahovala televízne a rozhlasové spoty a printovú verziu kampane v národných i regionálnych médiách.

Významným pozitívom kampane bola najmä jej celonárodná úroveň a využitie multimediálnych prostriedkov, pričom počet jej recipientov dosiahol 2,5 milióna osôb (z toho recipienti televíznych spotov tvorili 1,9 milióna osôb, recipienti rozhlasových spotov 300 000 osôb a recipienti printových verzií kampane 300 000 osôb). Expertky z tejto iniciatívy absolvovali početné vystúpenia v televíznych i rozhlasových médiách a uverejnili množstvo článkov (spolu viac ako 100 mediálnych výstupov), v ktorých upozorňovali na problematiku násillia voči ženám v kontexte medzinárodných ľudskoprávnych dokumentov. Prvý ročník kampane teda výrazne pomohol prelomiť tabuizáciu témy, pomenovať fenomén násillia páchaného na ženách ako rodovo podmienený problém a spochybniť mýty spojené s týmto prob-lémom.

Druhý ročník: Na prelome rokov 2002 a 2003 prebehol druhý ročník kampane, ktorého cieľom bolo zvýšiť úroveň poznatkov laickej i odbornej verejnosti o násillí páchanom na ženách a vyvinúť verejný tlak na zodpovedné štátne inštitúcie, aby sa vytvorili podmienky pre pomoc ženám vystaveným násilliu. Leitmotívom kampane bolo upozorniť na trestnoprávne dôsledky násillia. Hlavným posolstvom kampane bolo: násillie páchané na ženách nie je „tradícia“, ale je to trestný čin, problém, ktorý musí riešiť spoločnosť. Druhý ročník ukázal, že prístup médií a odbornej i laickej verejnosti sa začína meniť. Nadviazala sa úspešná spolupráca MVO s mnohými novinárkami a novinármi a téma ná-sillia voči ženám sa stala jednou z frekventovanejších tém v rámci informácií o kriminalite. Záujem médií sa sústredil hlavne na novú legislatívu. Násillie páchané na ženách sa stalo jednou z ústredných tém problematiky ľudských práv žien a prejavilo o ňu záujem veľa ženských MVO. Pri všetkých podujatiach a konferenciách zameraných na ženskú tematiku bolo násillie páchané na ženách začlenené medzi hlavné problémy porušovania ľudských práv žien.

Prostredníctvom kampane sa značka „Piata žena“ stala mediálne známou nielen v oblasti násillia páchaného na ženách, ale aj všeobecne v problematike ľudských práv žien. Získala rešpekt a uznanie zo strany verejnosti, médií i odborných kruhov. Hoci kampaň prebehla v širokom rozsahu iba dva po sebe nasledujúce roky, jednotlivé MVO pokračujú vo svojich aktivitách ďalej: udržiavajú verejnú diskusiu a ovplyvňujú verejnú mienku v prospech systema-tického riešenia problematiky. Iniciatíva Piata žena zostala ako strešná organizácia feministických MVO na Sloven-sku (*Záverčná...*, 2002; 2003). Všetky organizácie združené v tejto iniciatíve informujú verejnosť prostredníctvom vystúpení v elektronických médiách a článkov v printových médiách.

6.2.3. VYDAVATELSKÁ A PUBLIKAČNÁ ČINNOSŤ

V tejto oblasti zohráva najvýznamnejšiu úlohu záujmové združenie žien Aspekt so svojím feministickým vzdelá-vacím a informačným projektom zameraným na rodové scitlivenie verejnosti. Od roku 1993 začalo vydávať kultúrny časopis s rovnakým názvom – *Aspekt*. K problematike rodovo podmieneného násillia vyšli dve monotematické čísla. Od roku 1996 vychádzajú aj knižné publikácie. Viaceré z tých, ktoré sa venujú problematike násillia voči ženám, boli vydané v spolupráci s občianskym združením Pro Familia.

Aspekt (Bratislava)

Toto záujmové združenie žien patrí k ženským MVO, ktoré majú najbohatšiu iniciatívnu činnosť a najdlhšiu tra-díciu. Definuje sa ako feministická organizácia a od roku 1993 sa zameriava na všeobecné posilňovanie práv žien a na rodové scitlivovanie verejnosti. Združenie Aspekt sa popri vydávaní rovnomeného feministického kultúrneho časopisu venuje aj publikovaniu prekladových i pôvodných prác. Spravuje jedinečnú knižnicu venovanú rodovej tematike a feministickej literatúre, poskytuje odborné konzultácie a spolupracuje s inými MVO a médiami.

Aspekt patrí medzi MVO, ktoré sa venujú problematike násillia páchaného na ženách v širšom kontexte. Na túto tému vydalo viacero publikácií, ktoré boli vôbec prvými dielami o tejto problematike na Slovensku (pozri zoznam literatúry). Patrí k základným iniciátorkám a realizátorkám dvoch ročníkov kampane „Piata žena“.

Publikácie venované otázkam násilia voči ženám vznikli i na pôde univerzitných (Filozofická fakulta Univerzity Komenského) či iných výskumných pracovísk alebo think tankov. K takým patrí napríklad Medzinárodné stredisko pre štúdium rodiny (dnes Stredisko pre štúdium práce a rodiny) alebo Inštitút pre verejné otázky (pozri zoznam literatúry). Téma násilia páchaného na ženách sa začala objavovať aj v diplomových prácach.

6.2.4. VZDELÁVACIA A PREDNÁŠKOVÁ ČINNOSŤ

Prednáškové a vzdelávacie aktivity sú dôležité pre odbúravanie stereotypov a scitlivovanie verejnosti i jednotlivých profesií vstupujúcich do priameho kontaktu s prípadmi násilia páchaného na ženách a venujúcich sa primárnej i sekundárnej prevencii. Pôsobenie MVO v tejto oblasti je o to dôležitejšie, že otázky násilia páchaného na ženách nie sú v dostatočnej miere zahrnuté do rámca povinného vzdelávania (pozri časť 4). Prednášky a vzdelávacie aktivity MVO sa zameriavajú na rôzne cieľové skupiny, a to predovšetkým na študentov rôznych odborov, profesionálov pôsobiacich v oblasti médií, odborníkov angažovaných v poskytovaní priamej pomoci obetiam násilia, učiteľskú obec, sudcovskú komunitu. Spomedzi viacerých MVO tohto zamerania je potrebné vyzdvihnúť predovšetkým Centrum rodových štúdií a Klub feministických filozofií; občianske združenie EsFem, AdvoCats – Obhajkyne žien a občianske združenie Občan a demokracia.

Centrum rodových štúdií (Bratislava)

Centrum pôsobí na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Formálne bolo založené v roku 2001, nadviazalo však na dlhodobjšiu činnosť svojich členiek o. i. v Klube feministických filozofií. Kľúčové osobnosti Centra od začiatku 90. rokov školia v rámci celouniverzitných prednášok študentky a študentov z rôznych katedrií. Centrum sa dá považovať za prvú vzdelávaciu a výskumnú inštitúciu tohto zamerania na akademickú pôdu v SR. Okrem prednášok a seminárov pre študentov a pre širší okruh záujemcov sa venuje aj publikačnej a prekladateľskej činnosti a organizovaniu seminárov a konferencií.

EsFem (Bratislava)

Občianske združenie EsFem sa od roku 1999 zameriava na prevenciu rodovo podmieneného násilia formou narušania rodových stereotypov medzi deťmi a mladými ľuďmi, pričom vychádza z konceptu ľudských práv žien a rovnosti žien a mužov. Uskutočňuje prednášky a workshopy na všetkých typoch škôl, a to pre žiakov i pedagógov („Model rodovo citlivej výchovy“). V roku 2001 združenie usporiadalo cyklus workshopov pre novinársku a žurnalistickú obec zameraný na zvýšenie informovanosti o skutočných príčinách násilia páchaného na ženách a o ľudských právach žien.

Okrem vzdelávacích aktivít vykonáva aj medializačné aktivity, venuje sa školeniam dobrovoľníkov a pomáhajúcich profesií. Zasadzuje sa za odstraňovanie diskriminácie žien a za pomoc ženám trpiacim násilím v párových vzťahoch. Organizácia sa aktívne angažovala v pripomienkovom pokračovaní k návrhu *Národnej stratégie na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách a v rodinách*, pričom poukazovala na formálne nedostatky návrhu a jeho obsahový nesúlad s medzinárodnými ľudskoprávnymi dokumentmi. EsFem patrí k iniciátorkám a reprezentantkám kampane „Piata žena“.

AdvoCats – Obhajkyne žien (Bratislava)

V rámci poskytovania právnej pomoci obetiam násilia sa na pôde Aliancie žien Slovenska vytvorila silná skupina právničiek, ktorá od roku 2000 pôsobí ako samostatné občianske združenie. Jej členky sa významne podieľali na príprave legislatívnej úpravy domáceho násilia v roku 2002. Popri individuálnom poradenstve pre krízové centrum Aliancie žien Slovenska sa venujú analýzam legislatívy vzťahujúcej sa k násiliu voči ženám a jej uplatňovaniu v praxi. Z ich iniciatívy sa v rámci Klinického vzdelávania Trnavskej univerzity prednáša ako povinný voliteľný predmet „Domáce násilie“. Študenti navštevujú krízové centrum Aliancie žien Slovenska a so súhlasom klientiek sa zúčastňujú právneho poradenstva a právnej pomoci obetiam.

Občan a demokracia (Bratislava)

Občianske združenie Občan a demokracia sa k otázkam násilia v domácnosti dostalo od všeobecnej ľudskoprávnej agendy. Od svojho vzniku v roku 1992 sa orientuje na ochranu ľudských práv a na vzdelávacie projekty pre pedagógov a študentov. V rámci tohto všeobecného prístupu združenie uskutočnilo v spolupráci s metodickými centrami sériu školení pre učiteľky a učiteľov všetkých typov základných a stredných škôl o domácom násilí ako o jednej z kľúčových ľudskoprávných tém. Zároveň pripravilo pre školy špecializovanú metodickú príručku.

6.2.5. INÉ AKTIVITY

Vo výpočte aktivít MVO zameraných na riešenie problému násilia páchanom na ženách by bolo možné pokračovať. Vďaka rozvoju nových informačných technológií sa zväčšili možnosti výmeny informácií medzi MVO, ako aj rýchleho informovania verejnosti. O ľudských právach žien a násilí páchanom na ženách informujú viaceré MVO aj prostredníctvom svojich internetových stránok, kde sa nachádza množstvo materiálov a dokumentov. K najvýznamnejším patria www.aspekt.sk, www.moznostvolby.sk, www.piatazena.sk, www.fenestra.sk, www.ssppr.sk, www.feminet.sk, www.genderstudies.sk, www.esfem.sk, www.stopnasiliu.sk.

Za všetky umelecké či osvetovo-propagačné podujatia spomeňme aspoň dve: „živú“ prezentáciu sôch žien, ktoré podľahli následkom násilia zo strany partnera zorganizovanú Fenestrou a predstavenia Bábkového divadla na rázcestí z Banskej Bystrice. Zároveň je potrebné upozorniť na pôsobenie niektorých materských centier, ktoré zavádzajú poradenské služby pre obe domáceho násilia alebo organizujú prednášky pre ženy na uvedenú tému. Mnohé MVO uskutočnili aspoň jednorázové konferencie alebo diskusie o probléme násilia páchaného na ženách (napríklad Únia žien Slovenska, Slovenská spoločnosť pre plánované rodičovstvo a výchovu k rodičovstvu).

6.3. VÝZVY STOJACE PRED MIMOVLÁDNYM ORGANIZÁCIAMI

Napriek šírke svojich aktivít sú MVO pôsobiace v oblasti násilia na ženách ešte stále organizačne slabé. Spravidla majú obmedzený počet stálych členiek a členov, niektoré z nich nemajú ani vlastnú kanceláriu, mnohé fungujú s nedostatočným technickým vybavením, bez vlastného dopravného prostriedku. MVO zápasia o získavanie nevyhnutných informácií. Podľa prieskumu S.P.A.C.E. z roku 2003 považujú MVO nedostatok informácií za jeden z hlavných problémov svojej činnosti (Kelley – Kostolanská, 2004).

MVO venujúce sa problematike násilia páchaného na ženách väčšinou fungujú ako individuálne organizácie, t. j. pôsobia tu iba málo sietí či strešných organizácií. V praxi vzniklo niekoľko dočasných či menších sietí pri konkrétnej aktivite, napríklad publikačné projekty združení Pro Familia, Fenestra a Aspekt; vzdelávacie projekty Aliancie žien Slovenska, združenia EsFem a AdvoCats – Obhajkyne žien; úsilie Medzinárodnej organizácie pre migráciu či Dafné o zosieťovanie organizácií venujúcich sa obchodovaniu so ženami; úsilie Pro Familie rozšíriť sieť svojich zariadení do iných regiónov Slovenska; hromadné pripomienkovanie návrhu *Národnej stratégie na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách a v rodinách*), vznik Iniciatívy Piata žena. Doteraz však nevznikla celonárodná sieť MVO bojujúcich proti násiliu páchanom na ženách. Prekážkou sú rozdielnosť prístupu a hodnotových východísk, konkurencia medzi MVO vzhľadom na obmedzené finančné zdroje, prvky elitárstva v správaní niektorých organizácií, ako aj absencia funkčných kanálov na šírenie poznatkov a zručností a ich vzájomnú výmenu.

Najvýraznejším problémom MVO pôsobiacich v oblasti násilia páchanom na ženách je však nedostatok finančných zdrojov a náročnosť ich získavania. Tieto problémy napokon signalizujú aj MVO s iným zameraním (Kelley – Kostolanská, 2004). Činnosť týchto organizácií bola vo väčšine prípadov financovaná z grantov od zahraničných donorských organizácií (NOS – OSF, Ekopolis, Pontis, Veľvyslanectvo Kanady v SR, Nadácia Friedricha Eberta za stúpenie v SR a ďalších). Sporadicky sa im darí získať príspevky na činnosť aj od miestnych samospráv alebo štátne príspevky. Dary od podnikateľských subjektov či fyzických osôb sú skôr zriedkavé. Štát si ešte vždy nevytvoril systematické kanály a dostatočné verejné zdroje na podporu MVO pôsobiacich v oblasti násilia. V konečnom dôsledku to znamená, že činnosť MVO venujúcich sa násiliu páchanom na ženách je možná iba vďaka veľkému podielu neplatennej dobrovoľníckej práce. Neisté či nedostatočné zdroje financovania tak predstavujú jednu z hlavných prekážok fungovania MVO zaoberajúcich sa touto problematikou.

ZÁVER

Cieľom publikácie je predstaviť a charakterizovať násilie páchané na ženách ako závažný spoločenský problém. Na základe dostupných zdrojov a výskumných zistení sa preto pokúša nielen zdokumentovať rozšírenosť tohto javu na Slovensku a priblížiť jeho konkrétne podoby a súvislosti, ale naznačuje aj možnosti jeho riešenia. Pripomína medzinárodné a európske záväzky Slovenskej republiky a ponúka niektoré inšpirujúce príklady vyrovnávania sa s problémom násilia páchaného na ženách, či už z krajín EÚ alebo zo Slovenska. Úspešnosť týchto pokusov závisí od viacerých okolností, spomedzi ktorých sú veľmi dôležité dva: aktivizácia žien a využívanie inovatívnych stratégií a netradičných postupov. Podobne ako inde vo svete aj na Slovensku zohrali pri prelomení mlčania obklopujúceho rodovo podmienené násilie na ženách a pri zavádzaní praktických podporných krokov kľúčovú úlohu ženské mimovládne organizácie. Pre riešenie problému je však rovnako potrebný aj angažovaný prístup oficiálnych predstaviteľov.

Každá kapitola obsahuje záverečné zhrnutie základných zistení prípadne najaktuálnejších úloh. Preto sa nasledujúce riadky zamerajú skôr na všeobecnú úvahu o kontexte a strategických prístupoch k problematike násilia páchaného na ženách.

Prezentované názory odborníkov, žien trpiacich násilím, ale aj postoje širokej verejnosti unisono podporujú požiadavku venovať zvýšenú pozornosť riešeniu násilia páchaného na ženách na Slovensku. Existuje na to celý rad závažných dôvodov. Násilie na ženách, ktoré je na Slovensku značne rozšírené, je porušovaním ľudských práv žien. Násilie na ženách prehlbuje nerovnosti v postavení žien a mužov v spoločnosti, a preto je potrebné vnímať ho ako jednu z prekážok rozvoja skutočnej demokracie v našej krajine. Názory ľudí (najmä tých, ktorí disponujú rozhodovacími právomocami), ale aj postoje mnohých žien a veľkej časti verejnosti k tejto otázke sú často ovplyvnené rozličnými mýtami. V podporných rámcoch a ochranných sieťach pre obeť násilia sú príliš veľké prázdne miesta a diery.

Medzinárodná komunita sa v súčasnosti zhoduje v názore, že násilie páchané na ženách je potrebné odstrániť. Dôvodom je skutočnosť, že násilie podkopáva a ohrozuje šancu žien a dievčat na dôstojný a slušný život. Platí to pre všetky krajiny, bez ohľadu na vzdelanie, vek, národnosť, vierovyznanie alebo farbu pleti žien. Pre pochopenie príčin násilia páchaného na ženách a možností jeho odstránenia je potrebné vnímať tento jav nielen ako záležitosť správania jednotlivcov, ale aj ako otázku týkajúcu sa rodiny, komunity a inštitúcií.

Deklarácia OSN o odstránení násilia na ženách z roku 1993 definovala násilie páchané na ženách ako jeden z kľúčových mechanizmov, prostredníctvom ktorých sú ženy zatlačované do podriadenej pozície. Všetky hlavné konferencie OSN, ktoré sa uskutočnili v 90. rokoch minulého storočia, a ich päťročné revízie obsahovali odporúčania na elimináciu násilia na ženách. V roku 1999 Valné zhromaždenie OSN vyhlásilo 25. november za Medzinárodný deň za odstránenie násilia na ženách. Európska únia, ktorej súčasťou sa SR stala, pripravuje celoeurópsku kampaň proti násiliu na ženách. V ostatnej dekáde sa teda na medzinárodnej scéne podarilo dosiahnuť významné výsledky v boji proti násiliu páchaného na ženách.

Spomínaný globálny konsenzus však nemá dlhú históriu. Ešte začiatkom 90. rokov bolo násilie páchané na ženách pre väčšinu krajín a vlád tabu. Mnohé štáty neboli ochotné uznať prítomnosť tohto negatívneho sociálneho javu na svojom území. Dištancovali sa od vlastnej zodpovednosti za tvorbu politík a za vyčlenenie fondov pre programy a služby zamerané na násilie páchané na ženách. Ani novoprijatá legislatíva v niektorých krajinách, ani rastúce požiadavky na špeciálne služby pre obeť násilia nedokázali celkom preklenúť odstup, ktorý si od tohto problému zachovávali predstavitelia oficiálnych štruktúr a vládni úradníci. Analýza aktuálnej situácie na Slovensku z pohľadu verejnej politiky dovoľuje s určitým zjednodušením konštatovať, že sa nachádzame v podobnom štádiu. Stále pretrvávajú určitý odstup od problému a nedosiahol sa konsenzus v definovaní základných prístupov.

Táto skutočnosť sa nedávno premietla do spôsobu prípravy a konečnej podoby *Národnej stratégie na prevenciu a odstránenie násilia páchaného na ženách a v rodinách* schválenej koncom roku 2004. Jej príliš všeobecný charakter, ignorovanie rodovej podmienenosti násilia páchaného na ženách a zahrnutie tohto problému do jedného „balíka“ s domácim násilím páchaným na deťoch, starších ľuďoch a zdravotne postihnutých osobách – to všetko sú dôvody, prečo by sa mala venovať zvýšená pozornosť príprave akčného plánu na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách, kde budú rozpracované podrobnejšie ciele a opatrenia. *Národná stratégia* totiž sľubuje vypracovať takýto materiál do konca mája 2005. Ponúka sa tak príležitosť korigovať niektoré jej stanoviská a zosúladiť prístup Slovenska k tejto problematike s prístupom medzinárodného a európskeho spoločenstva. Samozrejme, vrátane určenia zodpovednosti, termínov plnenia úloh a vyčlenenia špeciálnych rozpočtových prostriedkov.

Rekapitulácia medzinárodných a zahraničných skúseností ukázala, že eliminácia násilia páchaného na ženách si vyžaduje viacnásobné stratégie a pluralitu aktérov. Skvalitnením dát a štatistík o násilí na ženách, prijatím špeciálnej legislatívy garantujúcej zákonnú ochranu obetí násilia a najmä zabezpečením uplatňovania ustanovení zákona sa môžu vytvoriť akési základné „bloky“ celkového systému, ktorý môže na násilie páchané na ženách efektívne

reagovať. Dôležitým krokom vlády by malo byť vyčlenenie finančných zdrojov, podpora výskumu a dokumentácie o základných príčinách a dôsledkoch rodovo podmieneného násilia, zavádzanie vzdelávacích a prevenčných programov zameraných na zvýšenie zodpovednosti kompetentných orgánov a organizácií a na šírenie informácií o ľudských právach žien.

Na uskutočnenie požadovanej zmeny (odstránenie násilia na ženách) sú potrební rôzni aktéri: predovšetkým predstavitelia vlády i parlamentu, mimovládne organizácie, médiá, výskumné a vzdelávacie inštitúcie. Vzhľadom na prebiehajúcu decentralizáciu a presun kompetencií na samosprávy je nevyhnutné zakladať podporné siete a mechanizmy na úrovni komunity. Do budovaných komunitných partnerstiev je potrebné zapojiť aj políciu a súdnictvo. Dôležité je tiež budovať a vytvárať partnerstvá medzi štátnymi inštitúciami a mimovládnymi organizáciami.

Na záver ostáva pripomenúť, že násilie na ženách je problémom nás všetkých. Na jeho odstránenie sú potrební aktívni jednotlivci – ženy a muži, ktorí si nezakrývajú oči pred prítomnosťou tohto negatívneho javu v spoločnosti a sú ochotní vložiť sa do presadzovania princípu nulovej tolerancie násilia.

Editorky

PRÍLOHY

PRÍLOHA 1 VÝBER Z KRIMINÁLNYCH ŠTATISTÍK

Tabuľka 1

Celková kriminalita spáchaná v byte v SR (1995 – 2000)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Násilná kriminalita celkovo	3 945	4 416	4 799	5 574	5 961	5 939
Vražda	65	59	54	46	58	63
Lúpežná vražda	11	9	2	6	8	3
Vražda sexuálna	2	1	1	0	1	1
Úmyselné ublíženie na zdraví	1 134	1 120	1 087	1 210	1 024	1 014
Úmyselné ublíženie na zdraví s následkom smrti	25	14	18	22	15	8
Opustenie dieťaťa	0	0	3	0	0	2
Únos	1	0	3	1	0	1
Násilie proti jednotlivcovi	1 448	1 948	2 382	2 992	3 543	3 515
Vydieranie	112	107	104	125	190	190
Hrubý tlak	0	0	6	0	1	6
Týranie zverenej osoby	0	0	0	0	7	19
Zavlečenie do cudziny	0	0	0	1	1	0
Útlak	1	1	0	1	3	0
Obmedzovanie osobnej slobody	64	67	75	93	70	97
Mravnostná kriminalita	324	311	302	240	267	253
Znásilnenie	88	81	87	73	81	52
Pohlavné zneužívanie	228	221	208	166	181	190
Pohlavné zneužívanie v závislosti	53	38	38	26	37	37
Pohlavné zneužívanie – ostatné	175	183	170	140	144	153
Ohrozenie mravnosti	0	0	1	0	0	4
Výroba detského porna	0	0	0	0	0	1
Prechovávanie detského porna	0	0	0	0	0	1
Obchod so ženami	0	1	0	0	0	0
Súlož príbuzných	8	5	2	0	4	0
Spolu	7 684	8 582	9 342	10 716	11 596	11 549

Zdroj: Policajný zbor MV SR, 2001.

Tabuľka 2

Vybrané trestné činy spáchané na ženách, ktoré majú násilný charakter a znamenajú zásah do osobných slobôd a porušenie ľudskej dôstojnosti (1985 – 2000)

Druh trestného činu	1985	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Vražda	41	30	38	49	44	39	33	41	36	39	43	43	28
Lúpež	79	79	253	250	262	265	235	248	282	287	314	381	333
Ublíženie na zdraví	1 027	958	1 077	1 071	1 245	1 126	1 189	1 207	1 143	1 113	1 110	1 100	941
Násilie na jednotlivcovi	361	465	384	438	701	808	1 203	1 430	1 908	2 374	2 595	3 491	3 045
Vydieranie	45	59	58	73	86	83	86	118	141	126	123	258	212
Týranie zverenej osoby	10	10	6	15	6	5	6	10	10	4	10	3	14
Ostatné násilné trestné činy	122	126	161	147	122	111	115	126	125	129	-	149	-
Znásilnenie	255	257	318	258	234	210	211	207	207	173	-	171	-
Pohlavné zneužívanie v závislosti	71	38	36	40	47	47	42	71	41	42	-	59	-
Ostatné pohlavné zneužívanie	441	345	265	212	248	244	340	339	444	426	-	363	-
Kupliarstvo	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-	0	-
Obchodovanie so ženami	0	0	0	0	0	0	4	9	4	5	3	11	16

Zdroj: Analytický a organizačný odbor Prezídia Policajného zboru SR, Bratislava.

Tabuľka 3

Domáce a verejné násilie na ženách (1995 – 2000)

Druh trestného činu	Násilie		Násilie		Násilie		Násilie		Násilie		Násilie	
	domá- ce 1995	verej- né 1995	domá- ce 1996	verej- né 1996	domá- ce 1997	verej- né 1997	domá- ce 1998	verej- né 1998	domá- ce 1999	verej- né 1999	domá- ce 2000	verej- né 2000
Vražda	26	13	26	7	25	12	24	19	34	4	24	4
Lúpež	52	242	50	278	51	291	51	263	65	427	53	280
Ublíženie na zdraví	646	404	647	389	653	346	782	328	639	364	613	328
Násilie na jednotlivcov	1 040	163	1 407	216	1 807	220	2 305	290	2 716	304	2 712	333
Vydieranie	46	46	56	59	51	50	72	51	93	92	114	98
Týranie zverenej osoby	9	0	8	0	2	0	10	0	8	0	14	0
Znásilnenie	87	107	81	79	87	59	7	51	81	60	52	43
Pohlavné zneužívanie	198	64	200	111	180	92	135	146	158	104	160	124
Ostatné násilné trestné činy	62	47	64	53	60	59	-	-	-	-	-	-
Trestné činy spolu	2 166	1 086	2 539	1 192	2 916	1 129	3 452	1 148	3 794	1 355	3 742	1 210
Podiel v %	66,6	33,3	68,1	31,9	72,1	27,9	75,0	25,0	73,7	26,3	75,6	24,4

Zdroj: Policajný zbor SR, MV SR, 2001.

Tabuľka 4

Obete násilných trestných činov podľa pohlavia a veku (k 31. decembru 1999)

Druh trestného činu	Po- hlavie obete	Veková kategória (v rokoch)									
		do 15	16 –18	19 –20	21 –25	26 –30	31 –40	41 –50	51 –60	61 +	Spolu
Vražda	muž	6	4	1	11	11	24	18	11	12	98
	žena	0	3	2	0	0	13	9	5	11	43
Lúpež	muž	264	83	43	99	59	100	124	70	65	907
	žena	45	16	12	38	23	53	51	39	104	381
Ublíženie na zdraví	muž	156	249	166	469	312	528	571	235	152	2 838
	žena	29	49	23	102	141	326	238	101	91	1 100
Násilie na jednotlivcov	muž	27	96	38	143	119	214	342	184	239	1 402
	žena	24	102	62	245	334	992	864	407	461	3 491
Vydieranie	muž	249	93	28	91	59	85	106	28	27	766
	žena	51	26	11	30	19	38	40	13	30	258
Týranie zverenej osoby	muž	6	0	0	0	0	0	0	0	0	6
	žena	3	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Znásilnenie	muž	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	žena	25	27	11	25	17	35	19	6	6	171
Pohlavné zneužívanie v závislosti	muž	4	1	0	0	0	0	0	0	0	5
	žena	45	14	0	0	0	0	0	0	0	59
Ostatné pohlavné zneužívanie	muž	60	0	1	1	0	0	0	0	1	63
	žena	363	2	2	0	0	0	0	0	0	367
Kupliarstvo	muž	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	žena	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Obchodovanie so ženami	muž	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	žena	0	8	1	1	1	0	0	0	0	11
Ostatné násilné trestné činy	muž	33	6	3	11	8	14	10	3	6	94
	žena	26	23	10	18	16	25	10	8	13	149

Zdroj: Analytický a organizačný odbor Prezídia Policajného zboru SR.

PRÍLOHA 2

ÚRADY PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY (KONTAKTNÉ ADRESY)

P. č.	Detašované pracovisko ÚPSVR	Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny	Adresa	Tel. čísla	Fax	Mená riadi- telov	E-mailové adresy
	Ústredie ÚPSVR		Župné nám. 5 – 6	02/59330501 (502)			kancelariagr@upsvr.sk
1	Bratislava		Bratislava, Miletičova 21	02/50572826 02/50572827	02/55422689	Ing. Pavol Hanuska	pavol.hanuska@upsvar.sk
		Bratislava I	Bratislava I, Vajanského nábřežie 10 – odbor sociálnych vecí	02/59304123 02/59304124	02/53904123	Mgr. Alena Stankovičová	stankovicova.alena@upsvr. gov.sk
		Bratislava I	Bratislava I, Vajanského nábřežie 10 – odbor služieb zamestnanosti	02/59304132	02/59304123	Ing. Jeanita Omelková	omelkova.jeanita@upsvr.gov.sk
		Bratislava II	Bratislava II, Jadrová 4 – odbor sociálnych vecí	02/43338349	02/43338024	PhDr. Janka Ondrisová	ondrisova.jana@upsvr.gov.sk
		Bratislava II	Jadrová 4 –odbor služieb zamestnanosti	02/43292322	02/43338024	Mgr. Jana Štefková	
		Bratislava III	Bratislava III, Junácka 1 – odbor sociálnych vecí	02/49253310	02/44258434	Mgr. Judita Havalová	osv@ba3.vs.sk
		Bratislava III	Nobelova 32 – odbor služieb zamestnanosti	02/44456931	02/44457670	Ing. Mária Polačková	maria.polackova@upsvar.sk
		Bratislava IV	Bratislava IV – odbor sociálnych vecí, Karloveská 2	02/65423162	02/65424001	Mgr. Monika Micheľcová	micheľcova.monika@ba4.vs.sk
		Bratislava IV	Repašského 20 – odbor služieb zamestnanosti	02/64287362	02/64284033	Mgr. Andrea Kozová	andrea.kozova@upsvar.sk
		Bratislava V	Bratislava V, Kutlíkova 17 – odbor sociálnych vecí	02/63825221	02/63820920	Mgr. Ľubica Kosíková	lubica.kosikova@upsvr.gov.sk
		Bratislava V	Poloreckého 1 – odbor služieb zamestnanosti	02/62411912	02/62247728	Mgr. Katarína Dubovanová	katarina.dubovanova@upsvar. sk
2	Malacky		Malacky, Pezinskej č. 19	034/7723852		Ing. Mária Bigsadská	jana.petrakovicova@upsvar.sk
		Stupava	DP Hlavná 72	02/65934551		Beata Bartošová	barrosova.beata@upsvr.gov.sk
3	Pezinok		Pezinok, Mojzesova 2, 902 01	033/6902600	033/6902622	Ing. Gabriela Steinerová	gabriela.steinerova@upsvar.sk
		Pezinok	Pezinok, Komenského 29 – odbor služieb zamestnanosti	033/6908040	033/6908029	Ing. Kamil Pajer	kamil.pajer@upsvar.sk
		Pezinok	Pezinok, Komenského 29 – odbor sociálnych vecí	033/6908056	033/6908027	Mgr. Mária Ivicová	ivicova.maria@upsvr.gov.sk
		Senec	Senec, Hurbanová 21 – odbor sociálnych vecí 903 01	02/40202414		Mgr. Renáta Zárecká	zarecka.renata@upsvr.gov.sk

		Senec	Senec, Krátka 1 – odbor služieb zamestnanosti	02/45922725	02/45923321	Ing. Soňa Korčoková	sona.korcokova@upsvar.sk
4	Dunajská Streda		Dunajská Streda, Ádorská 41	031/5904455	031/5904454	Dr. Tibor Varga	tibor.varga@upsvar.sk
5	Galanta		Nová Dobač 1408/31, 924 01	031/7804479	031/7804598	Ing. Klára Frištáková	klara.fristakova@upsvar.sk
		Sereď	DP Sereď, Vonkajší rad 795	031/7892155	031/7893422	Karmen Vavrová	karmen.vavrova@upsvar.sk
		Sládkovičovo	DP Sládkovičovo, Fučíkova 96	031/7842460	031/7841754		spsl@mail.viapvt.sk
6	Piešťany		Piešťany, Krajinská cesta 13	033/7761220	033/7740489	Ing. Michal Javor	upsvr_pn@upsvar.sk
		Hlohovec	Hlohovec, Jarmočná 3204/3	033/7365222		PaedDr. Zdenka Magulicová	
7	Senica		Senica, Vajanského 17	034/6513825 034/6512851 klapka 287	034/6512733	Ing. Mária Fábiková	alena.hrebickova@upsvar.sk
		Skalica	Gorkého 2	034/6648272	034/6648272		osv@si.vs.sk
		Šaštíne Strážoch	Štúrová 1328	034/6592121	034/6592122		ingrit.pokorna@upsvar.sk
		Holíč	DP Holíč, Hviezdoslavova 17	034/6683914	034/6683913		
8	Trnava		Trnava, J. Bottu 4	033/5521537 033/5521388	033/5521539	Ing. Miroslava Navrátilová	miroslava.navratilova@upsvar.sk
9	Partizánske		Partizánske, Nám. SNP 151/6	038/7492472	038/7493100	Ing. Jroslav Szegény	jaroslav.szegeny@upsvar.sk
10	Nové Mesto nad Váhom		Nové Mesto nad Váhom, Hviezdoslavova 40	032/7740719	032/7740714	Ing. Ivan Sadovský	ivan.sadovsky@upsvar.sk
		Stará Turá	DP Stará Turá, Družstevná 2				
		Myjava	Myjava, Nám. M. R. Štefánika 561/6	034/6213941 -44-139		Mgr. Marta Turanová, odbor soc. vecí	
				034/6213941 -44-148		Ing. Slávka Bajzová OSZ	
11	Považská Bystrica		Považská Bystrica, Centrum 13/17	042/4307350	042/4307351	Ing. Janka Blažejová	janka.blazejova@upsvar.sk
		Púchov	Púchov, Štefánikova 820	042/4602147		Ing. Melánia Miklošová	mclania.miklosova@upsvar.sk
12	Prievidza		Prievidza, Šumperská 1	046/5156266	046/5156265	Mgr. Celestín Černák	cernak.celestin@upsvar.sk
13	Trenčín		Trenčín, Ul. gen. M. R. Štefánika 20	032/7415121 032/6400230	032/6400233	Ing. Branislav Horník	branislav.hornik@upsvar.sk
		Ilava	Micrové nám. 3	042/4451325	042/4465774	K. Dubčák	dubcak.karol@upsvr.gov.sk
		Dubnica nad Váhom	DP Dubnica nad Váhom, Partizánska 168	042/4421079	042/4424018	Ing. Vojtášová	fabryova.irena@upsvar.gov.sk
14	Komárno		Komárno, M. R. Štefánika 9	035/7701609	035/7701675	Ing. Eleonóra Šlepečká	eleonora.slepecka@zpsvar.sk
			Komárno, Nám. G. Klapku 7	035/7713487, 7713484		Ing. Iveta Krajčírová	iveta.krajcirova@upsvar.sk
			Komárno, Senný trh 6	035/7701301		Ing. Mária Poláčková	maria.polackova@upsvar.sk
			Župná 15	035/7701696		Mgr. Zuzana Marosiová	zuzana.marosiova@upsvar.gov.sk
			Senný trh 4	035/7713286		Ing. Ingrid Mátyásiová	
		Hurbanovo	DP Hurbanovo, Komárňanská 177	035/7602945		Zsolt Záčík	zsolt.zacik@upsvar.sk
			Hurbanovo, Konkolyho nám. 3	035/7603260-143		Ing. Renáta Holá	renata.hola@upsvr.gov.sk

		Kolárovo	DP Kolárovo, Kostolné nám. 32	035/7771129- 124		Perla Martanová	perla.martanova@upsvar.sk
15	Levice		Levice, Sv. Michala 6	036/6312049	036/6312049	Ing. Ladislav Kollar	ladislav.kollar@upsvar.sk
			Levice, E. Štúra 53	036/6351278		Mgr. František Sarus	osv@lv.vs.sk
		Šahy	DP Šahy, SNP č. 52	036/7411243	036/7411243	Mgr. Valéria Solmošiová	
		Želiezovce	DP Želiezovce, SNP 2	036/7711194		Ing. Beata Mihalyová	
16	Nitra		Nitra, Štefánikova trieda 88	037/6926200	037/6926 2849	Ing. Lýdia Leskovská	lydia.leskovska@upsvar.sk
			Nitra, Štefánikova 88	037/6526536	037/6526536	PhDr. Bronislava Pekárová	gruzmanová.maria@upsvr. gov.sk
		Moravce	Sládkovičova 3	037/6401122	037/6401293	PhDr. Božena Dodoková	dodokova.bozena@upsvr.gov.sk
		Vráble	Hlavná 1221	037/7833027 037/7832301	037/7833027	Ing. Maria Zajacová	marie.zajacova@upsvar.sk
17	Nové Zámky		Nové Zámky, Kapisztóryho 1	035/6420728	035/6420728	Ing. Csilla Onódiiová	csilla.onodiiova@upsvar.sk erika.rozsnayova@upsvar.sk
		Šurany	DP Šurany, SNP 149				
		Štúrovo	DP Štúrovo, Sv. Štefana 79				
		Šaľa	Šaľa, Pázmaňa 52/21				
18	Topoľčany		Topoľčany, Škultétyho 1577/8	038/5367206	038/5367243	RNDr. Ladislav Záhumenský	ladislav.zahumensky@upsvar.sk
19	Čadca		Čadca, Matičné nám. 1617	041/4304410	041/4331409	Ing. Peter Špita	peter.spita@upsvar.sk
			Čadca, Palárikova 1158 (OSV)				
		Turzovka	DP Turzovka, Jašíkova ulica 178	041/4352418 041/4352539		Jana Jarošová	jana.jarosova@upsvar.sk
20	Dolný Kubín		Dolný Kubín, Nám. slobody 1	043/5864867	043/5863643	Ing. Peter Florek	florek.peter@dk.vs.sk
21	Námestovo		Námestovo, Nám. A. Bernoláka 381/4	043/5523721 043/5502250		Pavol Boldoviak	boldovjak.pavol@upsvr.gov.sk
		Púchov	Púchov, Štefánikova 820	042/4602147		Ing. Melánia Miklošová	melania.miklosova@upsvar.sk
		Poltár	Poltár, Železničná 2	047/4210204		Ing. Elena Katreniaková	
22	Liptovský Mikuláš		Hodžová 30, 031 01	044/5476311	044/5522868	Ing. Dušan Druska	dusan.druka@upsvar.sk
23	Martin		Novomeského 4, 036 01	043/4135501	043/4135502	Mgr. Mariana Revusova	mariana.revusova@upsvar.sk
24	Ružomberok		Textilná 23, 043 05	044/4327777	044/4327777	Mgr. Mária Drobuliaková	maria.drobulikova@upsvar.sk
25	Žilina		Hurbanová 16, 010 01	041/5119 307		Ing. Mgr. Igor Braniša	igor.branisa@upsvar.sk
26	Banská Bystrica		Zvolenská cesta 27, 974 05 BB	048/4308203 048/4308204	048/4308208	Ing. Rudolf Vnencák	rudolf.vnencak@upsvar.sk
27	Banská Štiavnica		Radničné námestie 18, 969 01	045/6921223	045/6921494	Mgr. Pavol Balžanka	pavol.balzanka@upsvar.sk
28	Brezno		Rázusová 40, 977 01 Brezno	048/6117 000	048/6117003	PhDr. Ing. Ivana Kružliaková	ivana.kruzliakova@upsvar.sk
29	Lučenec		Pettofi 39, 984 01	047/4301309	047/4327296	PhDr. Alexandra Šagátová	alexandra.sagatova@upsvar.sk
30	Revúca		Revúca, Jilemnického 92/36	058/4423631	058/4424570	Ing. Ondrej Kvetko	ondrej.kvetko@upsvar.sk
			Revúca, Gen. Viesta 1103/4				

		Tornaľa	DP Tornaľa, Micrová 147	047/5523187 047/5522570	047/5523187	Pavol Danis	pavol.danis@upsvar.sk
31	Rimavská Sobota		Rimavská Sobota, Čerenčianska 18	047/5632063	047/5632063	Ing. Alexander Pataki	alexander.pataki@upsvar.sk
		Bátka	DP Bátka 160	047/5697363	047/5697553		
		Gem. Jablonec	DP Gem. Jablonec 79	047/5684323	047/5684116		
		Hnúšťa	Hnúšťa, Daxnerova 326	047/5422645	047/5422951		
32	Veľký Krtíš		Veľký Krtíš, Madácha 2	047/4830367	047/4830367	Ing. Peter Libiak	libiak.peter@upsvr.gov.sk oupvk@bb.telecom.sk
		Vinica	DP Vinica	047/4891511			
33	Zvolen		Zvolen, M. R. Štefánika 22	045/5429124	045/5325157	Mgr. Vladimír Balko	vladimir.balko@upsvar.sk
			Zvolen, Nám. SNP 35/48	045/5316116		Lubomir Straka	straka.lubomir@upsvr.gov.sk
		Detva	Detva, Štúrova 35	045/455894	045/455705	Štefan Chlebnica	stefan.chlebnica@upsvar.sk
		Krupina	Ul. ČSA č. 2190/3	045/511602	045/511016	Radoslav Feja	feja.radoslav@upsvr.gov.sk
34	Bardejov		Bardejov, Dlhý rad 17	054/4865422	054/4748980	Ing. Pavol Tarcala	pavol.tarcala@upsvar.sk
		Svidník	Svidník, Sov. Hrdinov 102, 812/11	054/7863123	054/7863102	Ing. Martin Miščík	martin.miscik@upsvar.sk
		Giraltovce	Giraltovce, Hviezdoslavova 3	054/7322750	054/7322750	Ing. Jozef Sočuvka	ousk@stonline.sk
35	Humenné		Sokolovská 2	057/7708202	057/7720703	PhDr. Marcela Pohlová	marcela.pohlova@upsvar.sk
		Snina	Snina, Partizánska 1057	057/7602301	057/7623781	Mgr. Marek Choma	marek.choma@upsvar.sk
36	Poprad		Popradské nábrežie 65/16, 058 01	052/7160476	052/7725015	Ing. Mgr. Božena Figlárová	upsvr_pp@upsvar.sk
		Svit	DP Svit, Hviezdoslavova 33				
		Levoča	Levoča, Nám. M. Pavla 59				
37	Prešov		Slovenská 87, 080 28	051/7739742	051/7711197	Mgr. Eduard Stahovec	eduard.stahovec@upsvar.sk
		Sabinov	Sabinov, Nám. Slobody 87	051/4520380	051/4521017	Mgr. Mária Janeková	maria.janekova@upsvar.sk
		Lipany	DP Lipany, Komenského 16, 082 72	051/4880301		Martin Drobnák	martin.drobnak@upsvar.sk
38	Stará Lubovňa		Stará Lubovňa, Farbiarska ul.	052/4267110	052/4322837	JUDr. Anna Aftanasová	anna.aftanasova@upsvar.sk
		Podolíne	DP Podolíne, Mariánske nám. 4	052/4391395	052/4391395		
39	Kežmarok		Kežmarok, Dr. Alexandra 61	052/4513107 052/4522546	052/4524035	PhDr. Ivan Kotora	kotora.ivan@upsvr.gov.sk
		Spišská Belá	DP Spišská Belá, Petzvalova 37				
		Spišská Stará Ves	Spišská Stará Ves, Štúrova 228				
40	Stropkov		Stropkov, Hlavná 26	054/7423741	054/7423617	Ing. Metod Burák	peter.lofaj@upsvar.sk
		Medzilaborce	Medzilaborce, Cintorínska 657/2	057/7322372	057/7322198	Pavel Semancoing	pavel.semancoing@upsvar.sk
41	Vranov nad Topľou		Hlavná 7, 091 01	057/4422706	057/44228080 057/44225622	RNDr. Ludmila Klímová	ludmila.klimova@upsvar.sk sekretariat@oupvt.sk
		Hanušovce n/T	DP Hanušovce n/T. Zámocká 115				
42	Košice	Košice	Košice, Staničné nám. 9	055/6805555	055/6805556	Mgr. Judita Kántorová	judita.kantorova@upsvar.sk

		Košice II	Košice II, Popradská 74	055/6420932		Ing. Surová	
		Košice III	Košice III, Adlerova 29	055/6719966		Ing. Juraj Briskár	juraj.briskar@upsvar.sk
		Košice IV	Košice IV, Žižkova 21	055/7280435		Mgr. Albert Harčák	albert.harcak@upsvar.sk
		Košice okolie	Košice , Žižkova 21	055/7280439		Ing. Daniela Urbanová	
43	Michalovce		Michalovce, ul. Saleziánov 1	056/6860300	056/6442957	Ing. Tichomír Pallai	tichomir.pallai@upsvar.sk
		Veľké Kapušany	DP Veľké Kapušany, P.O.H. 66	056/6383027	056/6382755	Helena Titková	
		Sobrance	Sobrance, Michalovská 55	056/6523310	056/6524045	Ing. Eva Počátková	soadm@upsvar.gov.sk
44	Rožňava		Rožňava, Šafáriková 112	058/7880511/ 12	058/7331288	Ing. Dana Lacková	dana.lackova@upsvar.sk
		Plešivec	DP Plešivec, Okružná 428	058/7921684 058/7921677			Helena.Elexova@upsvar.sk
		Dobšiná	DP Dobšiná, Zimná 129	058/7941785 058/7941761		Dana Tokarciková	Dana.Tokarcikova@upsvar.sk
45	Spišská Nová Ves		Spišská Nová Ves, Odborárov 53	053/4183114	053/4426140	JUDr. Michal Komara	michal.komara@upsvar.sk
			Spišská Nová Ves, Štefánikovo nám. 1	053/4175283	053/4175284	Adriana Cehulová	Cehulova.adriana@upsvar.gov.sk
		Krompachy	DP Krompachy, Kúpeľná 9	053/4472995	053/4470040	Miroslava Fonfarová	miroslava.fonfarova@upsvar.sk
		Gelnica	Gelnica, Hlavná 1	053/4812260	053/4822470		osv@gl.vs.sk
46	Trebišov		Trebišov, Záborského 8	056/6723266	056/6724844	Mgr. Peter Bačkovský	peter.backovsky@upsvar.sk
			Nám. pionierov 1 Čiernej nad Tisou	056/6351172			
		Streda nad Bodrogom	DP Streda n/B, Ružová 1	056/6373884			
		Sečovce	DP Sečovce, Cyrila a Metoda 142	056/6782867	056/6783674		
		Kráľovský Chlmec	DP Kráľovský Chlmec, Hlavná 718	056/6322021	056/6321521		

KONTAKTNÉ ADRESY NA CENTRÁ PORADENSKO-PSYCHOLOGICKÝCH SLUŽIEB

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Bratislava I
Bezručova 8
811 02 Bratislava

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Martin
Kollárova 49
036 01 Martin

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Lučenec
Karmána 2
984 01 Lučenec

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Bratislava III
Vajnorská 71
831 03 Bratislava

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Bratislava II
Tomášikova 23
821 02 Bratislava

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko P. Bystrica
Pionierska 981/7
017 01 Považská Bystrica

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Bratislava IV
Bagarova 20
841 01 Bratislava

Centrum poradensko-psychologických služieb
detašované pracovisko Dubnica nad Váhom
Bratislavská 380
018 41 Dubnica nad Váhom

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Bratislava V
Haanova 37
851 04 Bratislava

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Prievidza, SOU Stavebné
Vansovej 28
971 01 Prievidza

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Malacky
M. Rázusa 2383/30
901 01 Malacky

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko R. Sobota
Jesenského 5, budova regionálnej poisťovne
979 01 Rimavská Sobota

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Dunajská Streda
Hlavná 326/23
929 01 Dunajská Streda

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko V. Krtíš
Komenského 3, P. O. Box 144
990 11 Veľký Krtíš

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Galanta
kpt. Nálepku 7
924 01 Galanta

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Zvolen
Hodžova 3/281
960 01 Zvolen

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Komárno
p. p. 167
945 01 Komárno

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Žiar nad Hronom
Nám. Matice Slovenskej 4, p. p. 66
965 01 Žiar nad Hronom

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Levice
Dopravná č.14
934 01 Levice

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Revúca
Železničná 226
050 01 Revúca

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Nitra
Štefánikova 69
949 01 Nitra

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Žilina
Hollého 11
010 01 Žilina

Centrum poradensko-psychologických služieb
detašované pracovisko Šaľa
Pazmánya 51/19
927 01 Šaľa

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Bardejov
Kláštorská 19
085 01 Bardejov

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Nové Zámky
Štefánikova 25
940 01 Nové Zámky

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Humenné
Kukorelliho 10
066 01 Humenné

Centrum poradensko-psychologických služieb
detašované pracovisko pre prevenciu DZ
Štefánikova 25
940 01 Nové Zámky

Centrum poradensko-psychologických služieb
detašované pracovisko Snina
Strojárska 2706/97
069 01 Snina

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Senica
Hviezdoslava 323
905 01 Senica

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Košice-mesto
Hlavná 18
040 01 Košice

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Topoľčany
Adámiho 2885-22
955 01 Topoľčany

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Košice-okolie
Humenská 51
041 25 Košice

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Trenčín
Legionárska 5
912 50 Trenčín

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Michalovce
Nám. Osloboditeľov 77
071 01 Michalovce

Centrum poradensko-psychologických služieb
detašované pracovisko Nové Mesto nad Váhom
Štúrova 15
915 01 Nové Mesto nad Váhom

Centrum poradensko-psychologických služieb
detašované pracovisko Sobrance
Michalovská 19
073 01 Sobrance

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Trnava
Trhová č. 2
917 01 Trnava

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Poprad
Wolkerova 3
058 01 Poprad

Centrum poradensko-psychologických služieb
detašované pracovisko Piešťany
Krajinská cesta 2929
921 01 Piešťany

Centrum poradensko-psychologických služieb
detašované pracovisko Kežmarok
Hlavné námestie 3
060 01 Kežmarok

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Partizánske
Nám. SNP 212/4
958 01 Partizánske

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Prešov
Levočská 9
080 01 Prešov

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko B. Bystrica I
Dolná Strieborná 2
974 00 Banská Bystrica

Centrum poradensko-psychologických služieb
detašované pracovisko Sabinov
17. novembra 48
083 01 Sabinov

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko B. Bystrica II
Dolná Strieborná 2
974 00 Banská Bystrica

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Levoča
Nám. M. Pavla 18
054 01 Levoča

Centrum poradensko-psychologických služieb
detašované pracovisko Brezno
Štvrť L. Novomeského 34
977 01 Brezno

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Rožňava
E. Rótha 49
048 01 Rožňava

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Čadca
Palárikova 91, p. p. 77
022 01 Čadca

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Spišská Nová Ves
Levočská 1
052 01 Spišská Nová Ves

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko D. Kubín
Nám. Slobody 2
026 01 Dolný Kubín

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Stará Ľubovňa
Sládkovičova 13, p. p. 67
064 01 Stará Ľubovňa

Centrum poradensko-psychologických služieb
detašované pracovisko Nižná
Hattalova 471 , DM pri SOU P
027 43 Nižná

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Svidník
ul. Sov. hrdinov 78/456
089 01 Svidník

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Liptovský Mikuláš
M. Pišúta 2
031 01 Liptovský Mikuláš

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Trebišov
Štefánikova ul.budova Mestského úradu
075 01 Trebišov

Centrum poradensko-psychologických služieb
detašované pracovisko Ružomberok
Madáčova 3
034 01 Ružomberok

Centrum poradensko-psychologických služieb
územné pracovisko Vranov nad Topľou
Hronského 1191
093 01 Vranov nad Topľou

Centrum poradensko-psychologických služieb
Riaditeľstvo – metodické oddelenie
Špitálska 6
812 48 Bratislava

PRÍLOHA 3

ZARIADENIA POSKYTUJÚCE SOCIÁLNU POMOC PODĽA ZÁKONA Č. 195/1998 O SOCIÁLNEJ POMOCI V ZNENÍ NESKORŠÍCH PREDPISOV (AJ) OBČANOM/OBČIANKAM, NA KTORÝCH BOLO PÁCHANÉ NÁSILIE ZO STRANY OSOBY, KTORÁ S NIMI ŽILA V JEDNEJ DOMÁCNOSTI – 2004

Druh zariadenia	Prevádzkovateľ	Názov zariadenia	Kontaktná osoba	Kapacita zariadenia	Forma pobytu	Adresa	Telefón/fax
Bratislavský kraj							
DSS, ZCHB, Útulok, SOS pre deti	VÚC	Rozsutec	Mgr. Petronela Šebestová	6 + 24 + 20	denná, týždenná, celoročná	Furmanská 4, 841 03 Bratislava	tel.: 02/64288523, fax: 02/642873372
KS, DOR, Útulok, SOS	neštátny subjekt	Maják nádeje	Mgr. Andrej Poradská	8 + 22 + 8 + 2		Karpatská 24, 811 05 Bratislava	tel.: 02/69202927; 0904/700866
DOR, Útulok, SOS, DeD	neštátny subjekt	Brána do života	Viera Dulajová			M. Medvedovej 4, 851 03 Bratislava	tel.: 02/62410469; 62410468
ZCHO	neštátny subjekt	Aktiva, n. o.	Ing. Pavol Straka	4		Bazovského 4, 841 01 Bratislava	tel.: 02/64534834; 64534835
KS	neštátny subjekt	Domovské vzdelávacie centrum	Ildikó Madarászová	24		Jánošíkova 791, 900 42 Dunajská Lužná	tel.: 0908/766349
Trnavský kraj							
DOR	VÚC	Domov pre osamelých rodičov Senica	Ing. B. Flamíková	9	prechodná	Starohájska 10, 917 10 Trnava	tel.: 033/593380
DOR	Mesto Piešťany	Domum Piešťany	PhDr. Ema Žáčková	18	prechodná	Nám. SNP 1, 921 45 Piešťany	tel.: 033/7727687
Útulok	Križovatky, n. f.	Azylový dom EMAUZY Holíč	Danica Sedláčková	41	prechodná	J. Čabelku 1470, 908 51 Holíč	tel.: 034/6683110
Útulok	OZ Pokoj a Dobro	Útulok sv. Anny pre ženy	Alžbeta Chrenáková	17	prechodná	kpt. Nálepku 6, 920 01 Hlohovec	tel.: 033/7422352
Trenčiansky kraj							
DOR	VÚC	Humanity CPS	Mgr. Valovič	9	prechodná	Odbojárov 6, 971 01 Prievidza	tel.: 046/5425134
DOR	Mesto Prievidza	Harmónia, n. o.	Alžbeta Borková	16	prechodná	Námestie slobody 14, 971 01 Prievidza	tel.: 046/5426941
DOR, Útulok	neštátny subjekt	Orchidea, n. o.	PhDr. Ľubica Šorlová	5 + 33	prechodná	Necpalská 32, 971 01 Prievidza	tel.: 0905402456
Žilinský kraj							
DeD, DSS pre dospelých, Útulok	VÚC	Útulok	Bc. Viera Fuleková	52	prechodná	Hviezdoslavova 5, 010 01 Žilina	tel.: 041/5624943
DeD, DSS pre dospelých	VÚC	Útulok	Mgr. Jana Hapčová	12	prechodná	Nábr. Stodolu, Liptovský Mikuláš	tel.: 044/5531063
DeD, DSS, SOS, DOR	VÚC	Domov pre osamelých rodičov	Vlastimil Bartoň	8	celoročná	Tichá 33, 034 01 Ružomberok	tel.: 044/4329206
DSS pre deti aj dospelých, DOR, KS	VÚC	Domov pre osamelých rodičov	PhDr. Dušan Vlkolinský	25	celoročná, prechodná	Záskalická 907, 026 01 Dolný Kubín	tel.: 043/5864154
KS	VÚC	Pálkovo centrum	Ing. Ján Palider	ambulatne		Školská 16, 031 01 Liptovský Mikuláš	tel.: 044/5522962
DOR, Útulok, ženy a dievčatá v krízových situáciách	neštátny subjekt	Áno pre život, n. o.	RNDr. Dobešová	25	celoročná	utajovaná adresa	tel.: 041/5424434
Útulok, KS, 15- až 25-ročné dievčatá s poruchami správania, v citovej a sociálnej deprivácii	Spíšská katolícka charita	Dom Charitas sv. Kláry	Ing. Kľuvancová	8		Borbisova 5, 031 01 Liptovský Mikuláš	tel.: 044/5621932
KS, SPO, SPR, deti týrané, zneužívané a zanedbávané, prípadne ich rodiny	neštátny subjekt	Náruč – Pomoc deťom v kríze, o. z.	Mgr. Ivan Leitman	22	prechodná	Zádubnice 56, 010 01 Žilina	tel.: 041/5166543

Banskobystrický kraj							
Útulok	Slovenský Červený kríž	Nocľaháreň Večierka	Ivan Šediba	12	celoročná	Pod Urpínom 6, 974 00 Banská Bystrica	tel.: 048/4153039
Útulok	Slovenský Červený kríž	Sociálne stredisko SČK	Ivan Šediba	14	celoročná	Pod Urpínom 6, 974 00 Banská Bystrica	tel.: 048/4153685
Útulok	Slovenský Červený kríž	Sociálno-charitatívne centrum SČK Prístav	Ivan Šediba	44	celoročná	Tulská 38, 974 00 Banská Bystrica	tel.: 048/4153039
Útulok pre dievčatá z DeD, osobitných výchovných zariadení po 18. roku života a pre dievčatá	neštátny subjekt	EMKLub	Ing. Jana Tomová	26	celoročná	Nová dolina 760/51, 976 01 Kremnica	tel.: 045/6743092; 3744050
Útulok pre chlapcov z DD, osobitných výchovných zariadení po 18. roku a pre dievčatá z krízových rodín	neštátny subjekt	DŽIVIPEN-ŽIVOT	Ing. Rudolf Toma	20	celoročná	Lúčky 80, 976 01 Kremnica	tel.: 045/6743092
Útulok včlenený do DeD a DSS	VÚC	Útulok	Ing. Júlia Šebová	16	celoročná	Wolkerova 26, 947 00 Banská Bystrica	tel.: 048/4138799; 4137030
Útulok včlenený do DSS	VÚC	Útulok	PhDr. Peter Tkáčik	15 (13 v zime)	celoročná	Bystrický rad, 960 01 Zvolen	tel.: 045/5479990; 5331180; 5479955
Útulok včlenený do DeD a DSS	VÚC	Útulok	Jana Vančíková	20	celoročná	Hviezdoslavova 30 -32, 979 01 Rimavská Sobota	tel.: 047/5623267; 5623192; 5621842
Útulok včlenený do DD a DSS	VÚC	Útulok	Katarína Zamborová	16	celoročná	Ul. 1. mája 769, 980 55 Klenovec	tel.: 047/5484102; 5484352; 5484101
Útulok	VÚC	Útulok	Eudovít Reck	13	celoročná	SNP 61, 965 01 Žiar nad Hronom	tel.: 045/6725979
Útulok, DOR	Únia žien Slovenska	Krízové centrum SOS	PaeDr. Helena Husárová	50	celoročná	Školská 7, 979 01 Rimavská Sobota	tel.: 047/5811930; 5621726
DOR, SOS	Diecézna charita	Dom sv. Alžbety	MuDr. Štefan Paľuch	21	celoročná	Ul. 9. mája 74, 974 00 Banská Bystrica	tel.: 048/4720271; 4144431
DOR (ženy)	VÚC	Domov pre osamelých rodičov	Mgr. Emília Záthurecká	13	celoročná	Dolná Mičiná 7, 976 35	tel.: 048/4325592; 4325509
SOS (deti) včlenený do DSS a DeD	VÚC	Stanica opatrovateľskej služby	MVDr. Janka Slezáková	10	celoročná	Úzka 49, 982 01 Tornaľa	tel.: 047/5522174; 5522683; 5522681
Nitriansky kraj							
KS	VÚC	Krízové stredisko	Ing. Leczkésiová	32	prechodná		tel.: 035/76022080; 7604505
DOR	neštátny subjekt	Azylový dom pre bezdomovcov	PhDr. Kasanová	10	celoročná		tel.: 037/7410729
Útulok	neštátny subjekt	Azylový dom pre bezdomovcov	PhDr. Kasanová	48	prechodná		tel.: 037/7410729
KS	neštátny subjekt	SLONAD Nitra - centrum Slniečko	Mgr. Kováčová	12	prechodná		tel.: 037/6585190
Útulok, DSS	VÚC	DSS	PhDr. Nyitraiová	8	prechodná	Darányiho 16, Nová Stráž	tel.: 035/7782106; 7852161
Útulok, DeD, DSS	VÚC		Ing. Uhrínová	32	prechodná	Komenského 29, Levice	tel.: 036/6312594; 6312593
Útulok, DPD, DeD	VÚC	DPD a DD	Ing. Lenčes	19	prechodná	Šoltésovej 2, Nové Zámky	tel.: 035/6414068; 6414001
Útulok, DeD, DSS	VÚC		Toman	20	prechodná	Hviezdoslavova 66, Topoľčany	tel.: 038/5326750
Prešovský kraj							
DOR	VÚC	Domov pre osamelých rodičov	Ing. A. Kurnát	3	prechodná	Lipová 40, 085 01 Bardejovská Nová Ves	tel.: 054/4722313; fax: 054/4727144
Útulok	VÚC	Útulok	Ing. A. Kurnát	10	prechodná	Kacvinského 13, 085 01 Bardejov	tel.: 054/4748242; fax: 054/4727144
KS	VÚC	Krízové stredisko	Ing. J. Fíľik	14	prechodná	Čs. Armády 14, 066 01 Humenné	tel.: 057/7752144; fax: 057/7767847

DOR	VÚC	Domov pre osamelých rodičov	Ing. J. Fíffik	4	prechodná	Čs. Armády 14, 066 01 Humenné	tel.: 057/7752144; fax: 057/7767847
Útulok	VÚC	Útulok	PhDr. B. Marko	20	prechodná	Kukučínova 1, 066 01 Humenné	tel.: 057/7763591; fax: 057/7756430
KS	VÚC	Krízové stredisko	Mgr. A. Švedlárová	10	prechodná	Starý trh 38, 060 01 Kežmarok	tel.: 052/4522785; fax: 052/4566275
Útulok	VÚC	Útulok	PhDr. M. Burcin	4	prechodná	Dobrianskeho 53, 068 01 Medzilaborce	tel.: 057/7321051; fax: 057/7321979
Útulok	VÚC	Útulok pre mládež	PhDr. M. Burcin	8	prechodná	Dobrianskeho 53, 068 01 Medzilaborce	tel.: 057/7321051; fax: 057/7321979
Útulok	VÚC	Útulok	Mgr. K. Malenká	35	prechodná	SNP 12, 059 21 Svit	tel.: 052/7756842; fax: 052/7752423
DOR	VÚC	Domov pre osamelých rodičov	PhDr. D. Matkovčíková	3	prechodná	Lidická 3, 080 01 Prešov	tel.: 051/7702608; fax: 051/7704692
KS	VÚC	Krízové stredisko	Ing. V. Bega	14	prechodná, ambulantná	Čs. armády 1594/5, 069 01 Snina	tel.: 057/7622452; fax: 057/7798469
KS	VÚC	Krízové stredisko	Ing. P. Mucha	15	ambulantne	Zámocká 7, 064 01 Stará Lubovňa	tel.: 052/4322392; fax: 052/4283162
Útulok	VÚC	Útulok	PaeDr. J. Melník	16	prechodná	Matice Slovenskej 904/22, 091 01 Stropkov	tel.: 054/7424756; fax: 054/7423008
DOR	VÚC	Domov pre osamelých rodičov	J. Andrejco	6	prechodná	Lúčna 1055, 093 01 Vranov n/T.	tel.: 057/4421118; fax: 057/4422719
Útulok	VÚC	Útulok	J. Andrejco	8	prechodná	Sídlisko 1. mája B/1, 093 01 Vranov n/T.	tel.: 057/4434106; fax: 057/4422719
KS	VÚC	Krízové stredisko	J. Andrejco	10	prechodná	Ružová 80, 093 01 Vranov n/T.	tel.: 057/4463915; fax: 057/4422719
KS	VÚC	Krízové stredisko	PaeDr. Š. Čarný	8	prechodná	SNP 301/6, 089 01 Svidník	tel.: 054/7523247; fax: 054/7882141
Útulok	VÚC	Útulok	P. Vasiľ	12	prechodná	Dukelská 83, 087 01 Giraltovce	tel.: 054/7322209; fax: 054/7322555
DOR	VÚC	Domov pre osamelých rodičov	PhDr. M. Burcin	3	prechodná	Dobrianskeho 53, 068 01 Medzilaborce	tel.: 057/ 7321051; fax: 057/ 7321979
DOR	VÚC	Domov pre osamelých rodičov	Mgr. K. Malenká	5	prechodná	Družstevná 25, 059 35 Batizovce	tel.: 052/7752422; fax: 052/7752423
KS	VÚC	Krízové stredisko	PhDr. D. Matkovčíková	15	prechodná	Hlavná 58, 080 01 Prešov	tel.: 051/ 7734704; fax: 051/ 7704692
DOR	VÚC	Domov pre osamelých rodičov	Ing. J. Planý	9	prechodná	J. Borodáča 8, 083 01 Sabinov	tel.: 051/4521585; fax: 051/4591295
DOR	Mesto Humenné	Domov pre osamelých rodičov	RNDr. M. Naster	20	celoročná	Kukučínova 1, 066 01 Humenné	tel.: 057/7863242; fax: 057/775266
Útulok	Mesto Poprad	Nocľaháreň	Milan Vrána	17	denne/v noci	Levočská 858, 058 01 Poprad	tel.: 0907/574656
Útulok	Pro Familia	ZSS Dakini	PhDr. Eva Sopková	5	prechodná	utajená	tel.: 057/ 7757773; fax: 057/ 7757773
KS	Pro Familia	ZSS Dakini	PhDr. Eva Sopková	20	celoročná	utajená	tel.: 057/7757773; fax: 057/7757773
Útulok	Inštitút Krista Veľkňaza	Dom Božského Srdca Ježišovho	PhDr. Ing. Pavol Vilček	40	prechodná	Žakovce 30, 059 73 Žakovce	tel.: 052/4592780; fax: 052/4592180
Útulok	Inštitút Krista Veľkňaza	Dom Božieho Milosrdenstva	PhDr. Ing. Pavol Vilček	13	prechodná	Gen. L. Svobodu 34, 059 71 Ľubica	tel.: 052/4566047
Útulok	Gréckokatolícka diecézna charita	Nocľaháreň Archa	Ing. Maroš Šatný	53	prechodná	Pod Táborem 33, 080 01 Prešov	tel.: 051/7721697; fax: 051/7723752
Útulok	Slovenský Červený kríž	Dom humanity SČK	Anna Pavlíková	11	prechodná	1. mája 882/17, 069 01 Snina	tel.: 057/7659098; fax: 057/7659098
Útulok	Spoločnosť priateľov detí, mládeže a rodín vo Svidníku	Dom sv. Jozefa	Anna Halajová	20	prechodná	Dlhá 505/9, 089 01 Svidník	tel.: 054/7521266; fax: 054/7521266
Útulok	Arcidiecézna charita Košice	Charitný dom pre mládež	Ing. Ján Dečo	10	prechodná	Lúčna 812, 093 01 Vranov nad Topľou	tel.: 057/4431578
DOR	Inštitút Krista Veľkňaza	Dom Márie Magdalény	PhDr. Ing. Pavol Vilček	6 matiek s deťmi	celoročná	Žakovce 30, 059 73 Žakovce	tel.: 052/4592180; fax: 052/4592180
DOR	Slovenský Červený kríž	Dom humanity SČK	Anna Pavlíková	8	celoročná	1. mája 882/17, 069 01 Snina	tel.: 057/7659098; fax: 057/7659098

Košícký kraj							
Útulok	Slovenský červený kríž	MAJÁK	Babuláková L.	25	celoročná	Konečná 5, 075 01 Trebišov	tel:056/6722495
Útulok	Slovenský červený kríž	Azylový dom Michalovce	Mgr. Pavlúčiková	15	celoročná	Staničná, 071 01 Michalovce	tel:056/6883701
Útulok, DOR	Arcidiecézna charita Košice	Krízové centrum Košice	Bc. Patkošová	10+35	celoročná	VŠA, 040 01 Košice	
Útulok (v noci)	Arcidiecézna charita Košice	Útulok Emauzy	Mgr. Senko	26	prechodná	Fialkova 3-5, 040 01 Košice	tel:055/6255328
DSS pre deti, DOR, spoločné stravovanie	Spišská katolícka charita	Dom charitas sv. Jozefa	Ing. Mgr. E. Mitříková	7+13	celoročná, týždenná, denná	Wolkerova 41, 052 01 Spišská Nová Ves	tel:053/4428366
Útulok	Mesto Spišská Nová Ves	Dom humanity Nádej	V. Mikolajová	15	prechodná	Tehelná 26, 052 70 Spišská Nová Ves	tel:053/44669821
KS	Facilitas, n.o.	Krízové centrum	PhDr. Piliarová	21	denná	Spišské nám. 4, 040 01 Košice	tel:055/6741240;6824111
DD, DSS	VÚC	Domov dôchodcov a domov sociálnych služieb	Miloš Gallo	160	celoročná	Betliarska 18, 048 01 Rožňava	tel:058/7322946;- fax:058/7343504
Útulok	VÚC	Útulok Dobšiná	príčlenené k DD a DSS Rožňava	12	prechodná	Zimná 118, 049 25 Dobšiná	
Útulok pričlenené k DD a DSS Trebišov	VÚC	Útulok Trebišov	Ing. Čičatko	10	prechodná	M.R.Štefánika 66/5, 075 01 Trebišov	tel:056/6724049;6723223
Útulok pričlenené k DD a DSS Trebišov	VÚC	Útulok Sečovce	Ing. Čičatko	12	prechodná	Bačkovská cesta 600, 078 01 Sečovce	tel:056/6724049;6723223
Útulok pričlenené k DD a DSS Trebišov	VÚC	Útulok Kráľovský Chlmec	Ing. Čičatko	12	prechodná	Pri štadióne, 077 01 Kráľovský Chlmec	tel:056/6724049;6723223
DOR pričlenené k DD a DSS Trebišov	VÚC	Domov pre osamelých rodičov Sečovce	Ing. Čičatko	16	celoročná	Bačkovská cesta 600, 078 01 Sečovce	tel:056/6724049;6723223
KS, SOS	VÚC	Krízové centrum a stanica opatrovateľskej služby		12	celoročná	J.Jesenského 83, 075 01 Trebišov	
Útulok	VÚC	Útulok Baškovce	Lubica Stašková	12	prechodná	Baškovce 79, 073 01	tel:056/6524366
DOR	VÚC	Domov pre osamelých rodičov Sobrance	Lubica Stašková	6	celoročná	Tyršova C2, 073 01 Sobrance	
KS, SOS	VÚC	Krízové stredisko		12+8	celoročná	A. Kmeťa 2, Michalovce	
KS, DOR	VÚC	Stredisko krízovej intervencie	PhDr. Filakovská Magdaléna	15+30	celoročná	Adlerova 4, 040 01 Košice	tel:055/6712556
Útulok	VÚC	Útulok		14	celoročná	Alžbetina 17, 040 01 Košice	

Vysvetlivky:

(podľa Zákona č.195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci v znení neskorších predpisov)

DSS – domov sociálnych služieb

ZCHB – zariadenie chráneného bývania

SOS – stanica opatrovateľskej služby

DOR – domov pre osamelých rodičov

KS – krízové stredisko

DeD – detský domov

DD – domov dôchodcov

SPO – sociálno-právna ochrana

SPR – sociálna prevencia

DPD – domov – penzión pre dôchodcov

LITERATÚRA

1. *II. Action Plan against Domestic Violence 2001/2004*. Spain, The Ministry of Labour and Social Affairs 2002.
2. *Action Plan of the Federal Government to Combat Violence against Women*. Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend 2001.
3. Badinter, E. – Badinterová, E.: *XY: Identita muža*. Bratislava, Aspekt 1999.
4. Bartoňová, K.: *Prečo uplatňovať práve rodový prístup k násiliu páchanému na ženách*. www.esfem.sk.
5. Bodnárová, B. – Filadelfiová, J.: *Domáce násilie a násilie páchané na ženách v SR*. Bratislava, Stredisko pre štúdium práce a rodiny 2003.
6. Bodnárová, B. – Filadelfiová, J.: *Domáce násilie na Slovensku*. Bratislava, Medzinárodné stredisko pre štúdium rodiny 2002.
7. Bosá, M.: *Prečo ženy zažívajú násilie*. In: *Ružový a modrý svet: rodové stereotypy a ich dôsledky*. Bratislava, Aspekt 2003.
8. Bosá, M.: *Ženy a muži podľa učebníc*. Nepublikovaný materiál, 2002.
9. Bútorová, Z. – Filadelfiová, J. – Guráň, P. – Gyárfášová, O. – Farkašová, K.: *Rodová problematika na Slovensku*. In: Mesežnikov, G. – Ivantýšin, M. (ed.): *Slovensko 1998-1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 1999.
10. Bútorová, Z. – Filadelfiová, J. – Gyárfášová, O. – Cviková, J. – Farkašová, K.: *Ženy, muži a rovnosť príležitostí*. In: Kollár, M. – Mesežnikov, G. (ed.): *Slovensko 2002. Súhrnná správa o stave spoločnosti II*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2002.
11. Bútorová, Z. – Filadelfiová, J. – Marošiová, L.: *Ženské mimovládne organizácie: trendy, problémy, výzvy*. In: Majchrák, J. – Strečanský, B. – Bútor, M. (ed.): *Keď ľahostajnosť nie je odpoveď. Príbeh občianskeho združovania na Slovensku po páde komunizmu*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2004.
12. Cviková, J. – Juráňová, J. (ed.): *Piata žena. Aspekty násilia páchaného na ženách*. Bratislava, Aspekt 2001.
13. Cviková, J.: *Rozhovor Aspektu s Ruth Dewime a Dagmar Benedikt*. Aspekt 2/2000 – 1/2001, Bratislava, Aspekt 2001, s. 173 – 180.
14. Cviková, J.: *Podkladový materiál k prevencii násilia páchaného na ženách*. Interný materiál Aspektu. Bratislava, Aspekt 2004.
15. *Deklarácia OSN o odstránení násilia voči ženám*. New York, Organizácia spojených národov 1993.
16. *Domáci násilí záležitost nikoli soukromá: Fakta, názory, právo*. Zborník príspevkov českých a zahraničných odborníkov prezentovaných na konferencii Koordinačného kruhu prevencie násilia na ženách, Praha 19. november 1996.
17. *Doporučenie č. 19 Výboru OSN pre odstránenie diskriminácie žien*. New York, OSN 1991.
18. Egger, R.: *Rozhovor Aspektu s Renate Egger*. Aspekt 1/ 2000.
19. *Empirické údaje zo sociologického výskumu – jún 2002*. Bratislava, IVO 2002.
20. *EWL Resource Paper Violence against Women and Women's Human Rights in EU*. EWL – 2003.
21. Filadelfiová, J. – Bodnárová, B.: *Násilie páchané na ženách*. In: Kollár, M. – Mesežnikov, G.: *Slovensko 2004: Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2004.
22. Filagová, M.: *Prezentácia v rámci prednášky na kurze Úvod do rodových štúdií v Centre pre rodové štúdie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského*. Nepublikovaný rukopis. Bratislava, november 2004.
23. Gelles, R.J.: *Family violence*. Annual Review of Sociology. Vol. 11, 1985, s. 347 – 367.
24. *Glosár rodových pojmov*. Nepublikovaná verzia. Bratislava, UNIFEM 2003.
25. Godenzi, A.: *Muži a násilie: Logika nerovnosti*. In: *Súbor prednášok z medzinárodného seminára v Štrasburgu*. Bratislava, Informačné a dokumentačné stredisko o Rade Európy 1998, s. 8 – 13.
26. Haller, B.: *Evaluation of the Austrian Federal Law against Domestic Violence*. Viedeň, Institute for Conflict Research, október 2001.
27. Heise, L. – Pitangy, J. – Germain, A.: *Násilie páchané na ženách - skrytá ujma na zdraví*. Študijný materiál vypracovaný pre Svetovú banku. (Preklad Aspekt.) Bratislava, Aspekt 1998.
28. *Implementácia Pekinskej akčnej platformy*. Bratislava, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR 2004.

29. *Informácia o implementácii Národného akčného plánu pre ženy za rok 2001 a 2002*. Bratislava, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR 2003.
30. Jaspard, M.: *Confronting Domestic Violence and its Consequence*. In: *Ending Domestic Violence: actions and measures*. Preceeding of the Forum. Bukurešť, EG/BUC (99)1, 26. – 28. november 1998.
31. Jones, A.: *Nabudúce budem mŕtva*. Bratislava, Aspekt 2003.
32. Kappella, O. – Cizek, B.: *Definition von Gewalt*. In: *Gewalt in der familie. Gewaltbericht 2001. Von der Enttabuisierung zur Professionalisierung*. Viedeň, Bundesministerium für soziale Sicherheit und Generationen 2001.
33. Kelly, E. – Kostolanská, V.: *Poznávanie tretieho sektora na Slovensku*. Bratislava, S.P.A.C.E., n. o. 2004.
34. *Koncepcia rovnosti príležitostí žien a mužov*. Bratislava, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR 2001.
35. *Koncepcia štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži do roku 2007*. Bratislava, Ministerstvo školstva SR 2001.
36. Koppermann, C.: *K pojmu rodovo špecifická socializácia*. Aspekt 1/ 2000, s. 145 – 148.
37. Kvapilová, E. – Porubánová, S. (ed.): *Nerovné cesty k rovnosti. Pohľady na ľudské a občianske práva žien na Slovensku*. Bratislava, Medzinárodné stredisko pre štúdium rodiny 2001.
38. Kvapilová, E. – Porubánová, S. (ed.): *Rodová rovnosť: prečo ju potrebujeme?* Bratislava, Stredisko pre štúdium práce a rodiny 2003.
39. *Ľudské práva*. Aspekt č. 1/1997. Bratislava, Aspekt 1997.
40. Lukšík, I. – Supeková, M.: *Rodovosť a sexualita*. Bratislava, Humanitas 2003.
41. Magurová, Z.: *Legislatívna úprava násilia páchaného na ženách*. Nepublikovaná podkladová štúdia. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2004.
42. Mesochoritsová, A.: *Lahostajnosť, ktorá zabíja...* Sme, 5. 12. 2001.
43. Mesochoritsová, A.: *Podklady k Národnej stratégii na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách a v rodinách*. Nepublikovaný materiál. Bratislava, 2004.
44. Mesochoritsová, A.: *Spoločenské a ľudsko-právne aspekty násilia páchaného na ženách v intímnych vzťahoch*. Diplomová práca. Bratislava, Katedra politológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského 2001; www.esfem.sk.
45. *Metodická príručka výchovy k láske a čistote pre I a II. stupeň ZŠ a 1. a 2. ročník SŠ*. Katechetická komisia pri Konferencii biskupov Slovenska v Prešove 1999.
46. Minarovičová, K.: *Čo sa v škole o nerovnosti naučíš*. In: *Ružový a modrý svet: rodové stereotypy a ich dôsledky*. Bratislava, Aspekt 2003.
47. Minarovičová, K.: *Rodovo citlivá výchova*. Diplomová práca. Bratislava, Katedra občianskej výchovy a etiky Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského 2003; www.esfem.sk.
48. *Modelové stratégie a praktické opatrenia na elimináciu násilia voči ženám v oblasti prevencie kriminality a trestnej justície*. Manuál. (Slovenský preklad pre pracovnú potrebu Expertnej skupiny pre prevenciu násilia voči ženám pri Rade vlády SR pre prevenciu kriminality, Bratislava 2000.) Vancouver, International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy 1999.
49. *Mravnostná trestná činnosť*. Informatívna správa na stránke MV SR k 23. septembru – Medzinárodnému dňu boja proti obchodovaniu so ženami a deťmi, Bratislava 2003; www.minv.sk/statistiky/mravnostna.htm.
50. *Národná stratégia na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách a v rodine*. Bratislava, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR 2004.
51. *Národný akčný plán SR pre ženy*. Bratislava, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR 1997.
52. *Násilie I a II*. Tematické čísla Aspektu, č. 3/1998 a č. 1/1999.
53. *Násilie voči ženám*. Bratislava, Aspekt 2001.
54. *National Survey on Violence against Women in France*. Paríž, Institut de démographie de l'Université de Paris I. 2001.
55. *Nerodíme sa ako ženy, stávame sa nimi*. Aspekt č. 1/2000.
56. Oakleyová, A.: *Pohlaví, gender a spoločnosť*. Praha, Portál 2000.
57. *Občiansky súdny poriadok – zákon č. 99/1963 Zb. v platnom znení*.
58. *Občiansky zákonník – zákon č. 40/1964 Zb. v platnom znení*.
59. *Opčný protokol k Dohovoru OSN o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien*. New York, Organizácia spojených národov 1999.

60. *Pekinská akčná platforma*. IV. Konferencia OSN o ženách. Peking, Organizácia spojených národov 1995.
61. Pipher, M.: *Kriesenie Ofélie, Ako zachrániť ja dospievajúcich dievčat*, Aspekt 1/ 2000, s. 60 – 72.
62. *Predsednícke komuniké z Konferencie ministrov zodpovedných za rovnosť príležitostí EÚ o násilí voči ženám*. Santiago de Compostela, Rada ministrov EÚ, 18. – 19. február 2002.
63. Prevendárová J. – Kubíčková, G.: *Základy rodinnej a sexuálnej výchovy*. Bratislava, SPN 1995.
64. Prevendárová, J.: *Výchova k manželstvu a rodičovstvu*. Bratislava, SPN 2000.
65. *Preview of Study on Measures Adopted by the Member States of the European Union to Combat Violence against Women*. In: *Report from the European Women's Lobby to the UN Special Rapporteur on Violence against Women*. Španielsko, Európska komisia 2002; www.europa.eu.int.
66. Propagačné materiály mimovládnych organizácií (Aspekt, Aliancia žien Slovenska, Centrum rodových štúdií, Dafné, EsFem, Fenestra, Občan a demokracia, Pro Familia).
67. *Report from the European Women's Lobby to the UN Special Rapporteur on Violence against Women*. Španielsko, Európska komisia 2002; www.europa.eu.int.
68. Rozinajová, H.: *Základy rodinnej výchovy*. Bratislava, SPN 1992.
69. Řeháčková, D.: *Periodický tisk o domácím násilí*, 1/2002; www.genderonline.cz.
70. Scheu, U.: *Nerodíme sa ako dievčatá, urobí nás nimi. Vývin rodovo špecifickej osobnosti*. Aspekt 1/ 2000, s. 31 – 46.
71. Sibr, M.: *Genderové stereotypy aneb o ženách v českých televizích*. www.genderonline.cz, 2004.
72. Sopková, E.: *Násilie páchané na ženách a jeho dôsledky*. In: Cviková, Jana – Juráňová, Jana (ed.): *Piata žena. Aspekty násilia páchaného na ženách*. Bratislava, Aspekt 2001.
73. *Správa o vyhodnotení monitoringu tlače za rok 1999*. Prvá časť. V rámci projektu Ester Mirror, Fenestra 1999.
74. *Správa o vyhodnotení monitoringu tlače za rok 2000*. Druhá časť. V rámci projektu Ester Mirror, Fenestra 2000.
75. *Správa o vyhodnotení monitoringu tlače za január až máj 2001*. Tretia časť. V rámci projektu Ester Mirror, Fenestra 2001.
76. *Správa o bezpečnostnej situácii v SR*. Bratislava, Ministerstvo vnútra SR 2003.
77. *Správa o monitorovaní hlavných spravodajských relácií STV, TV Markíza a TV Luna v období od 1.6. do 30.6. 2000*. Bratislava, Rada vlády pre vysielanie a retransmisiiu 2000.
78. *Správa o plnení Národného akčného plánu pre ženy SR za roky 1999 – 2001*. Bratislava, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR 2001.
79. Stiffel, H. – Kočica, J.: *Trestný zákon: Stručný komentár*. Bratislava, IURA EDITION 2001.
80. *Stratégie boja proti domácejmu násiliu*. Príručka. Úrad OSN vo Viedni, Centrum pre sociálny rozvoj a humanitárne otázky 1993.
81. Šintalová, S.: *Domáce násilie – zneužívané ženy v partnerskom vzťahu*. Diplomová práca. Bratislava, Katedra psychológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského 1997.
82. *Štatistická ročenka SR 2001*. Bratislava, Štatistický úrad SR 2001.
83. *Štatistická ročenka SR 2002*. Bratislava, Štatistický úrad SR 2002.
84. *Štatistická ročenka SR 2003*. Bratislava, Štatistický úrad SR 2003.
85. *Towards a Common European Framework to Monitor Progress in Combating Violence against Women*. Brussels, EWL 2001.
86. *Viedenská deklarácia a Akčný program Svetovej konferencie o ľudských právach*. Viedeň, Organizácia spojených národov 1994.
87. *Violence against Women. Survey Highlights and Questionnaire Package 1993*. Vencouver, Canadian Centre for Justice Statistics 1993.
88. *Vyhlásenie k Pekinskej akčnej platforme*. Peking, Organizácia spojených národov 1995.
89. *Vyhodnotenie Východiskovej správy SR k Dohovoru OSN o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien*. New York, Organizácia spojených národov 1998.
90. *Vývoj dopravnej nehodovosti a vybraných druhov trestnej činnosti v SR v rokoch 1988-2003*. Bratislava, Policajný zbor SR, 2003; www.minv.gov.sk.
91. *Vývoj obyvateľstva v SR*. Bratislava, Štatistický úrad SR 2004.

92. Walby, S.: *Comparing methodologies used in study violence against women*. In: *Men and violence against women*. EG/SEM/VIO (99) 21, Štrasburg, seminár 7. – 8. október 1999.
93. *Women in Transition. Regional Monitoring Report No. 6*. Florencia, UNICEF – ICHDC 1999.
94. *World Report on Violence and Health*. Ženeva, Svetová zdravotnícka organizácia 2002.
95. www.alianciazien.sk.
96. www.aspekt.sk.
97. www.esfem.sk.
98. www.feminet.sk.
99. www.fenestra.sk.
100. www.moznostvolby.sk.
101. www.piatazena.sk.
102. www.pomocobetiam.sk.
103. www.rovnoprapnost.sk.
104. www.stopnasiliu.sk.
105. Zákon č. 140/1961 Z. z. v znení neskorších predpisov (novelizovaný Trestný zákon).
106. Zákon č. 195/1988 Z. z. o sociálnej pomoci v znení neskorších predpisov.
107. Zákon č. 208/2002 Z. z. o rodičovskom príspevku.
108. Zákon č. 235/1998 Z. z. o príspevku pri narodení dieťaťa, o príspevku rodičom, ktorým sa súčasne narodili tri deti alebo viac detí alebo ktorým sa v priebehu dvoch rokov opakovanne narodili dvojčatá.
109. Zákon č. 236/1998 Z. z. o zaopatrovacom príspevku.
110. Zákon č. 238/1998 Z. z. o príspevku na pohreb v znení neskorších predpisov.
111. Zákon č. 255/1998 Z. z. o odškodňovaní poškodených násilnými trestnými činmi v platnom znení.
112. Zákon č. 265/1998 Z. z. o pestúnskej starostlivosti a o pestúnskej starostlivosti v znení neskorších predpisov.
113. Zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení.
114. Zákon č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi.
115. Zákon č. 600/2003 Z. z. o prídavku na dieťa a o zmene a doplnení zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení.
116. Zákon č. 601/2003 Z. z. o životnom minime.
117. Zákon o policajnom zbore č. 171/1993 Z. z. v platnom znení.
118. Zákon o priestupkoch č. 372/1990 Zb. v platnom znení.
119. Zákon o trestnom konaní súdnom (Trestný poriadok) - zákon č. 141/1961 Zb. v platnom znení.
120. Záverečná správa Expertnej skupiny Rady Európy na potláčanie násilia na ženách. Štrasburg, Rada Európy 1997.
121. Záverečná správa o aktivitách Expertnej skupiny Rady Európy na elimináciu násilia páchaného na ženách. Štrasburg, Rada Európy, 1997.
122. Záverečná správa o kampani Piata žena, 2002 a 2003 (autorka Oľga Pietruchová). www.piatazena.sk.
123. Závery VZ OSN o výsledkoch päťročného vývoja od IV. Svetovej konferencie o ženách. New York, Organizácia spojených národov 2000.

AUTORKY A EDITORKY

Mgr. Jana Andruchová vyštudovala odbor sociálna práca na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave. Pracuje na Úrade práce, sociálnych vecí a rodiny v Humennom ako vedúca oddelenia sociálno-právnej ochrany detí a rodiny. Venuje sa problematike násilia páchaného na ženách a deťoch a sociálno-právnej ochrane detí. Spolupracuje s viacerými ženskými a feministickými organizáciami. Kontakt: xandj@pobox.sk.

Mgr. Katarína Bartoňová absolvovala štúdium sociológie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Pracuje na Odbore rovnosti príležitostí a antidiskriminácie na MPSVR SR. Je členkou občianskeho združenia EsFem. Venuje sa problematike rodinnej politiky a rodovej rovnosti. Kontakt: kotcha@esfem.sk.

Mgr. Monika Bosá vyštudovala históriu a filozofiu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Postgraduálne študuje na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave. Pracovala ako učiteľka na viacerých stredných a základných školách. Je spoluzakladateľkou a výkonnou riaditeľkou občianskeho združenia EsFem. Venuje sa problematike rodových stereotypov, najmä otázkam rodovo citlivej výchovy a rodovej socializácie. Kontakt: monika@esfem.sk.

PhDr. Zora Bútorová, CSc. vyštudovala sociológiu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. V rokoch 1974-1989 sa venovala sociológii práce, prognózovaniu v oblasti práce a vedy, ako aj sociológii vedy. Od jari 1990 sa zaoberá výskumom politických a hodnotových orientácií slovenskej populácie a od roku 1995 aj rodovou problematikou. Je autorkou, spoluautorkou a editorkou početných časopiseckých štúdií a knižných publikácií doma a v zahraničí. Je spoluzakladateľkou Inštitútu pre verejné otázky, kde pôsobí ako samostatná výskumná pracovníčka. Kontakt: zora@ivo.sk.

Prom. soc. Jarmila Filadelfiová vyštudovala sociológiu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Od roku 1994 pracuje ako samostatná výskumná pracovníčka v Medzinárodnom stredisku pre štúdium rodiny a od roku 2003 v Stredisku pre štúdium práce a rodiny. Koordinovala a riešila viaceré domáce i medzinárodné projekty zamerané na skúmanie rodiny. Je autorkou a spoluautorkou početných odborných štúdií a knižných publikácií venovaných rodine, detskej populácii, demografickému vývoju, rodu a rodovej rovnosti, ako aj násiliu páchanému na ženách. Je členkou občianskeho združenia EsFem. Kontakt: filadelfiova@sspr.gov.sk.

JUDr. Zuzana Magurová vyštudovala Právnickú fakultu UK v Bratislave. Pracuje na Ústave štátu a práva SAV. Je členkou Slovenskej advokátskej komory. Špecializuje sa na legislatívu mimovládnych organizácií, legislatívu týkajúcu sa uplatňovania rovnosti príležitostí žien a mužov, ako aj problematike násilia páchaného na ženách. Je členkou občianskeho združenia EsFem a členkou Komisie pre rovnosť príležitostí a postavenie žien v spoločnosti pri Výbore NR SR pre ľudské práva, národnosti a postavenie žien. Kontakt: usapmagu@savba.sk.

Mgr. Adriana Mesochoritisová vyštudovala žurnalistiku a politológiu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Pracovala ako riaditeľka Odboru rovnosti príležitostí a antidiskriminácie na MPSVR SR. Je spoluzakladateľkou občianskeho združenia EsFem, ako aj niektorých ďalších feministických iniciatív či združení (Piata žena a i.). Venuje sa problematike ľudských práv žien a násilia páchaného na ženách. Kontakt: greko@esfem.sk.

Poznámky:

Poznámky:

Násilie páchané na ženách ako problém verejnej politiky

Zora Bútorová

Jarmila Filadelfiová

editorky

Redaktorka: Barbora Jančíová

Jazyková redaktorka: Janka Jurečková (kapitoly 1-4)

Typografická úprava: Stano Jendek | Renesans, spol. s r. o.

© IVO – Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2005

ISBN 80-88935-78-4

EAN 9788088935780